

Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih

Alenka Šivic-Dular

Alenka Šivic-Dular je izredna profesorica na katedri za primerjalno slovansko jezikoslovje na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani. Ukvarja se z etimologijo, zgodovinskim pomenoslovjem in s posameznimi glasoslovnimi, naglasnimi in oblikoslovnimi vprašanji v slovanskih in še zlasti južnoslovanskih jezikih, in sicer predvsem s stališča jezikovne tipologije in arealnega jezikoslovja.

Linguistica et philologica

Zbirka Linguistica et philologica

Alenka Šivic-Dular

***Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih
Pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu***

Izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Za izdajatelja Varja Cvetko Orešnik

Založil Založba ZRC, (ZRC SAZU)
Za založnika Oto Luthar
Urednik
založništva Vojislav Likar
Oblikovanje Milojka Žalik Huzjan
Prelom Brane Vidmar
Tisk Littera picta, Ljubljana

Tiskano s podporo Ministrstva za znanost in tehnologijo R. Slovenije
in Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani.

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9616182927>

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.16'373.6
811.16'37

ŠIVIC-Dular, Alenka
Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih: pomeno-
slovna razčlemba v kulturološkem kontekstu /Alenka Šivic-Dular. -
Ljubljana : ZRC SAZU, Založba ZRC, 1999. - (Zbirka Linguistica et
philologica)

ISBN 961-6182-92-7
I. Dular, Alenka Šivic -glej Šivic-Dular, Alenka
104397824

ALENKA ŠIVIC-DULAR

**BESEDNA DRUŽINA IZ KORENA *GOD- V
SLOVANSKIH JEZIKIH**

Pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu

Z A L Ž B A
Z R C

PREDGOVOR

Besedilo razprave *Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih* (pomenoslovna razčlemba v kulturološkem kontekstu) je predelana doktorska disertacija, ki je bila narejena pod mentorstvom akad. Franceta Bezlaja in obranjena spomladi 1979. leta pred komisijo, ki so jo sestavljali akad. France Bezljaj, akad. Bojan Čop in akad. Tine Logar. Osnovno besedilo v grobih potezah ustreza tistemu v disertaciji, vendar pa je predstavljeno bolj poglobljeno, kot je bilo takrat, ponekod pa izrazito dopolnjeno in predelano (npr. poglavje 7), kar je glede na leto nastajanja izvirnika iz več razlogov tudi razumljivo. Neposredno me je k objavi tega besedila po skoraj dvajsetih letih spobudil med znanstveno konferenco o *Praslovanščini in njenem razpadu* (december 1996) akad. Franciszek Sławski, ki je integralno besedilo poznal že od leta 1979 in ki se mu za moralno podporo še posebej zahvaljujem.

Na tem mestu bi se rada zahvalila akademikom Tinetu Logarju, Milku Matičetovu in Janezu Orešniku ter kolegu prof. dr. Antonu Janku, ki so mi z nasveti ali drugače pomagali pri reševanju posameznih vprašanj iz te razprave, pa tudi osebju knjižnice Oddelka za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in še posebej ge. Anki Sollner Perdih, ker so mi bili zmeraj ljubeznivo pripravljeni priskočiti na pomoč s strokovnimi nasveti. Prav tako gre moja zahvala Založbi ZRC za uvrstitev knjige v svoj knjižni program in gdč. Barbari Godnjavec za vso izkazano mi tehnično pomoč, Znanstvenemu inštitutu Filozofske fakultete in Ministrstvu za znanost in tehnologijo pa za finančno podporo, ki je omogočila izid tega dela. Ne nazadnje se zahvaljujem vsem svojim prijateljem, ki so me pri preoblikovanju besedila podpirali, prav tako pa tudi svoji družini, ki je z razumevanjem sprejemala nase breme moje odsotnosti.

Alenka Šivic-Dular

TEORETIČNO-METODOLOŠKA IZHODIŠČA

Še danes je sprejemljivo mnenje F. de Saussura, da etimologija, ki s sebi lastnega vidika preučuje besede (tj. ugotavlja izvor za vsako izmed njih), ni samostojna znanstvena disciplina, temveč »zgolj posebna uporaba načel, povezanih s sinhroničnimi in diahroničnimi dejstvi«. ¹ Večinoma je torej že preseženo mnenje, po katerem zadošča rekonstrukcija korena (tj. določitev najpomembnejšega besednega morfema, ki besedo pomensko utemeljuje in uvršča v besedno družino, pri čemer razmeroma majhnemu številu korenov ustreza razmeroma veliko število besed, tvorjenih iz njega), ampak je treba za vsako besedo ugotoviti in podati njeno prvotno obliko (tj. rekonstruirati celoto besednih morfemov) skupaj s prozodičnimi karakteristikami in domnevanim prvotnim pomenom (tj. tistim, ki odraža pomene vseh besednih morfemov, pri čemer je pri polisemantični besedni družini pomembna in zaželena tudi čim natančnejša določitev konkretne pomenke korenskega morfema). Zato ne preseneča, da je treba za vsako besedo konkretnega jezika najprej zbrati čim popolnejšo gradivno (tj. besedno) bazo oziroma čim več besed z istim korenem iz vseh dostopnih virov, saj besede v tej ali oni meri pogosto samo fragmentarno odražajo posamezna pomenska jedra, ki so se v besedni družini kdaj pojavila, in pomenska razmerja med njimi. To velja še zlasti za leksikalizirane člene besedne družine, ki se pomensko lahko razmeroma precej osamosvojijo. Prav zato je razumljivo, zakaj je pri etimološki rekonstrukciji vsake besede tako pomembno, da se izčrpno upošteva tako njena (jezikovna) zgodovina vključno s pomensko zgodovino kot tudi zgodovina celotne besedne družine za vsak jezik. Vendar pa ti dve karakteristiki, tj. etimološki izvir besede in zgodovina besede, nista identična, ampak dopolnjujoča se pojma, kar se vidi iz tega, da obstaja precej besed brez etimologije (tj. besed, katerih etimologije ne poznamo), pri tem pa poznamo njihovo jezikovno zgodovino in imamo zanje na voljo številne zgodovinske izkaze, tako da lahko spremljamo tudi pomenske spremembe, ki so jih na svoji poti skozi čas ali prostor doživele. ² Zato je mogoče govoriti tudi samo o (jezikovni) zgodovini kake besede (tj. brez navedka njene etimologije), čeprav v tem primeru manjka pomemben element (tj. prepoznavanje njene pomenske in besedotvorne motivacije) oziroma poznamo njeno zgodovino v omejenem obsegu. Precej težavnejše, če ne celo nemogoče, pa je določanje etimologije brez upoštevanja narečnega in zgodovinskega vidika, ³ še zlasti pa brez primerjalnega. Zavedati se namreč moramo, da je zgodovinsko obdobje znanih jezikov dosti krajše od njihove predzgodovinske faze, ki prav tako tvori neizpodbitni del njihove jezikovne zgodovine. Metodološko pa pomeni upoštevanje primerjalnega gradiva v smeri od sorodnejših jezikov (tj. tistih, ki imajo daljšo skupno razvojno fazo) do manj sorodnih (tj.

¹ De Saussure (1997), 211.

² Otkupščikov (1967), 192.

³ Schuster-Šewc (1969), 73.

tistih, ki so se razločili prej) pomnožitev zgodovinske dokumentacije, zlasti še danes, ko je zgodovinski razvoj slovanskih in drugih indoevropskih jezikov preučen že v tolikšni meri, da so mogoče razmeroma zanesljive sopostavitve jezikovnih elementov na formalnih ravninah (glasovni, oblikoslovni, besedotvorni itd.). To pa seveda ne izključuje, da obstajajo tudi mejni primeri, kjer je mogoče postaviti več z jezikovnorazvojnega vidika ustreznih interpretacij.

Z razvojem teoretičnih postavk sinhrona leksikologije, ki je izpostavila sistemski značaj leksikalnih sistemov in dognala, da so razmerja med besedami tudi zaradi pomenske plati bolj kompleksna, kot je to značilno za druge jezikovne ravnine, je tudi v etimologiji prodrla ideja, da je treba rekonstruirati jezikovni položaj besede v danem leksikalnem sestavu in lastnosti, ki jih je morala vsebovati. To misel je lepo izrazil H. Schuster-Šewc⁴ (»цель исследования современной этимологии - это уже не просто отдельный изолированный êтимон (корень слова), а сложное определение координат, которые определяют, где слово, понимаемое как единство формы и значения, включаетса в соответствующие семантические и формальные системы и подсистемы«), zasnovo te definicije pa najdemo že pri de Saussuru (»Etimologija potemtakem predvsem pojasnjuje besede, tako da odkriva njihove odnose z drugimi besedami.⁵«). Kako pomemben je za besedni pomen jezikovni kontekst, je vse bolj v zavesti tako jezikoslovcev kot tudi filozofov, odseva pa tudi iz Wittgsteinove operacionalistične definicije, po kateri je besedni pomen kake besede enak rabi te besede,⁶ kar bi lahko razumeli tudi v tem smislu, da v besednem pomenu tiči še nekaj več, kar pa se izmika razčlembi. Iz navedenega bi se dalo sklepati, da se na besedo in besedni pomen ne gleda več statično, ampak se poudarjata tako relativna ustaljenost kot tudi dinamična odprtost za spremembe, po kateri se besedje izrazito loči od drugih jezikovnih ravnin. Hkrati pa se opozarja tudi na to, da v najsubtilnejšem delu besede (tj. v njenem sporočilnem delu) ni preprosto ostro razmejevati besednega pomena v ožjem smislu od pomenskih sestavin, ki jih v besedo vnaša raba v konkretnem jezikovnem okolju (npr. v tipičnih besednih zvezah vključno s frekvenco pojavljanja, v določenih jezikovnih položajih itd.) in ki jih je pogosto lažje prepoznavati na podlagi nedoločljivega jezikovnega čuta, kot pa znanstveno natančno definirati.

Prav zato je besedni pomen izredno pomemben in aktualen tudi pri določanju etimologije, še posebej takrat, kadar se srečujemo z možnostmi pomenskih sprememb v besedi (ali besedni družini), saj je na novo nastale pomene treba razložiti, prav tako pa postajo potencialna žarišča za nastanek razmeroma samostojnih pomenskih jeder v okviru besedne družine in tudi potencialni faktor rušenja prvotno pomensko enovite (prepoznavno / asociativno kompaktne) besedne družine. Besedni pomen za etimologa ni teoretično, ampak praktično vprašanje, saj je od presoje, ali imamo opraviti s pomenskim razvojem ali ne, bistveno odvisna tudi odločitev za to ali ono etimološko navezavo. Z vprašanjem pomenskega razvoja in s tipologijo korelacij med dvema, s sinhronega stališča popolnoma različnima pomenoma v etimološko istem leksemu (npr. slov.

⁴ Schuster-Šewc (1969), 75.

⁵ De Saussure (1997), 212.

⁶ Ullmann (1972), 279-80.

**děti* 'postaviti' in 'reči') so se še posebej ostro srečevali mladogramatiki, ki so zaradi boljšega poznavanja pravil glasovnega razvoja pri konkretnih besedah, v oblikoslovnih ali besedotvornih kategorijah ipd. skušali tudi pomenske razvoje določiti objektivno, zato so tudi semasiološke raziskave postale pomemben del etimološke leksikologije. Takim pomenskim parom, kot je zgoraj omenjeni, se je prisojala vrednost stalnice, ker se enako pomensko razmerje lahko pojavlja pri več sinonimih istega jezika ali pa v etimološko istem leksemu v več jezikih, zato so postali tudi dragocen dokazni pripomoček pri utemeljevanju etimologij.⁷

Rahle namige na sistemskost pomenov oziroma pomenskih razvojev najdemo že pri mladogramatikih, kot sta K. Brugmann in H. Osthoff,⁸ čeprav je predstava o mehanizmi pomenskih sprememb zaradi množine prvin in kompleksnih razmerij med njimi začela prodirati v jezikoslovno zavest nekoliko pozneje. Pač pa je dejstvo, da takšni pomenski korelati obstajajo, globlje osmislila tudi semasiološke raziskave in raziskovalce spodbudila k luščenju temeljnih pravil, načel in vzrokov za pomenske prehode in k njihovi klasifikaciji. Zasluge za to ima vrsta jezikoslovcev, npr. H. Paul, W. Wundt, A. Meillet,⁹ H. Sperber, E. Wellander, G. Stern itd. Ker načela, znana iz klasične retorike, niso več zadoščala, se je razlaga za pomenske spremembe (razvoje) iskala ne samo v jeziku (ali jezikovnem sistemu), ampak tudi na znanstvenih področjih, s katerimi je jezikovni izraz posredno vezan: v psihologiji, sociologiji, kulturni zgodovini in filozofiji.¹⁰ Tako je npr. M. M. Pokrovskega¹¹ pri posameznih oblikoslovnih in besedotvornih kategorijah (tj. pri sestavih, ki so pripadali istemu »predstavnemu območju« (= sinonimi), kot se je izražal v skladu s tedanjo psihologijo govora) zanimalo predvsem tisto, kar bi lahko vplivalo na pomen konkretnih besed ali večjega števila besed, in kar bi lahko vanje odsevalo tudi določene poteze narodnega bita, tj. skupino istorodnih pojavov zunanjega in dušnega sveta, ki so bili povezani s posebnostmi (kulturnega) okolja, v katerem so nastali. Iz tega pa bi se moglo sklepati dalje, da bi morala biti zgodovina besed v enakem (naravnem) okolju ne glede na konkretni jezik bolj ali manj enaka¹² in prav to naj bi bil tudi vzrok za pojav zakonitosti v pomenskih spremembah oziroma naj bi ustvarilo podlago za pomensko tipologijo. Pri tem razmišljanju pa se ni v zadostni meri razmejilo med določenim načinom bivanja (tj. družbenozgodovinskimi okoliščinami) in čisto jezikovnimi dejavniki, npr. pritiskom jezikovnega sistema oziroma oblikovanjem jezikovnih vzorcev (modelov), ki tvorijo lastno jezikovno polje¹³ in lahko pritegnejo v svoj krog tudi povsem nove jezikovne elemente, ki so se v razvoju iz tega ali onega razloga formalno približali vzorcu.

Zvezo med pomenskimi spremembami v besedah in spremembami predmetov je pou-

⁷ Coseriu (1969), 29, meni, da je univerzalno v pravem pomenu besede 'entweder das begrifflich Wesentliche (Notwendige) oder das begrifflich Mögliche'.

⁸ Vinogradov (1956), 22.

⁹ Meillet, 230-271.

¹⁰ Ullmann (1973), 10.

¹¹ Pokrovskij, FO (1896), 5; Pokrovskij, FO (1897), 64.

¹² Pokrovskij FO (1897), 60-61.

¹³ Prav s tovrstnim vplivom na besedo se jezikovno dokazuje obstoj (jezikovnega) polja.

darjal H. Schuchardt, eden izmed utemeljiteljev metode Wörter und Sachen. Danes je v jezikoslovju že premagan njegov mehanistični empirizem,¹⁴ s katerim je poudarjal prednost stvari pred njihovimi poimenovanji, češ da se najprej pojavi predmet, nato pa beseda/poimenovanje zanj (tj. ločeval je med zgodovino stvari kot zgodovino realij in zgodovino besed, ki naj bi bila predvsem zgodovina govorcev¹⁵) oziroma v besedah je videl bolj spremenljivi in v stvareh manj spremenljivi del. Poleg tega je ločil tudi zgodovino označevanja od pomenske zgodovine¹⁶ (tj. če je beseda obstajala že pred nastankom kakega predmeta, se je nujno morala uporabljati v zvezi s kakim drugim predmetom, in ta prenos s predmeta na predmet je postal razlog za spremembo besednega pomena). S svojimi izvirnimi spisi (npr. o onomatopejah, glasovni simboliki idr.) je uveljavljal tudi nek zunajčasni pristop k pomenoslovju in s tem precej prispeval k razvoju primerjalnega pomenoslovja. Za etimologa pa so ideje te šole pomembne in veljavne še danes tudi zato, ker so poudarile zvezo med stvarmi (realijami) in pomensko motivacijo zanje, ki izhaja iz nekega izmed vidikov, povezanih s to stvarjo. Resničnost te postavke dokazuje tudi dejstvo, da se v besedah (tj. besednih korenih) in v njihovih pomenih pogosto ohranjajo sledi bolj ali manj arhaičnih vsebin in pojmovanj, ki so sicer že izginile iz človekovega zavestnega, in da te vidike marsikdaj lahko ponovno osvetli in uzavesti prav etimološka analiza. Pri tem je seveda razumljivo, da je zadeva preprostejša, kadar gre za predmetni svet, in težavnejša oziroma v večji meri nezanesljiva, kadar gre za pojme nematerialne kulture, kjer se poveča možnost asociativnih prepletov in naplastitev novih vsebin, ki lahko zabrišejo prvotne,¹⁷ zato ni presenetljivo, da so etimologi pogosto zadržani pri poudarjanju pomembnosti zunajjezikovnih kontekstov za etimologijo oziroma da jih sprejemajo bolj v smislu »kontrolorjev« etimološke razlage.¹⁸ Pomemben korak v smeri systemskega (strukturnega) pogleda na (besedni) pomen je bil storjen z odkritjem pojmov, kot so pojem 'pomenski sistem' (R. M. Meyer: Bedeutungssystem) za omejeno besedno skupino, ki izkazuje določen (pomenski) vidik, in še zlasti pojmi 'pomensko polje' (G. Ipsen: Bedeutungsfeld)¹⁹, 'jezikovno polje' (sprachliches Feld) / 'pojmovni sklop' (Begriffsgefüge) / 'besedno polje' (Wortfeld) pri J. Trierju²⁰ itd. Pomenijo namreč premik raziskovalne pozornosti na notranjo pomensko strukturiranost besedišča (lahko tudi v kombinaciji z drugimi prviniami slovnične narave) in na številna vprašanja, npr. na medsebojne odnose med deli besedišča, premike znotraj sistema ali posameznih njegovih delov, kar je pripomoglo tudi k jasnejšim teoretičnim pogledom na pomensko zgradbo jezika in na njeno delovanje. Besedišče je za

¹⁴ Vinogradov (1956), 22.

¹⁵ Schuchardt (1956), 282-286.

¹⁶ Trubačev (1976), 153, prav tako govori o »avtonomnosti plana leksičeskoj semantiki takže i v otnošenii plana samyx realij i sootvetstvujuščix im ponjatij«.

¹⁷ Tolstoj-Tolstaja (1978), 363.

¹⁸ Schuster-Šewc (1969), 78-79.

¹⁹ Jolles (1934), 97-109; Porzig (1934), 70-97.

²⁰ Prim. Trier (1934), 428-449; Lyons I (1977), 250-261: obstoj *polja* je realnost med posamezno besedo in celoto besedišča.

Trierja celovit sistem besed, med katerimi obstajajo določene relacije in vsaka sprememba pomena (npr. razširitev) v eni besedi izzove spremembo (npr. zožitev) v drugi, kar je gotovo upoštevanja vredna ugotovitev tudi za diahrono semantiko.

V zadnjih desetletjih se je opazno povečalo zanimanje za pomenoslovna vprašanja najrazličnejših smeri, in sicer tako za splošna kot za teoretična, kar so deloma povzročile tudi tehnične zahteve sodobnega časa (npr. morfo-semantično polje besed,²¹ semantika slovničnih kategorij, komunikacijska semantika, semiotika itd.), kot tudi za vrsto specialnih in konkretnih vprašanj tudi s klasičnih pomenoslovnih področij (npr. za razmerje med mocijo in pomenom, za ljudsko etimologijo, čustveni pomen, večpomenskost, pomenske spremembe, pomenske figure, evfemizme itd.),²² ali celo za mejna področja, kot so npr. raziskave asociativnih norm, ki s statistično metodologijo poleg drugih lingvističnih ugotovitev in relacij objektivneje dokazujejo, da vendarle obstaja določena zveza tudi med tipom asociacij na dano besedo (ki lahko spodbudi tudi pomensko inovacijo v besedi) in tipom konkretne kulture²³ itd.

V novejšem času se je tudi besedni pomen skušal definirati (tj. razčleniti in prikazati) s strukturalno metodo komponentne analize,²⁴ ki vključuje določitev semov, tj. pomenskih razločevalnih lastnosti (invariante) in nerazločevalnih lastnosti.²⁵ Od tega bi bila invarianta tisti sem, ki ima značaj jedrnega sema in ki je najverjetneje kompaktno hierarhično organizirana. Za invarianto (tj. za jedrni sem) v besedi je mogoče šteti tisti del njenega leksikalnega pomena, ki vzdržuje zavest o pomenski povezanosti z drugimi besedami iste besedne družine, tj. pomen korenskega morfema. Značilno za besede je, da so s pomenskega vidika razmeroma odprte, tj. da dopuščajo nastanek novih pomenov; vendar pa je sam mehanizem tega procesa (tj. vdora novih pomenskih komponent v besedo) in v končni fazi celo nadomeščanje starejše pomenke z novejšo nejasen, po besedah Gulyga-Šendeljsa pa se tudi še ni posrečilo ugotoviti (tj. določiti) pravičnega medsebojnega razmerja med semi kot lingvističnimi mikroenotami in lastnostmi denotata.

Uvajanje pojma pomenske razlikovalne lastnosti (= invariante) in tudi teorijo komponentne analize je kot etimolog ostro zavrnil O. N. Trubačev.²⁶ Poudaril je, da je podobnost (tj. primerljivost) med pomenskimi razlikovalnimi lastnostmi besede in razlikovalnimi lastnostmi fonemov samo površinska in da obstajajo bistveni razločki med njimi: (a) v količini elementov; (b) v načelih organizacije (npr. fonem kot teoretični konstrukt

²¹ Guiraud (1956), 265-288.

²² Ullmann (1972), 278-295.

²³ SANR (1977), 46-54.

²⁴ Gulyga-Šendeljs (1976), 291-314; Lyons I (1978), 317-335.

²⁵ Termin *sem* (ki se v literaturi pojavlja tudi pod drugimi imeni, npr. *semem*, *Inhaltsfigur*, *semantisches Merkmal* itd.; Lewandowski 3 (1976), 654, 665-666) je definiran kot elementarna pomenska komponenta, ki se realizira znotraj leksema ali semema (Helbig), sestavina leksema, ki ima več semov (Greimas), konstitutivni element semema (Wotjak), *sem* je elementarni smisl in je sestavina semantične strukture besednega pomena; vsak *sem* v zavesti odraža različne poteze, ki jih vsebuje denotat ali mu jih pripisuje dano jezikovno okolje in so glede na govorca objektivne (Gak).

²⁶ Trubačev (1976), 157-165.

– leksični pomen kot utelešenje objektivne realnosti jezika; razmeroma preprosta možnost določitve razlikovalnih lastnosti pri fonemu – objektivna pomenska difuznost besednega pomena; (c) precejšnja nejasnost in apriornost (tj. samovoljnost) pri določanju semov za besedni pomen;²⁷ (č) neuskladljivost pojma invarianta z realno možnostjo pomenske spremembe v besedah. Navedeni razlogi so gotovo zelo tehtni, vendar pa se zdi, da je mogoče vsaj k točki (č) dodati, da je teorija komponentne analize pri raziskovanju pomenskih komponent koncipirana izrazito sinhrono, saj temelji na sinhronem gradivu (ne pa nujno na sodobnem), tako da se z vprašanji pomenske spremembe v korenskem morfemu sploh ne ukvarja (tj. pomenski premik v besedi bi se avtomatično interpretiral v smislu homonimije).

Tako kot je za etimologijo nepogrešljiva zgodovinska leksikologija, je nepogrešljiva tudi zgodovinska semantika, katere predmet je preučevanje pomenskih vidikov in potekov v zgodovini kake besede ali besedne družine, saj osvetljuje pomenske spremembe v besedi skozi historično obdobje danega jezika.²⁸ Pri etimološki analizi je gotovo eno izmed ključnih vprašanj prepoznavanje meje med starimi (ide.) homonimi²⁹ in kasnejšimi homonimi kakršnegakoli izvora. W. Mańczak je na slavističnem kongresu v Varšavi (1973) v diskusiji izrekel trditev, da je v leksikografiji prav vprašanje homonimije nerešljivo brez etimologije. Opaznih razločkov med homonimi različnega izvora,³⁰ tj. takšnimi, ki jih je povzročil konvergentni glasoslovni razvoj, in takšnimi, ki so nastali po divergentnem pomenskem razvoju ali kako drugače, ni, saj so hominimi med seboj zmeraj pomensko ostro ločeni, zato je tudi ločevanje med (osamosvojenimi) deli nekdanjih polisemantičnih besednih družin in izvornimi homonimi zmeraj subjektivno in v določeni meri samovoljno (Ullmann), saj se ne more objektivno izmeriti, kako blizu si pomena stojita (Bloomfield).³¹ Na možnost postavitve objektivnejših (in vsaj orientacijskih) meril je opozoril Trubačev,³² ko je nakazal, da se pri vrsti homonimnih korenov pojavlja približno enako stalno pomensko razmerje (npr. **del- I* 'raskalyvat', rezat' – **del- II* 'plesti, vit', 'formovat', lepiti'; **derbh- I* 'razdirat', dërgat', česat' – **derbh- II* 'vit', skručivat', plesti'; **ker- I* 'rezat' – **ker- II* 'krutit', skručivat', spletat') in da bi to stalno pomensko razmerje med njima lahko dokazovalo, da gre za prvotno isti (tj. en) koren, zlasti še, ker

²⁷ Seebold (1981), 279: »Ob die Bedeutung eines Wortes erschöpfend durch Merkmalangaben beschrieben werden kann, und wieviele Merkmale bei einem Netz überhaupt als sprachlich wichtig aufgezeigt werden können, hängt davon ab, wie gut der Bereich der Sachen abgegrenzt werden kann, und wie viele Wörter für diese und verwandte Sachen bestehen und wie sie gegeneinander (sprachlich!) abgegrenzt sind.«

²⁸ Če ostanem v okviru problematike besedne družine s korenem **god-*, se izkaže, da ni mogoče pojasniti prav vseh pomenskih razlik med leksemoma npr. med cslov. *godъ* in *časъ* na podlagi različnih pomenov ustreznih ide. korenov (Lvov (1958), 47d.), saj se jasno pokaže, da se le-te oblikujejo tudi z notranjimi (sekundarnimi) razvrstitvami leksemov (pomenk) znotraj posameznih leksičnih sistemov.

²⁹ Trubačev (1976), 147-179.

³⁰ Ullmann (1973), 222-226.

³¹ Ullmann (1973), 224-225.

³² Trubačev (1976), 166.

je enako pomensko razmerje ugotovljivo tudi v etimološko nedvomno identičnih kasnejših primerih (npr. strus. *rubity* 'rubity, rezaty' in 'vjazaty' (Ipat. letop. 1015-1016, 249)). To načelo bi bilo na zanesljivih primerih mogoče spremljati tudi pri ponavljajočih se besedotvornih vzporednicah.³³

Posebna problematika je povezana tudi s polisemijo (večpomenskostjo) oziroma z vprašanjem, zakaj, kako in kdaj se v nekaterih besedah oziroma besednih družinah pojavlja izrazita polisemantična situacija, v drugih pa se ne pojavlja ali se pojavlja v omejenem obsegu (tj. v okviru enega pomenskega polja). V polisemantemu so posamezne pomenke v nedvomni medsebojni asociativni in razvojni zvezi, prav tako mora biti tudi v polisemantični besedni družini, sestavljeni iz leksemov, ki so tudi sami večpomenski (tj. izkazujejo po več pomenk), in iz leksemov, ki se v besedno družino uvrščajo s svojo edino pomenko. V formalnem smislu prepoznavamo besedno družino po korenu, ki je skupen vsem členom besedne družine (tj. vsem členom njene besedne mreže), v pomenskem smislu pa jo prepoznavamo asociativno (tj. prek pomenske vsebine, ki je skupna vsem ali več členom besedne mreže ali ki jo dojemamo kot povezljivo). Vidimo, da se v besedni družini razvija njena besedotvorna mreža, zato smemo domnevati, da se razvija tudi njena pomenska mreža. Izhajajoč iz tega dejstva, se zdi mogoče rekonstruirati razvoj posameznih pomenk oziroma rekonstruirati razvoj pomenke x (=pomenskega izhodišča) v pomenko y (=rezultat pomenske spremembe). To pa pravzaprav pomeni rekonstrukcijo dveh neposredno (tj. linearno) zaporednih pomenskih členov v minimalnem segmentu pomenskega razvoja (tj. $x > y$). Za rekonstrukcijo pomenskega razvoja v polisemantični besedni družini konkretnega jezika je pomembna celota izpričanih pomenk ne samo v tem jeziku, ampak celo tudi v vseh sorodnih jezikih oziroma v vseh jezikih, kjer je mogoče zanesljivo ugotoviti obstoj istega korenskega morfema, saj je samo tako mogoče rekonstruirati (abstraktno) strukturirano pomensko mrežo,³⁴ v kateri ima vsaka pomenka svoje mesto in čisto določena razmerja do drugih pomenk. Razmeroma dobro poznamo vzroke, načine in proces nastajanja pomenskih sprememb v besedi,³⁵ njihov vpliv na premike v pomenski mreži celotne besedne družine, ki lahko povzročijo tudi spremembe pred tem tipičnih karakteristik (npr. rekacije, refleksivizacije, (ne-)prehodnosti itd.), in njihov odraz v tvorjenkah. Vse, kar velja za pomenske spremembe v besedi, vključno

³³ Prim. Šivic-Dular 1980, 75-76: Morda bi bil mogoče tak pomenski preskok videti tudi glag. **gatali* 'prerokovati': slov. **gatiti* (slš. 'ovirati, onemogočiti', češ. 'motiti, mešati', ukr. 'jeziti, polagati v veliki količini' in 'udarjati, sekati, tolči, streljati') z enakimi tvorjenkami: **gata* 'nasip, jez' – **gata* 'prerokovanje, ugibanje'; rus. *gatnja* 'nasip čez močvirje ali 'močvirni del ceste; z bruni in protjem utrjena pot; jez' – srb. *gatnja* 'prerokovanje, pravljica'.

³⁴ Pomenska mreža se zdi relativno samostojna v primerjavi z besedno mrežo, saj pomenke niso enakomerno (tj. enako) razporejene po oblikah, poleg tega pa se zdi, da bi to mrežo lahko predstavili kot trodimenzionalni sistem pomenskih verig, pri čemer pod terminom pomenska veriga razumem zaporedje segmentov tipa $x > y$.

³⁵ Hock (1986), 279-308. Temu je mogoče dodati tudi pojav novih pomenk v besedi zaradi vpliva mitičnih idr. (predvsem nejezikovnih) dejavnikov, vendar pa se zdi, da dobijo status homonima in ne polisemantema. Prim. slov. **korva*, srb. *nevestuljka* / *neveska*, mak. *lazarka* 'Coccinella septempunctata' itd. (Šivic-Dular (v tisku)).

z njenim vstopanjem v ustrezno pomensko polje, velja tudi za člene polisemantične besedne družine. V polisemantični besedni družini opažamo, da kaka pomenka (ali celo več pomenk) lahko postane produktivna v tem smislu, da postane žarišče posebnega pomenskega jedra (tj. zgotovitve) v pomenski mreži. Zdi se, da se takšno pomensko jedro v pomenski mreži pojavi samo tedaj, kadar se pojavi več besed (leksemov, tj. v povezavi z besedotvorjem), ki vsebujejo isto žariščno pomenko in da je *zgotovitev elementov v mreži* treba razumeti v smislu večjega števila leksemov z žariščno pomenko. Za polisemantično besedno družino kot celoto pa je ne glede na to, ali jo raziskujemo s stališča enega jezika³⁶ ali primerjalno, mogoče ugotoviti dve značilnosti, in sicer (1) pomensko razčlenjenost s celo več možnimi pomenskimi jedri, (2) možnost nenehnega sekundarnega medsebojnega vplivanja med sicer sorodnimi pomenkami. Prva od omenjenih dveh značilnosti predstavlja razdruževalni faktor v besedni družini, ki lahko vodi celo v odcepitev pomenskega jedra in njegovo osamosvojitvev v status nove (homonimne) besedne družine, druga izmed obeh značilnosti pa predstavlja združevalni faktor in v bistvu krepí zveze med členi besedne družine. Težko bi se bilo brez podrobnejše raziskave tega vprašanja odločiti, ali je odcepitev trenutni pojav ali gre za proces (in je odcepitveni trenutek samo sklepni del procesa odcepljanja), in sicer zato, ker ne znamo objektivno meriti minimalne količine tistih pomenskih delcev (so to morda celo sestavine korenskega sema?), ki še omogočajo zavest o pomenski združljivosti.³⁷ Zdi pa se zanesljivo, da se praktično enaka pomenka *y* lahko pojavi tudi v isti besedni družini iz dveh (ali več) izhodiščnih pomenk x^1 , x^2 (tj. na različnih mestih pomenske mreže kot celote) in da tudi pojav takšnih pomenk krepí kohezivne sile v besedni družini. Prav tako zanesljivo vemo, da v vsaki besedi (tj. ne samo v polisemantični besedni družini) starejšo pomenko lahko popolnoma izrine (=nadomesti) novejša pomenka, zdi pa se, da samo tista pomenka, ki je (kot neprva) v tej besedi obstajala že pred tem.³⁸ Pri tem gre ponovno izpostaviti znano ugotovitev, da pomenska derivacija ne poteka popolnoma vzporedno z besedotvorno, ampak da se lahko pojavlja določena anomalija (tj. nekakšen obrat), in sicer v tem smislu, da se mlajša (tj. sekundarna) pomenka umešča v besedotvorno starejšo besedo, starejša pomenka pa se umika v besedotvorno mlajšo obliko.³⁹ V literaturi se v zvezi z besednim pomenom trdi, da je difuzen (Trubačev), vendar pa brez jasne definicije, kako je difuznost treba razumeti. V tem delu tudi sama uporabljam ta (morda samo zasilen) termin, vendar pa samo za tiste primere (npr. v zvezi s pomenkami morfema *god- 'primeren / ugoden / koristen itd.'), ki se do te mere prepletajo, da jih nisem mogla eksaktno razmejiti in ki so tudi iz sobesedila samo

³⁶ Tudi v tem primeru je lahko raziskava usmerjena na eno časovno ravnino ali pa na več (celoto) časovnih ravnin tega jezika.

³⁷ Zdi se, da je lažji obraten proces, in sicer pridobitev nove in nepričakovane pomenke, ki se pojavi v besedi zaradi glasovnega idr. zblizanja dveh etimološko različnih besed (prim. pojave, povezane z ljudsko etimologijo / reetimologizacijo).

³⁸ Pisani (1975), 174.

³⁹ S to ugotovitvijo se zdi komplementarna ugotovitev I. Nēmca, da so besede, ki pridejo na obrobje, kot nemotivirane nagnjene k pomenskimi spremembam (Nēmec (1968), 171)).

približno določljivi, čeprav sem podala nekaj možnih rekonstrukcij za njihov nastanek in bi jih bilo treba potemtakem razumeti kot vse druge pomenke v polisemantemu. Ne uporabljam pa tega termina za izrecno označevanje pomenskih mest, ki so v vsaki besedi samo potencialno mogoča in na katera se umeščajo na novo nastale pomenke tipa $y^1, y^2 \dots y^n$, saj pravzaprav niti ne vemo dobro, kam se v hierarhiji obstoječih pomenk polisemantema umeščajo novonastale (tj. ali se res zmeraj umeščajo na pomenko obrobje besede).

Na podlagi take predstavnice slike o možnostih pomenske rekonstrukcije polisemantične besedne družine, ki se mi je oblikovala pri pomenski analizi besedne družine s korenem **god-*, sem prišla do sklepa, da bi bilo izsledke te analize mogoče aplicirati tudi v smislu rekonstrukcije verjetnih izhodiščnih pomenk za celo jezikovno podskupino (npr. za slovansko) in da šele tako rekonstruirane pomenke smemo primerjati s pomenkami v drugih (manj sorodnih) jezikih (npr. v baltskih, germanskih ipd.).

Pri delu sem izhajala iz meni dostopnega besednega gradiva, ki sem ga črpala iz akademskih, zgodovinskih, narečnih, frazeoloških in etimoloških slovarjev slovanskih jezikov, deloma tudi iz tekoče znanstvene literature. Zavedam se, da gradivo pri vsaki besedi ni v celoti in tudi ne popolnoma uravnoteženo izčrpano, vendar pa je izčrpano v tolikšni meri, da so se jasno zarisale konture možnega pomenskega razvoja celotne besedne družine. Razumljivo je, da sem se omejila samo na občnoimenski fond, ne pa tudi na lastnoimenskega, ki vsebuje korenski morfem **god-*, in sicer zaradi tega, ker je bilo na voljo zadosti občnoimenskega gradiva in ker zaradi pomenske izpraznjenosti lastnih imen iz njih ni bilo mogoče pridobiti novih pomenskih informacij. V nasprotju z navadami v etimoloških slovarjih sem razumljivo zajela tudi tvorjenke, sistematično samo prefigurane in sufigurane glagolske tvorjenke s korenskima morfemoma **god-* in **gad-* in tvorjenke iz sam. **godъ*, in sicer predvsem zato, ker sem hotela preveriti ugotovitev J. Zubatega,¹ da se je t. i. konkretna pomenka (npr. 'zadeti, udariti') v slovanskem korenu **god-* razvila drugotno v prefiguriranih glagolskih tvorjenkah iz (pomensko splošne) pomenke 'primernost, ugodnost, pravilnost'. To pa še zlasti v kontekstu sprejemljive etimološke zveze s korenem **gad-(a)-* 'ugibati, prerokovati', kjer je izhajanje iz pomenke 'primernost, ugodnost, pravilnost' manj verjetna. Iz položajne asimetričnosti skupne pomenke 'uganiti, ugibati' v leksikalnih sistemih s korenem **god-* in **gad-* bi se namreč moglo sklepati vsaj dvoje, (1) da je v gradivu izkazano stanje posledica nevzporednega pomenskega razvoja znotraj obeh leksikalnih sistemov, (2) da se je pomenka 'uganiti' v enem izmed sistemov (tj. najverjetneje v sistemu s korenem **god-*, ki izkazuje večje število pomenk, razvila drugotno/vzporedno, in da torej pomenka 'uganiti, ugibati' predstavlja samo (naključni) sekundarni pomenski stik med obema leksikalnima sistemoma. Potrditev sklepa (2) bi sicer posledično lahko postavila pod vprašaj etimološko sorodnost obeh korenov, vendar pa ne brezpogojno in nujno, če bi se hkrati dokazalo, da etimološka zveza med njima temelji na kaki drugi (še starejši) skupni pomenki, iz katere bi se lahko razvila tako pomenka 'uganiti' v leksikalnem sistemu **gad-* kot neka (katera?) izmed pomenk v leksikalnem sistemu s korenem **god-*. Zato je to analitično študijo treba razumeti tudi kot metodični prispevek k potrditvi etimološke zveze med korenskima morfemoma **god-* in **gad-*.

¹ Zubatý I/1 (1945), 131. Prim. tudi pripombo na str. 242, kjer pravi: »Studium významového vývoje, které svým časem jistě ukáže dráhy, jakými tento vývoj se dál obvyčejně, umožní také, tyto různé významové skupiny srovnati v řady geneticky souvislé: podrobnější pokus takový byl by dnes pouhým hádáním.«

Etimološka problematika besedne družine s korenem **god-* je stopila v slovansko znanstveno evidenco na samem začetku slovanskega zgodovinsko-etimološkega slovaropisja. Tako je Miklošič¹ v svojem staroslovanskem slovarju v geslu stcsl. *gadati -ajq* 'coniicere, putare' (prim. rus. *gaslo*, polj. *gadnąć*, k temu tudi lit. *godíti* 'coniicere', let. *gâdât* 'cogitare', sanskr. *gad* 'loqui') opozoril, da se glagol po pomenu ne loči od glagolov *gatati*, *goditi* in *ganati*, ob stcsl. glag. *gatati -ajq* 'coniicere' (prim. got. *qithan*, stvnem. *quedan* 'dicere') opozarja na zvezo z glagoloma *gadati* in *ganati*, v geslu *ganati -ajq* 'proponere' na zvezo z glagoloma *gadati* in *ganati*, v geslu *goditi* (let. *gaditiês*, alb. *godit* 'assequor') pa ne navaja nobenega med njimi. Iz navedenega je videti, da glagole povezuje predvsem glede na njihov pomen in da v ožjem smislu besede zaradi podanih neslovanskih vzporednic ne dopušča etimološke zveze med *gadati* in *gatati*, je pa vendarle že v tem slovarju nakazal sklop etimoloških vprašanj, ki so vsaj deloma ostala odprta do današnjih dni.

- 1 Etimološko je besede obravnaval tudi A. Matzenauer:² besed s korenoma **god-* in **gad(a)-* ni podal v posebnem geslu, ampak jih je združil v geselu *ganati*, medtem ko je za glag. *gatati* podal vzporednice. Osnovo **gan(a)-* je razlagal kot razširjeni koren **gad-n-* (prim. še *zaganqti*, *zaganka* itd.), deblo **gon-* (prim. *gonetati*, rus. *za- / u-gonutъ* itd.) pa vzporedno kot razširjeni koren **god-n-*. Po Matzenauerjevem mnenju naj bi se nerazširjeni koren **gad-* ohranil v glag. **gadati -ajq* (sln. *gadati*, češ. *hádati*, polj. *gadać*, rus. *gadátъ*) in v češ. sam. *heslo* (z oslabitvijo *-a- > -e-*, kar naj bi dokazoval tudi rus. sam. *gáslo*), medtem ko naj bi se oblika korena **god-* ohranila v sam. *godlo* 'motto'. Navedeni korenski varianti **god-* in **gad-* naj bi izhajali iz ide. **gad-* (kot sanskr. *gad-* 'loqui, dicere', ir. *gadh* 'vox', lit. *žódis* in *godóti* 'conjectare, opinari', let. *gâdât*), danes pa se vse izmed navedenih neslovanskih vzporednic etimološko ne povezujejo več.³ Matzenauer je sicer pri identifikaciji korena **gad-* 'tönen, sprechen, singen' izhajal iz Fickovega⁴ etimološkega slovarja.

¹ Miklošič (1862-1865), 125 (*gadati*), 126 (*ganati*: opozoril je na glag. *xqxñati*), 126 (*gatati*) in 134 (*godíti*).

² Matzenauer (1880), 173, 175; 177 (*gatati* primerja s skand. *gáta*, šved. *gáta* 'uganka', stir. *gáth* 'intelligens, sapiens').

³ Pokorny (1959), 480-489; Fraenkel I (1962), 159-160; Fraenkel II (1965), 1283-1284, 1321.

⁴ Fick (1868), 55, ne omenja slovanskega besedja.

- 2 Naslednji korak je naredil A. Potebnja⁵, ko je etimološko zblížal sam. **godъ* in glag. **ъdati*. Glasoslovno je primerjava sicer pomanjkljiva, vendar pa dopušča asociativno povezavo obeh besed (prek pomenke 'čakati') in se je zdela tako prepričljiva, da jo najdemo tudi v Miklošičevem etimološkem slovarju, za njim pa so jo povzemali še drugi.⁶ Podprl jo je z pomensko korelacijo **časъ* – **čajati*.
- 3 F. Miklošič⁷ je v svojem etimološkem slovarju najprej precej pomnožil besedišče iz slovanskih jezikov. Vse tri slov. glagole (tj. *gadati*, *ganati* in *gatati*) navaja v geslu *gada-*, in sicer tako, da ob glag. *gadati* opozarja na sln. *ugoniti*, hrv. *zagonati* 'rätsel aufgeben' in srb. *gonetati*, glag. *ganati* pa razlaga iz **gad-nati*, kar je (v delu slovanskih govorov) fonetično mogoče, ker poznajo poenostavitev soglasniškega sklopa *-dn-* > *-n-*. Vendar ne precizira natančneje besedotvornega razmerja med glagoloma **gadati* in **gadnati*, medtem ko besedotvorno razmerje med glag. *gatati* in *gadati* ostaja sploh brez pojasnila, saj razmerje (*-t-* : *-d-*) v slovanskih jezikih ni ne glasoslovno ne besedotvorno regularno. Miklošič vse gornje glagole etimološko izpeljuje iz korena **ged-* s pomenom 'warten', 'erwarten', 'wünschen' in dodaja, da ta služi tudi za izražanje predstav 'zeit', 'bestimmte zeit', 'sich ereignen', ki da so se lahko razvile na podlagi podobnega razmerja, kot ga opazamo pri **čajati* – **časъ*,⁸ tega je dopolnil še z navedbo vzporednih glagolskih tvorjenk *perečasitъ* 'erwarten' in *peregoditъ* in sem dodal tudi glag. **ъdati*. Po Miklošičevi zaslugi je bila pomnožena primerjalna baza iz vseh slovanskih govorov (med gradivom najdemo tudi sekundarne iterative tipa **-gadjati*, glag. *godlati*, češ. *hezký*, narečno tudi *herský*, ki ga je podrobno obdelal Kořínek⁹), največja pomanjkljivost pa je prešibko razločevanje med izposojenim in prasorodnim gradivom (npr. alb. *godit* 'treffen', *godij* 'accordo', madž. *gagy* 'gastmahl', let. *gads* 'leto'¹⁰).
- 4 N. V. Gorjaev¹¹ etimološko ločuje besede s korenskima morfemoma **god-* in **gad-*: rus. sam. *godъ* in ves krog besed s korenem **god-* (vključno z rus. *po-žd-a-tъ*)¹² etimološko povezuje z lit. *gadītis* itd., nem. *gatten* 'zusammenkommen, vereinigen' itd., sanskr. *gádhya gádhia* 'festzuhalten', poudarim pa naj tudi njegov poizkus razlage pomenskega razvoja (»perexodъ značenij zděšъ otъ sovměstnosti kъ svoevrěmennosti, uměstnosti, krasotě i ugodnosti«), medtem ko glag. *gad-a-tъ* (in

⁵ Potebnja (1879), 364; Potebnja RFV II, 9.

⁶ Prim. Mladenov SI VII (1928-1929), 740.

⁷ Miklošič (1886), 61-62, 59.

⁸ Miklošič (1862-1865), 202, kjer glag. *ъdati* sopostavlja k lat. *geistis geidu* 'cupere'.

⁹ Kořínek (1931), 149-157, 278-287.

¹⁰ Brückner (1877), 82-83, šteje sam. *gads* za izposojenko iz slovanskih jezikov.

¹¹ Gorjaev (1896), 71-72.

¹² Nejasen je pogled na etimologijo glag. **ъdati*, ki ga izpeljuje tudi iz **ghéidh-*, **ghidh-* (Gorjaev (1896), 107, sub *žd-u žd-a-tъ*).

gat-a-tš, za katerega domneva prvotni pomen 'dumatš') povezuje z lit. *god-ī-ti* 'otgadyvatš, dogadyvatšja', germ. *get* 'dogadka' sanskr. *gād-ati* 'govoritš'.

- 5 E. Berneker je v svojem etimološkem slovarju¹³ še pomnožil slovansko in zunaj-slovansko primerjalno bazo in besede besedotvorno razvrstil, izhajajoč iz mladogramatičnih dognanj o zakonitostih glasovnega razvoja in iz tekoče indoevropske etimološke literature.¹⁴ Tudi Berneker je etimološko ločeval med korenskim morfemom **gad-* (tj. glagoloma **gadati*, **gatati*) in **god-*. Glag. **gadati* povezuje z gr. *xandānō* 'fasse', alb. *gēñ* 'finde', lat. *prehendō* 'fassen, anfassen, ergreifen', got. *bi-gitan* 'finden, erlangen, antreffen', stvnem. *pigezzan* 'isto', *fir-gezzan* 'vergessen', stisl. *geta* 'hervorbringen, schaffen; züchten; gebären, erlangen; nennen, meinen, vermuten, raten' / *gāta* 'Rätsel, Raten, Vermutung', let. *atgādātis* 'sich erinnern' < ide. **ghend-* / **ghed-*. Z besedotvornega stališča se slov. **gadati* in let. *-gādātis* ločita od germanskih vzprednic po korenskem vokalu (tj. **-ō-* : **-e-*). Za glag. **gatati* je zavrnil etimološko povezavo z *gadati* (zaradi nejasnega razmerja *-t-* : *-d-*) in zavrnil tudi izposojjo iz germanščine (npr. stisl. *gāta* 'Rätsel'), dopustil pa možnost etimološke povezave z got. *qīpan*, stvnem. *quedan* 'sagen, sprechen', stisl. *kuēða* 'sagen, hersagen' < ide. **g^het-* 'sprechen', tj. z glagoli govornjenja. Pomenski razvoj 'govoriti' > 'perokovati, čarati' je podprl s podobnim pomenskim razmerjem v lat. *ōrō* 'rede, spreche', *ōrāculum* 'Spruch, Ausspruch', 'Götterspruch, Weissagung'; germ. / srvnem. / nvnem. *spruch* 'Zauber-, Fluchtformel', *sprechen*; got. *spill* 'Erzählung, Sage, Fabel', stangl. *spell* 'Erzählung, Geschichte, Sage, Rede, Ausspruch', angl. *spell* 'Zauber, -spruch'; slov. *bajati*.

Besede s slov. korenem **god-* pa Berneker etimološko povezuje z got. *gadiliggs*, stvnem. *gatuling* 'Vetter, Verwandter', *gigat* 'passend', srvnem. *(ge)gate* 'Genosse, Gatte', stangl. *geador* 'zusammen', *gadrian* / *gaed(e)rian* 'sammeln', pogojno tudi z lit. *guoda* 'Ehre', let. *gūods* itd., medtem ko iz glasoslovnih razlogov zavrača etimološko zvezo z gr. *agathós* 'gut', iz pomenskih se mu je zdela oddaljena tudi zveza s sti. *gādhya* 'festzuhalten'. Zavrnil je tudi etimološko zvezo med korenem **god-* in češ. sam. *heslo* 'Losung, Devise, Parole' (prim. stčeš. tudi 'Feldzeichen, Benennung, Abzeichnen; Ritus; Spruch, Sprichwort', morav. 'Schrei', ki naj bi bil prevzet v polj. *haslo* 'Losung', nato pa v ukr. *háslo* in rus. *gáslo*). Čeprav je bil mnenja, da je izvir sam. *heslo* temen, je kot najustreznejšo sprejel Karłowiczevo razlago¹⁵ < klica *heisa*, s slavističnega stališča prav tako osamljeni češ. prid. *hezký* pa je izpeljeval iz srvnem. *hērisk*¹⁶ in zavrnil mnenje

¹³ Berneker (1908-1913), 316-318 (sub *godš*, *god'q goditi*), 288-289 (sub *gadati*), 296 (sub *gatati*), 378 (sub *heslo*).

¹⁴ Fick I (1890), 288-289; Brugmann I (1902), 164. Prim. Pokorny (1959), 437-438.

¹⁵ Karłowicz II (1901), 172; Karłowicz (1894-1897), 207.

¹⁶ Berneker (1908-13), 378, sub *-hera*, se je pri tej razlagi opiral na Gebauerja (1903), 415, čeprav leta omenja v svoji HM I (1894), 242, 353, tudi Miklošičevo domnevo ((1879), 505).

Miklošiča in Iljinskega.¹⁷ Težave pa je Bernekerju povzročala razlaga gluč. *hódać*, dluž. *gódaš* 'raten': (iz pomenskih razlogov (?)) ju je uvrstil k glagolski osnovi **gada-*, vendar z opozorilom, da gre najverjetneje za mešanje s korenem **gadja-* k **god-* (prim. rus. *ugonutъ* 'erraten', arhaično *zagonutъ* / *zaganutъ* 'postaviti uganko', češ. *uhodnouti*). Težavne za razlago so se mu zdele tudi glagolske tvorjenke *ganati*, *-gonati*, *gonetati*, strus. *ugoniti*, v katerih je videl »vielleicht Neubildungen auf Grund von **ganqti*, **gonqti* (< **gadnqti*, **godnqti*)«. Iz gornjega je razvidno, da je Berneker – v nasprotju z Miklošičem – aktualiziral etimološko razmejitev vseh treh korenov, za obravnavo naše besedne družine pa je pomembno, da se od tega slovarja, ki je postal podlaga slovanskih nacionalnih etimoloških slovarjev, v slovanski etimološki literaturi slovanski koren **god-* navezuje na ide. **ghadh-* (oziroma **ghodh-* / **ghedh-*),¹⁸ ki naj bi tudi zaradi germanskih vzporednic pomenil 'passend'. Na Bernekerjeve trditve v zvezi z obravnavano besedno družino se je kritično odzval J. Endzelin¹⁹ in priporočal več previdnosti v zvezi z Brücknerjevo²⁰ trditvijo, da je let. glag. *gadŕtiês* izposojen iz slovanskih jezikov. Endzelin je to trditev zavračal iz pomenskih razlogov, češ da ne rus. *goditъsja* in ne brus. *gadicca* ne izkazujeta pomena, ki ga ima letski glagol. Pri tem pa še dodaja, da let. prid. *gadŕgs* 'trezvyj', *negadŕgs* 'besporjadočnyj' sploh nimata slovanskih pomenskih vzporednic in da je to dejstvo dodatno v nasprotju z Brücknerjevo ugotovitvijo, da gre v let. za pomenske izposojenke. V istem članku pa je Endzelin zagovarjal tudi (etimološko) zvezo med sanskr. *gadati* 'govori' in let. *gâdât* 'misliti, skrbeti', pri čemer naj bi bil let. glagol nedvomno v sorodu s slov. *gadati*.

- 6 A. Preobraženskij²¹ je pri razlagi slov. **god-* prav tako izhajal iz Fickove²² etimološke navezave na ide. **ghadh-* 'krěpko svjazyvats', prilazhivats', prinoravlivats' s pripombo, da mu je pomen 'vreči, zadeti' (prim. rus. *ugodila strela* 'zadela') blizu (tj. navezljiv), iz Uhlenbeckovega slovarja²³ pa je povzel še sti. *gadhyas*.
- 7 Naslednji korak, ki še do danes ni bil presežen, je naredil J. Rozwadowski,²⁴ ki je

¹⁷ Miklošič (1886), 61; Iljinskij (1904), 279d.

¹⁸ Brückner se je vrnil k etimološki povezavi glagolov *gadati* in *gatali* in iz fonetičnih razlogov (-a : -e- < -ъ-) izpodbijal izposojeno polj. *hasło* < češ. *heslo* (Brückner (1913), 42). Prim. tudi Brückner (1918), 220, kjer je z glagoloma *gatali* in *gadati* povezoval tudi sam. **gadъ* 'kača' (< **g^odh-* 'Kriechtier, ekelhaftes Tier, schädliges Tier' < **g^ou-* 'Mist, Exkreme, Kot, Ekelhaftes' (prim. Pokorny (1959), 484)), kar naj bi bilo tabuistično poimenovanje za **zmijъ* / **qъъ* < starejšega pomena *'prerok'. Pri tej domnevi se je opiral na polj. *gadál albo gatal* (15. stol.); kasneje je to razlago opustil (prim. Brückner (1927), 131-132).

¹⁹ Endzelin (ijulj 1910), 197.

²⁰ Brückner (1877), 82-83.

²¹ Preobraženskij I (1910-1914), 136-138.

²² Fick I (1890), 39, 413.

²³ Uhlenbeck (1898-99), 77.

²⁴ Rozwadowski (1914-15), 104-105.

**gatati* (> srb./hrv. *gatka* in *gatnja*) uvrstil med slovansko-iranske izposojenke z verskega oziroma etično-moralnega področja, tj. iz iste plasti, kot so slov. besede **slovo*, **bogъ*, **sramъ* itd. Glag. **gatati* povezuje z av. *gāthā* 'himna, slovesna pesem', sti. *gāthā* 'pesem' in s tem nakazuje tudi stilno plast, iz katere naj bi beseda izvirala,²⁵ označevala pa naj bi, da se je prerokovalo tudi s petjem oziroma s to pomensko motivacijo, kar je lahko tudi pravilno.

- 8 R. Smalъ-Stocъkyj²⁶ je v svojem prispevku dopolnil ukrajinsko besedno gradivo, podano pri Bernekerju (npr. sam. *zahanka* 'uganka', glag. *zahanuty* 'vprašati' < **zagadnŋti*), in izrazil mnenje, da je ukr. *gedto* 'Befehl, Auftrag' izposojenka iz polj., čeprav ne razlaga ne glasovnega razmerja med besedama (tj. ukr. -e- : polj. -o-) in ne pomenskega razločka.
- 9 W. J. Doroszewski²⁷ v svoji besedotvorni študiji kot najverjetnejše besedotvorno izhodišče za polj. sam. *godto* šteje pomenke glagola **goditi* (*sę*) (tj. ne pomena sam. **godъ* '(pravi) čas'), vendar pa se ne more decidirano izreči, katere izmed pomenk (tj. tiste, ki jih izkazuje glagol, ali tiste, ki jih izkazuje samostalniki) so prvotnejše. Še težavnejši pa se mu zdi izvor sam. *hasło*, vendar predvsem s stališča, ali gre za domačo, poljsko tvorjenko iz **gad-* + *-sło/-tło*, ali za izposojenka iz češčine, na kar bi lahko kazal vzglasni *h-* < *g-*, ne pa tudi razmerje *-a-* : *-e-* v korenu: *hasło* : *heslo*).
- 10 Epizodnega značaja po znanstveni veljavi je teza D. V. Bubrixa,²⁸ ki je rekonstruiral pragermanski **γadō-* (prehoden) s pomenom 'sobirать, soedinjaty', (neprehoden) s pomenkama 'sobiratsja, soedinjatsja' in 'podxoditъ' (prim. friz. *gada*, stvn. *gaten*, nem. *Gatte*, tj. besede, s katerimi se povezujeta slov. **god-*, sti. *gadhya-*) in ga izpeljal iz finskega *kokoa-* 'sobirать' (prehodno) < starejšega *kokođa*; pri tem je izhajal iz postavke, da je germ. in drugo ide. gradivo komajda lahko v medsebojni pomenski zvezi, zato je izpodbijal tudi zvezo z gr. *agathós*. Bubrixovo mnenje je odločno zavrnil Mladenov²⁹ in opozoril, da ni bilo sprejemljivo niti mnenje Hirta,³⁰ da je slov. **god-* izposojen iz germanskih jezikov in ne

²⁵ Ta razlaga je tradicionalna in znana tudi iz najnovejše literature ESSJ 6 (1979), 105; SPsł 7 (1995), 61), čeprav ima vendarle relativno vrednost. Tudi Cvetko Orešnikova poudarja, da se slov. glag. **gatati* ne da zadovoljivo izvajati iz ide. **gē(i)-* : **gō(i)-* : **gī-* 'singen, rufen, schreien' (Cvetko Orešnik (1998), 22). Prim. Moszyński KLS II/1 (1967), 415, ki dvomi o pravilnosti te etimološke razlage. Sama sem na podlagi semantične analize v izvornem rokopisu disertacije in tudi v tisku opozorila na morebitno etimološko zvezo s slov. **gatiiti* in **gaty*, vendar bi bilo treba to domnevo še podrobneje osvetliti (*Slavistična revija* 37/1-3 (1989), 135-141).

²⁶ Smalъ-Stocъkyj (1926-1927), 35, 39.

²⁷ Doroszewski (1929), 46, 61.

²⁸ Bubrix (1926), 68.

²⁹ Mladenov Sl VII (1928-1929), 739-741.

³⁰ Hirt PBB XXIII (1898), 333.

prasoroden,³¹ saj se mu je se pod težo kritike (Uhlenbeck, Brugmann, Walde, Kluge itd.) kasneje sam odrekel,³² ker ni bilo nikoli dokazano, zakaj ne bi bila mogoča prasorodnost. Če bi že šlo za izposojno, bi morala biti po Mladenovu že precej zgodna, saj bi bil prevoj korenskega vokala sicer nemogoč (tj. etimološko povezuje korena v **god-iti* in *žbd-ati* / *-židati*, s čimer se vrača k starejšemu Miklošičevemu mnenju). Argument prevojnih alternacij v korenu je res tehten, vendar pa tudi etimološka zveza med **god-* in **žbd-*³³ ni bila nikoli zanesljivo dokazana. Razloge za prasorodnost germanskega in slovanskega gradiva je mogoče strniti v naslednje postavke: (a) na obeh straneh je mogoča regularna izpeljava iz ide. izhodišča; (b) slovansko besedje je besedotvorno in pomensko bolj razčlenjeno kot germansko; (c) zaradi pomensko in besedotvorno jasnih vzporednic v slovanskih in baltskih jezikih, bi bilo sicer treba tudi baltsko gradivo šteti za izposojeno ali iz germanščine ali iz slovanščine; (č) pri tem pa ni mogoče spregledati, da so iz tega korena besede izkazane prav v teh treh jezikovnih podskupinah in da predstavljajo germansko-baltsko-slovansko izogloso.³⁴

- 11 J. M. Kořínek³⁵ je obravnaval etimološko težavni češ. prid. *hezký*, predvsem pa njegovo razmerje do češ. narečnega *herský* / *herzký* 'schön, hübsch' itd. Zavrnil je njuno etimološko enačenje,³⁶ ker (a) da se prid. *hezký* pojavlja prej (tj. okoli leta 1400) kot prid. *herský* (tj. okrog 18. stol.), (b) ni mogel glasoslovno pojasniti razvoja soglasniškega sklopa *-rsk-> -sk-> -zk-*, (c) se v nekaterih narečjih pojavljata oba hkrati (npr. vzhodnomoravska, šlezijaska), vendar pa ne enako pogosto in ne v identičnem pomenu (prim. *herský* 'gosposki' in 'primeren, pogumen, znaten itd.' (ljudsko) : *hezký* 'lep' (splošno), 'dober' (Krkonoši³⁷) in 'precejšen' (zahodnomoravsko)).³⁸ Sklepal je, da je češ. prid. *herský* izposojenka iz germ. *hērisk* / *hērisch*, češ. *hezký* pa razlaga kot domačo besedo iz korena z reduciranim vokalom **gъd-* (h korenu **god-*, tj. **gъdj-ъkъ.*),³⁹ podobno kot iz istega korena razlaga tudi sam. *heslo* (tj. **gъd-slo*), in sicer z analognim razvojem po R mn. **hesl* < pslov. **gъslъ*. Prvotni pomen samostalnika naj bi bil 'nekaj dogovorjenega' in zato češ. narečni pomen (tj. *heslo* 'kričanje, vpitje': *nechtěla jsem dělat hesla* (priborsko) poleg običajnega pomena *dali si heslo* (zlinsko))⁴⁰ po-

³¹ Kiparsky to mnenje navaja (prim. Kiparsky (1934) 67).

³² Hirt BB XXIV, 283.

³³ Prim. Vasmer II (1967), 39; Fraenkel I (1962), 144; Pokorny (1959), 426-427.

³⁴ Stang (1972), 23-24.

³⁵ Kořínek (1931), 149-157 in 278-287.

³⁶ Gebauer I (1903), 416; Berneker (1908-1913), 378.

³⁷ Kott (cit. po Kořínek (1931), 154).

³⁸ Bartoš (1906).

³⁹ Kořínek (nav. delo., 281d.): »Možná však též, že v adjektivu tomto byl v slovanštině odedávna stupeň koř. vokálu obojí vedle sebe, **godj-* i **gъdj-«*, ker da so bili nekoč prevoji pogostejši tudi pri imenskih osnovah. Prim. Machek (1971), 166.

⁴⁰ Bartoš I (1882), 213 (po Kořínek, op. cit.).

dobno kot v polj. narečnem *godŭo* 'klicanje, pozivanje'⁴¹ šteje za najverjetneje drugotnega. Kořínek je pomenki 'uganka' in 'zmerjanje' v dluř. besedah *gŏdŭo*, *godlicko*, *gŏdmo*, *gŏdlař*, *gŏdlowař* razlagal s pomenskim vplivom glag. *gŏdař* < **gad-*, ki naj bi se kriřal s korenomo **god-*. Za polj. sam. *hasŭo* (tj. s korenskim -a-) z vzporednicama v čeř. *haslo* in *hláslo* pa Kořínek v nadaljevanju dopuřča pozno kriřanje s sam. *hlas*, čeprav ni mogel popolnoma izključiti niti tretje oblike osnove (tj. **gŏ(d)sŭo*), ki pa bi se morala razviti v **gasŭo*. Kořínek je menil, da se ta samostalnik ohranja v rus. *gaslo* (vzglasni *g-* : polj. *h-*, ukr. *h-* < slov. **g-*). Vendar pa je pri tem prezrl, da tudi v izposojenkah navadno stoji *g-* namesto izvirnega *h-*,⁴² zaradi čeřar ni mogoče izključiti⁴³ pozne izposoje iz polj. *hasŭo*,⁴⁴ zlasti še zaradi tudi drugih izposojenk v tej plasti besed (rus. *lozung* < nem. *Losung* 'spoznavni klic',⁴⁵ rus. *parolŭ* < frc. *parole* 'beseda, govornica',⁴⁶ rus. *jasák* tudi 'signal, geslo',⁴⁷ 'plat zvona, opozorilno zvonjenje', strus. *jasakŭ* 'geslo' < tatar. *jasak* 'davek; pravilo, zakon' (15. stol.). Glede čeř. sam. *haslo* (in *hláslo* (Jungmann)) pa F. Sławski⁴⁸ meni, da je morda prevzet iz Lindejevega slovarja.

- 12 J. Zubatý⁴⁹ izhaja iz etimolořke identičnosti slovanskih korenskih morfemov **god-* in **gad-* in poudarja, da v etimolořki navezavi na koren **ghadh-* prav sanskr. pomen *gádjhah* 'tenendus' ni nezdruřljiv s slov. **godŭ*. Ugotavlja tudi, da se **god-* in **gad-* stikata v pomenu 'zadeti' in celo našteva, v kakřni zvezi so med seboj posamezne (osrednje) pomenke (prim. »Nalézame zde vedle sebe významy vztahující se ke hmotnému trefování házením (střílením) nebo úderem, z nichř jest odvozovati významy bezbarvého házení předmětem bez určitého cíle, nahodilého, neumyslného udeření a. pod.; významy vztahující se k nalezení (nebo k hledání) určitého předmětu, určitého cíle a. pod. (k nalezení cesty a. j.); významy vztahující se k nalezení (nebo k hledání) výkladu nějaké záhady (k hádání, dohadování, uhodování a pod.), s nimiř snad souvisí významy týkající se jednak prázdného mluvení, jednak i hádek a sporů)⁵⁰ a zase významy vztahující se k

⁴¹ Karłowicz II (1901), 95.

⁴² Lehr-Splawínski (1954), 83: omenjajo se naslednji primeri: *Gaml'et* 'Hamlet', *G'enrix* 'Henrik', *Gom'er* 'Homer', *g'ipnoz* 'hipnoza', *g'inn* 'himna' itd.

⁴³ SRJ 4 (1977), 12, navaja prvi primer šele iz 17. stol.

⁴⁴ Tudi Vasmer I (1964), 396, jo šteje za izposojenko iz polj.

⁴⁵ Vasmer II (1967), 513. Nemřka beseda ni nastala pred 15. stol. (prim. Kluge (1975), 447).

⁴⁶ Vasmer III (1971), 208.

⁴⁷ Vasmer IV (1973), 564. Ta pomen navaja v svojih delih tudi P. I. Melnikov, poleg 'signal, geslo' pa pomeni tudi 'davek v naravi (zlasti za krzno)'.

⁴⁸ Sławski I (1952-56), 410.

⁴⁹ Zubatý I/1 (1945), 242-245 (sub *nepohodnouti se*).

⁵⁰ Źe Zubatý je predvideval mořnost medsebojnega vpliva med pomenkami v besedni druřini, npr. stčeř. *pohádati se* 'disputirati' : *pohodnŭti se* 'spreti se' > *nepohodnouti se* (pod vplivom pomena v besedah *pohoda*, *pohodlnŭ*, *pohodnŭ*).

sounáležitosti, vhodnosti, přiměřenosti a pod., které snad ukazují ku původnímu hmotnému významu *bytí, držení pohromadě*.⁵¹ Vendar pa na drugem mestu (nav. d., 131, sub *udeřiti*) govori malo drugače o smeri pomenskega razvoja (tj. »významy ‘udeřiti, hoditi’ a pod. v této rodině jsou nepůvodní, vyvinuli se z významu ‘trefiti do něčeho (ranou nebo vrženým předmětem)’, a tento význam sám že bezpochyby se vyvinul z významů týkajících se nějaké ‘vhodnosti, správnosti, přiměřenosti’);⁵² ne preseneča, da je bilo zadnje mnenje bolj opažno, prvo pa praktično prezrto.

- 13 A. Vaillant⁵³ razlaga pomen simpleksa **goditi* glede na pomenke (njegovih) prefigiranih tvorjenk za drugotnega (npr. češ. *hoditi* ‘vreči’ < *uhod-* ‘udariti’, rus. *godits* ‘meriti’ < *ugod-* ‘zadeti’). Cslov. ima poleg sam. *godъ* v pomenu ‘pravi čas’ tudi glag. *ugoditi* ‘ugoditi, ustreči’ in ustreznice zanj samo v germanskih jezikih (npr. srdnem. *gaden* ‘prijeti, ugajati’, got. *gōþs* ‘dober’), zato bi bilo treba izhajati iz tistih slovanskih jezikov, v katerih prefigirane tvorjenke pomenijo ‘zadeti’, in poiskati etimološko zvezo s stisl. *geta* ‘doseči, zadeti’, *bigitan* ‘najti’, lat. *praehendō*. Za slov. jezike bi po njegovem mnenju morda morali dopustiti mešanje obeh korenov ali pa celo izhajati iz **ghed-*. Vaillant⁵⁴ šteje sam. **godъ* ‘temps, moment, heure’ za deverbativnega iz glag. **goditi*, ta pa naj bi imel ob sebi sekundarni iterativni glag. *gadati* s sekundarnim perfektivom **gadnōti* (ki je ob sebi razvil novi iterativ **ganati*); v glag. **gatati* vidi napačno premeno, za pomen ‘atteindre’ pa daje prednost izpeljavi iz ide. **ghed-*.
- 14 F. Sławski⁵⁵ se opira tudi na študijo Zubatega, sicer pa izhaja iz etimološke identičnosti korenov **god-* in **gad-*, pri čemer polj. glag. *gatati* (redko 15. stol.) obravnava kot (glasovno?) različico glag. *gadati*, ki ga pomensko rekonstruira kot **‘domyślać się, zgadywać, wróżyć’ > ‘rozważać, sprzeczać się, mówić’ > ‘mówić’*. Glag. *goditi* šteje za denominativ iz sam. **godъ* in rekonstruira njegov najstarejši pomen kot **‘robić stosownie, odpowiednio, trafnie’*, od tod pa naj bi pomenski razvoj potekal po eni strani v ‘podobać się, dogodzić’, po drugi pa v ‘mierzyć, trafić, uderzyć’ > (splošno) ‘rzucac (bez celu)’. Pomenski vezni člen med **god-* (tj. **godъ*, **goditi*) in **gad-* Sławski vidi v pomenski vsebini ‘trafiac, celowac, zmierzac’, v baltskih jezikih pa primerja z let. glag. *gadīt*, medtem ko je lit. *gādyti* štel za izposojenko iz slovanščine. Pomensko izhodišče za sam. **godъ*, ki ga tesno povezuje z delitvijo časa,⁵⁶ vidi v pomenu ‘odpowiedni, dostoso-

⁵¹ Zubatý navaja podčrtano v razprtem tisku (Zubatý I/1 (1945), 242).

⁵² Podobno je že Gebauer razlagal češ. pomen ‘vrhnouti’ < ‘trefiti’ < ‘vhod čemu jednati, k čemu mířiti’ (SStČ I (1970), 446).

⁵³ Vaillant (1946), 26-27.

⁵⁴ Vaillant IV (1974), 75-76 (< **goditi* ‘s’accommoder’), 175 (< **gadati*).

⁵⁵ Sławski I (1952-1956), 247-248 (*gadać*), 307-308 (*godzić*).

⁵⁶ Schrader II (1929), 683.

wany; dobry' > 'odpowiedni czas' in naprej v 'dies festus', pomensko izhodišče za samostalnika *godlo, *godьmo pa vidi v glag. *goditi (se).

- 15 V. Machek⁵⁷ je v glagolski tvorjenki *goditi (se) ugotavljal dva prekrita (homonimna) glagola, in sicer enega kot izhodišče za glagolske tvorjenke s konkretnimi pomeni (tj. iz pomenskega izhodišča 'zadeti' k let. *gadīt* 'trefiti, získati, naléztí', stnord. *henda*), drugega pa kot izhodišče za glagolske tvorjenke s pomenom 'ugajati, po volji delati' (tj. k srvnem. *gaden* 'hoditi se, líbiti se'), prav tako pa od obeh etimološko loči glag. *gadati*, za katerega rekonstruira pomen *»pronášeti své míněni (domněni)' > 'luštiti hádanky, prorokovati' in ki ga navezuje na koren *ghed- (sorodstvo vidi samo v germ. *gāta* 'hádanka, hádání, domněnka'), glagole sln. *ganati*, srb./hrv. *ugonati* pa pojasnjuje z menjavo zobnikov *d/n*. Od vsega etimološko ločuje tudi sam. *godь in ga povezuje z nem. *Tag* 'den' (germ. **dagh-* z metatezo), pomensko pa rekonstruira sam. *godь kot *»'den' jakožto významný mezník společenského života, jako jisté datum (den slavnosti náboženské nebo výroční, den dospělosti apod.)« v nasprotju z **дѣнь* kot *»'den' jako protiklad noci«.
- 16 R. Eckert⁵⁸ v svojem članku o slovanski svatbeni terminologiji izčrpno predstavlja tudi terminologijo, ki je tvorjena iz korena *god- (npr. sam. *godь, *godí (I mn.) v pomenu 'praznik', bolg. *godež* 'zaroka, poroka', glag. *goditi 'zaročiti se' itd.) in opozarja na to, da se iz istega korena v germanskih jezikih pojavljajo izrazi za označevanje krvnega in nekrvnega sorodstva, v baltskih pa poimenovanja za 'praznik, gostija, pir', kar bi vse skupaj lahko kazalo na razmeroma veliko starost nastanka tega pomena, tj. na veliko starost tega pomenskega razvoja.
- 17 N. Reiterja⁵⁹ analiza balkanskoslovanskih besed s korenem *god- ima namen pojasniti pomenski razvoj alb. sam. *godinë*⁶⁰ 'zgradba'. Reiter ugotavlja, da je sam. *godь stara tvorjenka iz glag. *goditi*, ki prvotno ni imela časovnih pomenov (prim. prislovi tipa *godě* 'dovolj' : srb./hrv. *njemu godje* 'ihm zupass < *»(vse) kar se z njim pogodi, omogoči tvoriti celoto', češ. *je mi v hod* 'godi mi'). Časovni pomen rekonstruira iz srb./hrv. besedne zveze *godina dana* kot 'množica časovnih enot', ki da postane smiselna šele v zvezi s sam. *godina* kot 'množica (dni)',⁶¹ tj. z omejevalno funkcijo sam. *godina* (prim. sam. *meseć* < ide. **mē-* 'meriti' v enaki funkciji v zvezi *meseć dana*). Ugotavlja, da je pomenski prehod

⁵⁷ Machek (1971) 154 (*hādati*), 173 (*hoditi, hoditi se*), 173 (*hod*).

⁵⁸ Eckert (1965), 197-199.

⁵⁹ Reiter (1969-1970), 125-129.

⁶⁰ Alb. *godinë* < slov. **godьнь* (Desnickaja (1968), 123) ali gegski pomenski razvoj do 'graditi' (Meyer EWA (1891), 126).

⁶¹ Prim. tudi: *sedmica dana, meseć dana*. To konstrukcijo omenja Grickat (Grickat *Naš jezik/n.s.* XVII/1-2 (1968), 50d.).

‘časovni odsek’ > ‘praznik’ verjetnejši kot nasprotno in da se je sam. **godъ* šele po nastanku sam. **godina* omejil na pomenko ‘jubilej’ ter išče pomensko motivacijo (tj. pomensko zvezo) med pomenoma glag. **goditi* ‘zadeti’ in sam. **godъ* ‘leto; dogodek itd.’. Nadalje ugotavlja, da je sam. **godъ* prvotno moral pomeniti *‘nekaj, kar pride / se izpolni’, v ta pomenski razvojni kontekst (‘zgoditi se’ > ‘dogodek’ > ‘leto’) pa ni mogoče uvrstiti pomena alb. *godinë* ‘zgradba’. Ker glag. *goditi* kot prehodni pomeni ‘združiti’ in kot neprehodni (in refleksiven) ‘združiti se, postati enoten’, je po Reiterju treba tudi pomen ‘zadeti’ razumeti v smislu *‘združiti pod posebnimi okoliščinami’ (tj. podrejeno pomenu ‘združiti’), zavrača pa možnost pomenskega razvoja *‘zadeti (do smrti, pogube)’ > *‘dogodek, vreden spomina’, in sicer zaradi prid. **godънъжъ*, ki pomeni lastnost predmeta, da se lahko združi z drugim predmetom. Tudi druge pomene pridevnika (npr. ‘prijeten, lep; primeren ipd.’) razlaga v tem duhu in prihaja do sklepa, da pomenki ‘zadeti’ in ‘vreči’ odražata le dva zorna kota, osrednja pa je pomenka *‘pripeljati predmet k množici’. Ob tem ugotavlja, da je mlajši in v drugih slovanskih govorih neznani bolg. sam. *goděž* vezan na ‘zaroko’ in da odraža pravni termin (tj. ne *‘združiti dve osebi’, temveč prej *‘pogoditi se’). Ta postavka bi se lepo ujemala z De Vriesovo⁶² domnevo, da je pri stisl. *gōđr* ‘dober’ treba izhajati iz prvotne pomenke *‘kar je primerno v krogu pravne skupnosti’ in v ta kompleks bi spadala tudi podobna ugotovitev Van Windekensa⁶³ za pelazg. sam. *kēd-os* ‘zaskrbljenost, žalost; ženitev / možitiv / sorodstvo po ženitvi’, ki naj bi bil soroden z got. *gadiliggs*, anglosaš. *(ge)gada* itd. < ide. **ghadh-*. Na podlagi vsega povedanega je po Reiterjevem mnenju samostalnika **godъ* in **godina* treba razumeti kot *‘množica, funkcijska enota’ oziroma alb. *godinë* kot *‘funkcijska enota (snovi)’ in da bi bilo ta pomen treba rekonstruirati tudi iz topon. *Godinje* (13. stol.; Črna gora) kot *‘vsota stavb’. Domnevano zaporedje pomenskih razvojev pri kor. **god-* ‘združiti’ : ‘ugajati’ : ‘goditi se’ primerja tudi z nem. *fügen*, sorodnim s sti. *pašáyati* ‘veže’ (prim. tudi *füge*, *füglich*, *Fügung des Schicksals* itd.).

Reiterjev prispevek izkazuje v določeni meri nov pristop k rešitvi vprašanja in nedvomno je zaslutil, da je pomenski razvoj v tej besedni družini povezan s pojmom nekega stika, vendar je celotna razprava ostala bolj v mejah spekulativnih ugotovitev, kot pa veljavne dokazanosti, zlasti pa še način sicer lahko produktivne pojmovne rekonstrukcije (tj. ‘množica časovnih enot’) na podlagi besedne zveze *godina dana*, ki mu služi predvsem za vzpostavitev pomenskega razvoja do obravnavnega ‘graditi’.

- 18 V novejšem času Chr. Stang⁶⁴ med skupnimi balto-slovansko-germanskimi leksičnimi ujemanji navaja zvezo slov. **godъ*, **goditi se*, let. *gadīgs*, *gadīt*, stvnem.

⁶² De Vries (1961), 181.

⁶³ Van Windekens (1958), 133-135.

⁶⁴ Stang (1972), 23-24.

gigat in srvnem. *gaden* za verjetno, zvezo z let. *gūods* 'slava, čast', lit. *guōdas* 'isto', *godà* 'čast' negotovo, in zvezo z got. *gōþs* / *gods* (< **goda-*) itd. za dvomljivo (ne pa nemogočo).

- 19 ESSJ⁶⁵ se vrača k etimološki delitvi teh oblik v tem smislu, da korenski morfem **god-* sicer etimološko izpeljuje iz ide. **ghadh-* in poudarja njegov izrazito glagolski značaj (kar posledično pomeni, da šteje glagol **goditi* za primarnega in sam. **godъ* za izpeljanega, tj. tvorjenega iz njega), vendar pa korenski morfem **gad-* ponovno povezuje s sti. *gādati* 'govoriti' (tj. ga etimološko ločuje od korenkega morfema **god-*) in postavlja v besedotvorno zvezo z glag. *gatati* (tj. iz istega korena, a z determinativom *-t-*), prav tako tudi z glag. **ganati* (tj. iz istega korena z determinativom *-n-*). Videti je torej, da se v ESSJ vsi ti leksikalni elementi etimološko izpeljujejo iz dveh ide. korenov (tj. ide. **ghodh-*, **ghedh-* 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' in najverjetnejše ide. **gē(i)-*, **gō(i)-*, **gī-* 'singen, rufen, schreien'), vendar pa je določena negotovost glede navezave na drugega izmed navedenih korenov razvidna že iz tega, da se ta v slovarju izrecno ne omenja in da manjka tudi besedotvorna razlaga oblik (tj. glagolske osnove).
- 20 SPs⁶⁶ izhaja iz etimološke povezave korenskih morfemov **god-* in **gad-* kot zanesljive in njune navezave na ide. **ghodh-*, **ghedh-* 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen', besedotvorno razmerje med njima pa se razlaga kot prevojno. Glag. **ganati* se razlaga kot sekundarna slovanska glagolska tvorjenka, nastala na podlagi deverbativa **gadnqti* in sicer v tistih slovanskih govorih, ki poznajo poenostavitev soglasniškega sklopa *-dn-* > *-n-*, za glag. **gatati* pa se zavrača zveza z glag. **gadati* in kot najverjetnejša paralela sprejema av. *gāthā*.
- 21 Naj v zvezi z rešitvami v slovanskih etimoloških slovarjih novejšega časa omenim samo tiste, ki se nanašajo na južnoslovanske jezike in ruščino, če se tu obravnavani glagoli navajajo. Iz etimološke povezave korenskih morfemov **god-* in **gad-* izhajajo Bezljaj⁶⁷ in BER⁶⁸ (pri tem pa slednji veže glag. *gātam* tradicionalno na av. *gāthā*), Skok⁶⁹ (pri tem šteje **gat-* in **gad-* za variantni osnovi, glag. *gan-ati* pa razlaga iz osnove **gad-*), nasprotno pa ju loči Vasmer⁷⁰ (pri čemer zavrača tudi etimološko zvezo **gadati* in **ganati*). Černyx⁷¹ kljub nejasnosti glede etimološke zveze in spornosti izvora glag. **gadati* ne ločuje besed s korenskima morfemo-

⁶⁵ ESSJ 6 (1979), 77-78 (*gadati*), 99 (*ganati*), 105 (*gatati*), 188-190 (*goditi*), 191 (*godъ*).

⁶⁶ SPs1 7 (1995), 15-16 (*gadati*), 46 (*ganati*), 60 (*gatati*).

⁶⁷ Bezljaj I (1976), 135 (*gadati*).

⁶⁸ BER I (1971), 223 (*gadāja*), 232-233 (*gātam*), 260 (*godjā*), 259 (*god*).

⁶⁹ Skok I (1971), 550 (*ganati*), 555 (*gatati*).

⁷⁰ Vasmer I, 381 (*gadaty*), 391 (*ganaty*), 396-397 (*gataty*), 426 (*god*).

⁷¹ Černyx I (1994), 198-199 (*goditъsja*, *god*), 175-176 (*gadaty*).

ma **god-* in **gad-*; glag. **goditsja* pomensko rekonstruira kot *‘delatъ čto-l. v dobryj čas, razumno, vropad’, ‘popadatъ’, odkoder naj bi se razvili še pomeni ‘pravitsja’, ‘medlitъ’ in ‘brosatъ’, glag. **gadati* pa kot *‘sovetujasъ s kem.-l., imetъ mnenie, suždenie’ > ‘dumatъ, myslitъ’.

1 *goditi (se) -itъ (se)

Osrednja glagolska tvorjenka s korenem *god- je glag. *goditi (se) -itъ (se), ki je splošnoslovanski, vendar pa pomensko ne več popolnoma prekriven v vseh slovanskih jezikih, in ki ima besedotvorno (tj. *i*-osnovo) vzporednico v baltskih in germanskih jezikih. Starejša etimološka literatura – in deloma tudi sodobna – ga je razlagala kot denominativno tvorjenko iz sam. *godъ¹, vendar se zaradi zunajslovanskih besedotvornih ustreznicev v delu razlag dokazuje, da je morala biti smer derivacije obratna, tj. da je glag. *goditi² prvoten in sam. *godъ sekundaren. Tretje mnenje, tj. Machekovo (etimološko) ločevanje med sam. *godъ in glag. *goditi(se),³ pa ni našlo zagovornikov. Z besedotvornega stališča pa je glag. *godovati -ujetъ zanesljivo tvorjen (tudi) iz sam. *godъ. Iz spodaj podanega slovanskega gradiva se jasno vidi, da se na glag. *goditi (se), še izraziteje pa na prefigirane tvorjenke iz njega, veže vrsta pomenk, ki jih sam. *godъ ne izkazuje (ampak jih srečujemo v sekundarnih deverbativnih samostalnikih tipa *-goda), in iz tega bi se smelo sklepati, da so se le-te ali (na novo) razvile v prefigiranih glagolskih tvorjenkah ali pa se prav v njih ohranjajo sledi starejših pomenskih vsebin, lastnih korenu *god-, ki so jih v simpleksu prekrile produktivne (tj. novejše) pomenke.

Gradivo iz slovanskih jezikov:

- 1.1 **Cerkvena slovanščina:** V cslov. je izkazan glag. *goditi -ždq -diši*⁴ (nedov.) z drugotnim iterativom *-gaždati* (< *-gad̥jati) s pomenko 'gratum esse, morem gerere, placere', sestavljen pa je s predponami *pri-*, *sъ-*, *vъ-* in *u-*: *prigoditi se* 'accidere' (prol.-mart. pam. 176; men. leop.; dipl.-smol. 1226; mon. serb.); *sъgoditi se* 'contingere' (glag. misc. 28; mon. serb.; chrys.-duš.46); *sъgoždati* 'coaptare' (op. 2.2-96); *vъgoditi* 'placere' (tj. iz predložne zveze *vъ godъ byti*; men.-mih. 178.; op. 2. 2. 373); *ugoditi* 'placere', vse z vrsto tvorjenk. Cslov. pozna še glag. *godovati -ujq* 'placere', tudi zanikan z nikalnico *ne-* (*negodovati* 'aegre ferre'), ter *dogodati se -ajq se*, 'evenire' (mon.-serb. 327.333).

- 1.2 **Slovenščina:** V sln. je izpričan glag. *goditi -ím*⁵ (nedov.) s petimi pomenkami. Pomenko (1) 'zreliti / zoriti' je mogoče pojmovati kavzativno, tj. kot 'povzročā-

¹ Berneker (1908-13), 317-318; Sławski I (1952-1956), 308; Vasmer I (1964), 426; Skok I (1971), 584; Bezlaj I (1976), 155.

² Reiter (1969-1970), 126.

³ Machek (1957), 135-6.

⁴ Sadnik-Aitzetmüller (1955), 29 passim; SJS I (1966), 414; Miklošič (1862-1865), passim.

⁵ Pleteršnik I (1894), 225, te akcentuacije (še) ne pozna.

ti, da kaj postane zrelo / godno' (npr. *goditi hruške / lan; matice goditi*), inhoativno pa je mogoče pojmovati pomenko v reflektivnem glag. **goditi se* (nedov.) 'zoreti / postajati primerno' (npr. *lan se godi po rosi*) ali 'postajati zrel / goden / odrašččen / zmožen opravljati (kaj) (za živali)' (npr. *ptički se gode* 'postajajo zmožni letenja', prim. nem. *werden flügge*, češ. *zletilý*, polj. *zdolny do lotu*). Med besedami, ki vsebujejo koren **god-*, tvori v sln. ta pomenka samostojno pomensko jedro in zdi se, da bi jo bilo genetsko mogoče izpeljati iz pomena 'pravi čas' (v sam. **godъ*), zato bi njeno (sekundarno) pojavitev v glag. *godíti* lahko šteli za besedotvorni pojav oziroma glagol v tem pomenu šteli za (pomenski) denominativ. Samo v reflektivnih glagolskih oblikah se pojavljajo pomenke (2) – (5): Tako se pomenka (2) 'geschehen, zugehen' pojavlja v reflektivnem glagolu, rabljenim brezosebno (npr. *Kaj se godi v mestu? Tako se godi na sve-tu.*), pri čemer dativna rekcija ni obvezna. Pomenka (3) 'ergehen, gehen' se pojavlja v brezosebno rabljenem reflektivnem glag. *goditi se* (nedov.) z obvezno dativno rekcijo (npr. *dobro / slabo se nam godi; po sreči se jim je godilo, da so ušli*). Za (danes) akcentsko diferencirani glag. *gōditi -im*⁶ se vežeta pomenki (4) 'biti komu všeč / po volji, delati komu povšeči' (npr. *goditi komu; goditi dekletu*) in (5) 'prijati, ustrezati' (npr. *to mi godi; toplice so mu dobro godile*), kjer je dativna rekcija obvezna. Med pomenkama (4) in (5) je pomenska razlika minimalna in težko določljiva, morda gre za to, da je pri pomenki (5) bolj poudarjen element čutnega zaznavanja. Sinonimi za glag. *godíti -im* v pomenki (1) so iz prid. *goden* < **godъn-* tvorjeni (pomensko kavzativni) glagol *godniti -im* (nedov.) 'povzročati, da je kaj godno' (npr. *lan godniti*) in (pomensko inkohativna) glagola *godnjati -ām* (nedov.) 'postajati goden / doraščati (npr. o ptičkih)' ter *godnėti -im* (Gutsman in Caf) 'isto (o ptičkih)'

Nekatere izmed navedenih glagolskih pomenk poznajo že starejši sln. slovarji: tako že Hipolit⁷ navaja *se gody* (3. ed.) v pomenu 'geschehen' (npr. *jest nevějm, kaj se dělla, ali gody*), ob njem pa tudi sopomenske *isyti* (< *iz-iti se*), *pergodíti* (< *pri-goditi se*), *permériti* (< *pri-meriti se*),⁸ od katerih se glag. *goditi se* loči samo po glagolskem vidu. Tudi pomenko 'zreliti' navaja pri glag. *goditi* že Hipolit⁹, poleg tega tudi reflektivna glagola *godýti se* v pomenu 'postajati goden (tj.

⁶ Prim. SSKJ (1994), 244, ki navedeni glagolski tvorjenki šteje za homonimni, tj. predstavlja ju v samostojnih geslih, medtem ko Pleteršnik I (1894), 225, vse pomenke, ki jih tu povzemam v spremenjenem vrstnem redu, navaja pod glag. *godíti -im*. Akcent sln. glag. *gōditi -im*, ki ga Pleteršnik ne navaja, ni jasen, zdi pa se, da bi akcentska inovacija lahko nastala iz več razlogov v nedoločniku in oblikah, ki so tvorjene iz njega, stara pa bi bila lahko v sedanjiku in glede na refleks *-ō-* < slov. **-ō-* bi imeli lahko pred seboj obliko, ki jo posredno kažejo srb./hrv. prefigurane tvorjenke (npr. *dogōditi dōgōdīm*) ali ukr. *hodýty hōdyš*, izključeno pa ni tudi mešanje z neko starejšo glagolsko tvorjenko tipa **goděti *godits*.

⁷ Hipolit II, 73 itd., medtem ko ga Megiser ne pozna, čeprav ga je uporabljal že Trubar.

⁸ Izkazujejo ga tudi druga dela, npr. Skalar (*Je bo to godilu*); Apostel (1760), 449 (*se godi, e trij*); Vodnik SB, 94, 98 (*goditi se*); Jarnik Sbér (1814), 9 (*Je je ludem tako godilo*).

⁹ Hipolit II, 149, 272; *ibid.* I, 455 itd.

godnu perhájati)' in *godniti se* 'zoreti'. Vodnik¹⁰ navaja glag. *goditi se* v pomenu 'perje dobivati' in k temu samo pomensko navezani sam. *godnják* 'ispelánzhik, mlad ptič' (besedotvorno izpeljan iz glag. *godnjati* in v verjetni zvezi s prid. *goden*). Glede na zapisan sam. *godivnica* 'močivnica',¹¹ ki ga je v pomenu 'jama za godenje lanu in konoplje' kasneje zabeležil tudi Pleteršnik¹², pa je očitno, da se je glag. *goditi* moral uporabljati v pomenu 'zreliti / zoriti' tudi za druge stvari (tj. ne samo v zvezi s ptički). Oba glagola, tj. *goditi* in *godniti* v pomenu 'zoriti / zreliti' pozna tudi Jarnik.¹³

Drugotni iterativ h glag. *goditi* je neprefigurirani glag. *gajati*,¹⁴ znan iz zahodnih sln. narečij, in sicer v pomenu 'streči, prav / povšeči delati' (npr. *Tu meni znano ni, kakó se roži gaja.*), kot refleksivni *gâjati se -am se*¹⁵ (nedov.) pa narečno (Goriško, Kobarid, Benečija) pomeni 'geschehen' (npr. *Kako se ti gaja? Poročajo mu o vsem, kar se gaja okolo njega.*). Najverjetneje je dekomponiran iz prefiguriranih glagolov tega tipa (tj. *po-god-i-ti* (dov.) : **po-gadj-a-ti* (nedov.) > *gajati*),¹⁶ in to bi bilo mogoče dokazovati s padajočim naglasom, ki je v sln. lahko nastajal v sredinskih zlogih na mestu akuta (prim. *dogâjati se -am se*, srb./hrv. *dogádati se, dógāđā se* < **dogāđjati* **dogāđjām* < **dogāđjajety*).

- 1.2 Glag. **goditi (se)* se pojavlja z desetimi predponami: *do-*, *iz-*, *na-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *u-*, *vz-*, *z-*, posredno dokazljiva je tudi glagolska tvorjenka **-godnqti* s predponama *od-*, *u-*:

Predpona *do-*: Glag. *dogodíti -ím*¹⁷ (dov.) 'dozoreti; odrasti' (npr. *zelje še ni dogojeno* (dolenjsko); *matice so dogojene*) in v enakem pomenu tudi refleksivni glag. *dogodíti se*, ki poleg tega pomeni tudi 'geschehen'. Samo pomenka 'geschehen' se pojavlja tudi v tvorjenkah, npr. sekundarnem iterativu *dogajati se -am se* (nedov.) in samostalnikih *dogôdek*, *dogôdljaj*, *dogodíšče* itd., medtem ko se pomen 'dozoreti' veže tudi na glag. *dogodnjáti -ām* (dov.), tj. aspektni par k *godnjati*.

Predona *iz-* (< **jъz-*): Glag. *izgodíti -ím*¹⁸ (dov.) pomeni 'do zrelosti pripeljati' in refleksivni narečni (Štajerska, Dolenjska) glag. *izgodíti se -ím se* (dov.) pomeni 'zrelost / godnost doseči, dozoreti, odrasti' (npr. *ptiči so se izgodili*) ter glag. *izgodnjati* (dov.) 'dozoriti; narediti godno /dozorelo (npr. za lan, ptiče, ljudi itd.)' (npr. *kokoš jajca izgodnja in iznese*).

¹⁰ Vodnik SB, 15/5a.

¹¹ Vodnik SB, 6³/7a.

¹² Pleteršnik I (1894), 225 (*godilnica*).

¹³ Jarnik (1832), 141.

¹⁴ Gregorčič (1880), 81.

¹⁵ Pleteršnik I (1894), 206.

¹⁶ ESSJ 6 (1979), 80 (sub **gadjati*) ga šteje za iterativno-durativni glagol k **goditi*, za katerega navaja ustreznice še iz bolg., mak., srb./hrv., češ., slš.

¹⁷ Pleteršnik I (1894), 147.

¹⁸ Pleteršnik I (1894), 308.

Predpona *na-*: Za glag. *nagodíti -ím*¹⁹ (dov.) je izpričanih več pomenk, in sicer pomenka (1) 'prizadeti / storiti / narediti komu kaj' (npr. *škodo nagoditi komu*), kjer glagol zahteva dajalniško vezavo, ki je izkazana že pri P. Trubarju in S. Krelju. Pomenka (2) 'ugoditi' (npr. *nagoditi komu s čim*) je vzhodnosln. Pomenka (3) '(slučajno) se zgoditi' je vezana za reflektivni glag. *nagoditi se*, prav tako tudi pomenka (4) 'naleteti na (kaj)' (npr. *nagoditi se na kaj*), ki se pojavlja v glagolu z obvezno vezavo s predlogom *na*. Pomenko (5) *nagodíti se -ím se* (dov.) v pomenu 'pomiriti / poravnati se' (< *'sporazumeti se, pogoditi se') navaja Cigale. Pleteršnik šteje sam. *nagôdba* 'poravnava, pogodba' za besedo, prevzeto iz hrv./srb., čeprav se ta pomenka kot domača pojavlja / razvije v glag. *nagodíti se*, za domače, neprevzete pa šteje samostalnika *nagôdek* 'naključje' in *nagôda* v pomenkah 'naključje' (Murko, Cigale, Caf) (in k temu tudi 'Schicksal' (Janežič)), 'ugajanje / všečnost' (Caf), 'der Streich' (Zora), ki se vežejo večinoma na glagolske pomene. Zanimivo je, da se v prid. *nagôden* poleg pomena 'naključen' (k 'naključje', 'naključiti se') pojavljata tudi pomena 'nagajiv' > 'schlimm', ki ju izkazuje tudi glag. *nagájati -am* (nedov.) 'necken, ärgern' (npr. *otroci nagajajo*), ni pa v tem pomenu izpričan glag. *nagodíti*. Da kljub temu ne gre za sekundarni pomenski razvoj znotraj tega iterativnega glagola, čeprav najverjetneje iz pomenke 'zufügen' glagola *nagodíti*, bi kazal tudi hrv. sam. *nagodica* 'zbadljivec, nagajivec' (< **nagodi-*). Poleg tega izkazuje glagol *nagájati* še dve pomenki, ki sta izkazani tudi pri glagolu *nagodíti*, in sicer pomenki 'zufügen' (npr. *nesrečo komu nagajati* (Caf)) in 'gefällig sein' (ogrsko-Caf), tj. isto kot v glagolski tvorjenki *ugajati*. Pomen 'zufügen' se pojavlja že od 16. stoletja (Trubar, Krelj).

Predpona *od-*: Glag. *odgodíti -ím*²⁰ (dov.) pomeni 'odložiti, preložiti' > sam. *odgodítev* 'odložitev, preložitev', kar je novoknjižna beseda in je Pleteršnikov slovar (še) ne navaja.

Predpona *po-*: Glag. *pogodíti -ím*²¹ (dov.) s štirimi pomenkami, npr. s pomenko (1) 'zadeti' (npr. *udaril je s cepmi, a ptiča ni pogodil*) > 'najti' (npr. *pot pogoditi*), na sln. jugovzhodu pa se pojavlja pomenski premik v 'uganiti' (*tega ne morem pogoditi*);²² s pomenko (2) 'pomiriti, poravnati' (npr. *prepirnike, ljudi, ki se pravdajo pogoditi*) - in v reflektivni obliki tudi 'sich vertragen' (npr. *z lepo se pogoditi*); s pomenko (3) 'začarati (komu kaj)' (dolenjsko); s pomenko (4) 'zoriti, delati primerno / zrelo' (npr. *lan še pogoditi*), pri čemer se je slednja razmeroma zelo razširila v tvorjenke. Iterativni glag. *pogâjati se -am se* pomensko povsem prekriva glag. *pogoditi se* (dov.), le da ne izkazuje pomenke (4),

¹⁹ Pleteršnik I (1894), 638 in 636.

²⁰ SSKJ (1994), 728.

²¹ Pleteršnik I (1894), 147.

Pleteršnik II (1895), 106-107 in 104.

²² SSKJ (1994), 1577 (sub *zadeti*), navaja arhaični pomen 'uganiti, predvideti' (npr. *tvojih misli ne zadenem; v napovedi je vreme dobro zadel*).

ampak se ta (kot nekoliko modificirana 'malo pustiti zoreti', ki ga vnaša predpona *po-*) izraža z glagolsko tvorjenko *pogodnjáti -am* (dov.). Večina drugih besed s korenem **god-* se navezuje na glagolske pomenke (ni pa izključeno, da prek vmesnih, čeprav neizpričanih samostalniških, kar govori o tvorjenkah po besedotvornih modelih znotraj besedne družine), najpogosteje pa se navezuje na pomen 'sich vertragen' (npr. *pogodni stranki* 'pogodbene stranki' (Državni zakonik); sam. *pogòd* 'pogoj', npr. *o pogodu* 'zur bedungenen Frist', ob novejšem sinonimu *pogoj*, *pogodilo*, *pogodljiv*; sam. *pogodník* pa 'der Contrahent' (Cigale, Janežič), 'Schiedsrichter' (Caf) poleg 'der Wetterprophet' itd.). Z glagolskim pomenom pa nima neposredne zveze novoknjižni prid. *pogoden* (npr. *pogodno vreme*), ampak izhaja najverjetneje iz lokativne predložne zveze **po godě byti*. Razvoj pomena 'začarati (komu kaj)' je glede na ostale pomenke glagolske tvorjenke **pogoditi se* najverjetneje treba razumeti prek pomenke 'zadeti'.

Predpona *pre-*: Glag. *pregodíti -ím*²³ (dov.) 'pustiti, da postane preveč godno' (npr. *lan pregoditi*) in refleksivni glag. *pregodíti se* 'preveč dozoreti' > tvorjenke *pregòden*, *pregòdnost*.

Predpona *pri-*: S to pripono se pojavlja samo refleksivni glag. *prigodíti se -ím se*²⁴ (dov.) s pomenom 'zgoditi se, primeriti se' in tvorjenkami *prigòda* 'dogodek', 'naključje', 'priložnost / sreča', *prigòdljaj / prigòdek*, *prigodlišče*, *prigòdež* itd. Iz istega pomenskega izhodišča kot te, bi bilo mogoče izpeljati pomenki 'sreča', morda tudi 'priložnost', vendar pa ni mogoče izključiti tudi vpliva besed, ki pomensko izhajajo iz pojma *'ugodne okoliščine', tako kot je npr. v prid. *prigodnji* 'zgodnji' (npr. *prigodnji brst*, *prigodnje sadje*) še razvidna zveza z besedno zvezo **pri godě* (prim. tudi besedno zvezo *za goda*; s predpono *za-* v sln. ni glagolskih tvorjenk).

Predpona *u-*: Glag. *ugodíti -ím*²⁵ (dov.) s petimi pomenkami, in sicer: s pomenko (1) 'gefallen finden; dobro delati / služiti'; s pomenko (2) 'ustreči, izpolniti komu voljo, zadostiti'; s pomenko (3) 'pogoditi, zadeti' (*ugoditi koga s strelom*); s pomenko (4) 'uganiti' (*ugoditi uganko*); s pomenko (5) 'dozoreti' v refleksivnem glagolu *ugodíti se* (*sadje se ugodí / konoplje se ugodijo*). Tvorjenke (*ugòda*, *ugòdek*, *ugòdje*, *ugòdnost*) se večinoma pomensko nanašajo na pomenko (1), prav tako tudi iterativni glag. *ugâjati -am* (nedov.).

S predpono *vz-* (< **vъz-*): Glagol *vzgodíti se -ím se*²⁶ (dov.) pomeni 'postati goden / zmožen za letenje' (npr. *mladički so se vzgodili*).

Predpona *z-* (< **zъ-*): Glag. *zgodíti -ím*²⁷ (dov.) ima tri pomenke, in sicer pomenko (1) 'zadeti' (npr. *v čelo koga zgoditi*) s pomenskim odtenkom 'doleteti' (npr. *smrt me zgodí*); pomenko (2) 'uganiti'; pomenko (3) 'eintreffen; gesche-

²³ Pleteršnik II (1895), 233.

²⁴ Pleteršnik II (1895), 305.

²⁵ Pleteršnik II (1895), 712 in 711.

²⁶ Pleteršnik II (1895), 810.

²⁷ Pleteršnik II (1895), 916-917 in 915.

hen' v refleksivnem glag. *zgoditi se* (npr. *kar je prerokoval, to se je tudi zgodilo; nesreča se je zgodila*). Pomenki (1)-(2) sta narečni (tj. vzhodnosln.), pomenka (3) pa tudi knjižna. Drugotni iterativ *zgājati se -am se* (nedov.) se nanaša samo na pomenko 'geschehen', prav tako tudi tvorjenke, npr. *zgōda, zgōdba, zgodovina* itd. Iz predložne zveze **sъ goda* (k sam. **godъ*) je treba razlagati prislov *zgodaj / zgoda* 'früh'.

Sklep: Glag. **goditi -itъ* v sln. kot neprefigiran izkazuje pomene 'zreliti, zoriti' in 'prijati; vseč biti, povšeči / povolji (koga) delati', kot refleksiven pa se uporablja za pomenske odenke 'goditi se'. V prefigiranih tvorjenkah je mogoče ugotoviti naslednjo distribucijo pomenk:

- 'zadeti' in 'uganiti' se pojavljata skupaj in sicer v prefigiranih tvorjenkah s predponami *po-*, *u-*, *z-* (prim. tudi 'najti pravo (pot)' < 'zadeti / uganiti');
- '(slučajno) se zgoditi, primeriti se' se veže za refleksivne glagole s predponami *do-*, *na-*, *pri-*, *z-*;
- 'sporazumeti se, pogoditi se' v refleksivnih glagolih s predponama *na-*, *po-*;
- 'zreliti, zoriti' v glagolskih tvorjenkah s predponami *do-*, *iz-*, *u-*, *vz-*.

1.3 Hrvaščina / srbsščina: Glag. *goditi -im*²⁸ (nedov.) v pomenki (1) 'biti ugodan, biti koristan' / 'prijati' (npr. *A sad čin' što t' godi. Veče gode tijelu, nego li duši. Nek ti vrime tihim zrakom godi.*) je neprehoden in ima obvezno dativno rekcijo; pomenka (2) 'collineare' (npr. *Godi jednom topom sa Kotora.*) je prav tako vezana na neprehodni glagol; pomenka (3) 'hraniti, gojiti' je izpričana od 18. stol. (npr. *Stada, koja Medi u ravninah svojih pomno godiše. Sudi, korist čija će biti manja, il' onih, nje koji tako gode, ili moja kom' naravno rode.*);²⁹ pomenka (4) 'odlučivati / određivati' je redka, a izkazana v ljudski pesmi (*Bog godio i bog dogodio, na tebe se taki sanak zbio!*). Refleksivni glag. *goditi se* nastopa z naslednjimi pomenkami: Pomenka (5) 'contingere' (npr. *Zasve da njemu na kraju ne bi se godila ikakva bijeda. Pravite: Dažć hoće, biti, i tako se godi.*); v ARj se v tem geslu navaja tudi primer *godi se* (3. ed.) (prim. *čoeck zna de se rodi, ali ne zna kud se godi*), ki bi ga bilo mogoče razumeti tudi v smislu *'usmerjati se, iti'. Pomenka (6) 'videri, činiti se' (npr. *svakome se godi sramota prepirati se sa ženskom glavom* (Boka Kotorska)) pri korenu **god-* je nekoliko nenavadna, a se pojavlja od 16. stol. in je razmeroma pogosta tudi v ljudski pesmi; zdi se, da gre najverjetneje za nek pozen pomenski razvoj, za katerega bi bilo mogoče domnevati zvezo s pojmom *'zadeti' v smislu *'skupaj postaviti' (tj. kot *'povezati / združiti misel z mislijo'; prim. podobno pomensko motivaci-

²⁸ ARj III (1887-1891), 239-40.

²⁹ Razvoj te pomenke ni zadosti razviden. Iz podanih primerov se zdi, da ima drugačno pomensko predlogo kot severnoslov. **godovati* < sam. **godъ* / severnoslov. **gody* 'praznik(-i)' in da bi ga bilo mogoče izpeljevati tudi iz kavzativno pojmovanega *'po godč dčlati'.

jo v slov. *sъ-děti se³⁰). Pomenko (6) 'aptum esse, apte convenire', ki je izpričana samo enkrat (npr. *Vrlo velika cipela ne godi se na nogu tvoju.*), ima pa vzporednico v rus. *sapogi ne godjatsja*, bi bilo mogoče najlaže izvajati iz *'biti primeren, ustrezati'. Pomenka (7) 'transigere, pacisci', ki je dokazljiva od 18. stol. naprej (prim. *Koji se gode, uzmu se za ruke i kad se ugone, onda mahnu rukama.*), je za nas zanimiva ne samo zato, ker jo srečujemo v velikem številu slovanskih govorov, ampak tudi zato, ker je ilustrirana s primerom, ki nam odkriva določene zunajjezikovne okoliščine, iz katerih je mogoče razbrati dejavnosti, ki so zaključile akt pogajanja, in iz katerih je mogoče razbrati, da se potrditev veljavnosti dogovora, pogodbe simbolično izrazi z rokovanjem, ki ga (lahko) spremlja zvok (tj. z udarcem). Iz pomenk glag. *gòditi -im* izhajajo tudi pomeni (izglagolskega) sam. *godba* (a) 'djelo kojijem se godi' (npr. *Njega lječam/ sije po pšeničnih njivah kojim godba kano žito biva.*), (b) 'pogajanje' (npr. *ki činiše sudbe prave, godbe svete*), (c) 'reja, gojitev' (Šulek). Iterativni glag. *gáđati gáďām* (nedov.) izkazuje samo pomenke, ki stojijo v tesnejši medsebojni pomenski zvezi, tj. pomenke 'ciljati / meriti, streljati (z orožjem)' (Vuk, Šumadija, Kosmet, Črna gora)³¹ > 'metati', 'zade(va)ti' oziroma 'udarjati'³² (prim. v kletvi: *Grom te gađo! Munja te gađala. Svet Ilija te gađo!*), reflektivno *gáďē se* tudi 'udarjati' (npr. 'ritati se nogama (za konja)', 'imati osobinu da tuče ljude (za ovna)').³³ Ne glede na to, ali je glag. *gađati* nastala po dekompoziciji iz prefigiranih glagolskih tvorjenk, pa prejkone izkazuje starinsko pomenko glag. **goditi* 'zadeti'.

1.3.1 Glagol **goditi (se)* se povezuje z 11 predponami: *do-, na-, iz-, o-, od-, po-, pri-, raz-, u-, z-, za-*, posredno pa je dokazljiva tudi glagolska tvorjenka **godnqti* s predponami *po-, u-, z-, za-, iz-*.

Predpono *do-*: Glag. *dogòditi se dògòdī se*³⁴ (dov.) pomeni 'dogoditi se, pripetiti se' (npr. *dogodila se nesreća*) z drugotnim iterativom *dogáđati se dógáďā se* (nedov.) 'isto'. Enak pomen izkazujejo tudi vse izpeljanke.

Predpona *iz-*: Za glag. *izgoditi -im*³⁵ se navaja en sam primer z nejasnim pomenom iz 17. stol. (npr. *premda je omraza izgodit velik trud, ne gledaj obraza, da sudi pravi sud* (Baraković)), kot reflektivni *izgoditi -im se* pa pomeni 'zgoditi se, dogoditi se' (npr. *Tako se je stvorilo tere izgodilo, da Elizabeta jest začela i rodila.* (16. stol.)).

Predpona *na-*: Glag. *nagòditi nàgòďīm*³⁶ (dov.) pomeni (1) 'ugoditi, tj. udesiti,

³⁰ Buck (1949), 1210-1212, navaja, da se pomen 'videri' pogosto razvije na podlagi pojmov 'videti', 'kazati', 'sijati', 'biti podoben', 'postaviti', 'delati' ali 'deti'.

³¹ Skok I (1971), 584, pravi, da ima 'značenje cilja'.

³² Prim. tudi tam navedene sinonime: *pogánac te pogòdio; ùdarilo ti u njèga; ùdrilo u tèbe; razùdrilo te; ubijo te bōg; ubijo se ũ ruku, nōgu.*

³³ Pižurica (1977), 137, 119.

³⁴ ARj II (1884-1886), 563-565.

³⁵ ARj IV (1884-1897), 178.

³⁶ ARj VII (1911-1916), 337.

urediti' (npr. *Da ozbiljno prouče položaj naroda, da prama tomu nagode svoje djelovanje.*); (2) 'ugoditi, tj. povoljiti, zadovoljiti' z dativno rekcijo; (3) 'namiriti, poravnati' (npr. *Hoćete li, da vas ja nagodim?*); (4) 'pogoditi (konkretno in abstraktno); treffen, erraten (Vuk); (5) 'naći' (Boka Kotorska); (6) in nezanesljivo 'naknaditi, supplere'. Refleksivni glag. *nagòditi se* pa pomeni 'poravnati se, pogoditi se, namiriti se' (npr. *bolje se z dužnikom nagoditi nego sudom potezati* (Boka Kotorska)), 'naći se, desiti se' (npr. *nagodi se u istom mistu drugi misnik* (Dobretić)) in 'dogoditi se' (Stulić). Na več glagolskih pomenk se navezuje sam. *nagoda* 'događaj, slučaj, tj. ono što se nagodi, desi' (prim. *Petar samo nagodom pije, nije ti on vinopilica.* (Lika)) in 'čin, kojim se tko s kim pogodi, nagodi, namiri' (npr. *po uvjetih prve hrvatsko-ugarske nagode*) > prid. *nagodan* 'nagodben, tj. koji pripada nagodi / nagodbi, koji je s njom u svezi' (npr. *nagodni iznesak* 'Abfindungsbetrag' (Jur. pol. term. 2)), 'zgodan' (npr. *Ovo je baš nagodno misto.* (Sinj)), 'voljan, tj. koji ima volju' (npr. *Kad ste nagodni, podilite se.* (Vinkovci)) itd. Iz pomenskega konteksta podanega gradi-va izstopa sam. *nagòdica* (m. spol) s pomenom 'zadirivalo' (Lika). Ker glag. *nagoditi* s pomenom *'zboosti, podražiti' ni izpričan, se v ARj domneva, da gre za napačni zapis (suponiranega) sam. *nabodica* (čeprav tudi glag. *nabosti* ni izpričan v tem pomenu), vendar pa ta razlaga glede na sln. glag. *nagajati* 'nec-ken' (ob tem, da tudi v sln. manjka glag. *nagoditi* (dov.) v prav tem pomenu) ni verjetna, in moramo suponirati skupno pomensko izogloso ali pa enak vzporeden pomenski razvoj v besedotvorno enaki tvorjenki, ki izhaja najverjetneje iz pojma *'zufügen' ali pa *'zadeti'.

Predpona *o-* (< **ob-* / **o-*(?)): Glag. *ogòditi* *ògodīm*³⁷ (dov.) pomeni 'načiniti čega ogodno, npr. jela (a trebalo bi više)' (Lika), prim. še prid. *ògodan* 'onaj, kojega jedva dotječe, kojega je manje, nego bi trebalo' (npr. *ove godine je hrana ogodna* 'tj. slaba, da će jedva sestaviti s novom, a suviše (za prodaju) ne će biti ništa'). Pomenski razvoj ni jasen, morda pa predpona *o-* vnaša v glagol manjšalni pomen³⁸ (prim. hrv. nareč. *očrven* 'nekoliko / malo rdeč',³⁹ sln. *otemen* 'nekoliko / malo temen', gluž. *wobčorn* 'malo / nekoliko črn', dluž. *homłody* 'precej mlad').

Predpona *od-*: Glag. *odgòditi* *òdgodīm*⁴⁰ (dov.) 'odložiti, tj. prenijeti što na kasnije vrijeme' z nedovršnikom *odgáđati* *òdgāđām* nima pomenske vzporednice v simpleksu (prim. še *odgoda*, *odgodan*, *odgodnica*) in 'odmaći' (npr. *Delibaša s kopljem povija, na Miloša u prsi navija, no se Miloš od koplja odgodi, delibaša drugoga pogodi.*). V časovnem smislu bi bilo mogoče izhajati iz časovne pomenske komponente, povezane s sam. **godъ* (prim. tudi rus. *-godítъ* 'čakati'), v prostorskem smislu pa bi bilo mogoče izhajati tudi iz pomenke *'izog-

³⁷ ARj VIII (1917-1922), 759.

³⁸ Kopečný I (1973), 138-139.

³⁹ Omenja ga že Miklošič IV (1852-1856), 218.

⁴⁰ ARj VIII (1917-1922), 580.

niti se zadetku'. V to glagolsko tvorjenko vnaša predpona *od-* odločilno pomensko komponento, in sicer tako v časovnem kot tudi v prostorskem smislu, medtem ko je zanesljiva določitev neposrednega pomenskega izhodišča za sestavino **-goditi (se)* zaradi ustrežajočih pomenskih izhodišč v več pomenskih jedrih, razvidnih v besedni družini s korenem **god-*, brez dodatnih analiz enakih / podobnih pomenk ta hip nezanesljiva. Če izhajamo iz primerjave s češ. *odročiti*, polj. *odroczyć*, rus. *otsročitъ* in hrv. sam. *odgodnica* 'dopuštenje, kojim se dužniku odgađa rok plaćanja duga na kasnije vreme' (Šulek, Popović), bi bilo pomen 'odložiti kaj (na poznejši čas) mogoče izpeljevati tudi iz (pravnega) termina *'z dogovorom določen rok' > 'rok' (k glagolu **-goditi (se)* 'določiti (z dogovorom), pogoditi se').

Predpona *po-*: Glag. *pogòditi pògodim*⁴¹ (dov.) izpričuje več pomenk, in sicer: pomenke (1) 'ugoditi, povoljiti', (2) 'dati, podijeliti', (3) 'pravo zgoditi ono, što je teško zgoditi i ne može svaki', 'pravo se domisliti', (4) 'pomiriti, umiriti, složiti', 'učiniti pogodbu, ugovoriti, uglaviti', (5) 'ugoditi, povoljiti' (v slednjem ni mogoče popolnoma izločiti pomenskega vpliva predložne zveze **po godě byti / dělati*, prim. tudi sopomenski glag. *povoljiti* < **po vol' i dělati*). Manj jasna se zdi pomenka 'dati, podijeliti' (npr. *Poetam čes pogodi, neka slijedi mužu svoju. Pogodi mi, molim te, jednu stvar.*), ki bi jo v drugem primeru lahko razumeli tudi prek pojma *'ustreči, po volji biti' (tj. s prehodno rabo glagola), v prvem pa morda tudi prek 'določati, odločati'. Kot refleksiven pa glag. *pogòditi se pògodim se* pomeni (6) 'sich vertragen' in 'skleniti (najemno) pogodbo' < *'s pogajanjem / dogovorom določiti' in (7) 'zgoditi se', pri čemer se ta pomen tudi v drugih slovanskih jezikih pojavlja kot pomenka reflektivnega glagola. Tudi pomenka (8) 'uporediti' (npr. *Ova slava ... da se ne bi mogla pogoditi s ikakvom drugom stvorenom stvari.*) na prvi pogled preseneča, vendar pa bi jo bilo tipološko mogoče izpeljevati iz pojma 'zadeti' (prim. stpolj. *przytrafić* 'referri', 'adaptare', 'comparare', *przytrafienie* 'comparatio'⁴² < nem. *treffen* 'zadeti'; srb. narečni glag. *pritačnuti* 'isporediti' < slov. **-тъknqti* **-тъknety* < ide. *(s)teyk- / *(s)tuk- < kor. *(s)tey- 'tolči, udariti', prid. *pritačan*;⁴³ sln. *primerjati* (nedov.) < **-mëriti* 'meriti'), saj se ta pomenka pojavlja ob pomenkah 'streljati' in 'zadeti'. S predpono *po-* so izpričane še številne druge tvorjenke, npr. sam. *pogod, pogoda, pogodak, pogodba* itd., in sicer v pomenih, ki se ujemajo z glagolskimi pomenkami.

Predpono *pri-*: Izpričan je samo reflektivni glag. *prigòditi se prìgodim se*⁴⁴ (dov.) s pomenkami (1) 'dogoditi se; naći se' in (2) 'sukobiti se' (npr. *Tripot sam se junak prigodio sa didijom Šimun kapetanom, sva tri put mi je društvo isjekao.*) < *'udariti se (v bitki)'. Širši spekter pomenskih razvojev, ki pa jih je

⁴¹ ARj X (1931), 403-406; Elezović II (1935), 86-87.

⁴² Ostrowska (1958), 256-257.

⁴³ Matic (1957), 61-62.

⁴⁴ ARj XI (1935), 886-888.

večinoma mogoče izvajati iz enakih pomenskih podstav, kot se izvaja pomenka *‘dogoditi se (naključno), naključiti se’ < *‘zadeti (na / ob)’; izkazuje deverbativni sam. *prigoda*, in sicer pomenke ‘occasio’, ‘događaj, slučaj, zgoda’, ‘slučaj, tj. ono što se slučajno dogodi’, ‘okolnost’, ‘vrijeme’, ‘pogibelj, opasnost’ (npr. *pače se hoću uklanjati od sfijeh uzroka i prigoda od grijeha*), ‘povod, razlog, uzrok’ (npr. *Kroz prigodu otete čistoće hrabreno slobodu osvojiti Rim hoće.*), ‘potreba’ (npr. *Na čas od smrti mogu se krstiti i mali i veliki, ako bi bila taka prigoda.*). Navajajo se še (zelo) osamljeno / redko izkazane pomenke: ‘svojs-tvo, kakvoća’ (npr. *Nje kosi zaisto tokve su prigode, da zlato pričisto svitlostju nadhode.*), ‘sestaneč, srečanje’ (npr. *Prigoda pisnikova sa vilom.*), ‘sreča’ (Mikalja), ‘potpačica’ (ta pomen redaktorjem slovarja ni bil jasen). Druge izpe-ljanke, npr. *prigodan, prigodnik* itd. ter *prigodađaj, prigode*, se nanašajo na glago-love pomenke. Z glagolom **prigoditi (se)* se pomensko ujema tudi drugotni iterativ *prigodađati (se)* (nedov.) in vsebuje pomenke, ki se izražajo tudi z glagol-skimi tvorjenkami *nagađati, pogađati in događati se*.

Predpona *raz-*: Glag. *razgòditi razgòdīm*⁴⁵ (dov.) pomeni (1) ‘razdijeliti, podijeli-ti na više strana’ (npr. *ispred dvora posadio roblje, tri tovar hljeba izlomio i sve jeste roblju razgodio* (nar. pjes.)); (2) ‘odgoditi’ (npr. *kažu, da će sastanek razgoditi*); (3) ‘rastaviti’ (npr. *došao sam za razgoditi čovjeka od otca svoga, a kćer od matere svoje i nevjestu od svekrve svoje*); (4) z obvezno dativno rekcijo ‘učiniti kakvu neugodnost’ (npr. *u svemu roditeljima ugodi, u ničemu ne razgo-di*), refleksivni *razgòditi se razgòdīm se* pa pomeni ‘rastati se u nagodi / nagodbi / ugovoru’. Pomensko se ujema z njim njegov iterativ *razgáđati*, vendar pa izkazuje tudi pomenko ‘ispitujući, rasuđujući nagađati’ (npr. *što bi moglo biti, što li biti, ko će pogoditi, ne razgáđu jadni Crnogorci* (nar. pjes.); *stadoše među se gonetati i razgáđati, ko je lupež*). K temu pomenskemu krogu tudi tvorjenke, npr. sam. *razgoda* ‘razioba’, *razgod* ‘raskid nagodbe / ugovora’, *razgodba* ‘interpunkcija’ (nova beseda). V tem glagolu je opazen vpliv predpone *raz-* na pomen glagola **goditi* v smislu ‘(kaj) narazen dati’ in najverjetneje je treba izha-jati iz pojma ‘pogoditi se’.

Predpona *u-*: Glag. *ugòditi ugòdīm*⁴⁶ (dov.) pomeni najprej (1) ‘učiniti po volji, omiljeti, svidjeti se komu’ (*njemu možeš ugoditi*) s celo vrsto mogočih pomen-skih odtenkov, (2) ‘svidjeti se’, (3) ‘nagoditi, metnuti se u red, složiti, uskladiti’, (4) ‘napraviti kako treba, udesiti’, (5) ‘ugoditi gvožde, sablju, zlato’, (6) ‘složiti, sjediniti’, ‘uglaviti’, ‘ugovoriti što’ (npr. *svadbu, vjeru*), (7) ‘pogoditi, domisliti se, odgonetati’. Kot refleksiv *ugòditi se ugòdīm se* pa glag. pomeni ‘uskladiti se, prilagoditi se, pristati privoljeti’, ‘nagoditi se, pogoditi se, dogovoriti se’. Večina tvorjenk (npr. *ugoda, ugodan, ugodnica*) se nanaša na pomen *‘ustreči, delati po volji’, prav tako tudi pomen glag. iterativa *ugáđati ugáđām*.

⁴⁵ ARj XIII (1952), 544-545, 529-530.

⁴⁶ ARj XIX (1967-1971), 324-328.

Predpona z (< *sъ-): Glag. *zgoditi zgodim*⁴⁷ (dov.) ima pomenke (1) 'ugoditi, dovoljiti, zadovoljiti' (npr. *Pravdi božjoj zgodi.*), (2) 'pogoditi, naciljati, smjeriti, udariti' (npr. *Nu kakav je, zgodili ga jadi.*), sledi snop pomenskih modifikacij, kot so 'udariti' (prim. v kletvicah, ki kot tipičen tekst odražajo arhaične semantične elemente: *Kaplja te zgodila!*), 'zadeti, najti (pot)' (npr. *nek' puk vidi, kuda hodi, i potrebni put da zgodi*), '(natančno) narisati' (prim. *malara, ki bi vas lepše zgodil*) < *'zadeti' (prim. v tem pomenu sln. *zadeti*, polj. *trafić* (malujac, rysujac, kopijujac)),⁴⁸ 'napasti, snači' (*a drugoga da ne zgodil*), 'stiči, doči', 'doviti se, domisliti se', ki so vsi lahko nastali na podlagi pojma *'udariti (na), zadeti (ob)'. Refleksivni glagol *zgoditi se zgodim se* (dov.) vsebuje dve pomenki, in sicer 'dogoditi se, prigoditi se, slučiti se, zbiti se' (npr. *zgodil se čudo veliko*) in 'desiti se, nači, setiti se' (*Zgodih se u tuzi njeki dan velikoj.*) Sekundarni iterativ *zgađati zgađam* pomeni (1) 'pogađati', 'vračati, gatati, prerokovati' (Belostenec, Jambrešić, ugađati). Kot refleksiven pomeni glag. *zgađati se zgađam se* 'događati se, zbivati se' in 'slagati se' (npr. *u svem se misao vik naša zgađaše*), medtem ko se samostalniške tvorjenke nanašajo večinoma na pomen *'prerokovati', npr. *zgađateljica, zgađavac*. Iz glagola s predpono *sъ- je izpeljan sam. *zгода* 'prigoda, prilika, okolnost' (npr. *kada se prikaže zгода za naučiti*), 'događaj, prizor' (prim. *Gledah čudne zgone prikonaravske, koje se zgodiše u to doba po turačkih državah.*), 'naključje' (prim. *Kad se po zgodil susrio s njime u pustinji.*), 'sreća, dobra kob' ali samo 'usoda' (npr. *je htjela naša zгода, da smo sada službenice*). V tej pomenki se pogosto pojavlja sam. *zгода* bodisi z epitetom, ki poudarja 'ugodnost, pozitivnost' dogodka / okoliščin (npr. *dobre zgone, u srećnijeh zгода*), ali kot parallelismus membrorum s členom pozitivnega pojma (*svaka zгода i srića*). Nasprotni pomen 'nesreća, nezgoda' (tj. *'negativni dogodek, okoliščine') pa pridobi sam. *zгода*, kadar se povezuje z epitetom, ki poudarja 'neugodnost, negativnost okoliščin' (npr. *ova ljuta zгода uzdisat me gorko sili*), ali kot parallelismus membrorum s členom negativnega pojma (*Da me od nenadnje smrti i zgone ukloniš. Za podnijeti svaku vrstu zгода i nevolja.*). Za oba navedena tipa (tj. atribucijo in člensko vzporednost) je značilno, da je dodana beseda (tj. pridevnik ali samostalnik) pomensko konkretnjša in zato lahko pomensko usmerja oziroma napravi bolj razvidno sestavino s splošnejšim pomenom. Na podlagi celovitega vpogleda v pomensko situacijo besedne družine s korenem *god- se zdi, da je pomen sam. *zгода* v smislu 'pozitivnih okoliščin' starejši, pomen v smislu 'negativnih okoliščin' pa mlajši in razvit na podlagi pravkar omenjenega tipa besednih zvez, zato tudi ne preseneča, da je slednji (tj. pomen 'nesreća, neugodna priložnost') redko izkazan zunaj teh tipičnih besednih zvez (npr. *Ja ću sved plakati vječnijem suzam moju zgodu.*). Ni dvoma o tem, da se sam. *zгода* pomensko tesno navezuje

⁴⁷ ARj XXII (1975), 814-816.

⁴⁸ Ostrowska (1958), 256-257.

na glagolsko pomenko *‘dogoditi se, primeriti se; naključiti se’. Na pomenko (1) glagola *gòditi se* navezuje pomen sam. *zgoda* ‘ugodnost / naslada’ (npr. *Ki imajo vsake zgrade i raskoše.*), medtem ko se pomen ‘privid, utvara’ (*Jesi li vjerovo tvrdo i stanovito u san, zgrade i slične stvari?*) najverjetneje navezuje na pomenko *‘zdeti se’ (prim. *gòditi se*). Naj med tvorjenkami omenim vsaj še sam. *zgod* ‘zgod; dogodek, pripetljaj’, kjer prav dodani epitet daje pozitivno ali negativno niansirani pomen samostalniku, nadalje sam. *zgoditak* ‘dobitak (u lutriji)’ < ‘zadeti’ (prim. nem. *Treffer*), sam. *zgođaj* s pomenkami ‘događaj, društvo’ (npr. *Na ovi zgođaj reče.*), ‘sloga, skladnost’ (npr. *Zgođaj je u prijekoju potrebi, a društvo u običnom životu.*) in ‘pomoč’ (npr. *Ritko će se kad dogoditi, da će komšija uskratiti komšiji koji zgođaj, nego kad su u zavadi.* (Dalmacija)), od katerih je slednja najverjetneje razvita prek pojma *‘ustreči’ < *‘goditi, delati po volji / povšeči’. Zanimivi so tudi pomeni v prid. *zgodan* ‘prikladen, primeren, povoljen, ugoden; lep; mil, drag; bogat’ (< **szgodьnъ*), ki lahko označujejo oblike notranjega in zunanjega ugodja in udobja. Iz pomenke *‘bogat’ (Bosna) izhaja tudi glag. *ozgòdñeti* ‘obogatiti’ (Fojnica v Bosni).

Predpona *za-* : Izpričane so le samostalniške tvorbe: *zagađavac*⁴⁹ ‘onaj, koji pogađa, govori istinu, prorok’ besedotvorno kaže na neizpričani nedovršnik **zagadjati* (tj. ne na glag. **zagadati*, kot se v slovarju napak navaja) k neizpričanemu dovršniku **zagoditi*, ki pa bi ga bilo treba suponirati tudi zaradi samostalnikov *zagoda* in *zagodna* ‘uganka’ (hrv. kajk.). Nasprotno pa počiva prislov *zago-da* ‘rano, u pravo vrijeme’ > prid. *zagodan* na besedni zvezi **za goda*.

Sklep: Simpleks **goditi -itъ* izkazuje pomenke ‘biti ugoden, koristen’ / ‘prijati, ustrezati’, ‘zadeti’ (v nedovršniku tipa **gadjati* pa tudi ‘ciljati, meriti’, ‘metati’ in ‘zadevati, udarjati’), ‘odločati, določati’ in ‘hraniti, gojiti’, reflektivni glag. **goditi se* pa izkazuje pomenke ‘contingere’, ‘aptum esse, apte convenire’, ‘transigere, pacisci’. V prefigiranih tvorjenkah je mogoče ugotoviti naslednjo distribucijo nosilnih pomenk:

- ‘*ugoditi, ustreči*’ s predponami *na-*, *po-*, *u-*, *z-*;
- ‘*zadeti*’, ‘*udariti*’, ‘*naleteti na, zalotiti*’ s predponami *po-*, *u-*, *z-* (posredno najverjetneje tudi s predpono *na-*, prim. *nagodica* ‘zbadljivec, nagajivec’);
- ‘*uganiti*’ s predpono *po-*;
- ‘*zgoditi se*’ s predponami *do-*, *iz-*, *na-*, *po-*, *pri-*, *z-*;
- ‘*pogoditi se, sporazumeti se, dogovoriti se*’ pa s predponami *na-*, *po-*, *u-*, *z-* : ‘pretrgati pogodbo’ s predpono *raz-* (prim. sam. *razgod*).

1.4 Makedonščina: V slovarju makedonskega jezika⁵⁰ so glagolske oblike na podlagi pomenov razvrščene v tri skupine in predstavljene v treh geselskih člankih.

⁴⁹ ARj XXI (1973-1974), 845.

⁵⁰ RMJ I (1961), 105.

Narečna sta brezosebno uporabljani *godī*¹ (nedov.) ‘prijeti (mu), goditi’ (npr. *toa mu godi*) in *godī*² (nedov.) ‘urejati, pripravljati’ (npr. *kučata ja godea za nego*), preseneča pa – podobno kot v češ. in slš. **goditi* ‘vreči’ – (dovršni) glagolski vid pri glag. *godī*³ (dov.), kadar pomeni trenutno dejanje, tj. v pomenkah (1) ‘pogoditi se, skleniti’, (2) ‘zadeti’ > ‘(slučajno) najti’ (*ja godiv ulicata*) in (3) narečna pomenka ‘zaročiti (se)’. Pomenki ‘zaročiti (se)’ in ‘pogoditi (se)’ je mogoče razumeti v okviru iste predstave, tj. v okviru pojma *‘dogovoriti / sporazumeti se’. Kot vidski par glagola s temi pomenkami se uporablja sekundarni glag. *god-uva* (nedov.),⁵¹ medtem ko glag. *gaġa* (nedov.) ‘meriti, ciljati’⁵² < slov. iterativnega tipa **gadġati* ne kaže več pomenske zveze z nobenim izmed glagolov *godī* < **goditi*. Med tvorjenkami, ki so vse narečne, prevladujejo tiste, ki se vežejo na pomen ‘zaročiti (se)’ (npr. *godež* ‘zaroka’, *godežnik / godežnica*, *godenik / godenica* ‘isto’ < mak. deležnika *goden*,⁵³ prim. besedotvorno in pomensko vzporedno sln. *zaročiti (se) - zaročen* > *zaročenec*) oziroma na (pravni) akt ‘sporazuma / dogovora / pogodbe’. Za pomenko glag. *godī*² ‘urejati, pripravljati’ se ni preprosto enoumno odločiti glede vprašanja, iz katerega pomenskega izhodišča naj bi izšla, saj se zdi mogoč razvoj iz več (neposrednih) pomenskih točk / izhodišč, npr. iz izhodišča (a) ‘pogajati se’ / ‘spraviti (koga s kom)’ v smislu *‘urediti (z dogovorom / sporazumom)’ ali izhodišča (b) *godī*¹ ‘prijeti, goditi’ v smislu *‘delati tako, da je po godu’. Deloma je pomenska vzporednost (tj. samo posamezne pomenke ali pomenski členi) razvidna iz rus. glag. *rġaditъ*⁵⁴ < **rġediti -itъ* *‘razvrščati, v red dajati’ (< **rġedъ* ‘vrsta’) s pomenkami ‘pripravljati’ (npr. *Rġadi, čto nužno, v dorogu.*), ‘slovesno oblačiti, lepšati’ (npr. *Devuški nevestu rġadġat.*) in tudi ‘najemati, pogajati se (za delo)’ (npr. *On rġadit no svoix xaračax, rġadit rabočix v derevnju.*), reflektivni glagol *rġaditъsja* pa poleg ‘pripravljati se’ pomeni tudi še ‘gizdalinsko se oblačiti; biti okrašen’ in ‘pogajati se (za ceno)’.⁵⁵ Dopustiti smemo torej možnost, da bi pomenski razvoj mogel potekati prek *‘dogovarjati se’ > ‘urediti, pripravljati’ > ‘lepšati, slovesno (se) oblačiti’.

⁵¹ Glagolska tvorjenka **godovati -ujeťъ (se)* je ali denominativ ali pa drugotni iterativ k glag. **goditi (se)*, glag. pripona *-ova-* > v mak. *-uva-* nastane pod vplivom sedanjiške osnove.

⁵² RMNP I (1983), 351, 384: Za glag. *gaġa* (nedov.) navaja naslednje pomene *gaġa* ‘bie, frla, strela so oružje ili drug predmet’ (npr. *na kolence legne, na kolence stane, s edno uvo meri, s edno oko gleda, s edno oko gleda, na nišan ka gaġa*) in reflektivni glag. *se gaġa* ‘se natprevaruva vo gaġanje’ in glag. *godī*¹ (nedov.) tudi v pomenu ‘gaġa, nišani’ (npr. *koj možit puška da nosit, koj znaġ nišan da godit, niz prsten kuršum da vrvit* (TM, 244)), reflektivno *godī se*¹ ‘se gaġa, se pogaġa’ (npr. *zema ludo ruški noži – da se bode, da se gode! Pernica mu odgovara: – A bre, ludo, ludo mlado, ne se bodi, ne se godi!* (Crn. 44)). V okviru istega glag. se vzporedno navaja tudi pomenka ‘(se) gotvi, (se) sprema, (se) tokmi, redi’.

⁵³ Koneski (1966), 156-157, v mak. so prevladale oblike brez jotacije, npr. **godġenъ*.

⁵⁴ Dalъ III (1907), 1777-1779.

⁵⁵ Pomenka ‘urejati, pripraviti’ se pojavlja v simpleksu *godī* in v glagolskih tvorjenkah s predponami *na-*, *po-*, *pri-*, v bolg. pa v glagolskih tvorjenkah s predponami *do-*, *na-*, *s-*, tj. skupaj vzeto

1.4.1 Glag. *goditi se* povezuje s sedmimi predponami: *do-, na-, po-, pri-, raz-, u-, z-: Predpona *do-*: Izkazuje jo samo glag. *dogaga* (dov.) < **gadjati* (k **goditi*), ki je narečni sinonim za narečni glag. *doganja* (nedov.) 'ličiti, biti nalik na koga ili što' < **ganjati* (k **goniti*), prim. bolg. *dogagjamъ* (Djuvernua). Vsekakor pa preseneča pomenski stik med (aspektno različnima) glagoloma **goniti* in **goditi*.⁵⁶

Predpona *na-*: Glag. *nagodi*⁵⁷ (dov.) z drugotnim iterativnim glag. *nagoduva* (nedov.) pomeni 'urediti, udesiti' in 'ugoditi' (npr. *ne možam da mu nagodam*) in iterativnim glag. *nagağa* (nedov.) < **gadjajetъ*, ki (poleg 'uređivati, udesiti', 'ugađati') pomeni tudi 'nagađati, domišljati se', sam. *nagağanje* tudi 'nagađanje, domišljanje', vendar pa glag. pomen *nagodi* 'uganiti' < *'zadeti (v mislih)' ni izpričan.

Predpona *po-*: Glag. *pogodi*⁵⁸ (dov.) pomeni (1) 'zadeti', in sicer v smislu (1a) 'točno kaže, otgatne' < *'zadeti (v mislih)' (npr. *vražalica, veli, sê i pogodila*); (1b) 'točno udri vo cel, umeri' (npr. *prvo frli i mi go pogodi*); (1c) 'najti (pravo pot)' < '(slučajno) izbrati, zadeti'; (1č) 'naći (ono što se traži)'; (1d) (knjižno) 'užaliti / prizadeti' (npr. *me pogodija negovite zaborovi*); (1e) 'pogoditi, tj. določiti (ceno)' (npr. *kolku go pogodi praseto*); (1f) 'najeti (koga)' (npr. *si pogodil eden čovek da mu služi*), nadaljna pomenka (2) je 'spremiti, urediti lepo, namestiti, doterati; zadovoljiti, ugoditi' (npr. *im pogodiv sê vo kučata i zamina*). Refleksivni glagol *pogodi se* pomeni (1) 'pogoditi se, sporazumeti se' (npr. *ako si mušterija, lesno ke se pogodime; se pogodi na godina*), (2) 'pogoditi se (za delo)' (npr. *se pogodil na godina (da im služi)*), (3) 'zadesiti se, zateći se, naći se' (npr. *vo kučata se pogodil togaš sin mu; se pogodi den Veligden*), 'biti, proizići, ispasti' (npr. *konjot se pogodi slab; decata se pogodija dobri i poslušni*), v brezosebni rabi pa pomeni 'zgoditi se' (npr. *na mnोजना im se pogodilo da gi ukasa na son zmija*). Tudi samostalniške idr. izpeljanke odražajo glagolske pomenke, npr. *pogodba* (< **pogodъba*) 'pogodba, sporazum; pogoj', deležnik *pogoden* '(pri-) zadet; urejen; pogodben' < **pogodенъ* itd. Iterativni glag. *pogağa (se)* (nedov.) se uporablja za izražanje večine pomenk glag. *pogodi*, vendar pa je za pomenko (2) 'pripraviti, lepo urediti itd.' običajnejši iterativni glag. *pogoduva (se)* (nedov.).

samo v tvorjenki s predpono *na-*. Glede na to bi rada opozorila, da je srb. *naređivati se, naređivavanje* terminologiziran in se uporablja v zvezi z določanjem zaroke (prim. »U zakazani dan momak sa nekim starijim iz kuće dolazi kod devojke radi gledanja i naređivanja / .../ Dok se momak i devojka puste da nasamo razgovaraju i da se malo upoznaju, dotle se stariji naređuju i pogađaju oko spreme, miraza i svadbe.« (Vuković 1981, 35)), mak. pa pomeni *naredi*² tudi 'urediti, udesiti', 'dotjerati, okititi, nagizdati' (npr. *k'e ja naredime taa rabota* 'uredićemo, udesićemo tu stvar' (RMJ I (1961), 462).

⁵⁶ RMJ I (1961) 142, sub *dogaga* (dov.) 'doganja' (narečno) in sub *doganja* (nedov.) 'ličiti, biti nalik na koga ili što'.

⁵⁷ RMJ I (1961), 438.

⁵⁸ RMJ II (1965), 210-211.

Predpona *pri-*: Glag. *prigodi*⁵⁹ (dov.) pomeni ‘priređiti, pripraviti, spremiti (kako valja)’ (npr. *si prigodila ženata sè za poražanje i se zatskrila*), ‘prilagoditi (čemu)’ (npr. *toa e prigodeno kon našite uslovi*), kot refleksiven pa glag. *prigodi se* pomeni ‘pripraviti se, spremiti se’ in redko tudi ‘prigoditi se, naći se’. Iterativni glag. *prigoduva* (nedov.) pomeni ‘priređivati, pripravati, spremiti’, (redkeje) ‘prilagođavati’, kot refleksiven *prigoduva se* pomeni ‘pripravati se, spremiti se’ in redko pomeni ‘dogoditi se’, tj. nanaša se samo na te pomenke glag. *prigodi (se)*, podobno tudi iterativ *prigađa*. Od tega deloma pomensko odstopa sam. *prigoda*, in sicer v pomenki ‘udobnost’ (*domakinska kuća so seta prigoda*), medtem ko se s pomenko ‘naključje, prigoda’ navezuje na isto pomenko glag. **prigoditi se*.

Predpona *raz-*: Glag. *razgodi*⁶⁰ (dov.) pomeni ‘rasturi / rasipe godež, svršuvalka, razdeli zgodeni / svršeni’ (npr. *bez da mu kažat go razgodile*; prim. srb./hrv. *razgod* ‘isto’) in v enakem pomenu tudi reflektivni glag. *razgodi se*, narečno pa pomeni tudi ‘razredi, razdeli na poveke strani, rasporedi’ (npr. *razgodivme, male, junacite, kade dvajca, male, kade trojca* (ljudska poezija)), kar bi se eventualno pomensko lahko oblikovalo tudi znotraj pomenke *‘razločiti’ < ‘razveljaviti pogodbo / dogovor’ (tj. pojmovanega kot razdruževanje) v nasprotju z ‘pogoditi se, sporazumeti se / dogovoriti se’ (tj. pojmovanega kot združevanje / zblizanje stališč / interesov).

Predpona *u-*: Glag. *ugodi* (dov.) z iterativnim glag. *ugoduva* pomeni ‘ugoditi, učiniti nekome po volji’ (na to se pomensko nanašajo tudi tvorjenke, npr. *ugoden, ugodnik, ugodnost, ugodliv*), medtem ko se v reflektivnem glag. *ugodi se* (dov.) pojavlja pomen ‘desiti se, dogoditi se’ (ljudska poezija), za katerega ni izkazan nedovršni par.

Predpona *z-* (< **sz-*): Glag. *zgoditi*¹ (dov.) pomeni ‘zgoditi, zateći’⁶¹ (*ne zgodiv nikogo doma*), kot refleksiven glag. *zgoditi se* (dov.) pa pomeni ‘zadesiti se, zateći se, naći se’ (npr. *vo kućata togaš nikoj ne se zgoditi*) in (brezosebno) ‘zgoditi se, desiti se’ (npr. *taka se zgoditi*), glag. *zgoditi*² (*se*) pa pomeni ‘veriti (se)’ (narečno). Drugotna iterativa *zgađa* in *zgoduva (se)* sta pomensko razporejena tako, da se drugi uporablja samo za izražanje pomena ‘zaročiti (se)’. Sam. *zгода / zgođa* pomeni ‘udobnost’ (tj. se navezuje na semantem *‘ugodno, kar prija’, ki ga v okviru glagolske tvorjenke s predpono *z-* ni zaslediti) in redko tudi ‘zгода, slučaj, doživljaj’ (tj. navezuje se na pomenko ‘zgoditi se, (naključno) se primeriti’).

Sklep: Simpleks *goditi* izkazuje pomenke (1) ‘prijati, goditi’, (2) ‘urejati, pripravljati’ (=pomenska inovacija), (3) ‘pogoditi (se), skleniti’, ‘zadeti’, ‘najti’; ‘meriti, ci-

⁵⁹ RMJ II (1965), 506-507.

⁶⁰ RMJ III (1966), 24; nedovršnik ni izpričan.

⁶¹ RMJ I (1961), 253.

ljati' (samo z iterativom *gaġa*), *'zaročiti' (le v samostalniških tvorjenkah). V prefiguriranih tvorjenkah je mogoče ugotoviti naslednjo distribucijo (nosilnih) pomenk:

- 'prijati, *goditi*' s predpono *u-*;
 - 'urejati, pripravljati' s predponami *na-*, *po-*, *pri-*;
 - 'pogoditi (*se*), sporazumeti (*se*), dogovor skleniti' s predpono *po-*;
 - 'najeti (*koga*)' s predpono *po-*;
 - 'dogoditi *se*' s predpono *u-*;
 - 'uganiti' s predpono *po-* (v smislu 'ugibati, najti rešitev' tudi v iterativu *nagaġa*)
- Glag. **goditi* je nedovršen v pomenki 'prijati, goditi' in 'urejati, pripravljati', in dovršen v pomenkah iz skupine (3).

1.5 Bolgarščina: V bolg. je izpričan glag. *godjã*⁶² (dov.) s pomenkami 'podgotvjam, tãkmja; pravja godež', 'naričam, opredeljam nešto' narečno 'redja, nareždam, priveždam nešto v red; glasja', reflektivni glag. *godjã se* (nedov. / neprehoden) pomeni 'podhodkaš, prigoden sãm za nešto', in dovršni reflektivni glag. *godjã se* pomeni 'zaročiti se'. Drugotni nedovršnik *godjãvam*. Na pomenko 'zaročiti (se)' se nanaša več izpeljank: *godenik* 'ženin' in (starejše) 'zaročenec', *godenica* 'nevesta' in (starejše) 'zaročenka' < deležnika *gòdèn*,⁶³ *godež* 'zaročka', nareč. tudi *gòda* 'zaroka' (Kolarogradsko, Kozičino, Pomorijsko, Preslavsko)⁶⁴ poleg 'pridannoe' (Djuvernua),⁶⁵ *godežar* 'čovek, izprašten da iska moma'⁶⁶ in *godar* 'drugar na godenika po vreme na godeža'. Sem pogojno spada tudi narečni / starinski glag. *gúdja* / *gúždam*⁶⁷ pomeni 'klastъ, staviti' (severovzhodni govori), *ogúdjã* (Ljubljanski damaskin, 17. stol.), *prigúdjã* / *prigúždam*, *ugúdjã* 'turja'. Iz drugega pomenskega jedra izhaja iterativni glag. *gãždam* 'celja, ulučvam, streljam' (Kamenica, Kjustendilsko) / *gãžã* (Tãrnsko, Ošane, Belogradčisko) / *gãġjam* (Bansko) < slov. **gadjati* (k glag. **goditi*), *gãckam*⁶⁸ (Pirot). Tudi pomensko jedro 'po volji biti / delati' je izkazano v bolg. glag. *godí mi se*,⁶⁹ narečno *gúd'a* 'laskatъ' (rodopsko; BD V, 165), sam. *gòdka* (npr. *gòdka mi e* / *imã gòdka* 'imã želanie' < *'sgodno mi e, ide mi otrãki', prim. tudi

⁶² RBE V (1981), 265; Mladenov BSR (1967), 95; BER I (1971) 260-261.

⁶³ Mirčev (1978), 241, deležniki v tej obliki so zabeleženi že v 14. stol., npr. *razvraštenъ* (nam. *razvraštenъ*), *vãprosenъ* (nam. *vãprošenъ*).

⁶⁴ BER I (1971), 259 in 223.

⁶⁵ Djuvernua I (1889), 374: Pomenka 'dota' bi se lahko razvila tudi iz pomenskega izhodišča *'to, kar se po dogovoru da nevesti'.

⁶⁶ Evstatieva VI (1971), 164.

⁶⁷ ESSJ 6 (1979), 188-189; Djuvernua (1885), 430-431, navaja naslednje pomene 'kladu, nalagaju, vozlagaju', 'polagaju', 'podkladyvaju', 'dëvaju', 'nadëvaju', 'vdëvaju, vsovyvaju', 'postavljaju', 'usaživaju', 'rasporjažajusъ'.

⁶⁸ BER I (1971), 22: V govorih, kjer se pojavlja glag. *gãždam*, se pojavljajo tudi glagoli, kot sta *pogaždam* in *sgòdi*.

⁶⁹ Гъльбов BD II, 74.

prid. *goden* 'ustrezen, zmožen' itd. < **god-ьнъ*). V bolgarskem etimološkem slovarju se iz arealnih in fonetičnih razlogov domneva, da bi se pomenke 'meriti, zadeti, streljati' (tj. 'specializirano tehniško značenje') lahko razvile pod vplivom srb. *gàđati* 'isto'.

1.5.1 Glag. je sestavljen z naslednjimi predponami: *do-*, *iz-*, *na-*, *po-*, *pri-*, *raz-*, *s-*, *u-*, *za-*, glagolska tvorjenka tipa **godnqti* je dokazljiva samo narečno prek samostalnika *gonetka*.

Predpona *do-*: Glag. *dogàždam*⁷⁰ (nedov.) s sekundarnim dovršnikom tipa *dogàdja* 'useštam, razbiram, sxvaštam' (npr. *toj dogàžda namerenija mi*) z refleksivnim *dogàždam se* 'doseštam se, razbiram, idva mi na uma', poleg *dogàždam se* 'nagaždam, natъkmjavam' (k *dogodjâ se*).

Narečno je izkazano več besedotvorno različnih nedovršnikov *dogàždam* (< **-gadja-*) / *dogòždam* (< **-godja-*) / *dogàdam* (< **-gada-*) z dovršnikom *dògoda*⁷¹ v pomenu 'urejati, pripravljati', medtem ko isti glagoli kot refleksivni (tj. *dogàždam sa* / *dogòždam sa* / *dogàdam sa* in *dògoda sa*) pomenijo troje, in sicer (1) 'urejam se, pripravljam se', (2) 'ugibam' in (3) v brezosebni rabi 'zgodi se' (npr. *takà se dogòdi*).⁷² Djuvernua⁷³ je zabeležil glag. *dogàdjamъ* (dov.) 'prixožusъ' '(npr. *glava mu dogagjatъ kako Bogdano'a; noga mi dogagjatъ kako Sekulo'a*) < **-gadjati* (prim. pomensko in besedotvorno ustrezni mak. *dogàga*), medtem ko glag. *dogodjâ* (dov.) pomeni 'nagodjâ' in s sekundarnim iterativom *dogàždam* in redko *dogodjâvam* (nedov.). Pomenko 'prilagoditi' je mogoče pojmovati v kavzativnem smislu kot *'narediti (kaj) za primerno', čeprav se pomen 'prilagoditi' lahko razvije tudi na podlagi pomena 'meriti, zade(va)ti', prim. polj. *przytrafić* v pomenih 'prilagoditi' in 'primerjati' (okrog leta 1500).

Predpona *iz-* (< **ъъz-*): Izpričan je samo sam. *izgòda*⁷⁴ 'oblaga, polza' (npr. *im izlaga materialnite izgodi, koito šte se polučat ot tjaxnoto predprijatie*) > prid. *izgoden* 'iznosen, doxoden'; tvorba je analogna polj. *wygoda* 'korist' in najverjetneje počiva na semantiki (sicer) neizpričanega glag. **iz-goditi* *'ugodnost, ki se pridobi / doseže s pogajanjem'.

Predpona *na-*: Glag. *nagodjâ*⁷⁵ (dov.) z nedovršnikom *nagàždam* 'postavjam

⁷⁰ RBE IV (1984), 174-175, 181; Mladenov BSR (1967), 123.

⁷¹ Zaradi pomanjkljivih lokacij za posamezne glagole je ponekod nezanesljiva določitev njihove zgodovinske oblike: tako bi bilo obliko *dògoda* (dov.) tudi zaradi pomena mogoče izpeljevati iz **godjq* (tj. z refleksom končnice kot v mak. in z izravnavo sedanjiške osnove po obliki za neprvo osebo), obliko *dogàdam* pa po njej sekundarno prilagojeno (< **gadja-ti* k **godi-ti*). Drugo smer izravnave izkazuje oblika *dogòždam* (tj. po križanju med tipoma **goditi* in **gadjati*). Nejasna je v tem smislu oblika *dogàdja* (: *dogàždam*), ki bi iz pomenskih razlogov lahko predstavljala križanja med korenskima osnovama **godi-* / **-gadja-* in **gadati*.

⁷² Hitov (1979), 240 (Radovene).

⁷³ Djuvernua I (1889), 526; BER I (1971), 406.

⁷⁴ RSBE I (1955), 484.

⁷⁵ RSBE II (1957), 134; Djuvernua, SBJ I (1885), 1284.

kakto trjabva na sъotvetnoto mjasto; naglasjavam, nareždam' (npr. *započna da nagažda vsičko za maganene, za predene i šiene*), z akuzativno rekcijo pa pomeni 'pogrižvam se za jakogo ili nešto' (npr. *Lelja Genga beše vse okol neja, trepere i, nagažda ja, deto poveče ne može da bŕde.*) in k temu sam. *nagòda* 'pribor' (npr. *Za kadenie sŕ xlor sja iskòtŕ i naučny znaniya i někoj nagodi.*). Kot refleksivni glagol *nagodjâ se* (dov.) in njegov iterativni par *nagăždam se* (nedov.) pomeni 'prisposobjavam se kŕm obstanovkata, za da izvleka lični oblagi'. Pomenka 'skrbeti za koga' bi se lahko razvila prek pomena 'urejati' (pri razvoju iz pomenke 'delati po volji, streči' bi bilo pričakovati dativno vezavo, tj. **nagadjati komu* in ne **nagadjati kogo*). Narečno izpričani glag. **năgodi se* (prim. *Ēla se năgudi da ti tŕre košet na gŕrbŕt.*) je Gorov uvrstil k glag. *nagădam se* 'naglasja se, da zaima naj-udobno položenie' in ga navaja poleg nerefleksivnega *nagădam* z dvema pomenkama 'polagam golemi griži za dobitŕka, kato go vodja na xubava treva, na čista voda' in 'izmisljam neverni nešta, kljukarstvuвам' (prim. *Tvâ jâ ne sŕm gŕ kâzala – ti si gŕ nagădaš.*). Besedotvorno in pomensko vmesni člen je izglagolski sam. *nagud'alka*⁷⁶ 'izmislica, kljuka, nevjarno nešto' (npr. *Sičkoto tvâ, dĕto go dŭmaš, si sa tŕi nagud'ĕlki.*) < **nagod-jalka*, ki se glede na korenski vokal veže na refleksivni glagol, pomensko pa na nerefleksivnega. Glag. *nagòda -iš*⁷⁷ (dov.) 'nakaža, nabija' (Smolensko) pa kaže še jasno pomensko navezavo na pomen *'udariti'. Besedotvorno dvoumen je glag. *nagădam (se)* (nedov.), v katerem je treba najverjetneje videti (glasovno preoblikovano) glagolsko tvorjenko **-gadjati*,⁷⁸ (tj. s sekundarnim nadomeščanjem bolg. refleksa *žd* (< slov. **dj*) z *d*, podobno kot je to v 1. ed. glagolov tipa *-iti*), s pomenskega stališča pa predstavlja pomenka 'izmišljati si' pomensko stičišče med glagoloma **goditi* in **gadati*.

Predpona *po-*: Glag. *pogòdja* (dov.) z iterativnim nedovršnikom *pogăžda*⁷⁹ pomeni '(po-)miriti zavađene' in tudi 'varati, prevariti (koga), nameštati, namestiti kome', kot refleksivni *pogăžda se* pa pomeni samo 'slagati se (s kim)', nareč. glag. *pogòdi sa / pogăžda sa* tudi 'slučva se blagoprijatno (za vreme)' (npr. *Ne pogăždaše sa vreme za ŕoran, ama segâ sa pogòdi.*)⁸⁰ Pomenki 'ujemati se (s kom)' / 'spraviti (sprte) med seboj' sta se z veliko verjetnostjo razvili v kontaktu s (pravnim) pojmom *'pogoditi se, sporazumeti se', po katerem se je sled ohranila tudi v narečnih samostalnikih, kot so *pogòda / pogòdba* v arhaičnem pomenu 'spogodba, sŕglasie', *pogòdnja* 'sgovor' < *pogod-ńa* (Ilčev 1974, 355)). Na drugi strani pa je pomenka 'varati (koga)' v možni in verjetni zvezi z glagolsko pomenko 'izmišljati si' (tj. > 'varati'), v končni fazi bi se lahko razvila iz

⁷⁶ Gorov (1962), 114-115 (Strandža).

⁷⁷ Kŕnčev (1968), 121.

⁷⁸ Mirčev (1978), 208-209.

⁷⁹ Mladenov BSR (1967), 458.

⁸⁰ Kŕnčev (1968), 131.

⁸¹ Hitov (1979), 297; Šklifov (1977), 287.

istega pomenskega izhodišča kot pomenka 'ugibati' (tj. iz iste pomenske podstave kot pomenka 'uganiti' < *'zadeti'). Nadalje izkazujejo glagoli *pogaždam / pogòždam / pogòdvam* (nedov.) z dovršnikom *pògoda* pomenko 'ulučvam, namiram celta na dejstvioto' (npr. *fralix kàmika i pogòdix tòčno*), poleg tega pa tudi vsi pomenijo – kot je omenjeno zgoraj – 'sdoberjavam, sprijateljvam; ureždam nečii otnošeniija' in tudi 'iznenadvam njakogo s lošo', kot refleksivi pa izkazujejo še pomenko 'slučvam se, stavam' (npr. *pogòdi sa lòšo vrême*)⁸¹, ki se prav tako najpogosteje pojavlja v tesni zvezi z 'zadeti'.

Predpona *pri-*: Besede s to predpono so redke, npr. *prigòden*⁸² 'prilagođen (prirodno)' in 'udešen, prilagođen' (npr. *prigoden za našite uslovija*), narečno tudi samostalniki *prigòda* s tremi pomenkami (1) 'udobstvo', (2) 'udoben slučaj', (3) 'griži za nešto', *prigòdba* 'udobstvo' (nareč.), *prigodliv* (redko) 'kojto se lesno prisposobjava' (npr. *prigodliv čovek*; (Ilčev 1974, 391)). Narečni glag. *prigàdam* (nedov.) 'ugaždam' (npr. *Majkata v našija kraj e bila dosega samo da ražda i prigada na mžza si.*) (Ilčev 1974, 390) ima s pomenskega stališča funkcijo vidskega para k neizkazanemu glag. **prigoditi -itъ* '(u)streči' < *'delati po všeči / volji'.

Predpona *s-* (< **sъ-*): Glag. *sgodjâ*⁸³ (dov.) s sekundarnim iterativnim glag. *sgodjâvam* pomeni 'veriti devojku' in 'uspe(va)ti' (enako tudi kot refleksivni *sgodjâ se* 'veriti se'.); k temu tudi bolg. nareč. *sgodičâr* 'godežar' (npr. *Elenke, stavaj, podreždaj kžštata i se obličaj, če tazi večer šte imame sgodičari!* (Ilčev 1974, 447)). Poleg tega je izpričan tudi (akcentsko drugačen) glag. *sgòdja* (dov.) s pomenkama 'pogađati, pogoditi (cilj)' in 'dobro se udati (oženiti)' s sekundarnim iterativom *sgàždam* (nedov.), narečno tudi glag. *zgòd'ъ* 'napravja, prigtovja' < **-gòd'q* (tj. ilustriran je s primerom, ki vsebuje preteritalno obliko *zgudili sičku zъ ùtre*), deležnik *zgudèn* 'prigtoven, napraven' in 'premenen, natъкmen'⁸⁴ (npr. *Zgùdèn kъt ergèn nъ svàdbъ.*). Refleksivni glag. *sgòdja se* pomeni 'desiti se' in 'naći se slučajno' z iterativnim *zgàždam se* oziroma *zgòda se -iš se* (dov.) z iterativnim *zgòdvam se* (nedov.) 'ureždam, upravjam' (npr. *mu i zgòdi nêštata na nêgo*) in 'bivam, namiram se'⁸⁵ (npr. *na kàvgata i tòj sъ zgòdi tàmu*). Poleg tega je izpričan še narečni glag. *zgòda -iš* (dov.) v pomenu 'namerja, sreštna'⁸⁶ (npr. *izlès nagòre danò go sgòdiš posred sêlo*) in 'sgodja', k temu nedovršnik *zgàždam*⁸⁷ 'isto' in glag. *zgàdam sa* (nedov.) 'gotvja se, sgovarjam se' (npr. *zgàdam sa â trigna* (Češnegirovo)) – k temu tudi refleksivno *zgàđъm sъ* 'dokarvam se'⁸⁸ in *zgàđъm* (nedov.) 'popadam

⁸² Mladenov BSR (1967), 516.

⁸³ Mladenov BSR (1967), 591-592.

⁸⁴ Bojadžiev (1970), 228; Kjuvlieva (1970), 70.

⁸⁵ Šklifov (1977), 241 (Kostur).

⁸⁶ Evstatieva (1971), 176 (s. Тръстенік / Plevensko).

⁸⁷ Къпчєв (1968), 104.

⁸⁸ Popgeorgiev (1962), 210; Kjuvlieva (1970), 70. Prim. tudi srb. *doterivati se*, ki kaže na sekunda-

v celta, ulučvam, umervam'.⁸⁹ V glagolskih tvorjenkah s predpono *s-* / *z-* se pojavljajo pomenke, ki so posredno vezane na *'pogoditi se, sporazumeti se, dogovoriti se' > 'zaročiti', 'urediti' > 'pripraviti' / '(lepo) se obleči / urediti', poleg tega pa tudi pomenke, ki so posredno vezane na 'zadeti, udariti' > 'zadeti (cilj)', 'meriti, ciljati', 'zgoditi se', 'naključno se znajti / naključno najti'. Iz drugega pomenskega jedra (npr. pomenske vsebine **vъ godъ byti*) pa bi lahko izhajale tvorjenke, kot so sam. *sgòda* 'primeren trenutek / okoliščine' > prid. *sgòden* 'povoljen, lep, prijeten', čeprav medsebojni vpliv pomenskih vsebin posameznih pomenskih jeder v okviru besedne družine ni ne izključen in ne neverjeten.

Predpona *u-*: Glag. *ugodjã*⁹⁰ (dov.) z iterativnim *ugãždam* (nedov.) pomeni 'ugađati, ugoditi' in enako pomensko pomensko vsebino ima deverbativni sam. *ugoda* 'udobje; zadovoljstvo' > prid. *ugòden* 'ugodan, prijatan'. Narečni glag. *ògud'ъ* (dov.) (z nedovršnikom *ugãđъm*) pa pomeni 'useštam, zabeljazvam', 'spolučvam, uspjavam' in kot brezosebni reflektiv **ugodi se* pomeni 'sluči' (npr. *dъnò se tvã ugudi* (Sъčanli)),⁹¹ *ugãd'ъ* (dov.) 'usetja, odkrija namerenijata na jakogo'⁹² in *ugãđam* s pomenkama 'useštam, zabeljazvam, razbiram' (npr. *òšte òd delèkò me ugãdixã i zalãxa*) in 'ugađdam, zadovoljavam jakogo s vsiçko što želae' (npr. *Jã nã vãs s ništò ne mò đã vi ùgòđem*).⁹³ Glag. *ugãždam* (nedov.) s sekundarnim (tj. analognim in pomensko prekrivnim) dovršnikom *ugãđja*⁹⁴ izkazuje pomenki 'otgatvam, nalučkvam' (prim. *Do kolko vreme šteše da stoi taka, nikoj ne može ugadi, ako ne beše došla pri neja starata Dževde i ne beše ja izvela ot tova sъzercatelno položenie*.) in 'useštam' (npr. *Ot negovite oçi padaxa bezbrojni sълzi ... no toj ne gi ugaždaše*).⁹⁵ Pomenka 'opaziti' je zanesljivo povezana s pomenko 'uganiti', ta pa je v notranji / razvojni pomenski zvezi s pomenko 'zadeti', prav tako je tudi pomenko 'uspevati' najverjetneje treba razumeti kot *'posrečiti se, (ugodno) se zgoditi' in jo povezati s semantiko, ki se navadno razvije v reflektivni obliki glag. **-goditi se*.

Sklep: Simpleks **godjã* izkazuje pomenke, med katerimi naj omenim (1) 'ugajati', (2) 'zaročiti se', (3) 'urejati, spravljati v red'. V prefigiranih tvorjenkah je mogoče ugotoviti naslednjo distribucijo pomenk:

ren pomenski stik med pojmom *'goniti / gnati (do konca v smislu urejanja)' in *'pogajati' v smislu *'z dogovorom, sporazumom urediti' ali pa celo v smislu *'delati / narediti tako, da je všečno'.

⁸⁹ Bojadžiev (1971), 31.

⁹⁰ Mladenov BSR (1967), 661.

⁹¹ Bojadžiev (1971), 96.

⁹² Kovačev (1968), 229.

⁹³ Gorov (1962), 146.

⁹⁴ Zdi se, da gre za retrogradno glagolsko tvorjenko po modelu slov. **ugodjã* > bolg. *ugodja* (dov.) : slov. **ugãđjajã* > bolg. *ugãždam* (nedov.) 'ugibati' < sekundarno bolg. *ugãđja* (dov.).

⁹⁵ Ilčev (1974), 521.

- 'pogoditi se, dogovoriti se' s predpono *po-*;
- 'spraviti / pomiriti sprte med seboj' s predpono *po-*;
- 'zaročiti (se)' s predpono *s-* / *z-*;
- 'uganiti, ugibati' s prepono *do-*, *u-*;
- 'zadeti cilj' s predpono *s-*;
- 'zgoditi se' s predponama *s-* / *z-*, *do-*;
- '(po naključju) se (z)najti' s predpono *s-* / *z-*;
- 'naleteti na (kaj), srečati' s predpono *s-* / *z-*;
- 'kaznovati, nabiti' predponami *s-* / *z-*, *na-*.

1.6 Ruščina: V ruščini je pri simpleksu *godítъ -išъ*⁹⁶ (nedov., preh. / nepreh.) razvidnih nekaj pomenskih skupin/jeder, in sicer pomenka (1) 'ždatъ'⁹⁷ (Kostr., Tver., Volog., Peterb., Novg., Pskov., Voron., Orl., Kursk., Sarat., Amur., Enis., Irkut.), pomenka (2) 'ugoždatъ komu-libo' se veže na neprehodni glagol *godítъ -išъ*, če pa je prehodni se pomen spremeni v 'sozdavatъ blagoprijatnie uslovija dlja kogo-, čego-libo, berečъ, uhaživatъ' (npr. *godítъ ogurcy* (Alt., Tom.)), pomenka (3) 'metitъsja, celitъsja' (npr. *godítъ na / vo čto-libo* (Volog., Sev.-Dvin.)) in z njo povezana pomenka 'streljatъ, brosatъ v celъ' (Volog.) na prehodni / neprehodni glag. *godítъsja*. Refleksivni glagol *godítъsja* (nedov.) kot brezoseben izkazuje pomenki (1) 'ždetsja, vyžidaetsja' (npr. *Kakogo na moroze goditsja.*) in (2) 'byť godnymъ, poleznumъ, idti kъ dĕlu; byť pristojnumъ, priličnumъ' (npr. *ne goditsja skupitъsja*) z iterativnim glag. *gožátъsja / goždátъsja* (npr. *Gde čto rožaetsja, tam i prigožaetsja.* (penz.)), poleg tega tudi glag. *godítъsja* (nedov.) v pomenu 'miritъsja, dogovarivatъsja' (Lit. SSR), glag. *godítъsja -išsja* (dov.) pa s pomenkama 'prigoditъsja, ponadobitъsja' (npr. *ne žgi fonarik-to, on tebe goditsja potom* (Smol., Kujbyš., Penz.)) in 'slučitъsja, prilučitъsja, priključitъsja' (npr. *Godilosja nesčastъece.*) oziroma 'okazatъsja gde-libo'. Že strus. so izkazane pomenke glag. *goditi* 'ugoždatъ' in 'ždatъ, vyžidatъ, goditъ',⁹⁸ refleksivni glag. *goditisja* pa pomeni 'slučitъsja (slučatъsja), okazatъsja' (npr. *A se mi sja godilo vědati i slyšati u pьrvyxъ porovъ, ože rano myvšesja, a na obĕdnii sluzatъ.*), 'goditъsja, podxoditъ' (npr. *a ty knigy godjatъsja sžžeči* (RIB VI, 44. XIIIv.)), kot brezoseben pa pomeni 'podobatъ, sledovatъ' (npr. *vъ manastyrĕ ...nikako že goditisja čto mirъskoe dĕjati* (RIB VI, 253. XVI v.)), pri čemer je pomen 'spodobi se, treba je' mogoče razumeti v smislu družbene '*primernosti' (tj. v skladu z uveljavljenimi pravili), in ta pomen se v strus. glagolu *godovati* (nedov.) razvije v pomen 'pozvoljatъ' (prim. *Razumĕša jako starъsъ ne goduetъ ženy vьrxu sebe pogrĕbatĭ.* (11.-12. stol.); prim. tudi brezosebno rabo:

⁹⁶ Dalъ I (1978), 364-366, sub *godъ*; SRNG 6 (1970), 269, 276.

⁹⁷ Zubatý I/1 (1945), 238, vidi v glag. **goditi* s pomenom 'čakati' direktni denominativ sam. **godъ* 'čas' v smislu '*tráviti čas', nastal pa naj bi podobno kot v češ. *hoditi času = dočkatĭ času / dočkávati času.*

⁹⁸ SRJ 4 (1977), 56d.

svoixъ brata tvoego nebreguščju ili vraga priobrětati ne godovaetъ, tj. 'ne po-zvoleno, ne podobaet'). Besedotvorno enak je glag. *godovati* v pomenu 'žiti, proživati gde-l. v tečenje goda, nesja voennuju službu ili vypolnjaja kakuju-l. povinnostъ' in 'provoditi vremja' (npr. *i vsegda roskošno godoval*) < sam. **godъ* 'annus'.⁹⁹ Obstaja tudi vrsta tvorjenk, ki izhajajo iz pomena 'primeren biti ipd.' (npr. prid. *godnyj* (< **god-ьn-*) > samostalnice *godnjá, gódnostъ, gódnik / godnica* itd.). Pomensko izstopa sam. *godъje*¹⁰⁰ 'ugodъe' (npr. *A meži tem zem-ljam i požnjam i vsem godъjam po starym mežam.*) z sinonimnimi *prigodije*¹⁰¹, *sъgodije*¹⁰² (prim. rusko glasovno varianta *sgóđje*¹⁰³) in *ugodъje*, ki se je najbrž razvil prek pojma *'koristen, primeren'. Od glagolov je izkazan še *godstvova-ti*¹⁰⁴ 'podobatъ' (npr. *Dela vaši ne godstvujut.*) < sam. **godъstvo*.

1.6.1 Glagol **goditi -itъ* je izpričan s predponami: *do-, iz-, na-, ob-, ot-, pere-, po-, pri-, raz-, s-, u-, vy-, za-*, dokazljiva pa je tudi glagolska tvorjenka **-gonъti* s predponami *do-, ot-(?), po-, u-, za-*:

Predpona *do-*: Glag. *dogodítъ (kogo)*¹⁰⁵ (dov.) 'doždatъsja, vyždatъ, soždatъ' (pskov., tver.), pskovsko tudi v pomenu 'otomstitъ' poleg *dogodítъ / dogožátъ (komu / na kogo)* 'ugoždatъ / ugožatъ, dělatъ po mysljamъ' (npr. *Dogožaja emu, ja už kak staralsja.* (kostr.)), pri tem pa izkazuje večina tvorjenk (npr. *dogožnъje, dogožénъe, dogóda*) pomene, ki se tako ali drugače navezujejo na slednjega, samo deloma pa se posamezne tvorjenke navezujejo tudi na pojme, povezane s časovnimi določitvami, npr. prisl. *dogodjá* 'pravočasno; zgodaj, predčasno' < **do-gode*.¹⁰⁶ Pomensko izhodišče za pomen 'otomstitъ' in razvoj-ni potek nista jasna. Zanimiva bi utegnili biti tudi pomenka *dogožatъ* 'isceljatъ' (prim. *k duxu idu – travu rvu: k čemu priložu, tomu i dogožu* (Smol.))

Predpona *iz-* (< **jъz-*): Glag. *izgodítъ (vremja, sroкъ, slučaj)*¹⁰⁷ (dov.) z nedovr-šnikom *izgožátъ* pomeni 'vyždatъ, soždatъ; iznorovitъ, ulučitъ, podsterečъ, iz-vremenitъ', medtem ko izkazuje reflektivni glag. *izgoditъsja* (dov.) več pomenk, in sicer (1) 'vypadatъ slučaju ili dosugu', (2) 'drjaxlětъ, vetšatъ, prixoditъ sъ létami vъ negodnostъ', (3) 'prigožatъsja, iznadobitъsja, bytъ godnymъ, kstati, vovremja' (npr. *Izgodilosъ vremjačko, tak berisъ za dělo.*); k temu še *izgóžaja /*

⁹⁹ Vaillant III (1966), 350-351; Vinogradov (1972), 346.

¹⁰⁰ SRJ 4 (1977), 59. Prim. sam. *godъě -já* 'kar je primerno / koristno (za kaj)', tudi 'primeren čas (za kaj)' (SRNG 6 (1979), 275 (Arx.)).

¹⁰¹ Sreznevskij (1895), 1392.

¹⁰² Sreznevskij (1903), 690.

¹⁰³ Opyt (1852), 200.

¹⁰⁴ SRJ 4 (1977), 59.

¹⁰⁵ Dalъ I (1978), 450; Opyt (1852), 48; SRNG 8 (1972), 88.

¹⁰⁶ Prav z obrazilom *-a/-ja* se tvorijo deležja iz osnov dovršnih glagolov, ki se končujejo na kateri koli soglasnik razen *-k/-g-*, ali osnov na *-nq-* (Vinogradov (1972), 310; po mnenju Šaxmatova, Sintak-sis, 79, je bil ta tip v starejšem jeziku bolj razširjen.

¹⁰⁷ Dalъ II (1979), 19.

izgódnaja pora ‘dosušnaja, svobodnaja; prigodnaja na èto’, *izgóda* / *izgódbje* ‘izgožaja pora’. Pomenske motivacije niso enoumno določljive, deloma se gotovo vežejo tudi na pomen sam. **godъ* *‘čas, primeren za kaj’ ali celo ‘annus’. Predpona *na-*: Glag. *nagodítъ*¹⁰⁸ (dov. / neprehoden) pomeni ‘brosaja ili udarjaja čem-l., popastъ, ugoditъ kuda-l.’, ‘popastъsja na udočku (o rybe)’ (Leningr.), ‘pojavitъsja v to samoe vremja, o kotorom idet rečъ’ (Novg.), reflektivni glag. *nagodítъsja (kogo)* pomeni ‘naždatъsja, oždatъ dolgo, naskučatъsja godja’, prim. še glag. *nagožátъ*, ki ga Dalъ z dvomom pojasnjuje kot ‘postupitъ sъ rasčetomъ, raspreděljatъ ravnyja časti (?)’.

Predpona *ob-*: Glag. *obgodítъ (časok)*¹⁰⁹ (dov.) z nedovršnikom *obgožátъ* izkazuje samo pomen ‘peregoditъ, ponorovitъ, oboždatъ, vyždatъ’ (npr. *Dobryj molodeczъ ne obgožatъ*).

Predpona *ot-*: Glag. **otgodítъsja*¹¹⁰ (dov.) ‘otslužitъ i statъ bolěe nenužnimъ ili negodnymъ’ (npr. *otgodilsja ja vamъ – prigodilsja drugimъ*) in glag. *otgodovátъ (srokъ)* ‘probyť, proslužitъ godъ / gody’; predpona *ot-* vnaša v glagolski tvorjenki pomensko inovacijo.

Predpona *pere-* (< **per-*): Glag. *peregodítъ* (dov.) z nedovršnikom *peregožátъ*¹¹¹ pomeni ‘povremenitъ, pereždatъ ili vy(so)ždatъ’ in *peregodovátъ* ‘prožitъ pervyj godъ, statъ godovalymъ’ / ‘provesti čeljy godъ’.

Predpona *po-*: Glag. *pogodítъ*¹¹² pomeni ‘podoždatъ, vy(so, obo)ždatъ, povremenitъ’ (npr. *pogodi: vъ staromъ platě pohodi*) in morda tudi ‘dosaditъ komu(?)’ (pskov., tver.). Kot reflektivni glag. *pogodítъsja* pomeni ‘poladitъ s kěmъ, pomiritъsja’ (južno, zahodno), ‘slučitъsja’ (npr. *So mnoj deneg ne pogodilosъ* (sibir.)), poleg tega pa obstaja tudi akcentska varianta glag. *pogóditъ* ‘byť nenastъju, stojatъ doždjamъ, burjamъ’ (< sam. *pogóda* ‘nepogoda, nenastъe, doždъ, sněgъ, metelъ, burja’).

Predpona *pri-*: Glag. *prigodítъ* (dov.) pomeni ‘datъ slučaj, sposobitъ, privesti’ z nedovršnikom *prigožátъ*¹¹³ (npr. *ne prigodilъ emu Gospodъ pokajatъsja*) in ta pomen je že strus. (Sreznevskij). Reflektivni glag. *prigodítъsja* / *prigožátъsja (komu)* pa pomeni ‘byť kъ čemu godnymъ, poleznymъ na čto’ (npr. *Vsjakaja nebylica vъ tri goda prigoditsja.*) in ‘slučatъsja, vstrěčatъsja, byvatъ, vypadatъ, udavatъsja’ (npr. *Vesna prigodilasъ mokraja.*). Izglagolska izpeljanka *prigóda* pomeni ‘potreba, polъza, nadobnostъ, ugoda, godnostъ ili godstvo veščî, udobstva, ugodja’ in ‘slučaj, vstrěča, proisšestvie’ (sibir.), prid. *prigódnjy*, v nekaterih drugih tvorjenkah (npr. *prigódstvo, prigóžij, prigóžestъ* itd.) pa so prevladali

¹⁰⁸ Dalъ II (1979), 394; SRNG 12 (1983), 203.

¹⁰⁹ Dalъ II (1979), 572.

¹¹⁰ Dalъ II (1979), 719, sub *otgodilsja*.

¹¹¹ Dalъ III (1980), 44.

¹¹² Dalъ III (1980), 155-156, sub *pogoda*; Sreznevskij (1895), 1015.

¹¹³ Dalъ III (1980), 408.

pomeni iz pomenskega jedra *‘primeren, prijeten, koristen’ (tj. ‘tak, ki se nanaša na ugodne okoliščine’).

Predpona *raz-* (< **orz-*): refleksivni glag. *razgodítʹsja*¹¹⁴ (dov.) ‘ne byť bolše godnymъ, prigodnymъ, ne nadobitʹsja’.

Predpona *s-* (< **sъ*): Glag. *sgodítʹsja* (dov.) z nedovršnikom *sgožátʹsja*¹¹⁵ pomeni ‘prigožatʹsja, slučatʹsja, vstrěčatʹsja, sbyvatʹsja’ (npr. *Sgodilosja mne bytʹ tam v etu poru.*) in tudi ‘prigožatʹsja, goditʹsja, idti vъ dělo, bytʹ godnymъ ili prigodnymъ’ (npr. *V domu vse sgoditsja.*) z izpeljanko *sgóda* ‘prigoda, prigodnostʹ, ugodá’ in ‘sčastʹe, udača’ (pskov.) > prid. *sgódnyj* (*sgódnoe dělo*) itd. V tej skupini tvorjenk je zanimiva pomenka tipa *‘(po naključju) se znajti, zgoditi se’ (prim. besedotvorno enake *slučatʹsja, sbyvatʹsja*), na katero se navezuje tudi pomenka ‘sreča’, ki jo je treba vezovati s pojmom *‘zadeti, udariti’

Predpona *u-*: Glag. *ugodítʹ* (dov.) z iterativnim glag. *ugožátʹ / ugoždátʹ*¹¹⁶ in *ugáživatʹ* (nedov.) ‘sdělatʹ takъ, kakъ drugomu ljubo, ugodno, prijatno ili nužno’, kar naj bi bilo morda prevzeto iz stcslov.¹¹⁷ Glag. *ugodítʹ* (*kuda*) pomeni še ‘popastʹ, dobratʹsja, bytʹ gdě, volj ili nevoljje’ (npr. *Teperʹ za reku ne ugodišʹ, net perevozu.*), ‘popastʹ, po(u)trafitʹ mětja, ili slučajno’ (npr. *Ugodila strela emu v pravyj glaz.*),¹¹⁸ ‘uspětʹ, pospětʹ po vremeni, kъ sroku’ (npr. *Ugodil priti k samomu obedu.*). Zanimivo je, da se lahko skupaj pojavljata pomenki ‘popastʹ, popadatʹ’ in ‘imětʹ udaču’ (npr. *Mne kak to na lisicu ne ugoždatʹ, toľko uškančikov ja dobyvaju.*¹¹⁹), saj povezuva teh dveh pomenk v konkretnem primeru izhaja iz jezika lovcev, kjer zadeti žival pomeni tudi lovsko srečo, vendar pa sopostavitev obeh pomenk gotovo spada tudi v pomensko tipologijo, ker se tovrstno pomensko razmerje pojavlja večkrat in – zdi se – tudi v drugačnih konsituacijah. Izpeljanke (npr. *ugóda, ugódina, ugodʹje, ugódnyj, ugódlivj*) izkazujejo večinoma pomene, ki se nanašajo na temeljni pojem *‘ugodje, udobje, koristnost, primenost’ itd. Iz pomena sam. *ugodʹje* ‘posestvo’¹²⁰ pa izhaja glag. *ugódovatʹ* ‘delati na posestvu, opravljati kmečka dela’.

Predpona *vy-*: Glag. *výgodítʹ* (dov.) z nedovršnikom *vygožátʹ*¹²¹ pomeni ‘oboždatʹ, soždatʹ, vyždatʹ’ in refleksivom *výgoditʹsja* ‘vyžidatʹsja’; s tem se ujema tudi izglagolski sam. *výgoženʹe* ‘vyžidě, podžidě, soždanie do sroka’. Posebno pomensko jedro tvori sam. *výgoda* ‘polʹza, baryšʹ, pribylʹ; to, čto vygadano,

¹¹⁴ Daľ IV (1980), 24.

¹¹⁵ Daľ IV (1980), 164.

¹¹⁶ Daľ IV (1980), 466.

¹¹⁷ KESRJ 1971, 460.

¹¹⁸ FSRJ (1967), 488 (sub *ugodítʹ*) in 342 (sub *popadatʹ*): *popadatʹ / ugodítʹ v (samuju) točku* ‘delatʹ ili govoritʹ imenno to, čto nužno kak by ugadav, čto imenno tak nužno sdelatʹ, skazatʹ’.

¹¹⁹ Bogoraz (1901), 146.

¹²⁰ Prim. brus. nareč. *dabá* ‘pole położone w dogodnym miejscu i odznaczające się urodzajną ziemią’ (Jaškin BHN; po SPsł III (1979), 285)).

¹²¹ Daľ I (1978), 284; SRNG 5 (1970), 266.

priobřeteno, dobyto' (npr. *Polučitъ svoju vygodu.*), ki ga Dalъ uvršča pod geslo *vygádyvatъ, vygadátъ*, in sicer zaradi glag. *výgadaty* s pomenom 'izvoračivati'sja sъ vygoduju dlja sebja, vybaryšničatъ' (prim. *Drugixъ obidělъ, a sebě ničego ne vygadaly.*), čeprav na koncu geselskega članka dopušča, da gre za slučajno (pomensko) podobnost in da se sam. *vygoda* etimološko v resnici navezuje na tvorjenke *godnyj, goditъ, godъ* 'čas, doba'.¹²² Ta pomen glag. *vygadátъ* je zanimiv, saj bi bilo iz njega mogoče sklepati, da gre za drugotni pomenski stik med osnovama **god-* in **gada-*, čeprav ni mogoče izključiti, da v tem pomenskem stiku ne odseva precej starejše razmerje med obema glagolskima tvorjenkama, ki izhaja iz njune etimološke zveze. Vsekakor pa sam. *vygoda* celo kaže, da je verjetno nastal iz pomenke *'pridobiti s pogajanjem / dogovorom', podobno kot v polj. *wygoda*, bolg. *izgoda*. Glag. *výgodovatъ* 'vzrediti' (npr. *Výgodovala dvux porosjat.*) pa je tvorjen k glag. *godovatъ* (z vzporednicami v brus., ukr., slš., češ.) < sam. **godъ*.

Predpona *v-*: Glag. *vgažati*¹²³ (nedov.) 'služitъ komu-l., zabotitъsja o kom' in 'ugoždatъ' pa je (prek suponiranega / neizpričanega glag. **vъgoditi*) v verjetni / mogoči zvezi s predložno zvezo **vъ godъ byti*.

Predpona *za-*: Glag. *zagodítъ -išъ*¹²⁴ (dov. / prehoden) pomeni 'ugotovitъ, prigotovitъ čto-libo komu-libo' (npr. *Rodimaja ty moja matuška, Kormilica ty moja matuška, na čto ty menja gorъkaja zagodila, na čto ty menja na belyj svet pustila.* (Tamb.)), reflektivni glag. *zagodítъsja* (nedov.) pomeni 'zanadobitъsja spěšno', k temu *zágodja* 'obdumanno, s namerenjem' (Olon.) in 'pogodja, vyžav' (Perm.), *zágodí* 'zagodja, zaranee' (Kursk., Orł., Kaluž., Mosk., Smol., Don., Irkut.). Pomenka 'ugotovitъ, prigotovitъ' spominja na mak. 'urediti, pripraviti', in ker v krogu te tvorjenke ni motiviran, ga moramo šteti za neko vzporedno pomensko inovacijo, ki je morda v določeni genetski zvezi s pomenko 'obdumanno, s namerenjem'. Na obstoj glag. **zagoditi* v pomenu 'zastaviti uganko', ki pa so ga izrinile novotvorjenke tipa **-godnqti* (prim. glagola **ugonqti, *otgonqti*) kaže po eni strani sam. *zagódka* 'uganka' (npr. *Zagani zagodku.* (Olon., Jarosl., Arh.)), prim. tudi hrv. kajk. *zagoda* 'uganka', kašub. *zâgódka*), po drugi strani pa se tudi v rus. govorih v sledeh pojavljata pomenki 'zadeti' in 'meriti, ciljati', značilni za (druge) prefiksalne tvorjenke glag. **-goditi -itъ*; že zaradi te fragmentarne ohranjenosti se zdi pomenka 'uganiti' najverjetneje starejša od produktivnega rus. pomena tipa 'čakati'. Glag. *zagodovátъ* (dov.) s pomenom 'spitati' (npr. *zagodovátъ kabana*) < glag. *godovati* (nedov.).

Sklep: Glag. **goditi -itъ* je produktiven v pomenu 'čakati', pri čemer pa ni eksaktno določeno, da gre za pomensko inovacijo, čeprav je prav ta verjetna. Ta pomenka

¹²² Prim. tudi Ožegov⁹ 107, *vygadaty* 'sberečъ, priobresti, polučiv tu ili inuju vygodu v čem-n.' (npr. *vygadaty vremja* 'pridobiti čas').

¹²³ SRJ 2 (1975), 32.

¹²⁴ Dalъ I (1978), 569; SRNG 10 (1974), 14-15.

je značilna tudi za glagolske tvorjenke s predponami *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *pere-*, *vy-*. Pomenko 'čakati' bi bilo eventualno mogoče navezovati tudi na sam. **godъ*, in sicer še na splošnejši pomen 'obdobje, čas' (prim. *Nyne takoj god.*), če sklepamo po analognem pomenskem razvoju pri sam. **časъ* > rus. narečno *časitъ* 'čakati', brus. nareč. *časovácsъ* 'čakati'. Refleksivni simpleks **goditi se* izkazuje tudi pomenke 'delati komu po volji' > 'ustreči' in 'skrbeti za', poleg tega pa tudi pomenke 'dogoditi se', '(z)najti se kje, dospeti kam', 'ciljati, meriti', 'streljati, metati', 'poravnati se' < *'pogoditi se', ki se pojavljajo tudi v glagolskih tvorjenkah s predponami. V prefigiranih tvorjenkah je distribucija pomenk naslednja:

- '(z)najti se kje, dospeti kam' s predponama *s-*, *u-*;
- 'dogoditi se' v glagolskih tvorjenkah s predpo *pri-*, *s-*;
- 'zadeti' v glagolskih tvorjenkah s predpono *u-*;
- 'pogajati se' (posredno prek sam. *vygoda*) s predpono *vy-*;
- '(zastaviti) uganko' s predpono *za-*.

Če zadevo obrnemo, se vidi, da se z glagolskimi tvorjenkami s predpono *s-* izražata pomenki '(z)najti se kje, dospeti kam' in 'dogoditi se', s predpono *u-* pomenki '(z)najti se kje, dospeti kam' in 'zadeti', s predpono *u-* pomenka 'zadeti'.

- 1.7 Ukrajinsščina:** V ukr. je izpričan glag. *hodyty hodžú hodyš¹²⁵* (nedov.) s pomenkama (1) 'zadovolnjenjaty koho-nebude, robljačy pryemne, potribne, bažane; dohodžaty' (npr. *Vymahaje vin povsjudy, ščeb jomu hodyly ljudi.*) in samo narečno tudi (2) 'najmaty' (npr. *Jemu nijakove bulo pry Xivri hodyty Sykletu sebi za najmičku*). Glede na akcentske karakteristike sta refleksivna glagola dva, in sicer (1) glag. *hodytysja -džúsja -dýšsja* (nedov.) s pomenom 'buty na ščo-nebude prydatnyj; zadovolnjenjaty pevni vymohy' (npr. *Kudy vono žinka sama bez mužika hodytysja.*), kot brezoseben pa pomeni 'dorečno, docilno, slid, varto' (npr. *Vesillja odkladaty na dovhyj čas zavsím ne hodytysja.*), 'takyj zvyčaj, tak pryjnjato', in (2) glag. *hodytysja hodžúsja hodyšsja* (nedov.) 'davaty zhodu, pohodžuvatysja z čyēju-nebude dumkoju, podiljaty čijš pohljad' (npr. *My vam budemo kazaty odnoho za druhym, ... a vy holosujete, čy hodytesja, čy ni.*) in 'prixodyty do zhody, myrytysja' (npr. *Jak posvarylysja, tak i dosi ne хотjaty hodytysja.*). Na te glagolske pomenke se navezuje tudi deležnik *hodjáščyj* 'prydatnyj dlja čoho-nebude, jakyj vidpovidae pevnym vymoham' (npr. *ni soročky, ni odežynky hodjaščoji.*) in redko 'jakyj mae pozytyvni jakosti (pro ljudynu)'. Tudi stokr. gradivo¹²⁶ ne odstopa od gornjega, saj izkazuje predvsem pomene 'biti primeren / koristen' in v brezosebni rabi 'treba je, spodobi se'; na ta pomenski krog se veže tudi pomen pridevniških (glasovnih)

¹²⁵ Hrynčenko I (1907), 297d.; SUM II (1971), 103-105, 64-65.

¹²⁶ SStUM I (1977), 246.

variant *hódnjy* / *hidnyj*¹²⁷ s pomenom 'jakyj zasluhovuèe abo vartyj čoho-nebudy' oziroma prvi pomeni tudi 'jakyj može, maè syly i zdatniŝty vykonuvaty, robyty ŝčo-nebudy' (npr. *Do stoljarsʹkojy raboty ne pryjmajutʹ, tam treba stojaty, bihaty, a ja ne hoden.*), drugi pa še 'jakyj vidpovidaèe vymoham času, obstavynam; naležnyj' (npr. *Naša respublika zajmaje hidne misce na mižnarodnij areni.*), 'takyj, ŝčo maè vysokyy pozytyvny jakosti; dostojnyj' (npr. *Koby lyš jaku hidnu ta rabotjašču (nevistku) boh navernuv.*) in nareč. 'šanovnyj' (npr. *spokijŝja, hidnyj včytel' u, budʹ peven, ŝčo my tebe na hlum ne vyddamo molodykam.*); narečno tudi *h'innyj* 'dober'¹²⁸ < **godьn-*, stuktur. prid. *godnyj* pa pomeni tudi še 'določen' (npr. *koli koro(l) ego ml(s)t na (s) obyšle(t) na go(d)nom městci*) oziroma 'primeren, goden (=zrel)' v frazi *godna zamoužʹ* 'odrasla, godna (za možitev)'. Glagolska tvorjenka *hoduvátʹ*¹²⁹ (nedov.) pomeni 'davaty komu-nebudy ižu' (npr. *Hodujutʹ nas duže dobre, smaene vse i sviže i harno podane.*), 'davaty korm tvarynam, ptaxam' in tudi 'utrymuvaty koho-nebudy'. Refleksivni glag. *hoduvátʹysja* pa pomeni 'pryjmaty ižu; xarčuvatʹysja', 'dobyvaty zasoby do isnuvannja' in 'pitati se' (npr. *Našy svyni pohano dohljadajutʹysja, prepaskudno hodujutʹysja*) < **godovati (se)* *'gostiti se, jesti, hraniti se' < **godь* 'gostija'. Ker gre v ukr. za produktiven pomen, obstaja vrsta tvorjenk s tem pomenom (npr. *hoduválʹnyk* 'rejniki, hranitelj', *hodóvanecʹ* 'rejenec; pitanec (za živali)'). Težko pa je iz tega gradiva dognati, kakšno je v danem primeru razmerje med pomenoma *'hraniti, rediti, krmiti ipd.' in pomenom rus. glag. *naugódovatʹ*¹³⁰ 'nagotoviti, pripasti, zapasti, dobytʹ (npr. *drovʹ, lykʹ, skaly*)' (sev.), ki ne izkazuje direktne pomenske zveze z rus. glag. *ugódovatʹ*. Besedotvorno je zanimiv narečni glag. *hodytyty*¹³¹ 'nagovarjati (k jedi, delu)', kjer bi bilo pomensko mogoče izhajati iz pomenskega polja *'po volji / po všeči, po godu' > *'povzročiti, da kdo rad / po svoji volji kaj naredi', tj. s podobno pomensko motivacijo, kot jo kaže ukr. glag. *zaoxočuvaty* < *oxota* < slov. **xot-* / **xьt-*.

- 1.7.1** V ukr. so izkazane glagolske tvorjenke s predponami: *do-*, *na-*, *po-*, *pry-*, *u-*, *z-*. Predpona *do-*: Glag. *dohodyty -odžú -hódiš'*¹³² (dov.) z nedovršnikom *dohodžaty -aju* pomeni 'robyty ŝčo-nebudy pryèmne, bažane, potrebne, ŝčob zadovolʹnyty koho-nebudy abo vyklykaty čyju-nebudy pryxyľnisti' (npr. *ščob dohodyty Oli,*

¹²⁷ Vondrák (1906), 155.

¹²⁸ Karaš (1975), 116.

¹²⁹ SUM II (1971), 104d., 341; SUM V (1974), 51; Hrynčenko II (1908), 477; IV (1909), 315; URS (1971), 284.

¹³⁰ Daľ II (1979), 488.

¹³¹ Karaš (1975), 125: pod št. 966 navaja za 'nukaty, zaoxočuvaty, namovljaty do idy, roboty' naslednje sinonime: *hodytyty* (Mk), *dohan'aty*, *nahan'áty* (B), *namovljáty* (V), *nanukáty* (G, Kr), *nanúkuvaty* (M), *núkaty* (Gr, K). Sinonimi so zanimivi tudi zato, ker se za izražanje tega pomena uporabljajo etimološko sicer različni glagoli, vendar pa med drugim tudi glagola iz korena **god-* in **gon-iti*.

¹³² SUM II (1971), 341; URS (1971), 175.

ja vse ohljadav), reflektivni *dohodýtysja -odžúsja -hódyšsja* pa redko 'dohodžajučy komu-nebudь, zaznaty nepryěmnošej'. Iz tega sta izpeljana sam. *dohóda* s pomenkami 'včynky, dyi, sprjamovani na te, ščob zrobyty komu-, čomu-nebudь pryěmniť, vyklykaty v kohosь pryxulyňniť', zastarelo 'zručniť, vyhoda' in 'dostatok, rozkiš' (npr. *I ja vže ne mohla v palatax žyty, v dobri, v dohodi.*) > redko *dohódnjy* 'zadovolenyj' (npr. *Vin zo vsoho buv dohodnyj.*), narečno *dohidnyj* 'jakyj, zadovolьnjajuči pevni vymohy, može buty vžyvanyj dlja čoho-nebudь; prydatnyj na ščo-nebudь' in 'zručnyj' (*Misce, de ja sydiv, bulo duže dohidne.*).

Predpona *na-*: glag. *nahodýty -džú -dýš*¹³³ (dov.) (*n. kogo*) 'slučýtysja komu byť' (npr. *posylavsja (do divčyny), xotiv jiji vzjaty, nahodyla didča maty tovaryša v xati.*), v brezosebni rabi tudi 'vovremja javýtysja komu' (npr. *vono b i vkryv buv, koli Semena švydko nahodylo*). Kot reflektivni glag. *nahodýtysja -džúsja* pomeni 'pryjty kudy-nebudь, pojavytysja kudysь, deś' (npr. *raz jakosь xozjaïn nahodyvsja nenarokom v pole*) in tudi 'vypadkovo vynyknuty, z'javytysja, trapytysja' (npr. *tut nahodylasja jomu terminova rabota*), 'zibratysja kudy-nebudь, namirytysja na ščo-nebudь' (npr. *Anton nahodyvsja bulo zajty do Xomašyxy po zarobitek i dumav*). Iz tega je tvorjen sam. *nahóda* 'zručnyj dlja zdijsnennja čoho-nebudь obstavyny, pidxožyj dlja čoho-nebudь moment' in *náhoda* 'slučaj, (udobnoe) vremja' ter rastlinsko ime *nahídky* (m. spol) 'Calendula officinalis' (npr. *Oj na hori, na hori zacvily nahidky.*) < **nagodzьkь*.

Predpona *po-*: Redek glag. *pohodýty -džú -dýš*¹³⁴ (dov.) z pogostim nedovršnikom *pohodžáty -áju* pomeni 'spryjaty komu-nebudь u čomusь' (npr. *Pohodyv todi boh kozakam nadratь u svojix vorohiv usjačyny.*), 'prymyrjaty koho-nebudь' (npr. *Pohody jix, čoho vony svarjatsja.*), preneseno tudi 'spolučaty, poědnuvaty ščo-nebudь z čymsь inšym' (npr. *Oliju z vodoju nikoly ne pohodyš.*) in 'domovljaty koho-nebudь' (npr. *pohodyty najmyta*). Pomensko se s tem prekrivata tudi reflektivna glagola *pohodýtysja -džúsja -ýšsja* (dov.) z nedovršnikom *pohodžátysja -ájusja* 'myrytysja' (npr. *rody posvareni jakosь ne pohodjatsja*), 'žyty v zgoti, myri; užyvatsja', 'domovljatysja z kym-nebudь pro ščosь' (npr. *pohodylysь na tomu, ščo vesillja..vidbudetsja šče v batьkivsьkomu domu*). Večina gornjih pomenk je izpeljiva iz izhodiščega pojma *'pogoditi se' (tj. v smislu 'dogovoriti se, sporazumeti se') in naprej tudi *'spraviti koga s kom' (tj. 'posredovati, da se kdo spravi s kom'). Pomen 'spryjaty' je najverjetneje navezljiv na pojem *'(narediti) ugodne okoliščine'. Narečno je – enako kot v rus. – izpričan tudi glag. *pohodýty*¹³⁵ (dov.) s pomenom 'počakati, čakati'. Drugačne akcentske karakteristike izkazuje glag. *pohódyty -džu -dyš* (dov.) z nedovršnikom *pohódžuvaty -uju*, ki pomeni 'oderžuvaty čyě-nebudь sxvalennja, zhodu na ščosь; uzgodžuvaty' (npr. *pohodyty hrošovi nadxodžennja z vytra-*

¹³³ Hrynčenko II (1908), 476-477; SUM V (1974), 51.

¹³⁴ SUM VI (1975), 715-6.

¹³⁵ Karaš (1975), 123: pod št. 947 navaja ta glagol kot sinonim za 'čekaty (ždaty)'.

tami; z kym vy cej lozung pohodyly) in reflektivnim pohodytysja -džusja -dyš (dov.) z nedovršnikom pohódžuvatysja -ujusja v pomenkah 'davaty zhotu', 'pryhodyty do zhody, porozumivatysja', 'buty zgodnym z kym-, čym-nebudь; vyznavaty ščo-nebudь pravyl'nym, dorečnym; pidtrymuvaty kohosь', 'pryzvyčajuvatysja do čoho-nebudь; prymyrjatysja z čymsь' (npr. *ne pohódžuvatysja z nespravedlyvistju*), ki je – kot kaže naglas – najverjetneje povezan z (neizpričanim pomenom) sam. *pogòda *'dogovor, sporazum'.

Predpona pry- (< *pri-): Glag. pryhodýty -džú -dýš¹³⁶ (dov.) pomeni 'dohodyty' (npr. *a žinka, zamistь toho ščob pryhodytь, halasuvala na vesь dvir*), reflektivni glag. pryhodýtysja -džúsja -dýšsja (dov.) pa pomeni 'vyjavytysja prydatnym, korysnym dlja koho-, čoho-nebudь' (npr. *Ne pluj v kolodjazь: pryhodytьsja vody napytysja.*), medtem ko bi sam. pryhóda 'te, ščo trapylosь (často neperedbačene, nespodivane); podija, wypadok' in 'podii, jaki trapljajutsja pid čas podorožej, mandrivok i často pov'jazani z ryskom' (npr. *Vežučy naš vantaž, my šukaly pryhod.*) zahteval obstoj (sicer neizpričanega) glagola *prigoditi se *'prigoditi se, naključiti se, zgoditi se'.

Predpona u-: Glag. uhodýty -džú (dov.) in uhoždáty -áju¹³⁷ (nedov.) pomeni 'ugajati, delati po volji ali povšeči'.

Predpona z- (< *sъ-): Glag. zhódytysja -džusja -dyšsja¹³⁸ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom zhódžuvatysja -ujusja pomeni 'soglasit'sja' (samo nedov.) tudi 'sootvetstvovatь, soglasovat'sja' in sam. zhóda 'soglasie, soglašenie (dogovorěnnostь)', ki je akcentsko vplival tudi na to glagolsko tvorjenko, poleg zhodýty zhódyš (dov.) s pomenkama 'nanjaty' in 'storgovaty'.

Sklep: Glag. *goditi izkazuje predvsem pomenki (1) 'po volji / godu delati' in 'naje-mati koga (na delo)', kot reflektiv pa *goditi se pomeni 'biti primeren, ustrezati', 'spraviti se, sporazumeti se' in 'soglašati, strinjati se' (v brezosebni rabi tudi 'treba je, spodobi se ipd.'). V prefigiranih glagolskih tvorjenkah se pojavljajo naslednje pomenke:

- 'delati komu po volji, povšeči, ugajati' s predponama do- in pri-;
- 'dogovarjati se, pogajati se' > 'sporazumeti se', 'spraviti (koga s kom)' s predpono po-;
- 'najeti (koga za delo)' s predpono po-;
- 'naključno se (z-)najti', 'naleteti na koga, zalotiti koga' s prepono na-;
- 'nameriti se, nameniti se' s prepono na-.

Iz pomenke 'pogajati se' je najverjetneje treba izhajati tudi v primerih uhóda 'dogovor, sporazum', výhoda 'korist' in je zato k tej skupini treba priključiti tudi predponi u- in vy-. Iz pomenke '(naključno) se zgoditi', ki je v pomenski

¹³⁶ SUM VII (1976), 594.

¹³⁷ Hrynčenko IV (1909), 315.

¹³⁸ URS (1971), 283-284.

zvezi s pomenkama 'naključno se (z-)najti', 'naleteti na koga, zalotiti koga', je treba izhajati pri sam. *pryhóda* in k tej skupini priključiti še predpono *pry-*.

1.8 Beloruščina: V brus. je izkazan oblikovno in pomensko razmeroma skromen korpus besed s korenem **god-*. Glag. *hadzícь*¹³⁹ (nedov.) izkazuje tri pomenke, in sicer 'ugodždatь', 'nanimatь (na rabotu)' in 'blagoprijatstvovatь (o pogode)'.

1.8.1 Glagol se povezuje še s predponami: *da-*, *pa-*, *u-*, *vy-*, *z-*, glagolske tvorjenke tipa **godnqti* niso znane:

Predpona *da-* (< **do-*): Glag. *dahadzícь*¹⁴⁰ (dov.) z nedovršnikom *dahadzácь* pomeni 'ugoditь', 'delatь po vkusu', in (antonimno) 'dopečь, donjatь'; k temu prid. *dahódliv* 'ugodljiv' < **dogod-liv-*.

Predpona *pa-* (< **po-*): Glag. *pahadzícь*¹⁴¹ (dov.) 'soglasitь', 'pomiritь, primiritь', 'nanjatь' in 'poblagoprijatstvovatь (o pogode)', za prvo pomenko tudi nedovršnik *pahadzácь*. Kot reflektivni glag. *pahadzícца* pomeni 'soglasitьsja', 'pomiritьsja, primiritьsja', 'nanjatьsja' in 'dogovoritьsja, uslovitьsja', k temu sam. *pahadnéne* 'soglašenie' in 'primirenje'.

Predpona *u-*: Glag. *uhadzícь*¹⁴² (dov.) 'ugoditь'; k temu sam. *uhódnik* tudi 'ugodnik' (<* 'kdor je po volji / želji').

Predpona *vy-* je izpričana le pri tvorjenkah, kot sta npr. *vyhóda*¹⁴³ 'udobstvo', 'privoľe', prid. *vyhódnny* 'udobnyj, privoľnyj'; manjka glag. **vy-goditi* (tj. prvotno verjetno *'s pogodbo pridobiti korist').

Predpona *z-* (< **sz-*): Izpričan je samo reflektivni glag. *zhadzícь*¹⁴⁴ (dov.) s pomenom 'nanjatь, podrjaditь', reflektivni glag. *pa* pomeni 'soglasitьsja', 'nanjatьsja, podrjaditьsja; dogovoritьsja (ob plate)' (npr. *zhodzícца za vartounika*) ter 'prigoditьsja' (*u haspadárcy i vjarovačka zhodzícца*) z nedovršnikom *zhadzácца* < **-gadjeti se* in sam. *zhóda* 'soglasie', k temu prid. *zhódnny*.

Sklep: Glag. **goditi* izkazuje pomenke 'ugoditi, ustreči', 'najemati koga', 'biti lep (za vreme)', v prefiguriranih glagolih pa se pojavljata pomenki

- '*sporazumeti, se, dogovoriti se*' v tvorjenkah s predponama *po-*, *z-* (morda v to skupino izvorno sodi tudi predpona *vy-*);
- '*ustreči, ugoditi, po volji narediti / biti*' pa v tvorjenkah s predponama *do-*, *u-*.

1.9 Poljščina: V polj. je izkazan glag. *godzić*¹⁴⁵ (nedov.) v pomenih 'najmować kogo, umawiac się z kim o pracę', 'doprowadzić do porozumienia, jednać' (npr. *miał*

¹³⁹ BRS (1962), 197; Bjalkevič (1970), 130.

¹⁴⁰ BRS (1962), 224.

¹⁴¹ BRS (1962), 553.

¹⁴² BRS (1962), 940.

¹⁴³ BRS (1962), 164.

¹⁴⁴ BRS (1962), 330.

¹⁴⁵ SJP II (196), 1212-1213; SSstP II (1956-59), 447-448.

pravo prócz obowiązków duchowych godzić lub rozsądzać spory między ludem) in ‘celować, mierzyć, trafić czym w kogo, w co; uderzać, nacierać, napadać, nastawać na kogo’ (npr. *postrzegł go jastrząb; ju godził nań z boku, gdy na jastrzębia orzeł spuszcza się z obłoku*). Kot refleksivni glag. *godzić się* (nedov.) pomeni ‘pogajati / dogovarjati se (s kom) za delo; udinjati se’, ‘pogajati se za ceno’, ‘przystawać na co, biernie poddawać się czemuś’ (tj. ta pomen je v pomenski zvezi s pomenom ‘dogovoriti se, sporazumeti’), ‘dochodźić do porozumienia, jednać się z kim’. Zanimiva je starinska pomenka ‘o pokrewienstwie; być kim dla kogo’ (npr. *Siostra jego waćpannie wszak siostrą się godzi?*). Enak pomenski razpon izkazuje tudi kašub. glag. *goźęc*¹⁴⁶ (nedov.) ‘spraviti koga (s kom)’, ‘najemati koga’ < ‘dogovarjati se s kom (za delo)’ (npr. *Zgozić parobka na cały rok.*), ‘meriti (na koga)’ (npr. *Gozi na moje źęcé.*), slovin. tudi ‘auf jem. zielen, einen Anschlag machen’ (npr. *G^oził m^u v plece.*).¹⁴⁷ Prav tako tudi refleksivni glag. *goźęc są* (nedov.) pomeni ‘pogajati se s kom’, ‘strinjati se; privolititi v kaj’ (*Jā są na všęstko gozq.*) in ‘pogoditi se (za delo)’. Iz drugega pomenskega jedra te besedne družine pa izhaja brezosebna raba glag. *godzi się* (nedov.) ‘przystoi, należy, wypada jak stosowne; wolno, trzeba’, prim. tudi kašub. glag. *gozi są* (nedov.) ‘spodobi se, pristaja’ (npr. *Ksązovi nie gozi są tańcovac.*), prid. *goźęvi* ‘primeren, spodoben’, polj. *godziwy* < **godiv-*. Glag. *godzić się*¹⁴⁸ (nedov.) je že v stolj. izpričan v več pomenkah ‘być stosownym, przydatnym, nadawać się na coś, do czego’ (npr. *To dwoie chisz obalilo szę i sgnilo, y ne godzilo szę nikomu. Bil czas, gdis zrzale iagodi godzili syę zobacz.*), ‘mieć wartość’ (npr. *przeday obylie, gdy szye godzy*), ‘być mocnym, zdrowym’ (npr. *Ma ... yawnye vказacz dwoye pczoli dobrze godzancze w swoyem royu czale.*), ‘mieć moc prawną’ in ‘przystawać na coś, zgadzać się’. Iz primerov in njihovih pomenov je videti, da sta v tudi stolj. obstajali obe pomenski podskupini, vendar pa v drugačnem hierarhičnem zaporedju in z lepo nakazaniami pomenskimi inovacijami. Danes prevladujejo tvorjenke, npr. pridevnika *godny*, ‘zmožen, primeren, pripraven, zrel; zaslužen’ < **godъn-* (prim. še *godność*) in *godziętny* ‘močan, vreden’ (prim. še sam. *godziętność* ‘vrednost’) < deležnika **godęt-*, s čimer bi bilo mogoče besedotvorno primerjati srb./hrv. *gódet*¹⁴⁹ (Črna gora) s pomenom ‘das Gefallen’ (*Znade majka godet svome sinu.*)¹⁵⁰ in verjetno tudi rus. *godjaščij / godjávnyj* ‘horošij, putnyj, delъnyj, ladnyj, prigodnyj; iduščij k delu ili v delo’ (< **godę-въ*).¹⁵¹ V sodobnih polj. govorih izkazuje glag. *godzić się*¹⁵² še eno pomensko jedro, ki je na na slovanskem severu redko, tj. pomenko ‘dozo-

¹⁴⁶ Sychta I (1967), 335, passim.

¹⁴⁷ Lorcntz I (1958), 243-244.

¹⁴⁸ SSrP II (1956-1959), 447-450: Od prefigiranih tvorjenk se pojavljajo *nagodzić, pogodzić, przygodzić, rozgodzić, ugodzić, zgodzić* : *rozgadzać, zgadzać, zgadzać/zgodnąć*.

¹⁴⁹ ARj III (1887-1891), 234.

¹⁵⁰ Skok I (1971), 584, razlaga sam. *godet* kot samostalniško tvorjenko s pripono *-et-*.

¹⁵¹ Prim. Daľ I (1978), 365, sub *godъ*.

¹⁵² MAGP I/2 (1957), zemljevid 47 (št. vprašanja 327); Redakcja MAGP, JP XXXVIII/1 (1958), 5:

revati (za žito)', čeprav se v gradivu v enem primeru uporablja – tako kot v sln.¹⁵³ – tudi v zvezi z lanom (npr. *l'yn jěz goz'oncycy* (Tarnowiec)), in sicer kot sinonim glagolov *dojrzawać, dostawać, dochodzić, dośpiewać, dościgać, bieleć* (npr. *goz'once* 'dojrzałe (o zbożu)' (Zielony Dąb), *zboży goz'oncycy, gożi še* (Strzelce Opolskie, Olesno, Syców)). Glede na zelo različna pomenska izhodišča pri sinonimih ni preprosto določiti pomenskega izhodišča za to pomenko glagola *goditi se, saj bi se načelno lahko razvila znotraj pomena 'primeren', tj. bolj v smislu 'uporabnostne primernosti' (ne pa seveda v smislu uveljavljenih družbenih pravil oziroma vrednot, kar bi bilo gotovo bliže glagolskemu pomenu 'pogajati se, dogovoriti se, sporazumeti se'), vendar pa bi bil prav tako lahko v pomenski zvezi tudi s sam. *godъ v smislu 'primeren čas' ali celo v kakem izmed časovnih pomenov, kar bi eventualno vodilo razvoj v smeri pomena 'čakati'. Na zvezo s pomenko 'primeren / pravi čas' bi lahko kazala besedna zveza polj. nareč. *na dobre być* (npr. 'być dojrzałym do wydania plonu (o roślinie)'), češ. *na dobře byti* 'biti zrel / goden (npr. o dekletu primerne starosti za poroko)' < *na dobře byti. Ne glede na to, da gre najverjetneje za (neko) pomensko inovacijo, pa se zaradi skupne tipične rabe glagola *goditi (se) v sln. in polj. (tj. *goditi *лнъ*) vendarle zdi, da bi utegnili imeti pred seboj že razmeroma staro pomensko izhodišče. Kot simpleks se glag. *goditi v stpolj. pojavlja tudi v pomenu 'insidiari, dolo agere' (*godzi* (Pul. *grozi*) *bi vlapil vbogego*), izhodišče za ta pomen pa bi bilo mogoče videti v pojmu 'zadeti, udarjati', čeprav morda samo v prenesenem pomenu. Narečno bi bilo mogoče rekonstruirati tudi prefigurirano glagolsko tvorjenko *-godnqti -netъ (dov.) z iterativnim *-godati -ajetъ / -godyvati -ajetъ (prim. slovin. *vəgʷodnqç* (dov.) 'erraten'; *vəzɡʷodnqç* 'erraten' z iterativnim glag. *vəzɡʷodac*,¹⁵⁴ *zɡʷodnqç* (dov.) 'erraten', reflektivno *zɡʷodnqç sq* 'sich verabreden' z iterativnim glag. *zɡʷodac* (*sq*); kašub. *odgodnqç* (dov.); *vězgodnqç* (dov.) 'zgodnać' (npr. *xto nie vězgodnie, bąże muśał gońic*); *zɡadnqç* (dov.) 'zgodnać'¹⁵⁵), na tovrstni glagol v pomenu 'uganiti' kaže tudi sam. *tagódka* (npr. *zadac komus tagódka* (Kępa Żarnowiecka)) < T ed. *tojq godъkq.

- 1.9.1 Glagol *goditi se -itъ se se povezuje tudi z naslednjimi predponami: *do-*, *na-*, *po-*, *przy-*, *roz-*, *u-*, *wy-*, *z-*, glagolska tvorjenka *godnqti je narečna (slovenska in kašubska(?)) in se veže s predponami *od-*, *və-*, *vəz-* / *věz-*, *z-* v pomenu 'erraten'.

tu je tudi opozorjeno, da je ta skupina »tresciowo i formalnie bardzo bogaty w szczegóły i wskutek tego bardzo skomplikowany«.

¹⁵³ V sln. se to uporablja prvenstveno v zvezi z lanom, sadjem.

¹⁵⁴ Prim. tudi tvorjenke istega tipa iz glag. osnove *gad-(a)-, vendar z (deloma) drugimi predponami: *uodga/wdnqç* (dov.) 'erraten', *zga/wdnqç* (dov.) 'erraten', *uugawdnqç* (dov.) 'erraten', *zagawdnqç* (dov.) 'ein Rätsel aufgeben': *zagadnqç* (dov.) 'anfangen zu sprechen' (Lorentz PW I (1958), 199, 220-221).

¹⁵⁵ Sychta I (1967), 297, navaja imperativ *zgodńi* lub *zɡadńi* (*on zɡód* lub *zɡodnq!*; *ona ugodła*).

Predpona *do-*: Glag. *dogodzić*¹⁵⁶ (dov.) in njegov aspektni par *dogadzać* (nedov.) ‘ugoditi, ustreči, zadostiti, streči, skrbeti za kaj’ ter k temu prid. *dogodny* ‘ugoden, udoben, priročen’ in sam. *dogodność* ‘ugodje, udobje’, medtem ko se v stolj. navaja samo prisl. *dogodnie* ‘opportune’. Prim. tudi kašub. glag. *dogożęc* (dov.) ‘ugoditi, ustreči, zadostiti’, prid. *dogodni* ‘pripraven, ugoden’ (npr. *V zēm'e je nã dogodńeši čas na opov'ãdańe pov'ãstkow.*)

Predpona *na-*: Stpolj. glag. *nagodzić*¹⁵⁷ (dov.) pomeni ‘pryjšć wielu do zgody; często godzić poważnione’, zastarelo ‘obdarzyć czym, użyć czego’, zastareli refleksivni glag. *nagodzić się* pa pomeni ‘przytrafić się, przygodzić się, nadarzyć się, przydarzyć się, nastreczyć się’.

Predpona *po-*: Glag. *pogodzić*¹⁵⁸ (dov.) pomeni ‘doprowadzić do zgody, do porozumienia; pojednać’, ob njem tudi refleksiv *pogodzić się* ‘zawrzeć zgodę, dojść do porozumienia, pojednać się’ (k temu sam. *pogodzenie* ‘sprava, sporazum’ < deležnika **pogodj-en-*), nareč. tudi ‘zdarzyć się’ (npr. *Jã rad wiedzieć, co się choć kiej w świecie pogodzi.*)¹⁵⁹ Toda v stolj. se navaja samo glag. *pogodzić* (dov.) ‘iti na roke; ustreči’ in sam. *pogoda* ‘priložnost’ (tj. ne z danes prevladujočim pomenom *pogoda* ‘(lepo) vreme’). Prim. kašub. glag. *pogodżęc sã* (dov.) ‘spraviti se (s kom)’.

Predpona *przy-* (< **pri-*): Stpolj. glag. *przygadzać się*¹⁶⁰ (nedov.) pomeni ‘zdarzyć się, przytrafić się, zająć’, sam. *przygoda* ‘prigoda, dogodivščina; dogodek, pripetljaj, pustolovščina’, kašub. *pręgoda* ‘prigoda, dogodek’; iz tega bi bilo mogoče sklepati na glagolsko tvorjenko **prigoditi się* (dov.) ‘dogoditi se, primeriti se’. Glag. *przyhodzić się* v pomenu ‘przydarzyć się’ (Modlitewnik Konstancji)¹⁶¹ se šteje za efemerni bohemizem, medtem ko sta Basaj-Siatkowski mnenja, da je glede variante *przygodzić* (npr. *ten się w lepsze przygodził* (Legenda o św. Aleksym)) brez natančnejših frazeološko-sintaktičnih primerjalnih podatkov iz slovanskih jezikov težko podati določnejšo sodbo. Pomensko izstopa prid. *pręgodni* ‘koristen, uporaben’, ki bi načeloma lahko generiral tako iz pomenke ‘primeren, ugoden’ kot tudi iz pomenke ‘pogajati se’ v smislu ‘s pogajanjem / dogovorom pridobiti korist’.

Predpona *roz-* (< **orz-*): Stpolj. glag. *rozgodzić*¹⁶² (dov.) izkazuje več pomenk: ‘razsoditi, pretehtati’ (npr. *Ale gdy bądze szaloba o dziedzina, .. my z ryczerstwem ... thã ysta rzecz rozgodzimy.*), ‘določiti’ (npr. *Czasy (nasze) w twem pokoyw rosządz albo sądzy.*) z izglagolskim sam. *rozgodzenie* ‘razsoja’, ‘kratka

¹⁵⁶ SJP II (1960), 196; Vodnik PSS (1977), 115-116; SStP I (1956-59), 108; Sychta I (1967), 335.

¹⁵⁷ SJP 4 (1962), 1056; SStP V (1965), 44.

¹⁵⁸ SJP 6 (1964), 795-796; Vodnik PSS (1977), 606; SStP VI (1970-73), 295; Sychta I (1967), 335.

¹⁵⁹ Karłowicz (1906), 209.

¹⁶⁰ SJP 7 (1965), 524; SStP VII (1973-77), 249-50.

¹⁶¹ Basaj-Siatkowski (1974), 21-22 (z lit.). Prim. k temu tudi polj. nareč. *przyhodzić się* ‘zdarzyć się’ (Nowoć) (Karaś (1965), 35, 33).

¹⁶² SStP VII (1973-1977), 524.

opredelitev ali pojasnilo; formula brevis' in 'zmeda, nered' (npr. *rozszgodzenia r(z)eczy*) in sam. *rozgodźca* 'razsodnik' (< **-godьca*) in prisl. *rozgodnie*. Enak pomen je izpričan tudi v češ. / slš. glagolski tvorjenki **-godnŕti*, izpeljiv pa je najverjetneje iz pojmovne predloge *'najti rešitev, uganiti'.

Predpona *u-*: Glag. *ugodzić*¹⁶³ (dov.) pomeni 'uderzyć, trafić czym (strzałem, pociskiem) w kogo, w co, zranić', (zastarelo) 'umówić się z kim o pracę, najając kogo, zgodzić', (arhaično) 'trafnie dostosować, dopasować do czego', refleksivni glag. *ugodzić się* (dov.) pomeni 'dojść do porozumienia, ugody s kim, zgodzić się', deverbativni sam. *ugoda*¹⁶⁴ 'pogodba, dogovor' (*ugodowy* 'kompromisarski' itd.), kašub. *ugoda* 'pogodba, sporazum' s prid. *ugodlëvi* 's katerim se je lahko pogoditi / sporazumeti' (npr. *Mómë baro ugodlëvix sôsadôv.*) < **ugodliv-*. Karłowicz navaja še narečno *ugadzać* 'bić, uderzać' (npr. *grzmoty ranne i wieczorne podczas lata także i zimy na niepogody ugadzają*).¹⁶⁵ Naslonitev na pomenko 'po volji / želji' kaže prisl. *ugodno*,¹⁶⁶ ki bi ga pomensko najlaže navezali na predložno zvezo **vъ godъ byti* 'po volji / želji', besedotvorno, tj. glede sestavine **ugod-*, pa na glag. *ugodzić (komu)* 'dogodzić, zrobić po myśli' (npr. *nie każda synowa matysi ugodzi*).

Predpona *wy-* (< **vy-*): Glag. *wygodzić*¹⁶⁷ (dov.) pomeni 'delati komu po godu / na ljubo; ugoditi, ustreči; zadowoljevati (koga)' z nedovršnikom *wygodzić* in sam. *wygoda* 'udobje, udobnost; ugodnost, komfort'. Prim. tudi s tem pomensko ujemajoče se kašub. gradivo: glag. *vëgozëc* (dov.) pomeni 'delati komu po volji / na ljubo' s sam. *vigoda* 'udobje, ugodnost' (npr. *Ni ma to jak doma, tam móm nãwãkšq vigodq.*), prid. *vigòdni* 'tak, ki ima rad udobje, udoben' (npr. *To bëlë vigòdnë bôtë, nix są dobře xozëło.*), 'uslužen, ustrezljiv' (npr. *Bë bëm zginol v sèvece, Kej bë są mnq ñe bëlë zajqlë vigodni luzë.*). Predpono **vyz-* (ali zloženo **vy-sъ-*(?)) izkazuje morda kašub. *vëzgodka* 'zagadka, łamiglówka', ki se navezuje na glagolsko tvorjenko *vëzgodnqç*.

Predpona *z-* (< **sъ-*): Glag. *zgodzić*¹⁶⁸ (dov.) vsebuje tri pomenke, ki pa vse kažejo tendenco po izginjenju, in sicer 'zawrzeć z kim umowę o pracę, przyjąc do pracy', 'wynając co, umówić się co do kupna czego', in 'sharmonizować, uzgodnić co do czego, przystosować do czego; pogodzić'. Refleksivni glag. *zgodzić się* (dov.) z nedovršnikom *zgodzac się* (nedov.) pa vsebuje še več po-

¹⁶³ SJP 9 (1967), 499; Vodnik PSS (1977), 968; Karłowicz (1911), 15, *ugodzić* = *zrobić ugode* 'umawiać się'.

¹⁶⁴ MSKDS (1972), 392, pojasnjuje sam. *ugoda* 'pojednanie': »forma załatwienia sporu zaistniałego między dwiema osobami lub ich grupami, bez uciekania się do pośrednictwa (sądownictwa) państwowego. U. zawierały bądź same zwaśnione osoby czy rody, bądź też wyznaczano do tego celu specjalnych pośredników, jednaczy.«

¹⁶⁵ Karłowicz (1911), 15.

¹⁶⁶ Karłowicz (1911), 15.

¹⁶⁷ Vodnik PSS (1977) 1071; Sychta (1967), 297: iz navedenega zgleđa (*xto ñe vëzgodñe, bãže mušãł goñic*) je videti, da se etimološki o podaja s kašub. o (prim. *xto, goñic*), dolgi *ã* pa z *ã* (*mušãł*).

¹⁶⁸ SJP 10 (1968), 1062-1064.

menk, in sicer pomenko (1) 'dać, wyrazić zgodę, przyzwoleńie na co; przystać na co', pomenko (2) 'dojść do wspólnych z kim wniosków w jakiej sprawie', pomenko (3) 'zawrzeć umowę o pracę u kogo, przyjąć gdzie pracę, służbę', pomenko (4) 'wykazać zgodność ze stanem faktycznym lub przewidywanym, okazać się prawdziwym, dokładnym, zgodnym z czym', pomenko (5) 'pojednać się, pogodzić się', pomenka (6) starinsko 'przydarzyć się, nadarzyć się, trafić się komu', narečno pomeni tudi 'przydać się' (npr. *Na pański stół to się zgodzi.*). Enako pomensko vsebino izkazujejo tudi sam. *zgoda* 'sloga, edinost; soglasje; sporazum' in prid. *zgodny* 'složen; ustrezen, primeren; spravljiv' > sam. *zgodność*, narečno tudi *zgodliwy*. Prim. tudi kašub. glag. *zgożęc* (dov.) 'pobotati (koga s kom)' (npr. *Ksqz zgozil xłopa z b'atką*) in 'najeti (koga)' (npr. *Zgozil parobka na cały rok.*) s sam. *zgoda* 'sloga' (*Rěbom voda, lězom zgoda.*), prid. *zgodni* 'složen' / *zgodlěvi* 'isto'. Na pojem 'sporazumevanja, pogajanja' se veže refleksivni narečni glag. *zgodzić się* 'zargować'. Posebne pozornosti zasluži narečni glag. *zgdzać* (nedov.) 'czyhać' (npr. *tyo zgodzosz na wurmanovô du'szô*).¹⁶⁹ Za češ. glag. *čihat* / *čouhati* se navajajo še druge besedne zveze, iz katerih se vidi, da se glagol uporablja tudi s splošnim pomenom 'prežati, čakati na' (npr. *nesčestí čúhá na člověka; kočka čóhá na myš; čóhá na mleko, aby neuteklo; Janek čúhal okýnkem*), in sicer ne samo kot 'dívati se pozorně', ampak tudi 'dívati se nepozorovaně'. V tej zvezi je zanimivo, da se ob polj. *zgdzać* 'prežati na (ptice)' < **gdjati* (< **sъ-god-i-ti-itiš*) pojavlja v hrv. kajk. izglagolska tvorjenka z enako predpono, in sicer glag. *zgoniti -im* (dov.) s pomenom 'proreći' (Vitezović, Belostenec) < slov. **sъ-god-nq-ti -netš* (čeprav z južnoslov. inovacijo), iz katere je tvorjen nomen agentis *zgonitelj* 'augur', in sicer kot 'tisti, ki prerokuje prihodnje dogodke iz ptičjega leta, zobanja ali petja' (Belostenec). Če povežemo ti dve dejstvi (tj. rabo glagola z istim korenem **god-* in z enako predpono **sъ-* na eni strani, na drugi pa povezavo s pticami) in upoštevamo, da je v glagolski (novo-)tvorjenki tipa **godnqti* prišlo do izrazite pomenske zožitve (leksikalizacije pomena) na pojem 'ugibati' < nekega starejšega pomena, je mogoče v obeh izhajati iz pojma *'zadeti (v duhu)' > 'uganiti' ali *'meriti' > *'meriti (z očmi), opazovati' > 'čakati'. Prav zveza z lovskim terminom, kot je češ. *čihat* / *čouhati*,¹⁷⁰ nam kot drobna sled, ohranjena samo tako

¹⁶⁹ Brückner (1957), 82, razlaga glag. *czyhać* (poleg *czuhać*) kot termin iz jezika lovcev na ptiče z vzporednico v češ. *čihat* / *čouhati*, slš. knjiž. *čihat*. Prim. Machek (1971), 102, navaja tudi še druge besedne zveze, iz katerih se vidi, da se glagol uporablja tudi v zvezah s splošnim pomenom 'prežati, čakati na' (npr. *nesčestí čúhá na člověka; kočka čóhá na myš; čóhá na mleko, aby neuteklo; Janek čúhal okýnkem*), in sicer ne samo kot 'dívati se pozorně', ampak tudi 'dívati se nepozorovaně'.

¹⁷⁰ Pojem 'prežati' se sicer v slov. jeziki izraža z različnimi pomenskimi motivacijami, npr. sln., hrv./srb. *prežati*, prv. *'pazljivo, napeto gledati okoli sebe, oprezati' < **pręg-* (< ide. *(s)p(h)ereg- 'brcniti, napraviti hiter gib'; Snoj (1997), 486, 496), rus. *podsteregatyš* / (*pod-*)*sterečš* 'varovati, prežati, nadzorovati', stčes. *střici* 'prežati' itd. < pslov. **stert* 'i' **stergq* 'čakati, prežati, varovati' < *'nepremično gledati, strmeti'. itd.

prikrito (in včasih po naključju odkritem detajlu v leksikalnih sestavih slovanških govorov), omogoča odstreti prostor delca zunajjezikovne danosti, v kateri so živele tudi besede s korenem *god-. Iz kombinacije vseh omenjenih elementov je tako deloma mogoč uvid tako v genezo pomena 'čakati' (ki ga je lahko krepila tudi zveza s sam. *godъ v kakem izmed časovnih pomenov) v tej besedni družini kot tudi pomena 'ugibati', pri katerem se posredno iz pomenskih razmerij lahko sluti tudi zveza med pomenskim razvojem in (različnimi) tehnikami prerokovanja. Narečno bi bilo mogoče rekonstruirati tudi glagolsko tvorjenko *godnqti -netъ (dov.) z iterativnim glag. *-godati.

Predpona za-: Glag. zagodzić¹⁷¹ (dov.) pomeni 'załatwiać jakąs sprawę ugodo-wo, załagodzić przeciwięstwa, sprzeczności, spór', narečno tudi 'zaspokoić dobrowolnie czyjeś pretensje z powodu wyrządzonej szkody' (npr. *musis Wálka zágodzić*) in reflektivni glag. *zagodzić się* 'pogodzić się' in k temu sam. *zágoda* 'kwota, którą płaci winny pokrzywdzonemu dla uniknięcia procesu i sądowego dochodzenia' (npr. *dám ci zágode ino sie na mnie nie uciążaj*). Samo deloma iste pomenke ima kašub. glag. *zagożęc* (dov.) 'sprawiti (koga s kom)' (*Jix są lęxo zagąża bo oni są oboje uparté.*) in 'najeti (koga za delo)' (*Zagoził štęřex xtopów do seceńa.*). V kašub. je izpričan tudi sam. *zągódka* 'uganka' (< *zągódzka) s sinonimnim *zagádka* (< *zagádzka), narečno tudi *zagodynka* 'zagadka' (npr. *dawać zagodynki (do rozwią zania)* Pr. fil. V, 895) in *zagodywka* (= zagadka ludowa).

Sklep: V glag. *goditi (se) prevladujejo pomenke, ki izhajajo iz pojma *'pogajati se, dogovarjati se', in sicer v smislu (a) 'dogovarjati se za delo' > 'najemati (koga)' in 'udinjati se, tj. pustiti se najeti za delo' (b) 'z dogovarjanjem določati ceno' (c) 'privoljevati v kaj, soglašati s čim', medtem ko v stolj. gradivu prevladujejo pomenke, ki izhajajo predvsem iz pojma 'biti primeren, koristen'; posebnost je narečna pomenka 'zoreti (žito, lan)'. Manj pogosto nastopajo pomenke 'meriti v kaj' (=konkretno) in 'meriti na kaj' (=preneseno). V prefigiranih glagolskih tvorjenkah se pomeni razvrščajo takole:

- 'ugoditi / ustreči (komu)' > 'skrbeti za kaj' s predponama do-, po- (in na to vsaj naslonjeno tudi pri tvorjenkah s predponama wy-, z-);
- 'najeti koga (na delo)' s predponami na- (prim. enako besedotvorno strukturo v sinonimni glagolski tvorjenki *najęti najzmetъ), u-, z-, za-;
- 'spraviti med seboj sprte' s predponami po-, u-, z- (posredno morda tudi s predpono za-);
- 'trgovati, barantati' < *'dogovarjati se za ceno' s predpono po-;
- 'pogajati se, dogovoriti se, sporazumeti se (z dogovorom)' s predpono z-;
- '(po naključju) se zgoditi' s predponama na-, przy-;
- 'razsoditi, pretehtati, odločiti' s predpono roz-;
- 'zadeti (krogla)' s predpono u-.

¹⁷¹ SJP 10 (1968), 512; Karłowicz VI (1911), 279.

Glag. tvorjenka tipa *-godnŋti -netъ izkazuje v polj. (slovenskih in kašubskih) govornih predpone *od-*, *və-*, *vəz-* / *věz-*, *z-* v pomenu 'erraten'.

1.10 Dolnjelužiška srbščina: V dluž. je izkazan reflektivni glag. *góziš se*¹⁷² (nedov.) v pomenu 'nützen, taugen, passen; nützlich, angenehm, günstig, tauglich, passend sein' (npr. *Waša rada se mě gózi. Tvoje gózdžiki se k tomu négožachu.*), v brezosebni rabi *gózi se* (3. ed.) pa pomeni 'gelegen, günstig, tauglich, passend sein; sich schicken, geziemen' (npr. *to se jomu góžašo*), narečno *gódžiš* (vzhodnodluž.) z izglagolskim sam. *gózba* (< **godъba*) 'die günstige Gelegenheit' in 'die günstige Witterung, gutes Wetter' (npr. *Wón ma gózbu na swóju tšawu.*). To gradivo kaže na izhodiščno pomenko 'ugoden / primeren / koristen' oziroma na pomenske vsebine, ki jih vsebuje tudi slov. tvorjenke **godъ*, **godъnъ* 'primeren', npr. sam. *gódnosć* 'zmožnost, pripravnost' (npr. *wójska gódnosć*), 'vrednost, dostojnost', 'pravi čas' (*we gódnosći*). S priponama *pši-* (< **pri-*) in *z-* (< **sъ-*) sta izkazana glagola *pšigožiš se* (dov.) 'sich von ungefähr zutragen, zufällig ereignen; sich treffen, passieren' z reflektivnim (*to jo se pšigožilo*) in glag. *zgóziš se* (dov.) 'passen, glücken, gelingen' (npr. *na tom měšće se jim nézgožijo*).

1.11 Gornjelužiška srbščina: Tudi v gluž. glag. *hodžic so*¹⁷³ poleg *hodžec so* (J. Kral, F. Jakubaš) pomeni 'recht sein, sich geziemen, passen, möglich sein, taugen, sich eignen' (prim. *to so nehodži* 'das geziemt sich nicht' (A. Frenzel); *hodžicz* (G. Matthaei, M. J. H. Swótlík)) in k temu prid. *hódný*¹⁷⁴ 'vreden' in iz njega sam. *hódnota* 'vrednost' (s številnimi tvorjenkami *hódnotny*, *hódnotnosć*, *hódnocić* 'vrednotiti, ceniti', *nahódnocić*, *pohódnocić*, *wuhódnocić*, *přehódnocić* itd.). Iz fraze *hódz býć komu* 'biti všeč, ugajati' je najbrž treba rekonstruirati nekdanji M ed. **godě* (*byti*). Od sestavljenk naj omenim le prid. *přihodny* 'primeren, ugoden, všečen'.

Sklep: Glag. **goditi* prevladujoče pomeni 'primeren / koristen / prijeten biti', reflektivni **-goditi se* pa pomeni 'naključiti se, primeriti se' s pripono **pri-* in 'posrečiti se, uspeti' (dluž.) s pripono **z-* (dluž.).

1.12 Češčina: V češ. je izkazan glag. *hoditi*¹⁷⁵ (dov.) v pomenu 'vrhnouti, mrštiti' (npr. *to oni mu něco hodili; hoditi si (karty); hoditi na sebe, hoditi do starého železa*). Kot povraten je glag. *hoditi se* lahko bodisi nedovršen, npr. *hoditi* (nedov.) pomeni 'býti vhodný, přihodný, případný' (prim. *Poněvadž se nehodí, abych udal jmena pravá, musim je nazvatí nepravými.*), 'býti přiměřený, slušeti

¹⁷² Muka I (1921), 289, 309.

¹⁷³ Schuster-Šewc 5 (1979), 306-307.

¹⁷⁴ Panig-Wowčerck (1966), 37 in 103.

¹⁷⁵ PSJČ I (1935-1937), 902; SStČ I (1970), 409: Pomena *házěti -ěju* (nedov.) 'werfen' k *hoditi* (dov.) in *házěti sě* (nedov.) 'házěti s namířením k čemu' k *hoditi sě* 'trefiti' sta že stčeš.

někomu' (npr. *Co se hodí knížeti, nehodí se sedláku.*), 'býti v souladu' (npr. *Oko její jasně modré hodilo se dobře k plným plavým vlasím.*), bodisi dovršen, npr. 'naskytnouti se; nahoditi se, namanouti se' (npr. *Nocoval, kde se hodilo. Taková trefa se jim tak brzo nehodí.*). Glagol ima dva različna iterativna vidška para, in sicer glag. *hodívati se* kot nedovršni par k glag. *hoditi se* in glag. *házeti* (nedov.) kot nedovršni par k *hoditi* (dov.) 'vreči'. Na glag. pomen 'vreči' se navezuje izglagolski sam. *hod* 'met, lučaj', ki je v tem smislu homonim k sam. *hod* 'praznik, slavnostna gostija' < slov. **godъ*. Na pomensko jedro 'primeren, pravi, po volji / všeči' se nanaša prid. *hodný* 'ustrezen (po nravni plati); primeren, dober, poslušen, vreden, zaslužen' (> sam. *hodnost* 'dostojanstvo, čin, zasluga', *hodnota* 'vrednost, veljava' itd.). Že stčeš. izkazuje glag. *hoditi -dīš*¹⁷⁶ nedovršni vid, kadar pomeni 'vhod komu, čemu jednati, k čemu mířiti, cílití, něco chystati' (npr. *tobě nehodým jiného, než což by bylo užitečno*) in v reflexivu *hoditi sě* 'býti vhod, ku prospěchu, k užítku' (npr. *Ta t' sě mast k tomu dobře hody, ale duši t' velmi škodí.*), dovršnega pa, kadar pomeni 'vrhem zasáhnouti koho, trefiti' (npr. *král sě pak velblúda hody podlé plece, v samé hrudi*), *hoditi sě komu več* 'trefiti koho kam' (npr. *Prvé než komu co uškodí až sě jeho mój meč hodij*). Prid. *hodný* pomeni 'hodící se, vhodný, způsobilý, schopný, zasloužilý, zasloužený' (npr. *Bóh jemu bude milejí a on bohu známějí a hodnyegy.*) poleg (novejšega) *hodní / hodný* 'hodný, přiměřený, náležitý, pravý' (< **godъ* 'praznik'). Že v stčeš. je izkazana tudi glagolska tvorjenka *hodnúti -nu* (dov.) 'pověděti, vyznati, sagen, gestehen' (npr. *Snadno tomu rozuměti muožem, budem-li chtieti, hodny každý sam po sobě, jen ž mieval nemoc na sobě, že sě vždy na noc obtieží.* (Gebauer I, 447)), ki drugod v neprefigurirani obliki ni izkazana. Pomen 'vreči' je že J. Gebauer razlagal prek pojma 'zadeti' < 'delati po volji, ugajati', podobno je po primerjalni pomenoslovni analizi glede najverjetnejšega razvojnega izhodišča za pomen 'udeřiti' tudi J. Zubatý¹⁷⁷ ugotavljal, da pomena 'udariti' in 'vreči' v besedni družini s korenem **god-* v češ. nista prvotna in da sta se razvila iz pomena 'trefiti do něčeho (ranou nebo vrženým předmětem)', ta pa iz pomena nekakšne 'vhodnosti, správnosti, přiměřenosti', ki je izkazan tudi v neslovanskih jezicah (npr. nem. *gut*, stvnem. *gi-gat* 'passend'), in da naj bi torej pomenski razvoj potekal v smeri iz splošnejšega pomena korena **god-* v »hmotnější význam«. Pomen 'werfen' naj bi prodril v simpleks *hoditi* pod pritiskom glagolskih tvorjenk *uhoditi / vhoditi* (kjer naj bi se razvil pomen 'zadeti', prim. sinonimno češ. *udeřiti*) in mu spremenil vid iz nedovršnega > dovršnega, to pa je posledično sprožilo tudi dekompozicijo glagolske tvorjenke *házěti* (nedov.) iz tipa **-gadjati* (k glag. **-goditi*).

¹⁷⁶ SStČ I (1970), 445-447.

¹⁷⁷ Zubatý I/1 (1945), 130-131: tu opozarja na stvn. *treffen* 'treffen, berühren', stangl. *drepan* 'erschlagen, treffen', stnord. *drepa* 'stechen, stoßen, töten' (Pokorny 272-273, sub **dhrebh-* 'zerbrechen, zermalmen').

1.12.1 V češ. se glag. *goditi povezuje s predponami: *do-*, *na-*, *od-*, *po-*, *pře-*, *při-*, *pro-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *za-*, poleg tega pa obstaja tudi glagolska tvorjenka *godnŏti -netě s predponami *do-*, *po-*, *roz-*, *u-*, *s-*:

Predpona *do-*: Glag. *dohoditi -i*¹⁷⁸ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *dohazovati* pomeni 'hoditi něco n. něčím až na určité místo' (npr. *dohoditi kámen / kamenem na protější břeh*) in 'obstarati, zprostředkovati'. Poleg številnih izpeljank, ki vse izhajajo iz v češ. (in slš.) produktivnega pomena 'vreči, metati', je izpričan tudi glag. *dohodnouti co* (dov.) 'dogovoriti se, določiti (kaj)' (npr. *dohodnouti podmínky spolupráce / termín*) in reflexivni glag. *dohodnouti se (o čem / s kým)* (dov.) s pomenom 'dohovořiti se, domluvit se, smluviti se, umluvit se, dorozuměti se, shodnouti se' (npr. *jako by se předem dohodli*), prav tako tudi sam. *dohoda* 'dorozumění, dohodnutí, úmluva' (ob tem da glagolska tvorjenka tipa *dogoditi (se) v tem pomenu ni izpričana) in sekundarni *dohodovati se* (nedov.).

Predpona *na-*: Glag. *nahoditi -i*¹⁷⁹ (dov.) pomeni 'vhoditi, vrhnouti něco na povrch něčeho'¹⁸⁰ in približno isti pomenski obseg ima tudi glag. *naházeti* (dov.), medtem ko reflexivni glag. *nahoditi se* (dov.) pomeni 'naskytnouti se, vyskytnouti se, namahati se' (npr. *Když se ty dobří kupci nahodí, prodej je. Oni kradou, co se nahodí.*). Iz njega so izpeljani sam. *náhoda* 'sběh události z nepředvídaných příčin, nahodilá událost, nahodilost', prid. *náhodný, nahodilec* itd. Prim. tudi v drugih slov. jezikih rabo te predpone (npr. sln. *naključiti se*). Izpričani glag. *nahodovati se* (dov.) pa se pomensko nanaša na pomenko '(zadosti) se gostiti' v glag. *hodovati* (nedov.) 'gostiti se' < *hod(y)*.

Predpona *od-*: glag. *odhoditi -i*¹⁸¹ (dov.) / *odházeti* (dov.) 'hoditi stranou / pryč od sebe' (npr. *odhoditi na zem / kámen z cesty / zbraň*) ter nedov. *odházívatí / odhazovati*.

Predpona *po-*: Glagola *pohoditi -i*¹⁸² (dov.) z več modifikacijami pojma 'vreči' (npr. 'poněkud trochu hoditi', 'učiniti rychlý pohyb některou částí těla' itd.) in *poházeti* (dov.) 'razmetati, odvreči' (z drugotnim nedovršnikom *pohazovati*, ki pomeni tudi 'beschütten, bestreuen'). Od tega pomensko odstopa glagolska tvorjenka *pohodnouti se* (dov.) v pomenu 'dohodnouti se' (npr. *Již jsem znameenal, že se po dobrém pohodneme.*) in zastarelo tudi v pomenu 'dostati se do sporu, znesvářiti se, pohádati se' (npr. *Uvaroval se kroku, jímž by se pohodl s celým křest'anstvem.*), ki se izraža tudi s sekundarnim nedovršnikom *pohodovati* (nedov.) (npr. *Budou-li se ustavičně o rozličné nesnadnosti písma z prudka pohodovati.*). Pomenka 'spreti se' se danes izraža z glagolsko tvorjenko *nepohodnouti*. Vprašanje o razvoju nasprotnih pomenk v tej glagolski tvorjenki je

¹⁷⁸ PSJČ I (1938-40), 459-460; ČRS I (1976), 133; SStč I (1903), 282.

¹⁷⁹ PSJČ III (1938-40), 77-78 in 72-73; ČRS I (1974), 421.

¹⁸⁰ Kott 59 navaja k temu pomenu še češ. nareč. *nahozenina okolo okna* 'obmítka'.

¹⁸¹ PSJČ III (1938-1940), 829-830.

¹⁸² PSJČ IV/1 (1941-1943), 502, 509-509; Jungmann III (1990), 221, 216.

obravnaval J. Zubatý¹⁸³ in prišel do sklepa, da je pomen 'spreti se' pri glag. **pogodnŕti se* starejši in da naj bi se šele pod vplivom besed tipa *pohoda*, *pohodlé*, *pohodný* pojavil pomen 'sporazumeti se'. Vendar pa dopušča možnost, da je v posameznih češ. govorih v glag. **pogodnŕti se* pomen 'pogoditi se, sporazumeti se' prvoten, kar je v kontekstu ustreznice v drugih slovanskih jezikih mogoče (prim. srb./hrv. *pogoditi se*, sln. *pogoditi se*). Oba antonimna pomena bi pa vendarle bilo mogoče izpeljati iz pojma 'udariti', in sicer enkrat v smislu 'udariti si (v roke)' > 'pogoditi se, sporazumeti se', in drugič 'udariti se (z besedami?)' > 'spreti se'. Že v stčes. je (nerefleksivni) glag. *pohodnúti* pomenil 'uganiti', pri Jungmannu *pohodnauti -nu* (dov.) 'rather, conjicere' (npr. *pohodni, kdo gest ten*; sinonim za *pohádati -ám*) in *pohodnauti se -nu se* 'powaditi se, slowmi se potknauti, potýkati se'; sinonim za *pohádati se*, 'sgednám se, smluvjm se'. Pomenko 'uganiti' je treba povezati s pomenom istovrstne tvorjenke iz korena **god-* v slš., rus., sln., hrv./srb., za katere se zdi, da so se razvili prek pomena 'zadeti', tj. kot 'zadeti (v mislih)'. – Pomensko od tega odstopa sam. *pohoda* s pomenom 'ugodnost, udobnost; lepo vreme', a tudi v pomenu 'shoda, shodnost, srownanliwost' (Jungmann), prid. *pohodný*, pri čemer je prva pomenka vezana na tudi na pomensko vsebino sintagme **po godě byti*, druga pa se navezuje na pojem *'pogoditi se' (> 'priti do dogovora, soglasja'). Predpona *pře-* (< **per-*): Glagola *přehoditi -í* (dov.)¹⁸⁴ in *přeházeti* (dov.) s sekundarnim iterativom *přehazovati* (nedov.) < **gad-j-ova-ti*, tj. drugotno tvorjenim na podlagi slov. **gad-jati*, izkazujeta temeljni pomen '(z metanjem / z gibom) premestiti z enega mesta na drugo, prestaviti; vreči čez kaj; ponovno vreči'. Drugo pomensko vsebino, tj. pojem *'velika količina' oziroma elativni pomen, pa daje predpona *pře-* v prid. *přehodný* 'velmi vhodný'.¹⁸⁵ Posebno pomensko skupino predstavljajo novejšje tvorjenke iz glag. *-hodnotiti*, npr. *přehodnocovati* itd.

Predpona *při-*: Glag. *přihoditi -í*¹⁸⁶ (dov.) / *přiházeti* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *přihazovati* 'hozením k něčemu pridati', medtem ko dovršni refleksivni glag. *přihoditi se* pomeni 'přjhodným byti, passen, sich schicken' (Jungmann), glagola *přihoditi se* / *přiházeti se* pa oba izkazujeta pomenko 'stávati se, diti se', ki se pojavlja tudi v sekundarnih tvorjenkah *přihazovati se* / *přiházivati se*. Na to pomensko vsebino se veže tudi sam. *přihoda* 'co se přihodilo n. přihodí, drobná událost, příběh', k temu tudi prid. *přihodný* s pomenkama 'naključen' in 'primeren, pripraven, spreten, koristen itd.'. Prim. izražanje pomenke '(po naključju) se prigoditi' s predpono **pri-* in refleksivno glagolsko obliko, sln. *pri-meriti se* / *pripetiti se*, rus. *priključit'sja*, polj. *przytrafić się*.

¹⁸³ Zubatý I/2 (1945), 244.

¹⁸⁴ PSJČ IV/2 (1944-1948), 102 in 108d.; Jungmann III (1990), 484-485.

¹⁸⁵ Kopečný I (1973), 167-168.

¹⁸⁶ PSJČ IV/2 (1944-1948), 324, 32; Jungmann III (1990), 564-565.

Predpona *pro-*: Glag. *prohoditi* -i¹⁸⁷ (dov.) / *proházeti* (dov.) ob sekundarnem nedovršniku glag. *prohazovati* v pomenu 'odhazováním něco uvolnit, odstranit překážky v něčem n. z něčeho', pri čemer glag. *prohazovati* (nedov.) pomeni tudi 'zbežně, jen několika slovy něco říkat, krátce o něčem zmiňovat' (npr. *Aby tě neubýlo, s líčenou ledabylostí prohozuje dělník.*). Pomenka 'na kratko / hitro kaj povedati, omeniti' bi se lahko razvila v okviru pomenskega jedra 'vreči', prim. sln. *navreči* 'dodatno, mimogrede omeniti' (< slov. **vergti*), srb./hrv. *nabaciti* 'omeniti' (k *baciti* 'vreči'), čeprav glagola ne vsebujeta iste predpone. Iz drugih pomenskih jeder besedne družine pa izhajata glagola *prohodovati* < **godʹ* in *prohodnotiti* (dov.) < (v končni fazi) prid. **godʹn-*.

Predpona *roz-* (< **orz-*): Glag. *rozhoditi* -i¹⁸⁸ (dov.) / *rozházeti* (dov.) pomeni predvsem 'něco drobného n. části něčeho porůznu od sebe n. kolem sebe hoditi' ob sekundarnem nedovršniku *rozhazovati*, ki poleg tega pomeni tudi še 'spreti' (npr. *Rozházela bys nám celou rodinu. Ten vám rozhází poradu, že nevíte, kudy utéci.*); to pomenko bi bilo sinhrono mogoče razumeti na podlagi pojma *'narazen dati / vreči' < '(stran) vreči, (narazen, tj. na vse strani) metati' ali pa na podlagi pojma *'pretrgati sporazum (tj. *'narazen dati dogovorjeno)' k glag. **goditi* 'pogoditi se, sporazumeti se' (prim. razlago J. Zubatega). Glagolska tvorjenka *rozhodnouti* (dov.) z drugotnim nedovršnikom *rozhodovati* / *rozhodávati* ima več pomenk, ki se vse nahajajo v območju pomena 'razsoditi, odločiti, gl. primerljivo polj. *rozgodzić* (dov.) 'presoditi, pretehtati'. Zdi se mogoče, da je prisotnost pomenke 'razsoditi, odločiti' v novotvorjenki tipa **godnqti* lahko v zvezi z razširjanjem produktivnega pomena 'vreči, metati' v glag. **goditi* tudi na večino prefiguriranih tvorjenk, kar je lahko posredno vplivalo na izrinjanje drugih (starejših) pomenov na pomensko obrobje ali pa v glag. tvorjenke tipa *-nq-ti*, ki so sicer eno izmed osrednjih besedotvornih sredstev za tvorbo dovršnikov.¹⁸⁹ Da pa je glagol tipa **goditi* nekaj moral imeti tudi pomen presoditi, kažejo samostalnika (nomen agentis) *rozhodce* (< **-dʹca*) / *rozhodčí* (< **-dʹcʹjʹ*) in samostalnika *rozhoda* in *rozhod* 'razsojanje (kot rezultat presojanja, razmišljanja)', ki se v novejšem času nadomeščata z novotvorjenko *rozhodnutí* (iz **-dnqʹtʹje*).

Predpona *s-* (< **sʹ-*): Glag. *shoditi* -i¹⁹⁰ (dov.) 'vreči dol (s česa), odložiti (obleko), otresti (s sebe) itd.' se ujema z glag. *sházeti* (dov.) in *shazovati* (nedov.) (prim. *spěšně se sebe sházel šatstvo a vrhl se do postele*). Nasprotno pa glagolska tvorjenka *shodnouti se* (dov.) pomeni 'dogovoriti se, pogoditi se, sporazumeti se' (npr. *Dnes shodli se o rozepřích v říši.*), 'strinjati se, ujemati se' (prim. *Tak se stalo, že se leckdy neshodla s otcem, že mívaly spory o novoty.*) > sekundarni nedovršnik *shodovati se*. Na to, da je bil glag. **sʹgoditi se* v tem pomenu

¹⁸⁷ PSJČ IV/1 (1941-1943), 1101 1102, 1111.

¹⁸⁸ PSJČ IV/2 (1944-1948), 822-824, in 827-830.

¹⁸⁹ Vaillant III (1966), 257: ta glagolska pripona je začela postajati tvorna najverjetneje še v pslov.

¹⁹⁰ PSJČ V (1948-1951), 198d.

izpodrinjen, pa kaže sam. *shoda* ‘sporazum, soglasje, sloga’, ki ima vzporednice v drugih slovanskih jezikih.

Predpona *u-*: Glag. *uhoditi* -i¹⁹¹ (dov.) / *uházeti* (dov.) – s sekundarnim nedovršnikom *uhozovati* za nekatere izmed pomenk – pomeni ‘prudkým pohybem způsobiti náraz’, ‘prudkým pohybem někomu ublížiti, někogo poškoditi’, ‘zasáhnouti někoho n. něco a za ohlušujícího úderu sjeti do země’, ‘odbiti’, ‘vydati zvuk, zazniti’ (prim. *hrom uhodil; uhoditi na dvěře; gak deset hodin uhodj*), ‘werfen’ (npr. *gakoby kámen do vody uhodil*) in dovršnik *uházeti* (dov.) ‘bewerfen’ tudi ‘(z obmetavanjem) usmrtniti’ (npr. *lid města toho byl by ho uházel kamením*), ‘nabosti / natakniti na’ (npr. *uhoditi na kůl*), ‘zadeti / udariti v cilj’ (npr. *šjp w oko uhodiw*), ‘přigjti kam chtěl, trefiti, den Weg finden’ (*tam welmi často býwám, a potmě bych tam uhodil; uhoditi na prawau cestu*), ‘einfallen, eintreten’ (npr. *uhodj mráz / zima*), ‘pogoditi se, dogovoriti se (tudi za ceno / odškodnino itd.)’ (npr. *s nimi o to wšecko uhoditi račj; že s lidem služebným a žoldnéši o službi i o škody uhodj*) in *uhoditi komu* pomeni ‘einem willfährig nachgeben, willfahren, sich nach ihm bequem’ (npr. *musjme geden drugému uházeti*). Osnovna pomena ‘sich stoßen, anschlagen, anstoßen, anlaufen’ in ‘sich vorüber vergleichen’ se izražata tudi z reflektivnim glag. *uhoditi se*. Glagolska tvorjenka *uhodnouti -ne* (dov.) pomeni ‘erraten, treffen’, tj. ‘trefiti w smysl něčeho, hádánjm trefiti’, tako kot njen sinonim *uhádnouti -ne* (npr. *kdo to z wás uhodne, ten bude mjti; hádati a nic neuhodnauti; Kublai káže wsiem swým čarodieiem, hadaciem, hwiezdařiem, kúzelnikóm, aby zwiestowali uhodnúce, kteraký by konec boi imiel wzieti.*)

Predpona *v-* (< *vъ/n/): Glagola *vhoditi* -i¹⁹² (dov.) ‘vreči v (kaj)’ / *vházeti* (dov.) ‘vreči v (kaj)’ (prim. *Švédové/ musili část hrubé střelby své pro špatné cesty vházeti do Labe; pakli zlé, zawrz, a na oheň whod*). Iz drugega pomenskega jedra (tj. ‘primeren, tak, kot se spodobi / je treba’, morda iz predložne besedne zveze *vъ godъ byti) v besedni družini s korenem *god- pa izhaja prid. *vhodný* ‘passend, gelegen’ in ‘holdselig, freundlich, gefälltig’ in prisl. *vhod*.

Predpona *vy-*: Glagola *vyhoditi* -i¹⁹³ (dov.) / *vyházeti* (dov.) pomenita ‘vreči iz (česa), izvreči; vreči s sebe itd.’ in k temu sam. *wyhodek* ‘der Auswurf, Ausschuß’ ter reflektivni glag. *wyhoditi se* (dov.), *wyhazovati se* (nedov.) ‘metati se / skakati (ven iz česa); ven udariti’ (npr. *delfjn se wyhazuge z wody; neštowice se mi na twáři wyhodila* ‘es ist mir eine Blatter im Gesicht aufgefahren’; *wyházel gsem se na twáři* ‘Ausschlag bekommen’), iz česar je še posebej lepo videti, kako se v tipičnih besednih povezavah razvijajo nove pomenke oziroma njihove zasnove, saj bi se za nekatere lahko izhajalo iz pomenskega izhodišča *‘metati (se) / vreči (se)’, pri drugih pa bolj iz pomenskega izhodišča *‘udariti

¹⁹¹ PSJČ VI (1951-1953), 417 in 422; Jungmann IV (1990), 721-722.

¹⁹² PSJČ VI (1951-1953), 967d.; Jungmann V (1990), 91.

¹⁹³ PSJČ VII (1953-1955), 103, 87; Jungmann V (1990), 255-256.

(ven)'. Pomensko izstopata samostalnika *vyhoda* 'příhodnost, pohodlnost, pohodlí' in *wýhod* 'obecná pastva', za katero v nobenem slov. jeziku ni izpričana glagolska predloga **vy-goditi* '(s pogodbo) pridobiti' ali **ъz-goditi*, zelo verjetno pa bi jo bilo mogoče razumeti prek pravnega pomena glag. **-goditi*, tj. kot 'nameček, dodano (povrh)'.
 Predpona *za-*: Glag. *zahoditi se -i*¹⁹⁴ (dov.) pomeni 'zavreči; zametati', kot reflektivni *zahoditi se* (dov.) pomeni '(po naključju) se znajti, naključiti se' (*někdy se tam zahodí houdek s dudákem*). Glag. *zahodovati* (dov.) 'nahrniti se' je iz glag. **godovati* oz. **godъ*.

Sklep: V glag. **goditi* je skorajda popolnoma prevladal pomen 'vreči, metati', prav tako je prodril tudi v večino prefigiranih glagolskih tvorjenk, kjer ustrezno pomensko modifikacijo v obliko vnašajo tudi predpone (tj. opažamo leksikalizacijo pomenov v tipičnih besednih zvezah), v stčes. pa se simpleks **goditi (se)* pojavlja tudi v pomenu 'delati (kaj) / biti ugodno, biti v korist / prid, biti primerno'. Tudi v češ. se posamezne (domnevno starejše) pomenke izražajo s tipičnimi prefigiranimi tvorjenkami glag. **-goditi* ali pa tudi s – prav tako najpogosteje prefigiranimi – novotvorjenkami tipa **-godnъti (se)*:

- '*primeriti se, naključiti se, zgoditi se*' se izraža z reflektivno glagolsko tvorjenko **goditi se* s predponama *na-*, *při-* (sledí te pomenke so tudi v izglagolskem sam. **prigoda*);
- '*udariti na, napasti*' s predpono **u-* (tj. **u-goditi*);
- '*pogoditi se / pogajati se*' z glagolsko tvorjenko **-godnъti* in predponami *do-*, *po-*, *u-*, *s-* (vendar pa je sled tega pomena razvidna tudi iz glagolske tvorjenke **dogoditi*);
- '*reči*' pa z glagolsko tvorjenko **godnъti*.

S prefigiranimi glagolskimi tvorjenkami tipa **-godnъti* se s predponami izražajo še naslednje pomenke: s predponami **do-*, **po-* in **sъ-* pomenka '*pogoditi se, sporazumeti se; strinjati se, soglašati*', s predpono *po-* pomenka 'spreti se', s predpono *roz-* pomenka '*odločiti, razsoditi*', s predponama *po-* in *u-* pomenka '*uganiti*'.

1.13 Slovaščina: Slš. gradivo se pomensko v precejšnji meri ujema s češkim. Glag. *hodit*¹⁹⁵ (dov.) pomeni 'vreči, zalučati, zagnati', reflektivni *hodit' sa* pa 'vreči se, pognati se' (npr. *hodit' sa do vody*), z nedovršnikom *hádzat' (sa)*; in tudi v slš. je izkazan nedovršnik *hodit' sa* v pomenu 'ustrezati, biti pravi / primeren; prilegati se, ujemati se' (npr. *Vyberajú si remeslá, ktoré by sa im nejlepšie hodili. Farby sa hodia k sebe.*). Glag. **goditi (se)* je že stslš. obeh vidov, in sicer odvisno od pomena: Tako je za *hodit'* v pomenkah 'čo prudko vrhnút', mrštit'

¹⁹⁴ PSJČ VII (1953-1955), 859.

¹⁹⁵ SSJ I (1959), 283d.; SSN I (1994), 590-592; HSSJ I (1991), 420-422.

(npr. *oblokom kamen hodil na stuol* (V. Čepčín 1660); *sypanice owcam hodil* (HK 18.stol.)), 'pogledati na (kaj /koga)' (npr. *(mnísi) ocy swé na Pachomiusse hodili* 'pozreli naňho' (VP 1764)),¹⁹⁶ 'rozhodnúť' losovaním / žrebem' (npr. *h. kocky / los: hodjly los, aby wyděli, kdo by powěty prjčina byl* (PrW 1780)), nadalje v pomenkah 'vhodit' (čo / koho do čoho)' in 'urobit' prudký pohyb niekt. časťou tela, prudko pohnúť, myknúť, pohodit" (npr. *(furiant) prawu nohu ssupne a hody hlavu* (SNS 1786)) zmeraj dovršnega vida, prav tako tudi v njegovem refleksivu *hoditi se* (dov.) 'vrhnúť' sa, mrštit' sa niekam' (npr. *chte-gici swug život zachowat, hodil se pod stoly na zem* (Veličná 1701)), 'urobit' prudký pohyb' (npr. *ze se gy w zywotw djte po trzykrat hodilo w lewem boku* (Skalica 1616)). V narečnem slovarju so v nedovršniku *hodit'* potrjeni pomeni 'prudkým pohybom niečo vrhnúť' (zahodno-, srednjlesl.) skupaj z ustaljeno frazo *hod'iu po nej očami* (Vyš. Kubín) / *hodzel po niej očkom* (Prosné) s pomenom 'všimol / obzrel si ju', 'mávnúť, kývnúť' (oravsko: *Báz iba hod'il rukuof a pošiel preč* (Hruštín)), 'udriet', uderit' niekoho' (zahodno-, srednjlesl.), 'rýchlo si niečo obliecť' (oravsko, trenčansko), v dovršnem refleksivu *hodit' sa* pa v pomenih 'prudkým pohybom sa vrhnúť' istym smerom' (zahodno-, srednjlesl.; npr. *hod'et' sa na zem* (Kl'ak)), 'pustit' sa, dat' sa do niečoho' (npr. *ke ca ňemuohla vidat', hod'ila sa, d'e ved'ela* (Veličná)) in 'pobrat' sa, (prudko) zmenit' smer' (npr. *koňe sa hod'il'i v inú stranu* (Medzibrodie nad O.)). Oboji (tj. nedovršni in dovršni) vid pa izkazuje stslš. refleksivni glag. *hodit' sa* s pomenom 'byt' súci, vhodný' (npr. *o tem dobytku, czo se jisti hodi* (ŽK 1473), *rola, kde ktera se bude hodit na sete owsa* (M. Ján 1617) in v neosebni rabi *hodi se* s pomenom 'patrit' sa, slušat' sa, svedčat' sa' : *nehodi se* 'disconvenit, dedecet', enaka je tudi narečna raba. Precej je tudi tvorjenk (npr. prid. *hodný* 'precejšen, pošten, priden, vreden', prisl. *hodne* 'precej, močno, zelo' / *hodno* 'vredno, se spleča' > samostalnike *hodnost'* 'časť, stopnja' (npr. *vojenská / akademická hodnost'*), 'vrednost, cena' (npr. *V triedach vyšších panuje modloslužba západných národov, bez pocitu vlastnej hodnosti a bez túžby byt' sám dačím.*), *hodnota* 'vrednost, vrednota' (*trhová hodnota; literárna hodnota; zakán hodnoty*)), ki pomensko izhajajo iz pomenskega jedra 'primeren / koristen itd.'. Na pomen 'po volji / želji biti ipd.' kaže tudi veznik / prislov *hod'a* 'dasi, čeprav, četudi', ki se uporablja za vpeljevanje dopustnih stavkov, in morda tudi *hoci* 'isto' in zaim. *hocičo* 'kar koli, kar si bodi', razvit iz **godъ si čьso*, prim. srb./hrv. *štogod*.

1.13.1 V slš. je glag. **goditi (se)* povezan s predponami: *do-, na-, ob-, po-, pre-, pri-, roz-, u-, v-, vy-, z-, za-*, glagolska tvorjenka **god-nq-ti -netъ* pa s predponami *do-, po-, roz-, u-, z-*:

¹⁹⁶ Prim. k pomenskemu razmerju *'meriti (z očmi)' > *'pozorno pogledati': mak. nareč. *gu-izmiri ud-gläfta du-pétte* 'go pogledna mnogu vniimatelno' (Peev II (1988), 158), sln. *premeriti koga z očmi*. Prim. tudi pomensko razmerje *'vreči (pogled /oko)' > *'bežno pogledati'.

Predpona *do-*: Glag. *dohodit'* ¹⁹⁷ (dov.) pomeni 'hodit' niečo až po určitú hraniču' (npr. *dohodit' kameň k potoku*) in 'doložit', pridat' pri jednaní, prikúpe' (npr. *dohodit' pár korún; kupec by bol dohodil*) z nedovršnikom *dohadzovat'* (< *-*gadj-ova-ti* iz glag. tipa *-*gadjati*). Pojavlja se tudi glagolska tvorjenka *dohodnúť sa* (dov.) s pomenko 'dohovorit' sa, dojednat' sa, dorozumiet' sa' (npr. *pred richtárom nijako ňemohli sa dohonnúť* (Bošáca; Detva, Rankovce)) in s sekundarnim nedovršnikom *dohodovat' sa*; glag. se pojavlja tudi kot nereflexivnen (npr. *Bolo treba dohodnúť s direktorom obchodné spravovanie továrne.*). Na (možnost nekdanjega) obstoja reflexivnega glag. **dogoditi se* *'sporazumeti se, pogoditi se' kažeta tako glag. *-*godnŕti se* v tem pomenu kot tudi izglagolski sam. *dohoda* 'pogodba, sporazum, zveza'.

Predpona *na-*: Glag. *nahodit' -í* (dov.) pomeni 'hádzaním naplnit', 'vhodit', hodit' niekam' (npr. *nahodili medzi hlinou kremeň*), 'naniest' (npr. *nahodit' obrysy* 'naskicovat'), 'naštartovat' (motor)', 'pri pletení / hačkovaní zachytit', nabrat' vlnu / priadzu na ihlicu / háčik' in ima nedovršnik *nahadzovat'*, medtem ko je reflexivni glagol *nahodit' sa -í sa* (dov.) izpričan v pomenu 'náhodou sa vyskytnúť, pritrafit' sa', k temu sam. *náhoda*¹⁹⁸ 'neočakávaná, nepredvídaná udalosť, udalosť nemajúca zjavných príčinných súvislostí', k temu *náhodný* in *náhodilý*, na podlagi česar bi bilo mogoče sponirati glag. **nagoditi se*.

Predpona *ob-*: Glag. *obhodit' -í*¹⁹⁹ (dov.) / *obhádzat' -dže* (dov.), oboje v pomenu 'hádzaním navrstvit' niečo dookola na povrch niečoho, obhádzat' (npr. *obhodit' ho* (tj. *bunker*) *zemou; obhodit' múry / dom*), in reflexivni glag. *obhodit' sa* (dov.) 'pousilovat' sa pri práci, šikovne / rýchlo niečo urobiť' (npr. *Mali sme sa obhodit' svadbou.*), k temu dvema pa sekundarni nedovršnik *obhadzovat' (sa) -uje (sa)*.

Predpona *po-*: Glag. *pohodit' -í*²⁰⁰ (dov.) pomeni 'urobit' rýchly pohyb niektorou časťou tela' (npr. *pohodit' rukou / hlavou; kôň pohodil hrivou / chvoštom*), 'prudkým pohybom hodit' (npr. *pohodil zopár polien do pažeráka; pohodit' koňom / sliepkam zrno*), '(nemarno / brez reda) zagnati' (*kartičku prečítal a pohodil medzi noviny*), 'zavreči' (*pohodené diet'a*) s sekundarnim iteratívnym *pohadzovat'*, poleg tega pa (v slovarju predstavljen kot homonimen) glag. *pohodit' -í* (dov.) s pomenoma 'dokázat' niečo urobiť, potrafit', natrafit'', reflexivni *pohodit' sa -í sa* (dov.) pa s pomenoma 'pustiť sa nejakým smerom, niekam' (npr. *on usiluje pohodit' sa za komandom*) in 'vydarit' sa' (npr. *ty si neprajný človek, od ktorého kúpený statok pohodit' sa nemôže*). Sekundarna glagolska tvorjenka *pohadzovat' -uje* (nedov.) z datívno rekcijo pomeni tudi 'nahlas hovorit', pokrikovat' (npr. *Gríša pohadzoval si so ženami žartíky a smeččky.*), glagolska tvorjenka *dohádzat'* (dov.) pa izkazuje pomene, ki so iz-

¹⁹⁷ SSJ I (1959), 284; HSSJ I (1991), 275; SSNI (1994), 333-334.

¹⁹⁸ SSJ II (1960), 237, 235.

¹⁹⁹ SSJ II (1960), 412-414.

²⁰⁰ SSJ III (1963), 168, 162.

peljivi iz pomenke 'metati, vreči'. Refleksivna glagolska tvorjenka *pohodnúť sa -ne sa* (dov.) ima dve pomenki 'zhodnúť sa, zniest' sa (navadno zanikano)', tj. 'spreti se' (npr. *nepohodli sme se a odoprel mi podporu*), in antonimno 'dohovorit' sa, dojednat' sa, dorozumiet' sa, dohodnúť sa' (npr. *už sme sa s Pal'kom pohodli o tom*); pomenko 'spreti se' je mogoče razlagati tako kot v češ., tj. iz prvotnega 'spreti se' < 'udariti se' in z naslonitvijo na pomen 'dogovoriti se, sporazumeti se'. Iz drugega pomenskega jedra izhaja sam. *pohoda* 'lepo vreme, ugodne razmere, mir'.

Predpona *pre-* (< **per-*): Glag. *prehodit' -i*²⁰¹ (dov.) izkazuje naslednje pomenke 'hodením premiestnit', dat' na iné miesto' (npr. *či by už nemohol kufor prehodit' na druhé plece*), 'l'ahkým hodením položit' na niečo, cez niečo' (npr. *sklepník prehodil bielu servítku na stolík*), 'obratit' na druhú stranu, poprehadzovat'' (npr. *prehodit' konope / pšenicu*; prim. v enakem pomenu rus. narečno *gonotit's (seno)*), 'hodit' niečo za (nad) istú hranicu, cez niečo, cez niekoho (do dial'ky al. do výšky)' (npr. *prehodit' Váh*), 'vhodit' niečo cez nejaký otvor al. vol'ný priestor' (npr. *prehodit' loptu košom*), 'zmenit', zamenit', vymenit'' (*prehodit' slová v nejakom texte*), 'zbežne niekoľ'kými slovami niečo povedat', krátko sa o niečom zmienit'' (npr. *žena len kde-tu opováži sa prehodit' slovo*), njegov refleksivni glag. *prehodit' sa* (dov.) pa pomeni 'rýchle zmenit' polohu, obrátit' sa; l'ahnut si obyč. oblečený / na chvíl'u), prevalit' sa niekam; rýchlo cez niečo prejst', preskočit', prebehnúť', preletiet''. K temu sekundarni nedovršník *prehadzovat' (sa) -uje (sa)*, ob dovršniku *prehádzat' -dže* 'nahádzat' jedno cez druhé, prehadzovaním uviest' do nieporiadku, poprehadzovat'' in 'hádzaním premiestit''.

Predpona *pri-*: Glag. *prihodit' -i*²⁰² (dov.) pomeni 'hodením pridať, priložit'' (npr. *bolo treba prihodit' na oheň hrubšie kusy dreva*), 'pridať v cene' (pri licitácii), 'zahádzat', prikryť'' (npr. *prihodit' truhlu zemou*), refleksivni *prihodit'a* v podobnem pomenu (npr. *hodit' niečo na seba* 'prikryť' sa, zakryť' sa niečím'), poleg tega pa tudi (samo) refleksivni glag. *prihodit' sa -í sa* (dov.) 'stat' sa, pridať sa, pritrafit' sa' (npr. *v našom meste sa prihodilo čosi neočakávaného*), iz česar je tvorjen sam. *príhoda* s pomenkama 'čo sa prihodilo, udalost', príbeh' (npr. *pravdivá / neobyčajná / zaujímavá / nepríjemná príhoda*) in (k drugemu pomenskemu jedru) redka pomenka 'vhodná príležitosť'' (prim. še prid. *príhodný* 'vhodný, primeraný: *príhodný čas, príhodné miesto* itd.). Sekundarni dovršník k vsem gornjim glagolom je glag. *prihadzovat' (sa) -uje (sa)*. Predpona *roz-* (< **orz-*): Glag. *rozhodit' -í*²⁰³ (dov.) ima naslednje pomenke 'prudkým pohybom hodit', vrhnúť' do šírky, rozsypat' dookola, okolo seba, *rozhádzat''* (npr. *rozhodit' zrno* (pri sejanju z roko) / *semä / hnoj*), 'niečo pravi-

²⁰¹ SSJ III (1963), 460, 457.

²⁰² SSJ III (1963), 554 552.

²⁰³ SSJ III (1963), 795-797, 791-792, 796.

delne usporiadané, niečo zviazané uvolnit', vol'ne rozložit', rozhadzat' (npr. *rozhodit' postel*), 'násilím rozložit' na časti, rozbit', rozvál'at', roztrhnat' (vel'kým tlakom / nárazom)' (npr. *rozhodit' dom*), (redko) 'prudkým pohybom niečo zatvorené, spojené opäť otvoriť, roztvoriť; rozdeliť, oddeliť" (npr. *rozhodit' dvere / okno / oblok*), 'naširoko rozťahnut', rozložit' ruky; urobiť rukami prudký pohyb smerom od seba, rozpriahnúť (pri uvol'není al. ako gesto údivu, rezignácie al. bezradnosti'), tj. najpogosteje se nanaša na roke (npr. *na obe strany rozhodil širokými rukami; rozhodil ramenami*), 'rozdat', rozhadzat' z reflexívnim *rozhodit' sa*. Tudi glagolska tvorjenka *rozhádzat' -dže* (dov.) se nanaša na podoben pomenski krog, tj. ima pomenke 'hádzaním na všetky strany al. na rozličné miesta umiestniť, porozhadzovať, rozhodit', rozmetat' (npr. *rozhadzat' hnojivo / piesok / kamenie*), 'uviesť do nieporiadku, porozhadzovať', 'rozrúcať, zbúrať, rozbúrať, rozbit'', pogovorno tudi *nechce si to s nikým rozhádzat'* 'nechce stratit' priazeň u nikoho, nikoho si znepriatelit', 'poodstrkovat', poodsacovať, rozhodit'', 'premrhat', premárniť, utratit', poutracať, zbytočne minúť" (npr. *rozhádzat' peniaze / majetok / úsporu*) in 'priviesť, uviesť, dostať do zlého duševného rozpoloženia, stavu, znepokojit', zahnevať" (npr. *rozhádzže ho každá maličkosť*), pri čemer se za vse pomene razen zadnjega glasi nedovršník *rozhadzovať*, tako kot tudi k glag. *rozhádzat' sa / rozhadzovať sa* v pomenkah 'chovať sa seabedome, vypínať sa, nadrapovať sa, rozkrikovať sa, nafukovať sa, naparovať sa, vyt'ahovať sa, vystatovať sa' (npr. *Vol'aký chlap sa tu rozhadzuje, bolo by ho treba dať do chládku, aby sa utíšil.*²⁰⁴). Reflexívni glag. *rozhádzat' sa -dže sa* (dov. / redko) pa pomeni 'začať sa házdať, metat''. S to predpono je izpričana tudi glagolska tvorjenka *rozhodnúť -ne* (dov.) 'urobiť rozhodnutie, vyniesť rozsudokú', (navadno) 'o niečom nevyriešenom, neistom, s konečnou platnosťou ukončiť spor o niečom' (npr. *Medzi nami môže rozhodnúť len meč.*), 'určiť, čo a ako sa má stať', 'prispiet' ku konečnému výsledku niečoho (navadno pozitívnemu), mat' najväčší vplyv, najviac zapôsobiť na niečo' (npr. *Kto môže vedieť, čo rozhodlo, aby sa jedna vetvica zelenala a druhá v jej susedstve uschla?*), ki se uporabljá tudi reflexívno (npr. v pomenkah 'po určitej úvahe dôjst' k istému záveru, odhodlať sa', npr. *Alina se rozhodla, že tú vec skoncuje*; 'vybrať si, vyvolať si niekoho / niečo spomedzi viacerých ľudí / vecí, spomedzi viac možností'); skupni sekundarni nedovršník je glag. *rozhodovať (sa)*. Pomensko sodijo sem tudi tvorjenke *rozhodnosť* 'odločnosť, gotovosť', *rozhodca* '(raz-)sodník', prid. *rozhodný* 'odločen, odločilen, pomemben'. Tudi tu je videti, da se je del (domnevno starejších) pomenov glag. *goditi se prenesel v novotvorjenko *-godnqti.

Predpona u-: Glag. *uhodit' -ř*²⁰⁵ (dov. / arh.) pomeni 'udriet' (npr. *mlatom*

²⁰⁴ Prim. srb./hrv. *razmětati se* v pomenu 'bahati se, širokoustiti se'. Ta pomen se sicer z rahlými odenkami izraža tudi na podlagi drugih pojmov, npr. 'govoriti', 'napihovati se', 'napenjati se', 'metati'.

²⁰⁵ SSJ IV (1964), 648.

mocne v sklá uhodí; uhodí mráz ‘náhle začne mrznúť’; *nech ma vred uhodí*, narečno tudi *uhodnúť sa* (dov.) ‘dohodnúť sa’ (Gemer, 363).

Predpona *v-* (< **vъ*): Glag. *vhodit’ -i*²⁰⁶ (dov.) pomeni ‘hodit’ niečo dnu, do uzavretého, ohraničeného priestoru’ in ‘vôbec hodit’ niečo niekam, na niečo’ prim. še prisl. *vhod*²⁰⁷ (*vhod byt’ / príst’*) in pomeni prid. *vhodný* ‘ugoden, primeren’ < T ed. **vъ godъ byti / dělati*.

Predpona *vy-*: Glag. *vyhodit’*²⁰⁸ (dov.) z nedovšnikom *vyhadzovat’* pomeni ‘hodením spôsobiť’, že sa niečo al. niekto dostane von’, ‘hodením dostať do výšky’, ‘prudko pohnúť s niečim, trhnúť dohora’, ‘donútiť odísť odniekiaľ’, vykázat’, ‘odstrániť’, dat’ prec, zbaviť sa niečoho’, ‘výbuchom traskaviny zničiť’, ‘neužitočne, zbytočne utraťiť’, (pri igri na karte) ‘uviesť, dat’ do hry’. Refleksívni glag. *vyhodit’ sa* pomeni ‘vyskočiť’, vyšvihnúť sa, vymrštiť sa’ (npr. *vyhodit’ sa na koňa; vyhodil sa prednými nohami do výšky*) in tudi (na koži) ‘vytvoriť sa, vzniknúť’, objaviť sa, vyraziť” (npr. *na tvári sa jej vyhodili červené jabl’čka*). Jungmann (V, 256) navaja iz Bernoláka tudi refleksívni slš. glag. *wyhazugj se klasy* ‘die Aehren schießen’, kar bi moglo biti celo v določení pomenski zvezi s polj. *godzić się* ‘zoreti’. Pomensko ločeno od teh stojita sam. *wýhoda* ‘ugodnosť, prednosť, olajšanje’ (*poštové poplatkové wýhody* ‘pristojbinske ugodnosti’) in prid. *wýhodny* ‘ugoden, koristen, naklonjen’.

Predpona *z-* (< **zъ-*): Glag. *zhodit’*²⁰⁹ (dov.) / *zhádzat’* (dov.) pomeni ‘prudkým pohybom hodit’ smerom nadol, zvrhnúť” (*zhodit’ niečo z plec; zhodit’ niekoho z kancl’a*), refleksívni glag. *zhádzat’ sa* (dov.) ‘prudkým pohybom sa hodit’ odniekiaľ’ dolu’ (npr. *Zasršal proti mne, zhádzuc sa vo vozíku*). Izkazana je tudi glagolska tvorjenka *zhodnut’ sa* (dov.) s pomenom ‘nadobudnúť’ rovnaký, jednotný názor, rovnakú mienku o niečom al. o niekom’ in (redko) ‘dostať sa do súladu’ s sekundárnim nedovšnikom *zhodovat’ sa* (nedov.), medtem ko besedotvorno izhodišče zanj, tj. reflex za slov. **zъgoditi se*, ni izpričano. K temu spada še sam. *zhoda* s pomenkami ‘jednotnosť’, jednomyselnosť’, svornosť’, súlad’ (*žit’ vo zhode; zhoda názorov*), ‘náhoda’ (*zhoda okolností*), pri čemer bi zaradi slednje morali suponorati glag. **goditi se* *‘naključiti se, primeriti se’.

Predpona *za-*: glag. *zahodit’*²¹⁰ (dov.) pomeni ‘prudkým pohybom, hodením premiestiť z jedného miesta na iné, hodit’, vyhodit’, prehodit’” in na podoben krog pomenov se nanašajoče pomenke (npr. ‘vreči, zavreči, zagnati; odvrtniti; ogrniti’), med drugim tudi pomenka ‘povedať’, prerieť’, poznamenat’, prehodit’” (prim. *ale nič zadarmo, zahodí hrdo Št’ úbrík*), refleksívni glag. *zahodit’ sa* s sekundárnim nedovšnikom *zahadzovat’ sa* pa pomeni ‘hodit’ sa, vrhnúť sa’.

²⁰⁶ SSJ V (1965), 80.

²⁰⁷ SSJ V (1965), 80.

²⁰⁸ SSJ V (1965), 218-219.

²⁰⁹ SSJ V (1965), 599.

²¹⁰ SSJ V (1965), 420-421.

Sklep: Slš. izkazuje tako glede besedotvorne kot tudi pomenske plati zelo podobno stanje kot v češ., tj., v vseh glagolskih tvorjenkah prevladuje pomen 'vreči', medtem ko se ostali – domnevno starejši – pomeni ohranjajo v novejših glagolskih tvorjenkah tipa *-godnŋti z naslednjimi pomenkami:

- 'dogovoriti se, sporazumeti se' s predponami do-, po-, z-;
- 'razsoditi, odločiti' s predpono roz-.

POVZETEK

Del etimologov šteje glag. *godíti -itš za denominativ iz sam. *gōdъ göda, kar je z besedotvornega vidika mogoče, vendar pa z akcentskega vidika obstajajo nekateri za-držki glede takšne smeri derivacije. Oba²¹¹ res izkazujeta karakteristike a.p. c in z izpeljavo glag. *godíti < sam. *gōdъ (tj. a.p. c) bi ta res ohranil akcentske karakteristike samostalnika (prim. sln. glās : glasíti -ím), vprašanje pa je, ali bi sam. *godъ pri obratni smeri derivacije dobil akcentske karakteristike po glag. *godíti. Izkazano je sicer akcentsko razmerje med glagolom in samostalnikom v okviru a.p. c, npr. tip *moríti morítb (kavzativ) : *mōrъ mōra > srb./hrv. mōr mōra 'pomor, kuga', *vozíti vōzitb (iterativ) : *vōzъ vōza, vendar pa se samostalniki tega tipa navadno razlagajo iz primarnih glagolov tipa *mertí mърèť (a.p. c), *vezítí vezètъ (a.p. c),²¹² tako da gre prej za sistemske akcentske karakteristike, lastne vsem tvorjenkam iz istega korena. Ni jasno, zakaj izpeljanke iz simpleksov glagolov tipa *-ítí izkazujejo oba akcentska tipa (prim. tip *xodítí : *xōdъ xōda (a.p. b) > sln. hōd hōda in *hōdъ hōda > sln. hōd hōdā, srb./hrv. hōd hōda), medtem ko se v prefigiranih tvorjenkah pojavlja predvsem akcentski tip *pomōrъ pomōra.²¹³ Dodatno težavo predstavlja možnost rekonstrukcije simpleksa *godíti gōditъ z akcentskimi karakteristikami a.p. b na podlagi nezanesljivih sledi v južnoslovanskih jezikih in ukrajinščini, kjer bi lahko nastal tudi sekundarno. Prav tako ni mogoča zanesljiva akcentska razmejitev med starimi iterativi in kavzativi,²¹⁴ vendar pa je akcentuacija podedovanih (neprefigiranih) kavzativno-iterativnih glagolov morda v določeni zvezi s podobno pri denominativih.²¹⁵

Del etimologov izhaja iz prvotnosti glagolske oblike *goditi (tj. sam. *godъ naj bi bil deverbativen) predvsem zato, ker obstajajo i-jevske glagolske vzporednice v baltskih in

²¹¹ Po mnenju Obnorskega (ZslPh II/I (1925), 66) naj bi *godъ kot prvotni baritonon šele pod vplivom u-osnov prešel v slov. premični naglasni tip, ki ga izkazuje že strus. (prim. Kolesov (1972), 133).

²¹² Kolesov (1972), 132.

²¹³ Pri prefigiranih glagolskih tvorjenkah se ne glede na prvotno akcentsko pripadnost simpleksa a.p. b ali a.p. c, pojavlja pri korenskem vokalu izglagolskega samostalnika kolumnalni akcent tipa novega akuta, npr. rus. porodítъ -išъ, ugodítъ -išъ : *porōda, *ugōda itd.).

²¹⁴ Stang (1970), 94-100, je mnenja, da so bili iterativi prvotno naglašeni po tipu a.p. b, kavzativi pa po tipu a.p. c.

²¹⁵ Vaillant (1966), 518; Stang SBV (1942), 23-29.

germanskih jezikih, vendar pa vprašanje, za kakšne vrste tvorjenko gre (tj. kavzativno, iterativno ali celo neko staro, denominativno), ni razjasnjeno. Eksaktnega razlikovanja med temi tremi glagolskimi tipi pa s formalnega ali pomenskega vidika ne omogočajo niti germanske glagolske vzporednice (prim. germ. *gad-ō 'zusammenkommen, passen': stfriz. *gadia* 'vereinigen', srdnem. *gaden* 'passen, gefallen, sich begatten', stvn. *bigaton*, srvnem. *gaten* 'zusammenkommen, passen').²¹⁶

Pomenska razčlemba: Navadno se pri glag. *goditi -itъ izhaja iz prvotnega pomena 'passend' (tj. takšnega, kot se predvideva za sam. *godъ 'primeren, ugoden, pravi čas'²¹⁷), ki naj bi šele z rabo v številnih kontekstih pridobil nove pomenke, npr. 'nützen, taugen, passen; nützlich / angenehm / gedeihlich / günstig / passend sein'.²¹⁸ Gre torej za razmeroma abstrakten pomen, ki poleg tega izkazuje tudi določeno pomensko difuznost (tj. razpršenost), čeprav se vse pomenke nahajajo v polju splošne (v moralnem in družbenem smislu) pozitivne naravnosti, tj. primernosti, spodobnosti, koristnosti itd., ali pa se nanašajo na zadovoljitev splošnega človekovega (notranjega) čutnega zaznavanja, tj. v smislu ugodnosti, všečnosti itd. Pomensko analizo členov besedne družine s korenem *god- (tj. ne samo pomenov glagola *goditi (se)) gotovo otežuje dejstvo, da je pomensko izredno razvejena (tj., da se je razvilo več pomenskih jeder in da je vsako izmed teh jeder postajalo novo pomensko središče za besedne podskupine). Ker so zveze med temi pomenkami z jezikovnim čutom pogosto nedvoumno prepoznavne oziroma jih je mogoče asociativno povezati, obstaja nenehna (realna) možnost, da tudi vplivajo druga na drugo in se prepletajo. To pojmovno polje se jezikovno lahko izraža z zelo različnimi besednimi koreni, zanimivo pa je, da pogosto s koreni, s katerimi se izraža predstava o določeni vrsti spojitve, združitve, tj. s koreni za pojme 'vzeti, zgrabiti / prijeti',²¹⁹ 'prilegati se', 'zadeti (cilj)', 'meriti'. Prim. posamezne (deloma) sinonime, npr. slov. *prijetъn- (> sln. *prijeten*, rus. *prijatnyj*, cslov. *prijětnъ*, lit. *imtinas* 'tot, ktorogo nužno bratъ') in *prijetъn- (> polj. *przyjemny*, češ. *příjemný*) < ide. *ḡ- / *em- 'nehmen';²²⁰ slov. *pri-měrnъn- (> sln. *primeren*, hrv. *primjeran*); nem. *passend* prek glag. *passen* 'gut sitzen, angemessen sein' < 'doseči, zadeti (cilj)' < frc. *passer* 'iti mimo';²²¹ nem. *taugen*, stnord. *duga* 'von Nutzen sein, taugen, glücken'; gr.

²¹⁶ Krahe-Meid 243-248.

²¹⁷ ESSJ 6 (1979), 192 (sub *godъ) izhaja iz pomena 'slučaj, povod, sobytie, srok' in ne 'vremja voobščē', vendar pa - v določenem nasprotju s tem - v geslu *goditi (190) poudarja izrazito »glagolnyj karakter semantiki i.-e. *ghadh- i ego prodolženij«.

²¹⁸ Kot je razvidno iz predstavljenega gradiva, se te pomenke ali samo kaka med njimi pojavljajo v vseh slovanskih jezikih, čeprav v manjši meri, kot je bilo pričakovati.

²¹⁹ Moszyński KLS II/1, (1967), 85, ugotavlja, da so Slovani prijetne stvari / zadeve pojmovali kot 'primerne za sprejetje', čeprav je težko določiti, kolikšne starosti je tovrstna pomenska motivacija, opozoril pa je na enako pomensko razmerje tudi v germ. glag. *nema* 'nehmen' in got. *andandēms* 'prijeten', nem. *angenehm*, ki ga razlaga kot »was genommen, gelernt werden kann« (prim. Kluge-Seebold (1989), 30, 501d.).

²²⁰ Vasmer III (1971), 369-70; Pokorny (1959), 311 -2.

²²¹ Pomen 'schreiten' je ohranjen v nem. *passieren* (prim. Kluge-Seebold (1989), 530).

tygxánō 'treffen, antreffen, zufällig begegnen; ein Ziel oder einen Zweck erreichen', *týxē* 'Gelingen, Glückszufall, Schicksal, Los' < ide. **dheugh-* 'berühren (sich gut treffen), drücken, melken, reichlich, spenden'.²²² Zelo nazorna vzporednica pomenskam, ki se pojavljajo v slovanski besedni družini s korenomo **god-*, je lit. glag. *tikti tinkù* 'taugen, passen, genügen, wohin geraten, sich ereignen; entsprechen', let. *tikt tiėku* / *tiku* 'gefallen, belieben', za katero ne poznamo zanesljivih zunajbaltskih vzporednic.²²³ B. Jēgers²²⁴ je možnost pomenskega razvoja 'taugen, passen' > 'erstrecken usw.' v svoji disertaciji dokazoval s sti. *āpnōti* v pomenu 'erreicht, erlangt' in *āptá-* v pomenih 'erreicht' in 'geschickt, geeignet, vertraut'.²²⁵ Med slovanskimi besednimi družinami je glede na obravnavano pomensko polje najzanimivejša tista s slov. korenomo **dob-* (< ide. **dhabh-* 'passend fügen, passend'²²⁶), hkrati pa je zanimiva tudi zato, ker se po obsegu pomenk precej loči od obsega pomenk pri besedni družini s korenomo **god-*; dosledno izkazuje samo pomenke izhodiščnih samostalnikov oziroma pomenke (npr. za posamezne časovne odsečke), ki se lahko razvijejo iz njih. Tako samostalnika **doba* (zahodno in južno **dobo*) in **dobъ* izkazujeta pomenke (1) 'to, co jest odpowiednie, stosowne, właściwe, coś odpowiedniego, stosownego, dobranego', (2) 'odpowiednia miara, odpowiedni, stosowny sposób, odpowiednia, odpowiadająca czemuś, stosowna forma, kształt, podobizna', (3) 'odpowiednia, właściwa, stosowna pora; odpowiedni, pomyślny, sprzyjający czemuś czas', in sicer predvsem za označevanje časovnih odrezkov (npr. 'dan in noč, tj. čas 24 ur', 'čas dneva ali leta', 'čas, trenutek, doba, epoha', 'leta, (človeška) starost' itd.). V tem pomenskem obsegu ostajajo tudi (praviloma prefigurirani) denominativi **podobati -ajety* (dov. / nedov.) 'godzić się, wypadać' (južno, vzhodno), 'mieć w czym upodobanie, zamilowanie, lubić kogoś / coś' (severno) z refleksivnim glag. **podobati sę -ajety sę* 'być podobnym do kogoś, czegoś'; prefigurirane tvorjenke **podobiti sę* / **sъdobiti* / **udobiti* (tj. pomenijo 'czynić odpowiednim, stosownym, dogodnym; czynić bardziej dogodnym za pomocą czegoś, dostosowywać', 'nadawać (odpowiedni) kształt, formę' > 'upiększać coś,

²²² Kluge (1975), 723; Pokorny (1959), 271.

²²³ Fraenkel II (1965), 1092-1093, 1077: Fick III⁴, 184, je sopostavljajal germ. *bih* 'gedeihen, zunehmen', got. *beihan* 'isto', vendar pa je to sorodno z lit. *tėkti tenkù* 'hinreichen, sich hinstrecken, zuteil werden, zukommen, zufallen; auskommen, ausreichen, genug haben, wahren; sich ereignen'. Lit. glag. *tikti* izkazuje vzporedne razvoje tudi v prefiguriranih glagolskih tvorjenkah, npr. *įtikti* 'es jmd. recht machen, nach jmd.s Sinn handeln, jmd. zufriedenstellen, zu Gefallen tun, es jmd. antun', *sutikti* 'zusammentreffen, begegnen, harmonisieren, übereinstimmen', *nutikti* '(an-)treffen, geraten, gedeihen; sich ereignen, vorfallen, vorkommen, geschehen', *užtikti* 'gedeihen, wohlgeraten (z.B. vom Getreide), begegnen, schlagen, beleidigen; unwillkürlich an-, be-rühren'.

²²⁴ Jēgers (1949), 91d. (cit. po Fraenkel II (1965), 1092-1093).

²²⁵ Pokorny (1959), 50-51, sub **ap-* (*ap-*): **ēp-* 'fassen, nehmen, erreichen'.

²²⁶ Pokorny (1959), 233 (sub **dhabh-*), sicer navaja tudi arm. *darbin* 'Schmied' (< **dhabhr-ino-*), lat. *faber, fabrī* 'Handwerker, Künstler', got. *ga-daban* 'sich ereignen, eintreffen', kar dokazuje možnost nastanka primerljivih pomenskih sprememb (tj. v smislu sinhronih pomenskih parov) ne glede na pomensko izhodišče; SPsł III (1979), 283d. sub **doba*, **-dobati*, **dobiti -itъ* pridevnika **dobъ -a -o* in **dobrъ -a -o* itd.

stroič'). Tega neskladja v vrsti pomenk pri domnevno enakem pomenskem izhodišču *'primerne, ugodne okoliščine' ni preprosto interpretirati, gotovo pa bi bilo mogoče domnevati, da so morali obstajati vzroki za tako različno usmeritev pomenskih razvojev v besednih družinah s korenoma *god- in *dob- bodisi že v razliki pomenskega izhodišča ali pa so nastali (sekundarno) zaradi sistemskih razlogov, kar bi lahko morda jasneje razkrila podrobna primerjalna analiza njunih položajev v slovanskih leksičnih sistemih, položaja vsake izmed pomenk znotraj teh sistemov in tipološke analize glede možnosti razvoja posameznih pomenk. To pa bi nas utegnilo voditi ne le v rekonstrukcijo besednih zvez, ampak celo situacijskih okoliščin, v katerih so se besede obeh besednih družin uporabljale, kar bi najverjetneje prispevalo k izostritvi razlik med njima, saj je domneva, da obe izhajata iz pomenskega izhodišča *'ugodne / primerne okoliščine', zelo splošna.

V slovanskih prefigiranih tvorjenkah so pomenke glagola *goditi se orientirane v označevanje treh sklopov pojmov (1) *'pogajati se / dogovarjati se (o čem)', (2) 'zgoditi se (po naključju), znajti se (kje) itd.', (3) *'ugibati, uganiti, prerokovati'. Najprej si oglejmo sklopa (3) in (2): Iz analize slovanskega gradiva s korenomo *god- se zdi verjetno, da je sklop (3) 'uganiti' razvojno povezan s pojmom 'zadeti, udariti', ki je v več slovanskih govorih celo v neprefigiranem glagolu izpričan tudi v pomenu čisto konkretnega 'zadeti, udariti' (npr. strela, grom ipd.), in da se je pomenka 'prerokovati' razvila iz 'ugibati'. Pomenka 'ugibati' v smislu *'iskati rešitev' je tudi skupen pomenski člen glagolov *goditi -itъ in *gadati -ajetъ (nedov.) < *gōd-. Zdi se zelo verjetno, da se tudi pomenke iz sklopa (2) 'zgoditi se (po naključju)'²²⁷, 'znajti se kje / biti kje (po naključju)', 'posrečiti se'²²⁸ razvijajo v okviru predstave *'stik, združitev' in da takšno miselno predstavo omogoča tudi pojem *'zadeti, udariti'. V slovanskih jezikih se te pomenke največkrat pojavljajo v prefigiranih glagolskih tvorjenkah (npr. pomenka 'zgoditi se (po naključju)' – po razpoložljivem gradivu – v glagolski tvorjenki s predpono *sz- v več kot polovici slovanskih jezikov). V literaturi prevladuje staro Gebauerjevo mnenje, ki ga je aktualiziral J. Zubatý²²⁹ ob razlagi nastanka češ. pomenke *hoditi* (dov.) 'vreči, metati', in sicer, da se je razvila v prefigiranih glagolskih tvorjenkah iz pomenke 'zadeti, udariti', ta pa naj bi izšla iz prvotnega pomena nekakšne 'vhodnosti, správnosti, přiměřenosti'. Izhaja torej iz prvotnosti (abstraktne) pomenke *'passend', t. i. konkretni (snovni) pomeni pa naj bi se razvili šele drugotno v prefigiranih glagolskih tvorjenkah. Takšno razvojno pot pomenk bi sicer utegnili potrjevati cslov. gradivo, kjer pri

²²⁷ Buck (1949), 658d. (sub *happen*): ta pomen se v ide. jezikih lahko izraža z glagoli za 'pasti', 'priti iz / k / skupaj' (včasih izhajajo iz pomena 'biti primeren'), 'postaviti', 'stati' itd.

²²⁸ Zveza med pomenkama 'posrečiti se' (tj. *'po sreči / dobro se iziti ali narediti') in 'zgoditi se (po naključju)' je verjetna, npr. 'sreča' < pslov. *szręť'a / *szrět'a *'srečanje, naključje, dogodek'. Prim. tudi angl. *hap* 'dogodek, sreča', *happy* 'srečen', *happen* 'zgoditi se' (Snoj (1997), 601, 396), nem. *Glück*, morda s pomenskim prenosom iz stfranc. *destinée* 'Festsetzung, Bestimmung, Beschluß', 'christliches Fatum' (Kluge-Seebold (1989), 270). Zelo verjetno se zdi, da so posredi prastare kulturne predstave, vezane na pojem 'stik', ki so se ohranile tudi v očitno zelo stari navadi, da se za srečo ali srečen izid česa potrka (po lesenem!) predmetu.

²²⁹ Zubatý I/1 (1945), 130-138) (sub *udeřiti*).

glag. *goditi prevladuje pomen 'gratum esse, placere', v prefiguriranih tvorjenkah pa se šele kasneje pojavljajo tudi t.i. konkretni pomeni, vendar je seveda treba dopustiti, da besedila cerkvene narave ne predstavljajo besedišča iz slovanskih govorov celovito, še manj pa pomensko bogastvo tedanjih slovanskih govorov. Iz gradiva je mogoče opaziti, da v simpleksu *goditi -itъ na omejenih arealnih danes prevladujejo neprvotne pomenke (npr. češ./slš. 'vreči, metati', rus. 'čakati', mak./bolg. 'urediti' in 'zaročiti', sln. 'zreliti, zoriti (tj. delati zrelo)'; prim. tudi polj. *gadać* 'govoriti; govoričiti'), ki jih moramo šteti za pomenske inovacije celo ne glede na to, iz katere pomenske predstopnje zanje izhajamo. Tudi teoretično zanimivo je dejstvo, da pomenska inovacija prevlada v simpleksu in da se različno intenzivno pojavlja tudi v tvorjenkah, kjer počasi izriva pomenke, ki so etimološko starejše (prim. češ. *hod* 'met, lučaj'). Opažamo lahko torej, da se prav v centralnih besednih oblikah etimološko starejši pomeni lahko ohranjajo bolj fragmentarno kot v njihovih (starejših) tvorjenkah, najjasneje pa se ohranjajo v novih tvorjenkah.²³⁰ Iz tega bi bilo teoretično mogoče sklepati, da se je nekaj podobnega utegnilo zgoditi tudi s pomenom 'gratum esse, placere', tj., da se je pomenka 'primeren, ugoden' razvila že zgodaj na neki točki pomenskega sistema in se začela širiti po vsej besedni družini s korenem *god- (prim. podobno tudi v germ.). Vire za nastanek te pomenke bi bilo mogoče iskati tako v okviru sklopa (2) (tj. 'zgoditi se (po naključju)', 'posrečiti se' itd. oziroma v pomenkah, ki so izšle iz predstave 'stika' ali iz predstave 'zadeti, udariti') kot tudi pomenov 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' < 'umklammern, fest- und zusammenhalten' (Pokorny).

Sklop (1): Glag. *goditi (se)* / *-*goditi (se)* v slovanskih jezikih pomeni tudi 'sich vertragen', in sicer na treh področjih: (a) dogovarjanje pri kupčijah; (b) dogovarjanje za (sprejem na) delo; (c) ženitveno dogovarjanje (ki pripelje do zaroke in poroke). Vsako pogajanje v gornjem smislu je tudi pravno dejanje, katerega namen je predstavitev in uskladitev stališč in interesov pogajajočih se strani z namenom, da se doseže obojestransko zadovoljiv dogovor. Akt pogajanja sestavljata vsaj dve odločilni fazi, in sicer prva (trajajoča) faza, ki poteka prek dogovarjanja o posameznih parametrih pogodbe, in sklepni del, ki pomeni dosego soglasja in ki se konča (tj. utrdi) s simboliščno gesto, najpogosteje s stiskom rok (tj. rokovanjem) ali z (glasnim) udarcem v roke (prim. sln. *udariti si v roke* 'skleniti kupčijo'). Prav glede na strukturiranost akta pogajanja ne preseneča, da se za izražanje pojma 'pogajati se', 'pogodba' lahko uporabljajo tudi glagoli govorjenja (verjetno zaradi te prve pogajalske oziroma govorne faze), vendar pa najpogosteje v prefigurirani obliki (kar pomeni, da se nanašajo na drugi ali sklepni del akta pogajanja (npr. rus. *uslovit'sja*, polj. *umówić się* itd.) in da se s temi oblikami izražajo tudi pojmi za prvine, ki so povezane z aktom pogajanja ali pogoditve (npr. *umowa*, slš. *zmluva*, hrv./srb. *ugovor*, bolg. *ugovor* 'pogoj' in 'določilo' itd.).²³¹ Za izražanje pojma

²³⁰ Prim. Trubačev (1976), 152: Kadar pa besedotvorno inovacijo spremlja tudi pomenska inovacija (tj. sprememba pomena), se starejši pomen umešča v novotvorjenko, novi pomen pa v starejšo tvorjenko (tj. t.i. Kuryłowiczew zakon).

²³¹ Prim. romun. *agód* 'règle, ordre, organisation, moeurs, coutume, habitude, institution, arrangement' < slov. *god- (Dictionarul limbii române I/I (1913), 17).

'pogajati se' se lahko uporabljajo tudi druge besede, ki na različne načine izražajo prav sklepni del akta pogajanja (tj. pogoditev ali pogodbo), prim. polj. *pojednać się, jednać się* < *jedъn-, sln. *sporazumeti se* < *po-raz-um- itd. Trenutek uspešnega dogovora se lahko posebej izpostavlja tudi z besedami, ki pomenijo *'zapreti' (npr. sln. *skleniti pogodbo / dogovor / sporazum*, rus. *zaključit's dogovor*, polj. *zawrzeć umowę* itd.). Po drugi strani je zaradi uspešnega dogovora, ki zahteva soglasnost obeh strani tudi v smislu sprejetja, upoštevanja z dogovorom doseženega sklepa oziroma pogodbe, lahko razumeti tudi nastanek pomenke 'soglašati (s kom / s čim)', ki je pri glag. **goditi (se)* nedvomno kasnejša. Poroka, katere pomemben začetni del je bila nekoč zaroka, je bila (poleg rojstva in smrti) od pradavnine eden najpomembnejših dogodkov ne samo za vsakega posameznika, ampak tudi za skupnost, in spada med najstarejše kulturne pojave vsake človeške skupnosti, zato so z njo povezani običaji in simbolika gotovo prastari. Domnevati smemo, da je iz tega razloga po svoji vlogi in vplivu med vsemi tremi vrstami pogajanj prav ženitveno na prvem mestu. V kombinacijah s še drugimi simboličnimi elementi je tudi simbolično rokovanje vključeno tako v zaročne dejavnosti²³² kot tudi v poročni obred in rokovanje se je kot simbolna združitev ohranilo celo do moderne dobe. Zato se zdi verjetno, da je pri glag. **goditi* v pomenu 'sich vertragen' treba videti izvirno pomensko motivacijo v pojmu 'stika, združitve', tj. v predstavi 'združiti, biti tesno povezan' (prim. Pokorny) ali pa 'zadeti, udariti', ki se je s sklepnega dela 'pogajanja' sčasoma prenesla na ves proces pogajanja, s sekundarno refleksivizacijo (tj. **goditi se*) pa se je okrepil samo pomen vzajemnosti. To pa bi posledično tudi pomenilo, da sta se obe pomenki (tj. *'pogoditi se' in 'uganiti') lahko razvili iz skupnega (ali zelo podobnega) pojma. Po drugi strani pa bi se iz pojma 'pogoditi se' lahko razvile tudi pomenke 'biti primeren itd.' v smislu družbene, veljavne primernosti, tj. kot 'tisto, kar je v skladu s pogodbo / dogovorom', in iz pomenke 'ugoden' (tj. 'tisto, kar je pridobljeno s pogodbo / dogovorom', prim. semantiko rus. *vygoda* 'polžza, preimuščestvo').²³³

Rabo ide. korena **ghedh-*, **ghodh-* 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' < 'umklammern, fest- und zusammenhalten' v poimenovanjih za (krvno in nekrvno) sorodstvo (in tudi za izražanje pojma *'tovariš, drug') oziroma za tisto, kar se v slovanskem gradivu nanaša na pojme, povezane z zaroko (oziroma poroko), najdemo v germanskih jezikih, prim. germ. **gadilinga-* 'Genosse, Verwandter'²³⁴ (got. *gadiliggs*,

²³² V. Novak (1960), 196: »V davnini so ob priložnosti dogovora o poroki sklenili zaroko. Pri Kraševcih je v 17. stoletju ženin razgrnil po tleh obleko ali odejo (navadno je bil to kosmat kožuh), na katero sta legla z nevesto, nakar so ju pokrili. Ko sta vstala, je ženin, stoječ na obleki, prijel nevesto z desnico za levico in jo trikrat zasukal in trikrat sta si napila. Podala sta si desnici, ki ju je oče polil z vinom / ... / Z vinom polivajo roki zaročencev še danes v Rožu; tako so delali pri sklepanju zaročnice ali obljube v okolici Trsta Brežani in to je bil del starega poročnega obreda po vsej Evropi in še drugod.«

²³³ Morda je bil v pomenski sklop 'pogajati se' v smislu *'s sklepom določiti' pritegnjen tudi morfem **lǝg-* / **lǝz-*, prim. rus. *pol'za* 'korist': stčes. *lhota* / *lhóta* 'svoboda, oblegčenie, osvobodjenje' (tj. v fevdalnem smislu), ki izkazuje tudi časovne pomene, prim. sln. *láz* 'vremja', srb./hrv. narečno *lázno* v frazi *ni mi lazno* 'net vremeni' (ESSJ 17 (1990), 64, 108-109).

²³⁴ Kluge-Seebold (1989), 246-247 (sub *Gatte*).

stangl. *goedeling*, stsaks. *gaduling*, stvnem. *gating*) in zahodnogerm. **ga-gadōn* (stsaks. *gigado*, srvnem. *gate*, starejše *gegate*, nem. *der Gatte*) ter germ. glag. **gattjan* (stfriz. *gadia* 'vereinigen', srdnem. *gaden* 'passen, gefallen, sich begatten', stvnem. *bigaton*, srvnem. *gaten* 'zusammenkommen, passen'²³⁵) in morda tudi sanskr. *pāri-gadhita-h* 'umklammert' (von sexueller Vereinigung)²³⁶. Na ta pravni vidik pri gornjih vzporednicah je opozoril že Eckert²³⁷ in ob tem navedel tudi mnenje S. Mladenova, da se je v bolg. samostalnikih *godēž* in *pogōdba* ohranila sled motiva prodaje oziroma kupovanja neveste. Upravičena se zdi torej domneva, da je v glag. **goditi (se)* treba izhajati iz prvotno pravnega pojmovanja, povezuva z motivom kupovanja ali prodaje pa je lahko tudi sekundarna (tj. mlajša). Ob tem bi rada opozorila, da A. Kurschat²³⁸ poleg glag. *gād̄yti gād̄iju*²³⁹ z dvema pomenkama 'versöhnen' in 'leihen' navaja tudi lit. glagolsko tvorjenko *gad̄ītis* s tremi pomenkami ((1) 'sich vergleichen, übereinkommen, sich versöhnen', (2) 'wozu dienen, nützen oder taugen', (3) 'in einem Verwandtschaftsgrade stehen'), od katerih zadnja nima vzporednice v slovanskem gradivu in ki jasno kaže navezavo na sorodstveno terminologijo in sam. *gad̄ītojas* 'der Friedenstifter, Versöhner' < **ghodh-ī-*. Ker gre v glag. *gad̄ītis* za zapis namesto *gad̄ytis* in ne za morebitno fonetično predrugačitev kavzativnega morfema *-in-* > *-ī-*, pa vendarle preseneča, da je sinonimni lit. glag. *dērinti* 'jednač' kavzativ.²⁴⁰ Vsaj iz dveh razlogov (tj. pomenskih in akcentskih) bi smeli domnevati, da lit. *gad̄ītis* ni izposojen iz slovanskih jezikov, ampak da gre za tvorjenko, ki je izvorno lastna slovanskim, baltskim in german-skim jezikom in ki se navezuje na ženitveno terminologijo.

Ob glag. **goditi -itъ* naj opozorim, da Kurschat navaja tudi (v slavistični etimološki literaturi doslej neupoštevani) glag. *gadōti gadaū -ōjau* s pomenkami (1) 'beratschlagen', (2) 'ein Übereinkommen treffen', (3) 'sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen' < **ghodhā-tēi*, kar bi se lahko primerjalo s slov. glag. **godati -ajetъ* 'domnevati, ugibati; prerokovati', 'zmerjati'. Ni verjetno, da gre za denominativno tvorjenko, ampak najverjetneje za iterativni glagol tipa lit. *kapōti kapōja* 'siekač, rābač', slov. **kopati*.²⁴¹ V tej glagolski tvorjenki bi skupno pomensko izhodišče lahko domnevali za

²³⁵ Frisk I (1973), 5-6 (sub *agathón*) opozarja na obliko *akathón* (Hesychios) in jo povezuje z germ. *gut* (po Legerlotz KZ 8, 416), stcslov. *godъ* '(rechte) Zeit', *goditi* 'gefallen' in – z domnevanjem prvotnega pomena 'umklammern, festhalten' – sti. *gād̄hya-* 'was festzuhalten ist'. Kluge-Seebold (1989), 283, 246, samo dopušča etimološko zvezo med nem. *Gatte* in *gut*. De Vries (1961), 181, je ob razlagi germ. *gōda* 'trefflich, gut' (> stnord. *gōðr*, stvn. *guot*, stsaks. *gōd*) menil, da bi ga bilo treba pomensko izpeljati ne iz abstraktnega pomena 'primeren', ampak iz »was im Kreis der Dinggemeinde schicklich ist«.

²³⁶ Van Windekens (1958), 133-135: Iz korena **ghadh-* je razlagal palazgijski pravni termin *kēdos* 'zaskrbljenost, žalost; ženitev / možitev / sorodstvo po ženitvi'.

²³⁷ Eckert (1965), 197-199.

²³⁸ Kurschat I (1968), 541-542.

²³⁹ V Fraenklovem slovarju se razlaga glag. *gād̄yti* s pomenko 'versöhnen, aussöhnen' < brus. *goditъ*, polj. *godzić*; *gad̄ytis* 'zutreffen, sich ereignen' < brus. *goditъsja*; *gād̄nas*, *gad̄nūs* 'wert, würdig, fähig' < brus., polj. *godny* itd. (Fraenkel I (1962), 127).

²⁴⁰ Otrębski II (1965), 404-411.

²⁴¹ Otrębski II (1965), 339-343.

slov. 'zmerjati' in lit. 'pogled (kam) usmeriti, ciljati' in to se skupaj s pomenkama 'posvetovati se' in 'sporazumeti se' (< *'pogoditi se') izrazito veže na pomenke glag. *goditi (se), medtem ko je pomenka 'domnevati, ugibati' skupna glagoloma *goditi (se) in *gadati. Zdi se, da prav glag. *ghodhātēi predstavlja vmesni besedotvorni in pomenski člen med glagolskimi tvorjenkami s korenskima morfemoma *ghodh- in *ghōdh-, saj se je morala pomenka 'ugibati' iz predstave 'zadeti', tj. 'v mislih zadeti, priti na misel' > sekundarno 'prerokovati') v baltskih in slovanskih jezikih že zelo zgodaj vezati (tj. leksikalizirati) predvsem na korenski morfem *ghōdh-, medtem ko je pomenka 'zadeti' v smislu konkretnega 'zadeti, meriti, ciljati' ostala vezana za korenski morfem *ghodh-, vendar pa s trajno možnostjo, da se pomen 'ugibati (tj. v mislih zadeti, priti na misel)' razvija tudi v njej. Domnevo bi bilo mogoče podpreti ne samo z razmeroma monolitnim sklopom pomenk v slovanskem glag. *gadati < *ghōdh- in razmeroma razpršenim pomenskim spletom v glagolskih tvorjenkah s korenskim morfemom *god- < *ghodh-, ampak tudi z baltskimi pomenskimi vzporednicami s korenskim morfemom *ghādh- (npr. let. glag. godīt-ū -īju²⁴² (preh.) 'treffen, erwerben, finden', lit. glagoli godóti 'nachdenken, überlegen itd.', godyti 'aufspuren, ausfindig machen' in celo gōstis atsigōsti 'sich erinnern, wieder zu sich kommen, auf etw. kommen')²⁴³ in korenskim morfemom *ghodh- (npr. let. glag. gadītiēs z naslednjimi pomenkami: (1) 'sich finden', (2) 'auftauchen, sich einfinden, erscheinen, zum Vorschein kommen', (3) 'sich einfinden, geboren werden', (4) 'herkommen, herrühren, sich erweisen', (5) 'sich ereignen, geschehen'; Mühlenbach-Endzelin iz pomenskih razlogov štejeta ta glagol za soroden s slovanskim glag. *goditi (se) in pri tem opozarjata na rus. glag. godītsja 'sich ereignen (strus.); taugen, sich schicken, ziemen').²⁴⁴ Iz predstavljenega jasno izhaja, da se pomenke (tj. 1-2, 4-5) pojavljajo v simpleksu let. gadītiēs, v slovanskih jezikih pa prvenstveno v prefiguriranih glagolskih tvorjenkah glag. *goditi (se). Iz tega razmerja je mogoče sklepati, da so se v slovanskih jezikih pomenke tipa 'zgoditi se', 'zadeti', 'pogoditi se' šele sekundarno umaknile v prefigurirane glagolske tvorjenke in da bi tak razvoj mogel biti posledica ekspanzije pomena 'primeren itd. biti / delati'. To dejstvo bi se moglo dodatno dokazovati tudi s tem, da posamezne izmed teh pomenk še niso funkcionalno distribuirane po natančno določenih prefiguriranih glagolskih tvorjenkah, čeprav se konture ustaljevanja že kažejo. Prav to pa bi tudi s slovanskega stališča dokazovalo, da predpone niso mogle biti odločilni in primarni dejavnik pri nastajanju konkretnih pomenov iz splošnega 'primernost itd.', kot je domneval Zubatý, ampak so jih prvotno morda samo neznatno diferencirale. Kaže se sicer že, da so posamezne predpone za izražanje določenega pomena pogostejše, vendar bi bilo to dejstvo mogoče pripisati tudi vplivu obstoječih jezikovnih vzorcev (modelov). Zdi pa se, da opažena balto-slovanska distribucija pomenov v korenskih morfemih *ghodh- in *ghā/ōdh- ni nujno tudi najstarejša, saj bi sicer težko razumeli, zakaj se na dolgo

²⁴² Mühlenbach-Endzelin I (1923), 581.

²⁴³ Fraenkel I (1962), 159-160.

²⁴⁴ V nasprotju s tem pa lit. gādītys gādījas 'sich ereignen' razlagata iz polj., prim. tudi Fraenkel.

stopnjo korenskega vokalizma (tj. *ghōdh-) veže germanski *gōda* 'trefflich, gut' (> stnord. *góðr*, stvn. *guot*, stsaks. *gōd*).

Na podlagi pomenske analize slovanske besedne družine iz korena *god- sem prišla do sklepa, da pomenke besed s tem korenem tudi v baltskih in germanskih jezikih lahko izhajajo iz pojmov 'zadeti, udariti' ali 'združiti' (kot dveh oblik *'stika'),²⁴⁵ da je nastanek pomena 'primeren, ugoden itd.' mogoč iz obeh pojmov (vendar pa ne več iz leksikaliziranega 'ugibati' < *'v mislih zadeti, priti na misel, biti v mislih ipd.')246 in da je lahko samo vzporedni produkt pomenskih razvojev na podlagi obeh pojmov, ki pa ju je v leksikalnem podsistemu s korenem *god- težko eksaktno razmejiti. Na možnost zveze obeh glagolov s področjem magične prakse pa bi morda kazal ne samo pomen 'prerokovati' (tj. napovedovati prihodnje dogodke) in modelna iterativnost glagola *gadati,²⁴⁷ ampak tudi samostalnika, kot sta *god(ъ)to in *gad-slo s prvotnim pomenom 'omen' (tj. neki zunanji znak, na podlagi katerega se nekaj 'ugane' oziroma 'vprašanje (pravilno) reši') in nastanek nepričakovanih pomenov 'zmerjati', 'meriti', 'streljati' itd. pri glag. *goditi. Iz gornje analize pa lepo odsevata tudi psihološka in kulturološka struktura prvinskega človeka, ki nam je soustvarjal jezik, in njegova orientiranost v opazovanje zunanjega sveta, ki mu je pomenil sestavni del njegovega notranjega.

²⁴⁵ Tej pomenski motivaciji bi bilo treba posvetiti še posebno pozornost, saj je po določenem modelu lahko pripeljala tudi do sekundarnega nastanka pomenk, ki bi se lahko zdele tudi starinske, npr. rus. *popastъ* 'zadeti' : sln. *popasti* 'zgrabiti' < ide. *pōd- 'pasti'.

²⁴⁶ Fraenkel I (1962), 455-456, iz pomenske podstave *men- 'sich erinnern, gedenken' izvaja lit. *miñti menù* 'gedenken, sich erinnern, erwähnen, raten, (Rätsel) aufgeben', *mįslė, mąslė* 'Rätsel', vzhodnolit. *mintis* 'Rätsel' (: *mintis* 'Gedanke, Einfall, Idee'), let. *mīt* 'erraten', *uzminēt* 'erraten', *mīkla* 'Rätsel'.

²⁴⁷ Moszyński KLS II/1 (1967), 415, navaja, da termini za označevanje dejavnosti 'prerokovanja' izhajajo iz (a) glagolov, ki pomenijo 'gledati, videti' (=redkeje), (b) 'govoriti' (npr. stcsl. *věstiti*, *prorokovati < *prorokъ, *prorėkati*, polj. *przepowiadać*, sln. *prerokovati*, srb./hrv. *vraćati*), (c) mišljenja (npr. slov. *gadati), prvotno »mniej więcej tylo co chwytać, znajdować«, (č) 'rzucanie losu' (Brückner) oziroma 'rzucanie jakiego drobnego predmiotu' (Moszyński), kar naj bi bil najsplošnejši način žrebanja (polj. *losowanie*), ki pa ni identično s prerokovanjem, čeprav z njim sorodno, (d) za slov. *gatasi 'wróżyć' in 'czarować', 'mniemać, przypuszczać' pa meni, da se ga doslej ni posrečilo zanesljivo etimološko razložiti.

Glag. **goděti -itʹ* se v slovanskih jezikih pojavlja izjemoma redko in se le izjemoma pojavlja med rekonstruiranimi slov. glagoli. Vendar pa bi utegnil biti pomembnejši, kot se zdi na prvi pogled, zlasti v kontekstu akcentuacije sedanjških oblik (sln., hrv. čak.), predstave o besedotvornih možnostih v besedni družini s korenem **god-* in tudi predstave o genezi pomenov znotraj nje.

2.1 Lužiška srbščina: Kolikor mi je znano iz dostopne literature, je samo v lužiško-srbskih govorih izkazan glagol z nedoločnikom na *-*ěti* (oziroma z ustreznimi glagolskimi oblikami, ki bi kazale nanj): Izpričan je dluž. glag. *góžeš -im -iš¹* (nedov.) s pomenom 'nützen, taugen, passen; nützlich / angenehm /gedeihlich / günstig / passend sein' (npr. *góžeš k lěpšemu* 'zum Besten dienen, gereichen'; *to strowju gózi* 'das taugt etwas'; *wedro nēgóžešo* 'das Wetter war nicht günstig'; *čas gózi* 'die Zeit passt', *žeden drugi nēby za to tak góžel* 'kein anderer hätte dafür so gepasst'), ki ima tudi prefigurirani tvorjenki s predponama *u-* in *z-*: glag. *hugožeš* (dov.) s pomenom 'zum Vorteil gereichen, glücklich von statten gehen, glücken' (prim. *hugoži* (3. ed. prih.), *hugožejo* (3. ed. sed.)) < **ugoděti -i(ʹ)* / *-ěje(ʹ)*; glag. *zgožeš* (dov.) s pomenom 'nützen, passen, glücken, angenehm sein', poleg tega tudi narečni *gódžeš se* nedov. in gluž. *hodžeć so -džiš so* (nedov.) 'recht sein; sich geziemen, passen, sich eignen'; oba imata ob sebi tudi dvojnico tipa **goditi se* (npr. dluž. *gožiš se*, gluž. *hodzić so*), pod katero ju H. Schuster-Šewc² tudi navaja. Ta tudi razlaga glag. **goditi se* kot denominativ iz pslov. sam. **godʹ*, medtem ko nedoločnika na *-eti* podrobneje ne razlaga. V moskovskem ESSJ, ki se opira samo na dluž. glagol, pa se v samostojnem geslu ta glagol rekonstruira kot glagol stanja, ki naj bi se razvil na podlagi starega prislova **godě* > **goděti*, čeprav bi ga bilo načeloma mogoče razlagati tudi iz besednih zvez, ki vsebujejo sam. **godʹ*.³ Dluž. glagol izkazuje značilno dluž. inovacijo pri prefiguriranih (tj. dovršnih) glagolih: tam se je namreč razvila nova (sekundarna) oblika za (durativni) sedanjik (prim. tip 3. ed. sed. *hugožejo* < **god-ějeje*). Schuster-Šewčeva razlaga glagolov *góžeš se* in *hodžeć so* je v prvi vrsti etimološka in ne (izrecno) besedotvorna, suponira pa prodor *-ě / e-* ne samo v prefigurirani, ampak tudi v neprefigurirani nedoločnik,⁴ kar z drugimi besedami pomeni,

¹ Muka I (1921), 289.

² Panig-Wowčerck 37; Völkel (1970), 193.

³ H. Schuster-Šewc 5 (1979), 306-307; ESSJ 6 (1979), 187.

⁴ Prim. Šwjela (1952), 60; Muka (1891), 589-592 in 500-503: Novi durativni sedanjik v tem tipu glagolov naj bi glede na vire začel nastajati najprej v zahodnem kottbuškem (Chošebuz) narečju, šele nato pa naj bi se sčasoma širil tudi v ostale dluž. govore, tudi v mejne. S tem bi bila načeloma

da glagolske oblike na *-eti* (postopno) nadomeščajo / izrivajo tiste na *-iti* v celotnem sistemu nedoločnikov tipa **god-(i)-*. Ta razlaga in ona v ESSJ se izključujeta, vendar pa se iz tega lahko tudi sklepa, da nobena izmed njiju ni brezpogojno zanesljiva in dokončna. Ni namreč mogoče popolnoma izključiti besedotvornega vpliva predložnih besednih zvez tipa **vъ godъ*⁵ / **na godě*, še manj pa seveda njenega pomenskega vpliva. V dluž. danes prefigirane glagolske tvorjenke, ki bi vsebovale kako izmed teh dveh predpon (tj. prvotnih predlogov) niso izpričane, pa tudi besedotvorni model za denominative z izrazitim pomenom stanja, ki bi imeli sedanjik na *-i-*, ni pogost (prim. za inhoativni pomen je produktiven tisti tip, ki ima v sedanjiku morfem **-ėje-*, npr. **zelenъ* > **zeleněti zelenějetъ*, **umъ* > **uměti umějetъ*).⁶

2.2 Slovenščina: Naj ob gornjem opozorim še na nekatere južnoslov. elemente, ki bi utegnili dopolniti lužiškosrb. gradivo oziroma potrditi / ovreči možnost obstoja stare glagolske tvorjenke **goděti*. V sln. je izkazana pogov. / nareč. glagolska oblika *gōde se* (3. ed. sed.: neosebna raba, npr. *tebi se pa gōde*), ki je sinonimna glag. *godīti se -ī se* v pomenu 'biti, živeti v določenih gmotnih, zdravstvenih razmerah' (prim. *tebi se pa (dobro) godi*).⁷ Glagolska oblika *gōde se* tudi narečno izkazuje akut na ozkem vokalu *-o-*, ki bi ga bilo mogoče razlagati (a) iz pslov. akuta (vendar pa bi v tem primeru prišla v poštev le zveza z glag. **gqsti gqdetъ*, suponorati pa bi morali tudi pomenski razvoj 'geigen' > 'dobro / ugodno se počutiti'), (b) iz novega slov. akuta, če gre za slov. koren **god-*, (c) čeprav zelo pomanjkljivo poznamo zgodovino te paradigmatsko izolirane glagolske oblike, pa bi na podlagi dveh njenih karakteristik (in sicer končnice *-e* in akcenta skupaj) s samo majhno verjetnostjo lahko izhajali iz glagolske oblike **gōdē* < **godē* < **godėje(-tъ)* (tj. iz oblike s kontrakcijo *-ėje-* > *-ē-* in umikom akcenta na koren) ob morebitni (pozni) formalni naslonitvi na glag. **gqsti gqdetъ* ohranjenim tesnim stikom z glagolsko obliko *godī se*, s katero jo povezuje tudi refleksivnost. V primeru, da bi se zadnja možnost razlage kdaj izkazala za pravilno, bi z večjo zanesljivostjo lahko suponorali tudi možnost obstoja že pslov. glagolske tvorjenke **goděti* (ESSJ). Vendar pa gre ob tem opozoriti tudi na tudi na sln. glagolsko obliko *godī* (= knjiž. *gōdi* (3. ed. sed.), ki se uporablja neosebno (npr. *to mi godi*

lahko povezana tudi zamenjava nedoločniškega končaja *-iti* > *-eti* (npr. *dopolnješ* in *napolnješ* 'anfüllen', *zmócnješ* 'stark machen' namesto *dopolniš*, *napolniš*, *zmócniš*).

⁵ SJSS I (1966), 414d., sub *godъ*, navaja za cslov. samo predložne zveze *vъ godi* (tj. kot *i*-osnovno **godъ-i*) poleg *bez goda* in *na godě* (tj. kot *o*-osnovno **godъ-a*).

⁶ SPsI (1974), 47.

⁷ SSKJ (1994), 251 in 244: Ta refleksivna glagolska oblika se (verjetno iz oblikoslovnih razlogov) uvršča k glagolu *gōsti gōdem* s pomeni 'igrati, zlasti na godalo; z ne preveč glasnim govorjenjem izražati nejevoljo, nesoglasje; oglašati se z zadovoljnim, brundanju podobnim glasom; povzročati težave z neprimernim vedenjem ali ravnanjem', ki nikoli ne nastopa kot refleksiven, ne pa k glag. *goditi se*, s katerim se pomensko (ne pa tudi oblikoslovno) veže.

‘das kommt mir zustatten, das sagt mir zu, das bekommt mir wohl’) ali pa z razvidnim osebkom (npr. *veter dobro godi* ‘tut wohl’, *toplice so mu dobro godile*)⁸ < *gòdī (a.p. b) in v kateri pa zaradi -ō- (tj. možnosti akutirane in cirkumflektirane intonacije) med drugim ni mogoče popolnoma izključiti tudi pomenškega in akcentskega vpliva sam. *gōd* < pslov. *gōdъ gōda (a.p.c) na glag. *goditi.

2.3 Hrvaščina/srbščina: Zanimivo je, da tudi hrv. čak. pozna glag. *gōdit gōdin* v pomenu ‘wohlleben, genießen’.⁹ Če izhajamo iz dejstva, da se tam razvije -i- < *- ě / *-i-, bi bili mogoči obe rekonstrukciji (tj. *gōditi -its in *gōdēti -its). Vendar pa se tudi tu pojavlja (nepričakovana) naglašena dolžina v korenu (tj. *gōd-*) namesto kračine (tj. *godīt gōd-i*), ki je sicer izpričana v delu prefigiranih tvorjenk (npr. hrv. čak. *ugodīt ugōdin* ‘zu Gefallen sein, zufriedenstellen; günstig sein’, *pogodīt pogōdin*), čeprav se v hrv. čak. prefigiranih glagolskih tvorjenkah pojavlja tudi akcentuacija tipa a.p. c (npr. *nagodīt se -godīn se*), ki je sicer dosledno značilna za prefigirane glagolske tvorjenke pslov. a.p. b/c (npr. hrv./srb. *dogōditi se dōgodīm se*). Cirkumflektirana dolžina bi v sedanjik in nedoločnik tudi v hrv. čak. mogla prodreti iz sam. *gōd gōda* (Vrgada) < pslov. *gōdъ. Pričakovano akcentuacijo (tj. tipa a.p. c) pa v nasprotju s hrv. čak. glagolom izkazuje srb./hrv. simpleks. (*gōditi*) *gōdī mi* ‘mir dient, mir tut wohl’¹⁰ < slov. *gōdīts in se v tem ujema z rus. *godītsja goditsja*.

2.4 Bolgarščina: Tudi v bolg. so izpričane glagolske oblike iz slov. korena *god-¹¹: glag. *gúdja* ‘laskatъ’ (rodopsko) in po mnenju St. Mladenova tudi nareč. *gúdja / gúždam* s pomenom ‘klastъ, stavitъ’¹² (severovzhodno, šumensko) z glagolskimi tvorjenkami *ogúdja* (Ljubljanski damaskin, 17. stol.), *prigúdja / prigúždam*,

⁸ Pleteršnik I, 225, sub *goditi -im* (nedov.) pod pomenom (3); danes knjižno *gōditi -im* (nedov.), navadno 3. os. z dajalnikom ‘prijeti, dobro deti’, kjer se navaja tudi akcent (SSKJ (1994), 244). Prim. še približno sinonimno zvezo *to mi dobro de* v smislu ‘dane, stori, naredi’ (k glag. *dēti *dějety*), v kateri sta za dosego tega pojma obvezni sestavini še dajalnik (npr. *mi, ti* itd.) in prislov za označevanje pozitivnega (npr. *dobro*).

⁹ ČDL (1979), 239. Iz slov. a.p. b bi pričakovali hrv. čak. akcentsko obliko *godīt gōdin*, tj. takšno, kot jo sicer izkazujejo prefigirane tvorjenke, npr. *ugodīt ugōdin* ‘zu Gefallen sein, zufriedenstellen’: *nagodīt se -īn se* ‘sich ereinigen, übereinkommen, abmachen’ (passim).

¹⁰ Enak pomen izkazuje tudi hrv. kajk. 3. ed. *godī* (prim. *poskočit, rožice brat godī*), vendar naglasno mesto ni navedeno (RHKKJ I (1984), 631).

¹¹ ESSJ 6 (1979), 188-189; Mladenov EPR (1941), 114, izpeljuje ta glag. iz **godja-* in povezuje z slag. **goditi*; drugače pa bolg. etimološki slovar, ki z rezervo izhaja iz traškega **gud(ī/i)ō* < ide. **ghug’h(ī/i)ō* (?) (prim. BER I (1971), 293).

¹² Djuvernua I (1885), 430-431, navaja naslednje pomene ‘kladu, nalagaju, vozlagaju’, ‘polagaju’, ‘podkladyvaju’, ‘dévaju’, ‘nadévaju’, ‘vdévaju, vsovyvaju’, ‘postavljaju’, ‘usaživaju’, ‘rasporjažajuss’. Zdi se, da je glag. *gúždam* (nedov.) novotvorba, ki odraža tako fonetične poteze glag. **gadja-je-* (prim. *-gažda-m*) kot tudi glag. **godi-* (prim. *godjà / gúdja*).

ugùdja ‘turja’, ki izkazujejo akcent na korenskem vokalu, poleg sicer tudi knjiž-nih z akcentom na vokalu glagolske osnove (npr. *godjá -í*, npr. *ne mi godí* ‘mne nevygodno’, *godí mi se*¹³). Etimološka zveza med bolg. *gúd-* in slov. **god-* bi bila dokazana, če bi se zanesljivo dokazal razvoj *-u- < -o-* in sicer, (1) ali razvoj *-u- < -o-* v nenaglašenem položaju (tj. da bi bolg. *gúdja* odražal akcentuacijo glag. **godjǫ -išb - ítb* s sekundarno retrakcijo akcenta), (2) ali razvoj *-u- < -o-* v naglašenem položaju¹⁴ (tj. da bi bolg. *gúdja* odražal akcentuacijo glag. **godjǫ gòdišb gòdits̄*), ki bi načelno lahko nastala tudi z dekompozicijo iz tako naglašeni-h prefigiranih tvorjenk (npr. bolg. nareč. *dogòdi sa / pogòdi sa / sgòda* (Radovene itd.)).

- 2.5 Ukrajiniščina:** Podobno akcentuacijo v sedanjških oblikah glagola z enakim po-menom izkazujejo ukr. simpleks *hodýty hodžú hódýš* z reflektivnim *hodýtysja - džús̄b hódýšja* in prefigirane glagolske tvorjenke *dohodýty -hodžú -hódýš* (tj. tip a.p. b) : *hodýtysja -džús̄b -dýšja*), *nahodýty -džú -dýš / pohodýty -džú -dýš / pryhodýty -džú -dýš* (tj. tip a.p. c), pojavlja pa se celo tip akcentske karakteristike *zhódýtysja -hódžusja -hódýšja* (tj. morda pod vplivom sam. **sz-gòda*). Koliko so stare posamezne variante teh akcentskih paradigem v ukr., mi ni znano.

POVZETEK

Dejstvo je, da se v sedanjiku glag. **godī/ěti* pojavljajo akcentske karakteristike pslov. a.p. b samo v tistem delu slovanskih jezikov (tj. srb./hrv., bolg., ukr., sln. (?)), za katere je ta pojav pri nekaj drugih glagolih ugotavljal tudi Bulaxovskij¹⁵ in ki se v literaturi različno jezikovnozgodovinsko interpretira.¹⁶ Zelo verjetno se zdi, da je umik ak-

¹³ Гръбнов BD II, 74.

¹⁴ Mirčev (1978), 137: navaja, da »V redica iztočni i zapadni govori mnogo karakterni sa njakoi labializaciji na glasnata o, kogato tja se e namirala pod udarenie, napr. *guóst, luóšo, uóti, muótika, guózba* itd. V po-ograničeni razmeri, verojatno kato rezultat na podobni labializaciji imame рѣлен prehod na udarena glasna o > u (v pavlikjanskija govor), npr. *gust < gost, stul < stol, nuš < nož, sul < sol* i.t.n.«.

¹⁵ Bulaxovskij IV (1980), 468d.: V zvezi z refleksi pslov. akcentskih paradigem v bolg. ugotavlja, da samo del glagolov (med njimi tudi denominativi) izkazuje v sedanjiku umaknjen akcent (npr. *govórja govóriš – otgovórja otgovóriš*) in da je to (pri istih glagolih) tudi v srb. (prim. *govorím govoriš*) in ukr. (prim. *hovorjú hovoryš*) nasproti starinskemu, pričakovanemu naglasu tipa a.p. c v rus. (npr. *govorjú govorišb*) in sln. (npr. *govorím govoriš*). Sicer pa so nepričakovani (in mlajši / sekundarni) akcentski umiki znani tudi iz drugih slov. jezikov (npr. rus. *deržú déržišb, terpljú téрпиšb* itd.)

¹⁶ Prim. Sadnik (1959), 120-121 (op. 326): V tovrstnih srb./hrv. glagolih vidi mlajšo regulacijo akcenta med simpleksom (tj. z naglasom pslov. a.p. c) in prefigiranimi glagolskimi tvorjenkami (tj. z naglasom pslov. a.p. b). Ob tem meni, da naj bi bil starejši tip akcenta (teh iterativov) ohranjen prav v glagolskih tvorjenkah (prim. srb./hrv. *slòmīš / nálomīš : lòmīš*, narečno tudi *lòmīš* ob sln. *lómīš*, rus. *lómīšb*), nasprotno pa Van Wijk meni, da je to že praslovanska značilnost (Van Wijk,

centa vsaj v sedanjiških oblikah simpleksa drugoten. Dokazovalo bi se to lahko z dejstvom, da so v navedeni skupini jezikov zabeležene tudi sedanjiške oblike z neumaknjnim akcentom in da takega umika ne izkazuje rus. glag. *godītš godīšb*.¹⁷ Zato bi bilo tudi težko zanesljivo trditi, da gre pri tem glagolu za karakteristike a.p. b, ki jo izkazujejo stari slovanski iterativi (npr. **xodīti xòdītš* **vozīti vòzītš* **nosīti nòsītš*) in kavzativi (npr. **točīti tòčītš* 'faire couler, verser': rus. *tóči-*, hrv. čak. *tōči-* 'ein-, ausschenken, zapfen (Wein, Flüssigkeit)' (ČDL I (1979), 1244), sln. *tōči-* 'natakati tekočino', toda *točī-* 'kotaliti valiti; zibati, gugati (zibel)' (SSKJ (1994)1403-1404)). Glede na to pa, da se pri obeh vrstah glagolov (tj. iterativih in kavzativih) pojavljata oba akcentska tipa tudi v obratnem smislu,¹⁸ je ločitev med starimi iterativi in kavzativi na podlagi njihovih akcentskih karakteristik precej negotova, ker bi bila sekundarna regulacija akcenta mogoča tudi zaradi pomenske diferenciacije (tj. leksikalizacije) glagola¹⁹ in ker zaradi možnih pomenskih modifikacij glagola s korenomo **god-*, ki so jih vnašali derivativni elementi (npr. predpone, reflektivni **sę* itd.) ni mogoče zanesljivo dognati, kakšen je bil glagol z *i*-jevskim sedanjikom, tj. denominativ, iterativ, kavzativ tipa *goditi* ali glagol stanja tipa **goděti*. Izhajajoč iz gornjega, smemo s precejšnjo mero verjetnosti domnevati, da pslov. ni niti podedovala starega glagola stanja (tj. tip **goděti -itš*), ki zaradi korenkega **-o-* kaže netipično zgradbo korena, lastno samo glagolom, ki so v ta tip prodrli sekundarno (npr. **bolěti*, **gorěti* itd. < ide. perfekta), niti ga ni sama razvila (tj. tip **goděti -ějetš*²⁰), kot se domneva v ESSJ (6 (1979), 187), še posebej pa tudi zato, ker ta rekonstrukcija izhaja iz lužiškosrbskihoblik, ki jih je mogoče razlagati kot internolužiške in zato ker glagoli stanja praviloma ne izkazujejo akcentskih karakteristik a.p. b.

AfslPh 36 (1916), 365). Tudi pri tem glagolu ni enotnega mnenja, za kakšen tip glagola gre, npr. za denominativ (Vasmer II, 516), za iterativ (Vaillant III (1966), 413) ali za kavzativ (Sławski V, 176-177).

¹⁷ V sln. in srb./hrv. je nadomeščanje oblik a.p. c z oblikami a.p. b, za katerega pa ne poznamo starosti, nastalo tudi v akcentski subparadigmi nedoločnega pridevnika za srednji spol, npr. sln. *mlâd mlâda mlâdo*, srb./hrv. *mlâd mlâda mlâdo* (namesto **mlâdo*), vendar pa se je v sln. pričakovani refleks ohranil v prislovu (npr. *novô*).

¹⁸ Vaillant III, 410-432, 518-520.

¹⁹ Prim. analogne pojave tudi pri sicer akcentsko razvidnejšem samostalniku, npr. češ. *dĭlo* : *dělo*, *mĭsto* : *město* itd.

²⁰ Vaillant III (1966), 371: Pri istem glagolu z o-vokalizmom v korenu se lahko pojavljata tudi oba tipa sedanjiške osnove (prim. glag. *gověti* 'révérer'), prav tako včasih sedanjiška oblika služi za diferenciacijo pomena (prim. **zbrěti-itš* 'regarder' in **zbrěti -ějetš* 'mûrir'). Stang (1942), 24, sponira, da je *-i-* sedanjik pri denominativih nastal pod vplivom iterativno-kavzativnih glagolov.

Gradivo iz slovanskih jezikov:

- 3.1 Cerkvna slovanščina:** V cslov. spomenikih so izpričane naslednje tvorjenke *godъ in *godina, *godišće, *godъstvo 'virtus'.¹ Za sam. *godъ² se navajajajo naslednje štiri pomenke, in sicer (1) 'určitá doba, určitý čas', (2) 'annus', (3) 'dies festus' in (4) 'tempus opportunum'. Iz prve pomenke se izhaja v besedni zvezi *prežde goda* 'predčasno' (tj. < *'pred časom / časovno točko, ki je določena', prim. še analogno izražanje preddobnosti: sln. *čas* : *predčasno*, rus. *vremja* : *preždevremenno*, nem. *die Zeit* : *vorzeitig*). Na pomenko *godъ 'čas (splošno)' kaže tudi cslov. prid. *godъnъ* v tvorjenki *malogodъnъ* 'temporarius' (npr. *možetъ oubo vъ žitii semъ / dary ti mnogy veľlikyja dati /nъ/ si zemъnaje malo godъna soutъ; malogodъno carъstvo; malogodnymi pokropy; malogodъna vlastъ*), kjer pomensko razmerje lahko primerjamo s tistim v cslov. *vrěmę* 'tempus, annus, (vigilia) : *malovrěmenъnъ* 'brevis' (npr. *malovrěmenъno žitije, malovrěmenъnъ cęsarъ* 'caducus, mortalis').³ Pri pomenki 'annus' gre za 'odrezek časa (ki je po trajanju določen kot 365 dni)', zato bi bilo v pomenskem razmerju med 'annus' in '(splošno) časovni odrezek, obdobje, ki ga zamejujeta dve časovni točki' mogoče videti tudi pomenski razvoj oziroma konkretizacijo splošnega pomena *'časovni odrezek' > konkretizirani *'časovni odrezek, tj. s trajanjem, dolgim eno leto'. Ker je suponiranemu pojmu *'časovni odrezek' lastno trajanje (ne glede na njegovo dolžino), se lahko iz poimenovanj, ki že sama po sebi označujejo (kakršnokoli) trajanje, razvije pojem 'annus' s pomensko razširitvijo. Takšno domnevo potrjuje tudi razvoj pojma 'annus' < pojma za 'aestas' v pslov. sam. **lěto* (npr. cslov. *lěto* 'aestas, annus'; rus. *leto* 'aestas', zastar. tudi 'annus' : *god*; bolg. *leto* 'aestas' : *godina* 'annus'; mak. *leto* 'aestas', zastar. 'annus' : *godina*; polj. *lato* 'aestas', zastar. tudi 'annus' : *rok*; sln. *leto* 'annus' : *poletje* 'aestas' < **po-lětje*; gluž. *lěto* 'annus' : *lěčo* 'poletje' < **lětje*), pri katerem je za določitev etimološkega izhodišča kljub dvoumnosti jasno, da je pomenka 'aestas' (tj. z vidika trajanja krajše, a pomembno obdobje / odrezek časa, topli letni čas) starejša in pomenka 'annus' kasnejša / mlajša.⁴ V podporo

¹ Viri za stosl. gradivo: Miklošič (1862-1865), 134-135: *godina* 'hora, dies, annus', *godište* 'tempus, annus', *godъ* 'hora, tempus' (prim. *vъ godъ / sъ goda* 'opportune', *bezъ goda* 'intempestive'), *godъstvo* 'virtus'; SJS I (1966), 413-414.

² SJS I (1966), 414.

³ Miklošič (1862-1865), 360.

⁴ Vasmer II (1967), 488-489: Kljub različnim etimološkim razlagam za pslov. **lěto* pa ni etimološko sporno, da je beseda prvotno pomenila 'aestas' (tj. *'najtoplejši del leta') in šele s pomenskim prenosom (pars pro totum) drugotno tudi 'annus'.

takemu pomenskemu razvoju bi prav tako lahko navedli tudi severnoslov. *rok* < **rokъ* (pslov. **rek-* ‘sagen’ < ide. **rek-* ‘anordnen’), kjer se zanesljivo mlajši pomen ‘annus’ verjetno ni razvil direktno iz pomenke **rokъ* *‘dogovor, pogodba’), ampak najverjetneje posredno prek (vsaj asociativno možnega pomena) sam. **rokъ* *‘obdobje / čas, ko se sklepajo pogodbe / dogovori’ ali *‘obdobje / čas, za katerega veljajo pogodbe / dogovori’ > *‘obdobje od enega roka do drugega’, morda celo s pomensko naslonitvijo na vzorec, ki se je oblikoval pri sam. **godъ*. Izhodišče za tretji pomen cslov. *godъ* ‘dies festus’ bi bilo sicer mogoče iskati v okviru pojma ‘primeren / pravi čas’, kar s stališča pojmovanja skupnosti vsak praznik je, vprašljivo pa je, ali se res lahko izhaja samo iz tega pojmovnega izhodišča tudi pri razlagi drugih pomenk, ki jih izkazujejo slov. glagoli s korenem **god-*.⁵ Poleg tega pa tudi abstraktnost pojma ‘pravi / primeren / določen čas’ napeljuje na misel, da mora biti ta pomenka rezultat nekega (še starejšega) pomenskega razvoja iz določljivega konkretnega pomenskega izhodišča, saj se abstraktni (še toliko bolj pa v tem smislu časovni) pojmi praviloma razvijajo iz (čisto določljivih) konkretnih predstav in poimenovanj dejavnosti, lastnosti ipd., ki jih z rekonstrukcijo pomenske motivacije ugotavlja prav etimologija. Naj v ilustracijo navedem vsaj naslednji slov. vzporednici, ki kažeta na takšno konkretno predstavno izhodišče, npr. slov. **porzdъnikъ* (< **porzdъnъ* ‘vacuus’), tj. *‘prazen / brez (dejavnosti)’, prim. tudi lat. *fēriae* ‘Feiertage; Tage, an denen keine Geschäfte vorgenommen wurden’, stlat. *fēsiae*, in slov. **svętzъkъ* (< prid. **svętzъ* ‘sanctus’ < **k’len-to-* < ide. **k’len-* ‘praznovati, slaviti’). Že zaradi takšnih vzporednic ni mogoče izključiti notranje (razvojne) povezave med pomenko ‘dies festus’ in neko (še) starejšo pomensko stopnjo, lastno korenu **god-*, ki bi predstavljala vezni člen (izhodišče) za številne pomenke v tej besedni družini, kot so npr. ‘sklepati (pogodbo)’, ‘zdeti se’, ‘uspevati’ itd. Četrta pomenka cslov. **godъ* ‘tempus opportunum’, za katero se zdi, da je morda neka pomenska varianta pomenke ‘(določen) čas’, pa je lepo razvidna iz predložnih zvez tipa *ne vъ godъ / bezъ goda* ‘ob neprimernem času’ in iz (v nečasovnem pomenu rabljenih) *vъ godъ (byti)* ‘primeren (biti)’ ter *na godě* ‘apte’. Na dejstvo, da sam. **godъ* ni imel od nekdanj časovnega pomena, pa kažejo prav nečasovne pomenke prid. **godъnъ* ‘prijeten, všečen’ (npr. *sebě godъnъ* ‘samovščen’; *godъnъ byti; izbavitelju bo našetou jedino bez drougago godъno byti nikakože možetъ*).

3.1.1 Poleg tega izkazuje tudi cslov. sam. *godina* več pomenk: (1) ‘ura, primeren / določen trenutek za kaj’, (2) ‘ura kot časovna enota’ in množinski sam. *godiny* ‘horulae canonicae’. Sam. *godina* v pomenu ‘ura’ omenja že J. Dobrovský⁶ kot eno izmed besed iz najstarejših kodeksov (prim. rokopis evangelija, ki se hrani v

⁵ Takšno mnenje sta v novejšem času zagovarjala tudi Lъnov (1958), 48; Reiter (1969-70), 125d.

⁶ Dobrovský *Institutiones* (1822), XVII (cit. po Lъnov, nav. delo).

Pragi), in sicer kot sinonimno sam. *časъ*. Sam. *godina* v pomenu 'ura' je štel za starejšega od sam. *časъ* tudi V. Jagić⁷ in trdil, da je raba značilna za starejše glagolske spomenike, medtem ko naj bi se v mlajših uporabljal sam. *časъ*.⁸ Izhajajoč iz še redko izpričanih pomenk hrv. sam. *godina* 'tempus' in 'tempestatas', pa je nadalje sklepal, da sta tudi pomena 'annus' in 'hora' šele drugotna, tako kot v gr. *hōra* 'Jahreszeit, Jahr, Tageszeit, Stunde, rechte Zeit, Blütezeit, Reifezeit'.⁹ V svojem delu Marinskoe četveroevangelie¹⁰ zapiše, da se v Janezovem evangeliju za gr. *hōra* uporabljata izključno *godina* in *godъ*, v Entstehungsgeschichte¹¹ pa precizira, da samo prevladujeta. Raba sam. *godina* v pomenu gr. *hōra* naj bi bila starinska, raba sam. *časъ* pa novejša jezikovna poteza. Vprašanje, v kakšnem medsebojnem razmerju sta si bili besedi, je preučeval tudi A. S. Lъnov.¹² Pri analizi Zografskega evangelija je ugotavljal, da se samostalnika *časъ* in *godina* pomensko ne ločita in sta med seboj zamenljiva, in iz tega sklepal, da naj bi bila raba prvega oziroma drugega izmed obeh samostalnikov odvisna od (narečnih) karakteristik v jeziku pisca ali redaktorja. Poleg tega pa je še ugotovil, da v vrsti primerov v različnih besedilih ni zaznati pomenske razlike niti med samostalnikoma *godъ* in *godina*.¹³ Tako se na mestu iz Janezovega evangelija XVI, 21 uporabljata sam. *godъ* (Mar. evang. in Zogr. evang.) in sam. *godina* (Savv. evang., Ostrom. evang.), v Assemanijevem evangeliju pa tega mesta ni; na mestu v Janezovem evangeliju VII, 30 pa stojita sam. *godъ* (Mar. evang., Zogr. evang.) in *godina* (Assem. evang., Ostrom. evang.). Prav zaradi te medsebojne zamenljivosti se je ustvarjal vtis, da so različni redaktorji čutili samostalnika *časъ* in *godina* kot popolna sinonima. Vendar pa ta vtis le ne drži povsem, čeprav se oba samostalnika v omenjenih evangeljskih besedilih uporabljata kot prevod za isti gr. sam. *hōra*, vendar pa za njegove različne pomenske odtenke. Sam. *godina* v evangeljskih tekstih prevladuje za poimenovanje določenega (in kratkega) časovnega odsečka, medtem ko je sam. *časъ* poimenoval predvsem določeno časovno točko (tj. 'trenutek') in se za okrepitev punktualnega pomena uporabljal skupaj s kazalnima zaimkoma *тъ* in *съ*. Po A. M. Seliščevu¹⁴ je Lъnov povzel je mnenje, da je *godina* deminutivna tvorjenka s prip. *-ina*¹⁵ iz sam. *godъ*

⁷ Jagić AE (1865), LXIX-LXX.

⁸ Šafařík PRG (1860), knjiž. 4, poudarja, da imajo glagolski spomeniki, ki odsevajo prvotne prevode, drugačen besednjak kot cirilski.

⁹ Frisk II (1973), 1150-1151, jo rekonstruira kot *jōr- in etimološko povezuje s stvn. jār 'Jahr' < ide. *jēra-, rus. cslov. jara 'Frühling' itd.

¹⁰ Jagić MČ (1883), 602.

¹¹ Jagić (1913), 336.

¹² Lъnov (1958), 45-54.

¹³ Lъnov (1958), 47.

¹⁴ Seliščev (1952), 66.

¹⁵ Cyhanenko (1970), 103-4, trdi nasprotno, tj., da ima pripona *-ina* večalni pomen; Šanskij, ESRJ 1/4 (1972), 114, ji prisojaa singulativnega; Meillet Étud. II (1905), 450, pa meni, da ne vnaša v besedo nobenega opaznega pomena.

in da bi ta utegnila povzročiti manjšalni pomen. Sčasoma je v sam. *časъ* prevladal pomen 'ura' (prim. bolg., srb./hrv., mak., cslov./Sin. obrednik: *raspeny se na rasponě vъ tretvi časъ*) in tudi splošno 'tempus' (sln., cslov./Sin.obrednik: *izbavi ny i se otъ nasilě inoplemenъnikъ i otъ vsego časa sьmъrъtnago sьbljudi є*). Moč takega širjenja je pokazal sam. *časъ* razmeroma zgodaj, saj ga izkazujejo že Supraseljski rokopis, Sinajski obrednik, deloma tudi Ostromirov evangelij, Savvina knjiga, zelo rahlo pa se nakazuje tudi že v Zografskem evangeliju, vendar pa Љвнов ni mogel ugotoviti vzroka za to, da se je sam. *godina* 'ura' začel nadomeščati s sam. *časъ* 'ura'. V tem kontekstu preseneča tudi redka (in tudi redko izpričana) pomenka besede *godina* 'letni čas'¹⁶ v Supraseljskem rokopisu (*sьmotrite že kako jestъ ljuto. sьmotrivъ bo jestъstvo toję zemъ jako stoudenъ velika jestъ vъ nei i godina vrěmene jako zimna*), ki bi po svoje utegnila biti tudi v zvezi z nastankom pomena 'annus' v delu južnoslov. jezikov.

Sklep: Samostalnika **godъ* in **godina* že v najstarejših primerih izkazujejo pomenke, ki bi jih lahko pojmovali kot (tip) *'časovnega odrezka' za različno dolgo trajanje in za določitev njunega pomenskega obsega sta pomembni njuna distribucija in zamenljivost z drugimi samostalniki (A. S. Љвнов): glede na cslov. je mogoče sklepati, da je pri sam. *godina* pomenka 'hora' verjetno starejša in pomenka 'annus' nekoliko mlajša.

3.2 Makedonščina: V mak.¹⁷ sta za sam. *god* značilni dva pomenki, in sicer: (1) 'godišnji praznik, godišnjica' in (2) 'annus', vendar ju slovar obakrat (brez lokacije) opredeljuje kot samo narečna. Pomenko *'(letni) praznik' (ali njegovo pomensko modifikacijo 'dies anniversarius') pozna več slovanskih jezikov, medtem ko je pomenka 'annus' značilna za južno- in vzhodnoslov. jezike, zdi se pa, da je imel pomen 'annus' na jugu nekoč širši areal kot danes, vsaj če sodimo po posrednih dokazih, kot sta npr. besedi sln. *godek* 'enoleten prašiček' < **godъkъ* in rom. *godac* < **godakъ*.

3.2.1 Širši areal pa izkazuje tvorjenka *godina* s pomenom 'annus' (in samo kot arhaizem se pojavlja beseda *leto* 'annus') skupaj s pomenskimi modifikacijami, kot so npr. 'letnik, liber annalis; cursus annuus' (npr. lista, časopisa), 'prva obletnica po smrti' (sinonimen je sam. *godišninata* < **godišъn-ina* k prid. **godišъnъ*). Množinska oblika sam. *godini* 'uzrast' (npr. *toj e na moji godini* 'on je mojih let'; *vlegol vo godini* 'prišel je v leta'; *na stari / mladi godini*) < I mn. **godiny* pa je po distribuciji rabe primerljiva z distribucijo rabe sinonimnega (množinskega samostalnika) slov. **lěta* in drugih (prim. sln. *biti istih / mojih let*). Iz pomenke 'annus' so – tako kot pri sam. **godъ* – tvorjena tudi poimenovanja za

¹⁶ Љвнов (1958), 51.

¹⁷ Osnovni vir je RMJ I (1961), 105.

enoletna bitja, npr. *godinak* (enoleten otrok, prašiček, teliček ipd.), prislov *godinava* 'ove godine' < **godina ova*, prid. *godinašen* < prislova **godina-sъ* 'tega leta, letos'. Samo narečno je izkazan sam. *godina* v pomenu 'vreme' (prim. frazo *vrnežliva / blaga godina* (Jedoarce)), ki bi ga lahko opisali kot 'atmosferske okoliščine' in ki se v slov. jezikih izraža z besedami za izražanje pojma 'čas' (prim. srb./hrv. 'tempus' : sln., srb./hrv. *vreme* 'atmosferske okoliščine') ali pa z besedami, ki vsebujejo koren, s katerim se izražajo tudi časovni pojmi (npr. rus. *po-god-a*, polj. *po-god-a*, češ. *po-čas-í*, slš. *po-čas-ie*). Medsebojni vpliv in preplet časovnih in nečasovnih pomenov v obravnavanih besedah je očitno tudi v mak. *vreme*,¹⁸ ki poleg 'čas, doba, obdobje' in 'vreme' lahko pomeni tudi še '(ugodne) okoliščine' (prim. *nemame vreme da pravimo svadba* 'nimamo (denarnih) sredstev za svatbo'), ki so prenesene na gmotni položaj kot zunanji izraz ugodnih okoliščin.

3.2.2 V mak. je izkazan še sam. *godište* (prim. prid. *godišen* 'ki se nanaša na leto', *godišnik* 'koledar, almanah', *godišnina* 'dies anniversarius' in 'nešto kupljeno ili spremljeno za celu godinu', ki se pojavlja tudi v drugih slov. jezikih, prim. bolg. *godište*, srb. *godište*, hrv. čak./kajk. *godišće*, strus. *godišće*) < **godišće* s pripono *-ište* (< *-išće).¹⁹ Ker se pripona v tem primeru veže z besedno osnovo, ki nima krajevnega / prostorskega pomena (tip **dvor-išće*), imamo pred seboj očitno drugačno besedotvorno motivacijo. Zato ni neverjetna razlaga F. Bezlaja,²⁰ ki je, sklicujoč se na W. Taszyckega,²¹ videl v tem samostalniku staro funkcijo pripone *-išće za izražanje 'potencirane lastnosti osnove', tj. funkcije, ki bi se najlaže razvila iz avgmentativne.

Sklep: V mak. so vse tri tvorjenke **godъ*, **godina* in **godišće* izkazane v časovnih pomenih, ali takšnih, ki jih je mogoče izpeljati samo iz časovnih.

3.3 Bolgarščina: V bolg. knjižnem jeziku so izkazane samo tvorjenke (prim. *ednogodec* < *-*godъсь*, *ednogodka* < *-*godъka*, *ežegoden* < *-*godънъ*, *godiš* 'oven, kojto mladoženecъt dava na nevjastata si' < **godišть* < *-*itjo*-²² z opozorilom na *godište*²³), ki posredno dokazujejo nekdanjo prisotnost sam. **godъ* v časovnem pomenu 'annus'. Z besedotvornega stališča ni povsem enoumna razlaga za gornji sam. *godiš*, saj bi bila mogoča tudi druga (nečasovna) pomenska izhodišča,

¹⁸ RMJ I (1961), 215.

¹⁹ Skok I (1971), 735, razlaga pripono *-išće* < **iske* kot varianto k zahodnoslov. *-isko*; SPsI (1974), 95-97, rekonstruira *-išće* < *-*isk-jo*-. Geneza priponskih variant *-išće*, *-isko*, *-ъsko* ni zanesljiva, najverjetneje pa gre za pslov. inovacijo, ki se navezuje na pslov. pridevniško pripono *-ъskъ*.

²⁰ Bezljaj (1972-73), 14.

²¹ Taszycki (1929-1930), 213-227.

²² BER I (1971), 260.

²³ BER I (1971), 260.

zlasti glede na to, da glag. *goditi tu pomeni 'zaročiti' ipd. Glede na dejstvo, da se množinska oblika oblika *gody v delu slovanskih jezikov uporablja tudi za poimenovanje 'čas / obdobje po božiču'),²⁴ bi se na prvi pogled zdelo mogoče, da sta iz tega izpeljani tudi bolg. narečni samostalniški varianti *pogánoto* in *pu-gano* 'dnite / vremeto ot Koleda do Bogojavlenie'.²⁵ Samostalnika se ločita po tem, da je prvi členjen, drugi pa ni, in pogojno bi ju bilo mogoče rekonstruirati kot *po-god-ьno (vrěme) > *pogodьno oziroma ker se v bolg. naglašeni -o- ne razvija v -a- celo kot *po-gadьno (verme) < kor. *gad(a)-. Zadnje rekonstrukcije ni mogoče podpreti z nobeno znano vzporednico iz slovanskih jezikov, zato ni verjetna. Sprejemljiveje pa bi bilo, da gre za slov. izposojenko *poganъ < vulgarnolat. *pagānus* (klasičnolat. *pāgānus* 'vaški, kmečki, na deželi živeč' < lat. *pāgus* 'vas'),²⁶ iz katere je tvorjen bolg. *poganec*, čeprav vzporednic za takšno poimenovanje tega obdobja ne poznam (prim. pa bolg. *koleda* 'dies natalis Jesu Christi' < slov. izposojenke *kolęd- < lat. *calendae* 'prvi dan v mesecu'²⁷).

3.3.1 V bolg. sam. *godina danes prevladuje pomenka 'annus' in morda odraža (južnoslov.) pomenski razvoj, o katerem je tekla beseda že v zvezi s cslov. besednim gradivom, čeprav se s to pomenko (kot arhaizem / dialektizem) tudi kasneje pojavlja sam. *lěto* (npr. Prezviter Kozma²⁸). Posredno kažejo nanjo tudi tvorjenke, kot so samostalnika *godinak* in *godinek* 'enoletna žival (bivol, vol)'²⁹ in glagola *gudiňasozьm* 'dopolnim eno leto'³⁰ in *gudiňasvьm* 'zadržujem se, ostajam kje predolgo'³¹ (prim. tudi mak. *godinuva* 'preživlja leto (dni) ali več na enem mestu', srb. *godiniti / godinovati* 'prebivati kje leto dni', kjer pa gre iz besedotvornih razlogov za (kasnejše) tvorjenke) in prislov *dogodina* 'naslednje leto' < *do godiny. Iz teh drobcev tudi ni razvidno, kakšno naj bi bilo prvotno pomensko razmerje med sam. *godъ in njegovo tvorjenko *godina oziroma iz kakšnega razloga se je slednji začel širiti v položaje prvega in ga sčasoma popolnoma nadomestil. O njunem najstarejšem pomenskem razmerju nam nič zanesljivega ne pove niti besedotvorna sestava (prim. dvoumnosti glede funkcije pripone -ina!), ni pa mogoče izključiti, da je bil pomen obeh samostalnikov v nekem smislu difuzen (tj. pomensko ne močno diferenciran) in da je šele kasnejši pomenski razvoj vodil v pomensko ustaljevanje, tj. leksikalizacijo obeh ali v izrinjenje enega izmed njiju.

²⁴ ESSJ 6 (1979), 191-192.

²⁵ Gorov (1968), 126, 132.

²⁶ Snoj (1997), 461

²⁷ BER III (1979), 551: bolg. narečno *Kolada* tudi 'mesec december', cslov. *Koleda* 'Novo leto'.

²⁸ RPK (1976), 153.

²⁹ Prim. BER I (1971), 260; Gorov (1968), 75.

³⁰ Kovačev (1968), 197.

³¹ Kjuvlieva (1970), 65.

3.3.2 Tretji bolg. (samo) nareč. sam. *godište* s pomenko 'spominska slovesnost ob obletnici pokojnikove smrti' < **godišće* (in s sinonimno knjižno tvorjenko *godišnina* < **godištъn-ina*) se je moral očitno oblikovati na podlagi (splošnejših) pomenk 'annus' ali (morda celo) '(obletna spominska) slovesnost' in se šele kasneje leksikalizirati v modificiranem pomenu 'dies anniversarius'. Na tako pomensko razvojno smer bi kazalo tudi primerjalno besedno gradivo iz drugih slov. jezikov.

Sklep: Tudi iz bolg. je mogoče ugotoviti predvsem tri samostalniške tvorjenke, in sicer **godъ*, **godina* in **godišće*, pri vseh pa je najverjetneje treba izhajati iz pomena, ki je generalal pojem 'annus'.

3.4 Hrvaščina/srbščina: Za hrv./srb. govore se pri sam. *god*³² navajajo v okviru osnovnega pomena 'tempus opportunitas, gratum' tri skupine pomenov, in sicer (1) časovni pomen 'odrezek časa (različnega trajanja)', (2) pomen 'želja, volja, što je ugodno' in (3) pomen 'ni više ni manje, baš, taman'. – V slovarju je zlasti prvi, časovni pomen, razčlenjen še naprej na vrsto podskupin oz. časovnih pomenk: (1a) Prva pomenka je 'opportunitas, occasio, prigoda' (npr. *Doklam je zgodan god za moju bolezan. Jeda se zgodi god sjutradan kad svane, ter ofdi koji brod po sriči pristane.*). (1b) Druga pomenka 'uopće vrijeme kad što biva' je redko izkazana (npr. *Prišal je jure god očina odluka.*). (1c) Tudi tretja pomenka 'annus' ni prav pogosto izkazana, in še to v besedni zvezi *od god do god* (npr. *ne velim dneve i misece, nego od god do god čekaju korizme za ispoviditi se*), ki sta jo zapisala samo nek bosenski pisec iz 18. stol. in Vuk, enako besedno zvezo z edninsko obliko sam. *god* pa navaja v svojem slovarju tudi Stulić: *od goda do goda*. Kljub temu, da je redaktor oba primera uvrstil pod pomenko 'annus', pa po razliki v slovničnem spolu samostalnika (tj. množina **godi* : ednina **godъ*) in na podlagi primerljivih oblik iz slov. jezikov (prim. mn. rabo polj. *gody* v podobnem pomenu) lahko upravičeno dvomimo, ali sta obe obliki pomensko identični. Zdi se, da bi bilo iz pomenke 'annus' mogoče izhajati le pri R ed. *goda*, pri R mn. *god* pa (najverjetneje) iz pomenke 'prazniki'. Nasprotno pa ARj v sam. *god* 'leto', ki ga navaja iz Obradovića in Milutinovića, prepozna rusizem.³³ V literaturi se navaja, da pozna to pomenko del hrvaških³⁴ govorov, iz predstavljenega gradiva pa ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali je morda niso poznali tudi srbski govori, saj se zdi mogoče in celo verjetno, da je imela v starejšem obdobju širši areal. Na (nekdanji) pomen sam. *god* 'annus' namreč kažejo tvorjenke, kot so sam. *jednogodac* '(tak, ki je) star eno leto' in – ni mogoče izključiti – tudi prid. *godni*, prim. besedno zvezo *godni dan* 'obletnica'

³² Gradivo črпам iz slovarja ARj in samo deloma tudi od drugod. Prim. ARj III (1887-1891), 233-4.

³³ ARj III (1887-1897), 233.

³⁴ Skok I (1971), 583: Skok govori, da je ta pomen hrv. kajk. / čak., vendar pa Belostenec I (1740), 98, (sub 'annus') navaja samo sam. *leto*, kot hrv. dalmatinsko pa samo *godišće / godina*.

(< *godънѣъ днь ‘obletni dan / dan ob letu’), čeprav bi pomensko izhodišče za to morda lahko videli tudi v naslednji pomenki. (1č) Četrta pomenka ‘dies anniversarius, po predašnjem značenju dan u godini u koji se pominje nešto što se dogodilo nazad jednu ili više godina’ se najpogosteje nanaša na smrt nekoga (npr. *A na dan od ukopa i treći i sedmi i godišni god. Da se ima na dan sv. Ambroza god činiti meni i momu ocu.*), torej na tisto, kar se (pri pravoslavnihi) poimenuje tudi s sam. *pomen*. Podobno pomensko motivacijo v besedah za ta pojem najdemo tudi v sinonimih istega ali drugih jezikov (npr. srb. *godišnjica* ‘das Todtenmal (ein Jahr nach dem Tode)’ < *godišt-n-, lat. *anniversarium*, nem. *Jahresfeier/-fest*, polj. *rocznica*, češ. *výročí*, rus. *godovščina* (*smerti*), sln. *obletnica* < *ob letu* itd.). Pozornost zasluži še gornja besedna zveza (tj. *i treći i sedmi i godišni god*), v kateri števnik *treći, sedmi* (ob prid. *godišnji*) dokazuje, da se *god* lahko uporablja v splošnem smislu *‘spominski dan / slovesnost (ipd.) za pokojnika’ (tj. ni pogoj, da bi bilo to ob letu). Na podlagi takšnega gradiva bi bilo mogoče podati dve interpretaciji pomenskega razvoja od ene pomenke do druge, tj. (a) *‘annus’ > ‘dies anniversarius’ > ‘spominski dan (sploh)’ in, (b) ‘praznik’ / ‘spominski dan’ > ‘annus’, vendar pa zaradi pomanjkljivih jezikoslovnih meril ni mogoče nobene vnaprej izključiti. (1d) Peta pomenka je ‘dies festus’ (npr. *Učini i čtova praznik i god naše gospoje. On odredi ko će koga goda (praznika) ići k crkvi.*) je tudi najpogostejša in služi za poimenovanje praznikov po svetnikih v cerkvenem koledarju (in od tod preneseno tudi na pojem ‘Namenstag, -fest’, prim. srb./hrv. *god / godovno -oga* ‘onomastico’,³⁵ sln. *god*, polj. zastar. *gody* ‘imeniny’³⁶). (1e) Pomenka *god* ‘koliko uzraste drvo u godinu dana’ ipd. (prim. sln. *letnica*, češ. *letokruh*, rus. *godovoj prirost* (dereva), nem. *Jahresring* ‘letnica na rogovju’ itd.) pa se zanesljivo navezuje na pomen ‘annus’ in je še živa.³⁷ – Drugi temeljni pomen sam. *god* ‘želja, volja, što je ugodno’ (npr. *kada je drago vam, ne kad je god njemu*) se pojavlja tudi v ustaljenih besednih zvezah tipa *vъ godъ ‘po volji’ (npr. *svěťeť moj budi ti vъ godъ*), *dati kome god* ‘delati komu po volji’ (npr. *dajuć jidrom god*), zdi pa se, da te pomenke – kljub presoji redakcije slovarja – nimamo (ali vsaj ni zanesljiva) v rekle *ali djevici god, ali svoj bog* (z razlago ‘ali se dekle poroči, s komer se hoče, ali pa gre v samostan’), saj bi glede na celoten pomenski kontekst bilo bolj razumljivo izhajati iz pomenke, primerljive s polj. *god*, navadno mn. *gody* ‘poročno slavlje, poroka’. Pomensko sodi v skupino (2) členek -*god* ‘-koli’, srb. nareč. *god* (Hercegovina) < *-*godě*, in sicer v smislu ‘psihološkega pomena ugodnosti’,³⁸ prim. tudi druge slovanske jezike. – Tretjo pomenko (tj. ‘ni više ni manje, baš, taman’) je mogoče rekonstruirati iz (izvorno tožilniške) predložne zveze *u god* ‘ni više ni manje, baš, taman, in punto’, ki je – po navedku iz ARJ.

³⁵ Zore Rad JAZU knjiž. 108 (1892), 232.

³⁶ Prim. še polj. *imieniny*, češ. *svátek, jmeniny*, srb./hrv. *imendan* itd.

³⁷ Škerlj-Aleksić-Latković SSR (1964), 221.

³⁸ Skok I (1971), 584.

– znana od 18. stol. in iz Vuka (npr. *imaš mi dat deset groša u god*) in morda povezana celo s pomenom glag. *goditi se, pogodba*.³⁹ To izhodišče se zdi vseka-kor prepričljivo, čeprav se vplivu pomena (2) sam. *god* zaradi popolnega glasovnega prekrivanja in pomenske povezljivosti ne bi bilo mogoče izogniti celo tedaj, če med njima ne bi obstajala etimološka zveza. In glede na to, da združuje tudi glag. *goditi* več različnih pomenk, bi tudi izvorno pomensko izhodišče za nastanek obravnavane pomenke lahko videli tako v konkretnem ‘zadeti, udariti’ kot tudi v (pravniškem) pojmu ‘pogoditi se’. Tudi primerjava s (približno) sinonimnimi besedami pokaže, da se pojem ‘baš, taman’ lahko (ne pa izključno) razvija tudi na podlagi pojma ‘udariti’ (npr. bolg. *тъкмо* tudi ‘točno, prav’ : cslov. *тъкътежь* ‘pactum’ < pslov. **тъk-* < ide. *(s)tu-k- / (s)teu-k- ‘stossen, schlagen’,⁴⁰ prim. tudi it. *punto* < lat. *punctum* ‘vbod, bodljaj; točka, pika, najmanjši del, hip, trenutek’).

3.4.1 Besedotvorno izoliran se zdi sam. *god -i* (ž. sp.), ki je v pomenu, primerljivem morda s ‘sreča’, izpričan samo enkrat v 18. stol. (J. Kavanjin) (npr. *Sad vam Rafo vojstvo vodi, hrabren Gorze s dobrom godi.*), izkazuje pa sklanjatev, kot da gre za staro *i*-osnovo (tj. **godъ -i*). A. Belić⁴¹ sicer omenja, da se v hrv. čak. govorih sklanjatveni vzorec starih *i*-osnov ženskega spola praviloma nadomešča z *a*-jevskim, vendar pa pri dubrovniško-dalmatinskih piscih pri nekaj samostalnikih prihaja tudi do obratnega procesa (prim. I ed. *vil* < *vila*, *stril* < *strila* < pslov. **strěla*), vendar pa s hkratno izgubo pregibnosti. Pojavitev sam. *god -i*, njegova zgodovina in morebitni starejši areal so zaviti v temo, več razlogov pa bi lahko govorilo tudi v prid mnenju, da sam. **godъ -i* ni že pslov. tvorjenka,⁴² ampak da je (enkratna in naključna?) preoblikovanka⁴³ nekega drugega (morda izglagolskega(?)) sam. *goda*, katerega pomen se giblje v okviru difuznega pomena tipa *‘primerne / ugodne / srečne okoliščine’.⁴⁴ Zaradi pomenke ‘sreča’ tudi ni izključeno, da sam. *god -i* ni mogel nastati sekundarno z dekompozicijo (tj. z opustitvijo nikalnice *ne-*) po modelu sln. *sreča* : *nesreča* (< **sъrětja* : **ne-sъrětja*, gluž. *zbožo* : *njezbožo* < **-sъbožъje*, dluž. *njedara* / *njegluka*, češ. / slš. *nehoda* ‘Unfall’, ukr. *nehoda* (tudi) ‘nesčastja, znehoda; tjažka hodyna; dni, spovneni nevdačamy, nepryëmnostjami’, srb./hrv. *nezgoda* ‘zla zгода, nevolja, nesreća’ : *zgodá* itd.). Najverjetneje je naključje tudi obstoj primerljive besedo-

³⁹ ARj III (1887-1891), 233.

⁴⁰ Pokorny (1959), 1032; Vasmer IV (1973), 70, 64.

⁴¹ Belić (1965), 51.

⁴² ESSJ 6 (1979), 192, takšne tvorjenke ne suponira.

⁴³ Podobno izoliran v sln. kot tudi glede na druge slov. jezike je slov. sam. *stran -i* < pslov. **storna -y*.

⁴⁴ Isti tip razmerij med časovnimi in nečasovnimi (modalnimi?) pomeni se začne pojavljati pri etimološko različnih besedah, prim. sam. **časъ* < **kěso-s*, ki v strus. izkazuje pomen ‘sčast’je, udača’, prim. ESSJ 4 (1977), 28.

tvorne vzporednice v ukr. *nehid* R ed. *nehodi* z zastarelim pomenom 'pohana pohoda' (poleg kolektivnega pomena 'nekaj nekoristnega / nepotrebnege' in 'ljudje z negativnimi moralnimi lastnostmi').⁴⁵

3.4.2 Tudi srb./hrv. sam. *godina* je izpričan v več časovnih pomenkah: Pomenka (1) 'hora' je značilna za knjige, pisane v cerkvenem ali mešanem jeziku, in je po izvoru cslov. (npr. *Rekohъ psalmъ i tretiju godinu. V kuju godinu Gospod Isukrst na križi položen je.*). Pomenka (2) 'annus' je bila prvič zapisana l. 1358 (npr. *Da se naplъhъ na godinu tisuća perъperъ dubrovъčkyhъ, i tuj tisuštu perъperъ da davaju Dubrovčane na vsaku godinu hramu.*), danes pa je povsem običajna (npr. *Koji je imao deset hiljada talira dohodka na godinu. Služio sam Gavana puno devet godina.*) in jo izkazujejo tudi tvorjenke, npr. glagola *godiniti* in tudi *godinovati* 'prebivati kje leto dni' (npr. *Šta se spremaš, nećeš tamo godinovati.*). Na to pomenko se vežeta tudi črnog. *godina* 'letina, Ernte' (*Rat je. Slagače godina. Omanuće.*),⁴⁶ pomenka (3) 'dies anniversarius' (npr. *Godišnjica se zove i 'godina', a polugodišnjica i 'po godine'*).⁴⁷ ter pomenka (4) '(splošno) čas, doba' (npr. *Sad je njegova godina – ili u šali – njegova i pasja godina* 'zdaj je tako, kot hoče'), na katero bi se lahko navezovala tudi pomenka 'letni čas' < *časovni odseček / obdobje (zapisano v 17. stol.: *Jure zemlja biše popustila mrazi, godina teciše koj su cviti drazi.*), pomenka *godina* 'tempestas' (5) se zdi na prvi pogled povsem ločena, značilna za hrv.; vendar pa primerjalno gradivo dokazuje, da se pojem 'das Wetter' pogosto razvija, (a) v besedah, s katerimi se izražajo časovni pojmi, tj. bodisi v besedah za splošne oznake časa ('die Zeit') ali pa za označevanje posameznih časovnih odsečkov / odmerjenih delov časa (prim. srb./hrv. *vreme* 'Zeit' in 'Wetter': *nevreme* 'Ungewitter, Unwetter'; slš. *čas* 'čas': *počasie* 'vreme': *nečas* 'zle počasie'⁴⁸; alb. *kohë* 'čas' in 'vreme') in tudi (b) v besedah, s katerimi je izraža pojem 'ugodne atmosferske okoliščine' > 'vreme' (prim. gluž. *wjedro* < pslov. **vedro* 'lepo vreme'⁴⁹: *njewjedro*; dluž. *njewjedro, njejnada*; rus. *pogoda*: *nepogoda*) itd. Vendar pa se zdi, da je tudi v gornjih primerih pod (a) moralo najprej priti do pomenskega premika v smeri *'ugodne (časovne) okoliščine', šele potem pa do pomena 'Wetter'. Da je moral sam. prej pomeniti 'lepo / ugodno (tj. sončno, toplo ipd.) vreme', je razvidno iz izrazov za pojem 'neugodne atmosferske okoliščine', ki vsebujejo nikalnico (npr. tip *ne-*) ali pa prilastke, prim. hrv. *rđava / crna / zla godina* za izražanje pomena 'vihar, močan dež' (npr. *Porazgovorili su se o zloj godini, jako studeni. Nočasnja strahovita nas godina stiže.*) in celo z *dobra / lijepa / tiha godina* za izražanja

⁴⁵ SUM V (1974), 277.

⁴⁶ Iz Bulatovića omenja ta pomen Potokar Zb. Gros. I (1969), 143 (cit. po ARj).

⁴⁷ Karadžić (1969), sub *daća*.

⁴⁸ SSJ II (1960), 316.

⁴⁹ Prim. besedotvorno enako **ue-dhro-*: stnord. *veðr* 'Wetter, Wind', stsaks. *wëdar* 'slabo vreme', gl. Kluge (1975), 855.

nje pomena 'lepo / ugodno vreme' (npr. *Godina sinu vedra. I za lijepom godinom dodje mraz.*). Tipološko vzporednico predstavljata sln. *huda ura* 'vihar',⁵⁰ *lepa ura, vlažna ura* 'vlažno / mokro vreme'. Iz tega tudi vidimo, da se je v sam. *ura* izhodiščni pomen 'časovni odseček (= 60 minut)' spremenil / pomen-sko modificiral v smeri poimenovanja 'atmosferskih okoliščin' najverjetneje prav v skladijskih zvezah s prilastkom, tako da je pomen celotne skladijske zveze (sčasoma) lahko prešel na samostalni, ki je bil jedro te skladijske zveze, npr. narečno sam. *godina* 'neurje' (npr. *Ako se godina kojagodi dvignu. Jak godinom nebo kada vrh zemlje se ori i buči.*), *godina* 'dež, (zlasti) rahel dež', ki je razširjen v severnih hrv./srb. govori, poznajo pa ga tudi Belostenčev, Jambrešičev in Vukov slovar (npr. *Na svaću je godina pala. Njegove su oči garvani skljuvali, a njegova lica godine razprale.*). Mnenja sem, da je gornja razlaga smeri in pomenskih stopenj v razvoju teh dveh pomenk sam. *godina* ustrežnejša, kot pa pojasnilo P. Skoka,⁵¹ češ da je v narečjih, ki poznajo sam. **lěto* 'annus', »ta ... izvedenica očuvala i dalje razvila značenje ugodnosti 'kiša'«. Oba pomena (tj. 'leto' in 'dež') izkazuje tudi manjšalnica *godinica*, prav tako tudi sam. *godínjak*,⁵² ki združuje pomene 'annus' (npr. *Ima jedan godinjak kako je to bilo.*), 'ugoden veter' in 'močerad'. Po razlagi ARj naj bi prva dva pomena nastala na podlagi glag. *goditi*, medtem ko naj bi se pomen 'močerad' razvil prvenstveno na podlagi pomena *godina* 'dež' (prim. hrv./srb. *daždvenjak* < *dažd*, stosl. *dъždъ*, sln. *močerad* < **mok-*). Pozornost zasluži tudi besedna zveza *godeno vreme* 'tempus pluvium', kjer prid. *goden* pomeni *'tak, ki pripada dežju' < **godenъ* ali **godenъ*.⁵³ Ker ne more biti tvorjen iz sam. *godina* 'dež', ampak samo iz sam. **godъ*, bi teoretično enako razvojno pot, kot smo jo ugotovili že pri sam. *godina* 'dež', morali domnevati tudi zanj (četudi v tem pomenu ni nikjer zabeležen), ali pa dopustiti, da je znotraj besedne družine lahko prihajalo do analognih prenosov posameznih pomenk z ene besede na drugo (tj. z besede *x* > besedo *y*), toliko bolj, kadar se v besedi *x* in besedi *y* pojavita enaka ali podobna pomena.

3.4.3 Tudi sam. *godišće* / *godište* je po Vukovih podatkih izpričan v zahodnih hrv. govori, od starejših slovarjev ga v pomenu 'leto' omenjajo naslednji slovarji: Vrančičev, Mikaljev, Della Bellov, Belostenčev⁵⁴ (npr. v zvezah *dete jednoga godišća* 'enoleten otrok', *dogodišća* 'dogodine' ipd.), Jambrešičev, Voltičev in Stuličev, samo slednji pa tudi v pomenu 'tempus, aetas'. V pomenu 'annus' je

⁵⁰ Sln. *neurje* < **ne-urъje* < sln. *ura* 'odmerjen del časa' in 'vreme' < lat. *hora*, prim. SES (1997), 381.

⁵¹ Skok I (1971), 584.

⁵² Ta samostalni je moškega spola in izraža (rahlo) manjšalnost, gl. ARj III (1887-1891), 237, in Jurančič (1955), 165.

⁵³ O tej priponi Vaillant (1974), 458.

⁵⁴ Belostenec *Gazophylacium* II, 108.

bil sam. prvič zapisan že leta 1247 (npr. *Vъsi Krajane na vъsako 5 godište da ponovimo sizi rotъ.*), tj. prej kot sam. *godina*, in sicer najprej v srb. spomenikih, kasneje pa tudi pri Maruliću, Ranjini itd. V množinski obliki sam. *godišta* se razvije tudi pomen 'uzrast' (npr. *mlada godišta; zrela godišta; jednijeh godišta; došavši na godišta od snage i razuma*), tako kot v vseh samostalnikih, s katerimi se izraža pojem 'annus'. Tvorjenke iz sam. *godište / godišće* se vse nanašajo na pomenko 'annus', prim. *godišnica* 'služkinja, najeta za eno leto',⁵⁵ *godišnik* 'sluga, najet za eno leto' in (enkrat v 17. stol.) 'letopisec'; *godišnjak* 'enoletna žival' (od 18. stol. in pri Vuku), 'človek, ki se enkrat letno spove' (od 18. stol.), 'človek, ki gre enkrat letno v cerkev' in v 18. stol. 'knjiga, v kateri je zbrano vse potrebno za vse leto (npr. cerkveni govori)' (< **godišćьn-*): *godišnjica* 'obletnica smrti, godina'. Glede frekvenčnega in distribucijskega razmerja med samostalnikoma *godište* in *godina* 'annus' Skok⁵⁶ pripominja, da v knjižnem jeziku ni tvorjenk iz sam. *godina* (temveč samo iz sam. *godište*), sam. *godište* 'leto' pa se pojavlja samo tam, kjer izkazuje sam. *godina* druge pomenke, v čemer moramo videti posledico doseženega sistemskega ravnovesja v rabi in distribuciji ne samo besed / členov iste besedne družine, ampak tudi znotraj pomenskih polij, v katere ti členi vstopajo.

3.4.4 Sam. *godovno* je v pomenki 'Namenstag' izpričan že od 18. stol. in razširjen po Slavoniji (npr. *na njegovo godovno poslao (mu) jest krunicu*), po izvoru pa gre za substantiviziran prid. **godovъno*,⁵⁷ ki bi mogel nastati tudi po elipsi iz nekdanje besedne zveze. Besedotvorno zanimiv je sam. *gōdulja* 'služkinja, dekla' s pripono *-ulja*⁵⁸ in s pomenom, ki izhaja iz pomenke glag. **goditi* (se) 'pogoditi se' (tj. 'dogovoriti se') ali pa iz pomenke 'annus'.

Sklep: Srb./hrv. izkazuje naslednje besede **godъ*, **godina*, **godišće*, **godovъno*, (**godъ*), ki izražajo časovne in nečasovne (tj. v okviru pojma 'ugodno, primer-no, po želji / volji') pomene.

3.5 Slovenščina: V sln. ima osrednja samostalniška oblika: *gōd -a/-u* več pomenk: Pomenko (1) 'die rechte Zeit' lahko rekonstruiramo iz izpričanih besednih zvez s predlogi *za, pri, ob*: prim. *za goda* 'pravočasno' (npr. *glej, da prideš za goda*) in 'zgodaj' (oboje iz Vrsna) / *zagōda*⁵⁹ 'zgodaj, pravočasno' / *pri godu* 'zgodaj'

⁵⁵ Nasprotno pa se hrv. nareč. (dubrov.) *spravljenica* nanaša na osebo, ki služi več let in dobi od gospodarja balo; zdi se, da je tvorjena od glag. **sz-praviti*, prim. hrv. čak. *praviti* 'pripovedovati'.

⁵⁶ Skok I (1971), 584.

⁵⁷ Vaillant (1974), 594, razlaga sln. sam. *godovno* iz glag. *godovati*.

⁵⁸ SPsI (1974), 110-111.

⁵⁹ Predpona *za-* je izvorno predlog *za*, ki se veže z R ed. (prim. *za goda*) in je v delu slovanskih govorov še v rabi tudi za poimenovanje pravo- ali predčasnosti, npr. sln. *za časa*, cslov. *za rana*, stčes. *za mladu*, slš. nareč. *za rosi (tu lūku pokosīme)*, srb. *za Lazareva vladanja, jabuka za rose ubrane*, polj. *za ciepla*, strus. *za polu vъtora lēta*, gl. Kopečný ES I (1973), 288.

/ ob godu 'ob (pravem / primernem) času'. Prim. tudi prisl. *zgodaj(j)* 'rano' (npr. *zgodaj vstati; dosti zgodaj sem prišel*) < predložne zveze **sz goda*.⁶⁰ Iz pomenke (2) 'die Gelegenheit' bi bilo treba izhajati v besednih zvezah, kot sta *dovolj goda* 'dovolj priložnosti' in *pravi god* (npr. *iskal je pravega goda* (Trubar)). Tudi pomenka (3) 'die Reife' je vezana na predložno zvezo, in sicer s predlogom *po* (npr. *sad je po godu* 'zrel'; *otrok po godu* 'donošen'⁶¹). Iz primerov zveze s predlogom *po* bi bilo mogoče rekonstruirati pomen (4) v smislu *'všečnost, želja, volja' (npr. *po godu biti* 'biti po želji, povšeči'; *po godu storiti* 'ustreči želji'), ki je značilen tudi za druge slov. jezike in ki se najverjetneje opira na pomene glag. *goditi*. Pomenka (5) je vezana na množinsko obliko sam. *godi* *'praznik / prazniki' (npr. *o velikih godih, mrtvi godi* 'vernih duš dan',⁶² *pasji godi* 'pasji dnevi', *povodni godi*), iz katere je videti, da se je prvotno 'praznik' pojmoval kot (večdnevno) obdobje, namenjeno (tj. primerno) obujanju spomina na čisto konkretne (religiozne / mitične itd.) vsebine, te pa se v kulturni tradiciji vežejo na konkretno obdobje oziroma na ljudski koledar. Sam. *god* s pomenko 'čas' se pojavlja že pri protestantih, prav tako tudi besedna zveza *per godi* 'pravočasno, zgodaj'⁶³ < **pri godě* (npr. *učimo se pri godi katekizma*) in pomen 'praznik' (npr. *treh krajlov dan / gud / ali prašnik; velikonózhni práznik ali dan, gud; prášnik ali gud boginie te arznéy*), Hipolit⁶⁴ pa ga navaja tudi v pomenu 'god / imendan' > 'rojstni dan'⁶⁵ ter 'obletnica' (kar so lahko tudi pomenske modifikacije in leksikalizacije pomenke 'praznik'). Samo pomenka 'zrelost' v zgodovinskem gradivu ni zabeležena. Zdi se, da bi se pomenka **god-* v pomenu 'zrelost' (prim. M ed. **po godě*), ki prevladuje tudi v prid. *góden* 'dozorel, zrel; zgoden, ran' in tvorjenkah iz njega, utegnila razviti tudi iz pomenke *god* '(pravi) čas'.⁶⁶

Pri ugotavljanju, kakšno bi utegnilo biti razvojno razmerje med pomenoma 'zrelost' in '(pravi) čas', izhajam iz študije M. Pokrovskega,⁶⁷ ki je pojasnjeval razvojno razmerje med pomenoma lat. *mātūrus* 'zrel, goden, dorasel; pravočasen,

⁶⁰ Tudi tu gre za prvotni predlog *sz* v časovni rabi (prim. Kopečný, 1 (1973), 250).

⁶¹ Prim. srb. *drugo doba* 'nosečnost', *žena na tom doba* 'ženska, ki se ji bliža porod' (SPsł III (1979), 283-286).

⁶² Šašelj Bisernice I, 254.

⁶³ Megiser 1977, 38.

⁶⁴ Podajam po gradivu Sekcije za zgodovinske slovarje Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU.

⁶⁵ Tak razvoj je določalo dejstvo, da se je otroku najpogosteje podeljevalo ime po svetniku / zavetniku, na katerega dan se je rodil, in da sta padla 'Geburtstag' in 'Namenstag' na isti dan.

⁶⁶ Po Bucku (1949), 960-961, se pojem 'zgodaj' oblikuje najprej kot 'zgodaj zjutraj', nato pa se razširi še na druge jezikovne položaje, in sicer v smislu *'pred določenim časom'. Večina teh besed temelji na poimenovanjih za 'čas' (č. *časný*, polj. *wczesny*, oboje k *časъ*, ngr. *enōrís* < *en xōrā* ali pa razvijejo kako časovno poimenovanje (slov. *ranъ* 'in the morning' – češ. *ráno* 'jutro' < ide. **wrōdh-no-*).

⁶⁷ Pokrovskij (1899), 233-237: v tej razpravi dopolnjuje svojo že podano razlago in izhaja iz (rekonstruiranega) pomena *'passend, angemessen sein oder machen'.

zgodnji, prezgodnji, preran' in *mātūtīnus* 'jutranji'. Podvomil je o Bréal-Baillyjevi razlagi,⁶⁸ po kateri bi bilo treba lat. *mātūrus* izvajati iz pomena 'jutranji' in na katerega naj bi pomensko vplival tudi glag. *mātūrāre* 'hiteti', ki naj bi »appliqué aux produits de la nature a pris le sens de mûrir«. Svoj dvom opira na pomen besedne zveze *lux mātūra* 'plena, clara' (Eneida), na katero glagol ne bi mogel vplivati. Pokrovskij je svojo analizo povzel v sklep, da se je osrednji pomen prid. *mātūrus* 'pravočasen'⁶⁹ očitno razvijal v dve smeri, in sicer po eni strani v pomenko 'zrel', po drugi strani pa v pomenko '(pre-)zgoden'. Prav s pomenko *mātūrus* 'zgoden' pa se je zelo približal pomenki 'nezrel' v (zanikanem) prid. *immātūrus* (< **in-māt-*), ki bi jo bilo mogoče razumeti tudi v smislu '(pre-)zgoden' / 'nepravočasen'. Vzporedno pomensko razmerje navaja tudi za lat. pridevnika. *mātūrus* in *tempestivus* 'pravočasen, času primeren; zgoden, prezgoden, pred običajnim časom se začenjajoč; zrel', ki se oba lahko uporabljata tudi v zvezi s človekom (prim. *puella tempestiva viro / virgo matura viro*). Poudarja tudi, da je to pomensko razmerje tipološka stalnica, saj se pojavlja v vrsti jezikov (npr. nem. *Zeit* : *zeitig*, rus. *pora*: *poratyj / poristyj*, slov. **godъ*, srb./hrv. *godno*, sln. *godneti* 'zoreti'⁷⁰). Iz debla **ma-tu-* 'gelegene Zeit' sta tvorjena prid. *mātūrus* in tudi *Matuta* 'ime boginje zore in zrelosti', iz debla < **ma-tu-t(-)* pa prid. *mātūtīnus*, ni pa jezikoslovno povsem jasna podrobnost, ali naj bi se prid. razvil z neposrednim pomenskim razvojem iz lat. prid. **matutos* 'zgodnji, jutranji' ali pa iz sam. **Matuta* 'zora'. Rekonstruirani niz pomenskih razvojev (tj. 'zgoden, rani' < '(dober, primeren) čas' < *'passend, angemessen sein oder machen') prepričljivo dokazuje Pokrovskij tudi na slov. **dob-* 'passen, angemessen sein' > slov. **doba* 'priložnost' in **doba* 'čas' (prim. še slov. **dobrъ* 'dober'), čeprav bi bilo treba upoštevati tudi dejstvo, da se znotraj ugotovljivega niza zaporednih pomenov v pomensko primerljivih besednih družinah (tudi različnih jezikov) ne razvijejo zmeraj tudi vse (posamične) pomenke. Če ugotovitev apliciramo na naš primer, vidimo, da se slov. sam. **godъ* ni razvil do pomenskega člana 'jutro'⁷¹ in da se – nasprotno – tudi v sam. *(*j*)*utro* niso razvili pomeni tipa 'zrel', 'pravočasen', 'zgoden', prav tako pa se tudi v slov. prid. **ranъ* ne pojavlja pomen 'zrel'.⁷² Na tej stopnji poznavanja procesov pomenskih razvojev

⁶⁸ Bréal-Bailly (1886), 184-185.

⁶⁹ Walde 470: Lat. *mātūrus* 'rechtzeitig' vzporeja z lat. *tempestivus* 'rechtzeitig' in 'frühzeitig' (opozarja na besedni zvezi nem. *bei guter Zeit*, frc. *de bonne heure*), izpeljuje iz **mā-tu-* kot nekako *'gelegene, gute Zeit' in etimološko povezuje z stir. *maith*, kimr. *mād*, korn. *mas*, srbret. *mat*, nbret. *mad* 'gut'. Prim. tudi Pokorny (1959), 693, sub **mā-* 'gut, zu guter Zeit, rechtzeitig'.

⁷⁰ Pleteršnik I (1894), 225, ima v tem pomenu le iz prid. *goden* izpeljani glag. *godneti*; Pokrovskij, nav. delo, citira glag. *goděti* po Miklošičevem EW (1886), 61.

⁷¹ Pokorny (1959), 87: V slov. se je ta pojem razvil iz kor. **auēs-* 'leuchten', prim. *(*j*)*utro*; ni pa mogoče izključiti razvoja v vzh. sln. *godnja* 'dopoldan' < **godъnja* < **godъn-* s pomenskim premikom v okviru prid. 'zgoden' > 'jutranji'.

⁷² Snoj (1997), 522; izpeljuje slov. **ranъ* < ide. **wrōdh-no-* *'pripadajoč rojstvu sonca'.

ni mogoče izključiti, da so pri tem odločali tudi drugi, morda čisto jezikovni-sistemski razlogi, ki pa niso dovolj razvidni in predvidljivi.

3.5.1 Tudi sln. besedno gradivo izkazuje pri sam. *gōdina* tri pomenke, in sicer (1) 'annus', (2) 'god' in (3) 'dež' (npr. *tiha godina* 'kadar po malem prši'). Sam. *godina* je v pomenki (1), ki se pojavlja na sln. vzhodu, po Pleteršnikovem mnenju⁷³ prevzet iz hrv. govorov, v pomenki (2) 'Namenstag' (Tolminska) bi utegnil biti domač, v pomenki (3) pa se pojavlja na dveh arealih (tj. sln. vzhodu in na jugu / Griblje-Bela krajina); tonem, ki je v sam. enak v vseh treh pomenkah, je najverjetneje analogen po sam. *gōd*. Že prej smo videli, da se pomenka 'dež' lahko razvije prek označevanja pojma *'atmosferske okoliščine', ta pa je v zvezi tudi s časovnimi pomeni, zato se zdi, da bi bilo tudi pomenki (1) in (3) treba razlagati v enakem kontekstu, tj. v medsebojni pogojenosti.

3.5.2 Sam. *godišće* je v sln. izpričan v treh pomenkah, ki se navezujejo na časovne pojme ali na takšne, ki so z njimi v zvezi: (1) 'annus', (2) 'obletnica / praznik', in (3) 'prostor, kjer se godita lan ali konoplja'. Prva pomenka je spet samo vzhodnosln. (prim. *na koncu godišča*; navaja jo tudi Apostel⁷⁴) in ni povsem jasno, ali je v njej treba videti hrv. kajk.-vzhodnosln. izogloso ali gre za prevzem iz hrv. kajk. (prim. enako problematiko pri sam. *godina*). Da pa je tvorjenka *godišće* domača tudi v časovnih (ali v z njimi povezanih) pomenih, kažeta pomenki 'praznik' (npr. za božič / veliko noč (Lašče); prim. *godíszhe* / *gud* 'Fest(tag), prásnik (Hypolit Dict. I, 60)⁷⁵) in 'dies anniversarius' (npr. *o godišćih*). Po izvoru je domača tretja pomenka, ki se očitno nanaša / navezuje na glag. *goditi* oziroma posredno tudi na prid. *goden* 'zrel'. Z mlajšo tvorjenko iz glagola *goditi* -*im* 'zoriti, zrečiti' s pripono -*iščē* imamo opraviti pri sam. *godíſhe* 'Röste, der Art, wo Flachs oder Hanf geröstet wird' (Vodnik, Slov. besednjak-rokop. 63/6b).

3.5.3 Tudi sam. *godovnō -nā* (< prid. **godovъno*)⁷⁶ se pojavlja v vzhodnosln. govorih v dveh pomenkah, in sicer (1) 'praznik' (npr. *nove maše veselo godovno*) in (2) 'Namensfest' (vzhodnoštaj. in Bela krajina, prim. *za godovno komu kaj dati; godovno obhajati*; prim. še besedno zvezo *godovno darilo* 'Namenstagsgeschenk') > 'Geburtstag'. K tem pomenkam obstajajo tudi tvorjenke (npr. *godovnik* 'glavni praznik' (Lašče) < **godovъnikъ*; *godovnja* 'obletnica' (kar Pleteršnik označi kot novoknjižno), *godovnica* 'die Festpatronin; die Festfeier; das Festlied'), ki pa se pomensko lahko nanašajo tudi na sam. *god* 'praznik'. Očitno

⁷³ Pleteršnik I (1894), 225.

⁷⁴ Gradivo Sekcije za historične slovarje Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU (Ljubljana).

⁷⁵ Prim. *prafnovánie ali godíszhe te bogínie Cybeles* 'Megalefia, festag und Schauspiel der Göttinn Cybeles' (Hypolit I, 362).

⁷⁶ Besedo *godovnō* navaja Skok I (1971), 584 kot hrv. kajk. in žumberško.

je, da se je v sln. pomen te skupine samostalnikov vezal večinoma na cerkvene praznike, tudi na tiste, na katere se časti farni zavetnik (prim. češ. / slš. gradivo) in da je k temu tvorjen (drugotni) prid. z osnovo *godovъn-. Pleteršnik navaja še sam. *godovina* (prim. navedeni primer: *Častimo sveto Barbaro in njeno sveto godovno*), ki se zdi samo narobe poknjženi sam. *godovno*.⁷⁷ Glede na doslej obravnavano besedno gradivo odstopa vzhodnosln. *godnja* 'Vormittag', kar najverjetneje izhaja iz pridevnika *godъnъ -a -o 'zgoden, rani', prim. hrv. prislov *godno* tudi 'rano'.

Sklep: Sln. izkazuje reflekse sam. *godъ, *godina, *godišće, *godovъno, *godńa, izstopata pa tudi pomenki 'zrel' in 'Vormittag'.

3.6 Ruščina: V rus.⁷⁸ je besedna družina iz kor. *god- precej razvejana. Za sam. *god -a/-u*⁷⁹ se navajajo naslednje pomenke: (1) 'annus', (2) 'obdobje, odmerjen časovni del' (npr. *nyne takoj god*), (3) pomenka '(pravi) čas' se rekonstruira iz fraze *bez goda*. Sam. *god* s pomenko 'annus' je praktično izrinil edninske oblike sam. *lěto 'annus', ki se je leksikaliziran v pomenu 'voзраст' le v množinskih oblikah *letá let* ohranil dalj časa (prim. analogno mak. *godini*, hrv. *godišta* itd.), vendar pa ga tudi v tem položaju (ob rahlih medsebojnih razločkih v rabi) čedalje bolj izpodriva sam. *god*⁸⁰ (npr. *godá* 'voзраст' / *gódy* 'odraslost, godnost, primerna starost (za poroko)';⁸¹ *gódy* / *godá podxodjatъ*, *bytъ vo vsex godax* 'dorasel za poroko', *bytъ v godax* 'polnoleten, ostarel' : *bez godóv* 'mladoleten', v *gódy idti*, *vyjti iz godóv*. Prim. še: *Ušakov byl uže v letax*, - *nedavno pered tem jemu ispolniloъ pjatъdestjat četyre goda*. *Neznakomec, kotorogo Martemъjanov nazval Sarlom, byl uže v godax, no ješče daleko ne star.*⁸²). Pri tem ni treba

⁷⁷ Štrekelj III (1904-1907), 838, št. 1.

⁷⁸ Даль I (1903), 898-902.

⁷⁹ O naglasu prim. Kolesov (1972), 133.

⁸⁰ Od tega se loči položaj sam *lěto 'annus' v polj., kjer ga je sam. *rokъ izpodrinil samo v ed. (v mn. se je oblika *lěta* trdneje zadržala), medtem ko je množinska paradigma sam. *rokъ (tj. *roki*) v pomenu 'sodba' danes že arhaična, bolj razširjena pa je v pomenu 'rok, termin'; prim. Skorupka I (1967), 375-376, in II (1968), 38-40. Iz različne dinamike nadomeščanja množinskih oblik sam. *lěta je mogoče ugotavljati, kateri izmed obeh samostalnikov, tj. *godъ ali *rokъ, je prej prodrl v paradigmatski sistem sam. *lěto. Zdi se, da sam. *lěto v pomenu 'annus' še ni bil popolnoma ustaljen, ampak je moral biti dvopomenski (tj. s pomenkama 'aestas' in 'annus'). Zdi se tudi, da se je sam. *lěto v edninski obliki pogosteje uporabljal v pomenu 'aestas' (tj. to je bila krepka pomenka tega samostalnika), medtem ko se je množinska oblika *lěta pogosteje uporabljala v pomenu 'annus'. Iz takega stanja bi bilo razumljivo, da se je sam. *lěto v pomenu 'annus' v ednini prej začel nadomeščati s sinonimnimi besedami kot v množini, oziroma da ta proces v vseh slovanskih jezikih tudi še ni končan. Mogoča je bila tudi obratna pot, tj. da se je 'krepki' pomenski člen (tj. 'aestas') umaknil v novotvorjenko ali obratno, npr. sln. *poletje* 'Sommer' <*po-lětje <*po-lětē : *leto* 'annus'; dluž. *leto* / *leše* 'Sommer' : *leto* / *letko* 'Jahr', češ. *léto* 'Sommer' : *rok* 'Jahr'.

⁸¹ Prim. češ. *na době byti* 'biti zrel (npr. dekle za poroko)' (Jungmann).

⁸² Podatki so iz FSRJ (1967), 110-111 in passim.

posebej poudarjati, da predstavlja raba množinskih oblik za izražanje pojma 'vo-zrast' tudi tipološki jezikovni vzorec.

Z množinsko obliko *gody* se nadalje izražajo še naslednje pomenke: pomenka (1) 'praznik, gostija' (*veselъnye gody*), pomenka (2) *'najem' (npr. *vzjaty / otdaty v gody*) in pomenka (3) *'uk' (npr. *otdaty kogo v gody*), od katerih preseneča predvsem zadnja (tj. *'uk'). Ker je pomenka 'uk' v slovanskih jezikih izolirana, tj. ni ji najti vzporednice, imamo pred seboj najverjetneje (lokalno) pomensko inovacijo, za katero se zdi mogoče, da izhaja iz podobnega pojmovnega izhodišča kot pojem (pravne narave) *'najem' ali *'dogovor', tj. *'z dogovorom določeno (učno) razmerje, pogodba'. Tvorjenke tipa *godik / godok / godoček, godovój* se nanašajo predvsem na (danes produktivni) pomen 'annus', drugi pomeni pa so – kot v vseh slovanskih jezikih – tako ali drugače vezani na tvorjenke iz slov. prid. **godъn-* (prim. prid. *godnyj* 'dober, primeren, zmožen' in 'pameten/ koristen' (sibir.); besedna zveza *godnaja duša* s pomenom 'kmet, ki je plačeval državni davek (v carskem času)', *godnyj* 'rekrut' (voron.) / 'tak, ki je namenjen za rekruta'; iz prid. so izpeljane še *godnost* in *godnik /-nica*, npr. *godnikov povezli v gorod* 'rekrute'; *godnjá* 'vse, kar je za kaj primerno' (volog.), tj. 'čas, primeren za kaj' in 'čas, doba; določeni čas'⁸³).

Strus.⁸⁴ pozna sam. *godъ* z dvema pomenkama: s pomenko (1) 'rok, termin' (npr. *Ot Čьръnѣka къ Ludъslavu. Vъda teбѣ Stv ... dalъ esi godъ dva lѣta*; 12. stol.) : 'perioda, časovni odrezek' (npr. *lѣto es(тъ) godъ, v nem že slnce životnyxъ prohoditъ krugъ*; 15. stol.), ki se lahko izraža tudi z množinsko obliko *gody* 'čas, doba, določen časovni odrezek' (npr. *vъ polunoštъnija gody*), in s pomenko (2) 'annus' > 'voztarst' (npr. *Ivanko Leontъevъ synъ, rožaemъ smuglъ, volosomъ černъ... molodъ... godъ vъ dvadcatъ*). Na časovni pomen *god* 'annus' se nanaša vrsta tvorjenk s (podaljšano) osnovo *godov-*, prim. prid. *godovój* 'letni' (> sam. *godovaja* 'služba za eno leto', *godovoje* 'enoletna plača'), sam. *godovikъ* 'enoletna žival' (prim. *l...l. 5 telic 3-let, 2 byčka 2-let, byček da telka godoviki*), *godovščik* 'človek, ki leto dni opravlja kako službo' < **godovъščikъ*⁸⁵ < **godovъsk-*, sam. *godovalъščik* < **godovalъsk-* (prvič zapisan v 13. stol.), glag. **godovati* 'prebivati kje eno leto (in opravlјati vojaško ali kako drugo službo)' > 'preživljati čas' : 'dovoliti'.⁸⁶ Nasprotno pa je (starejša) pridevniška tvorjenka *godnyj* 'primeren' > 'ki ima veljavo' (npr. *Povedaša že i si, jako prihodjaty k nemu noščiju vovody otai ... nosjaščie къ nemu dary i čti i vsju godnu službu*. (11. stol. po zapisu iz 15. stol.)) redkejša.

⁸³ SRNG 6 (1970), 270.

⁸⁴ SRJ 4 (1977), 54-59.

⁸⁵ Vinogradov (1972), 87. Pripona *-ščik* je tvorna za izpeljavo sam. m. spola iz samostalniških in glagolskih osnov.

⁸⁶ Gl. ob ruskem gradivu pri glag. **goditi*.

3.6.1 Rus. sam. *godina* pomeni v knjižnem jeziku⁸⁷ 'čas pomembnih družbenih dogodkov' (npr. *istoričeskaja godina*), narečno gradivo⁸⁸ pa izkazuje 4 pomenke: (1) 'annus' (npr. *vot uže pjataja godina pošla* (volog.; zastar.)) > 'obletnica' (volog., jarosl.) / 'spominjanje pokojnika' (vladim.; v tem pomenu tudi samomožinska oblika *godiny / godoviny*); (2) 'čas, doba' (npr. *guljaj, guljaj, detina, pokul tvoja godina*); (3) 'ura' (npr. *inaja godina*); (4) 'usoda' (npr. *Kak že budet togdy, jak na kogo xudaja godina spostignet?* (smol.)). Nekaterne izmed teh pomenk so izkazane že strus.⁸⁹ (1) *godina* 'vremja, pora' (npr. *vъ godinu osenjuju*); pod ta pomen se v slovarju uvrščajo še pomeni 'naznačennaja, opredelennaja pora čego-l., srok' (npr. *poslědnjaja godina*), 'vestъ, izvestije (o sobytii kotoroje dolžno proizojti v izvestnuju poru, vremja)' (npr. *velikij že knjazъ /.../ slyšavъ neveseluju tu godinu.../*); (2) 'opredelennyj (korotkij) promežutok vremeni, čas' (npr. *od devjatoe že godiny togo dni paki bezvěrnij povelě biti gradъ vozlě razrušenogo města*); (3) 'vremja cerkovnoj služby i cerkovnaja služba' (npr. *i bljudetъ godinъ zautrěnixъ*); (4) *godina / godiny* 'godovščina smerti, godovoje pominovenie umeršix' (npr. *i priěxa knjazъ na godinu otca svojego vъ Tferъ*). V tem gradivu izstopata pomenki sam. *godina* 'usoda' in 'novica'. Prva izmed obeh bi mogla nastati tudi na podlagi pomena besedne zveze *hudaja godina*, in sicer nekako kot 'slabe okoliščine' > 'nesreča' (in nato prenosom te pomenke na simpleks *godina*).⁹⁰ Pomenka *godina* 'novica', o katere pogostnosti iz navedka ni mogoče soditi, pa je v strukturi pomenske mreže te besedne družine v slovanskih jezikih izjemna. Vsekakor bi pomen sam. *godina* v tej točki zahteval dodatnega študija, iz podanega navedka pa bi se moglo domnevati, da navedeni pomenski opis besedne zveze **neveselaja godina* kot 'žalostna novica' ni ustrezen oziroma da imamo pred seboj časovni tožilnik⁹¹ (tj. *neveseluju godinu*) tipične besedne zveze s pomenom v okviru pojma *'težki časi, težke (časovne?) okoliščine' (prim. ukr. *čulo ž moe serdce nedobru hodynu*), *'težka usoda' ipd.

3.6.2 Redka je tvorjenka *godišće* 'annus' (npr. *živšu že emu okajannomu vъ carstvu-juščemъ gradě Moskvě ...godišće i polъ*).⁹² Za strus. sam. *godъe* 'gospodarsko izkoriščljivo zemljišće' < **godъje* (glede pomenke 'koristna, pozitivna stran česa' prim. tudi rus. *godъě* 'vse, kar je primerno (tudi vreme)' (arhang.)), ki ima

⁸⁷ Ožegov (1963), 132.

⁸⁸ SRNG 6 (1970), 268.

⁸⁹ SRJ 4 (1977), 56.

⁹⁰ Mogoče bi bile tudi drugačne razlage tega pomena, prim. starinsko *rokъ* 'termin, določeni čas, obdobje' in rus. nareč. tudi 'usoda' (prim. Dalъ IV, 103, sub *rokъ*).

⁹¹ Časovni tožilnik je znan tudi iz drugih slov. jezikov, npr. srb./hrv. *rekne jedan dan/ prošlu zimu*, (prim. Ivšić, (1970), 376-377), na tem mestu ni mogoče izključiti niti opuščanja predloga *vъ* zaradi izglasja predhodne besede (**slyšavъ vъ neveseluju godinu*).

⁹² SRJ 4 (1977), 57.

že strus. sinonime *ugodьje, sьgodьje, prigodije*,⁹³ pa je pomensko motivacijo treba iskati v pomenskem območju *‘kar je ugodno / koristno / v prid’ (prim. tudi hrv./srb. *dobro* ‘imetje, posestvo’, nem. *das Gut* ‘Vermögen’⁹⁴).

3.6.3 Tvorjenka *pogoda*⁹⁵ knjižno pomeni ‘sostojanje atmosfere v danem mestu, v danem vremenu; das Wetter’, v narečjih pa je izkazan pomen bodisi v smislu lepega vremena (tj. ‘vedro / lepo / jasno / suho vreme’ (južna in zahodna narečja)) bodisi v smislu slabega vremena (npr. ‘neurje, deževno vreme; dež, sneg, metež, burja’). Samo v smislu slabega vremena se uporabljata tudi tvorjenki *pogódica* ‘neurje, sneg, veter, burja, metež’ (< **pogód-ica*) in *pogódišće* ‘isto’ (< **pogód-išće*, tj. spet s pripono *-isk(j)e). V smislu lepega vremena se sam. *pogoda* uporablja že v 14. stol. (npr. *a korablъ stoitъ i pogody ždetъ*⁹⁶). Prav tako se s tvorjenko **pogodьje* izražata obe pomenki (tj. ‘ugodno vreme’ / ‘ugodna smer vetra’ : ‘vihar, burja’), poleg tega pa tudi pomenki ‘sootvetstvie’ in ‘ugoždenie’. Zadnji dve pomenki se najverjetneje navezujeta na pomenko glag. *ugoditъ*, medtem ko bi prva lahko izhajala iz pomena predložne zveze **po godě* (k sam. **godъ*) z difuznim pomenom v smislu *‘(ugodne) okoliščine, ugodni / pravi čas ipd.’,⁹⁷ k temu pa se je sekundarno na podlagi besednih zvez (prim. tudi južnoslov. besedne zveze pri sam. *godina* itd.) razvil tudi pomen ‘(*slabe vremenske okoliščine) burja, vihar’.

Sklep: V rus. so izkazani samostalniki **godъ*, **godina*, **godišće*, **pogoda*, *(-)godьje, **godńa*; v njih se časovni pomeni prepletajo z nečasovnimi, ki izhajajo pretežno iz pomena *‘ugoden, pravi, primeren’.

3.7 Ukrajinsščina: Ukr. (zastareli in narečni) sam. *hod / hid hoda*⁹⁸ ‘annus’ je redek (npr. /.../ *tak hodiv z dev’jatnadčatъ mav*), saj ga je v tej pomenki nadomestil sam. *rik* ‘annus’ < **rokъ*; na pomen ‘annus’ se tvorjenke lahko neposredno navezujejo (npr. *hodók / hodóček, hodovyk* ‘enoletnik, star eno leto’) ali pa iz njega samo izhajajo (npr. ukr. nareč. *hodovyny* ‘obletnica’, stokr. *hodiszczce* ‘annus’ in nareč. *hodovyšče* ‘annus’ / ‘letni rok za najemne delavce’⁹⁹). Pomen ‘annus’ je že stokr.¹⁰⁰ (npr. *a ešče esmy dali obroкъ tomu monastirevi iz našego dvora na každyj godъ čelyj po desetъ bočok vina*). O še drugih pomenkah, ki jih

⁹³ Opyt (1858), 200; Sreznevskij (1903), 690, 1134-1135; Sreznevskij (1895), 1392 (poleg številnih drugih pomenov).

⁹⁴ Skok I (1971), 420: razlaga *dobro* kot kalk po lat. *bonum*, it. *bene*; Kluge-Seebold (1989), 283.

⁹⁵ Dalъ III (1980), 155-156; Ožegov (1963⁵), 520.

⁹⁶ Sreznevskij (1895), 1014-1015.

⁹⁷ Ta pomen je v slov. jeziki osrednji, prim. češ. *nepohodnouti se* ‘spreti se’ : starejšemu *pohodnouti se* ‘isto’ (Zubatý I (1945), 243-4).

⁹⁸ Prim SUM II (1971), 102d.; Hrynčenko I (1907), 296 in 285; ESSJ 6 (1979), passim.

⁹⁹ ESUM I (1982), 544-545.

¹⁰⁰ SSUM I (1977), 247.

je sam. *godъ nekoč moral imeti in ki jih še izkazujejo drugi slovanski jeziki, bi lahko skleпали iz tvorjenk: (1) na pomenko 'božič' iz besedne zveze *hidni svjata* 'božič' < *godъn- (tj. 'božični prazniki'); (2) na pomenko *godъ / *godi (I mn.) 'gostija, praznik', najverjetneje v smislu 'pojedina',¹⁰¹ pa glag. *hoduváty* (nedov.) 'hraniti' (npr. *hodujutъ nas duže dobre smačne vse i-sviže i harno podane*) / 'krmiti' (npr. *Čym že ty svoho konja budeš hoduvaty?*) / 'skrbeti za, preživljati' (npr. *robuv robotu čornu, ščob hoduvatъ simъju*) in refleksivni *hoduvátysja* (nedov.) 'jesti, hraniti se', 'preživljati se' < *godovati (se) z vrsto nadaljnjih tvorjenk istega pomenskega obsega, npr. *hodovannja* < *godovanъje, *hoduvalъnik*, *hoduvalъnica*, *hodovanecъ* / *hodovanka* 'rejenec / rejenka', *hodivlja* 'gojenje, reja'; (3) na pomenko 'vreme, vremenske okoliščine' iz prid. *hodnyj* 'jasen (za vreme)' in sam. *néhidsъ-hodi*¹⁰² 'slabo vreme, neurje', ki bi ga – sodeč po obliki – lahko rekonstruirati tudi kot *negodъ negodi (ž. spol) k hipotetičnemu sam. *godъ *'lepo ugodno vreme' (prim. prav tako redek srb./hrv. *god -i* (ž. spol) 'sreča' in ukr. nareč. *nevzhid* 'nesreča'), vendar pa je ta samostalnik najverjetneje nastal vzporedno in neodvisno v obeh jezikih in ne sodi v pslov. dediščino;¹⁰³ (4) na pomenko 'primeren / pravi čas' pa iz prislova *záhodja / zahodi* < *za goda / *za godi (?), prim. še rus. nareč. *zagodja* 'zaranee, zablago-vremeno';¹⁰⁴ (5) na pomenko 'primerna, odrasla' iz besedne zveze *godna zamoužъ*; (6) na vrsto pomenk, ki izhajajo iz difuznega pomena v korenu *god- in ki se vežejo za prid. *godъn- (prim. ukr. *hódnyj* 'vreden česa, zaslužen', 'zmožen / sposoben (kaj narediti)', starinsko *hodnyj* 'koristen / ugoden', 'določen, namenjen', 'odrasla / zrela za možitve', in prid. *hidnyj*¹⁰⁵ 'vreden česa', 'tak, ki ima odlike (tj. *dobre lastnosti)', 'spoštovan' (< *gōdn- < *godъn- itd.).

3.7.1 Sam. *hodyna* izkazuje v ukr. pomenke, kot so: Pomenka (1) *'odrezek časa, odmerjen čas', najpogosteje 'ura, tj. odseček časa, dolg 60 minut' > 'šolska ura', 'pevnyj period času, pevná pora, pevnyj moment' (samo v ed., npr. *ljubitъ Ukraïnu... v hodinu ščaslyvu i v radosti mytъ, ljubitъ u hodinu nehody; mertva / tiha hodyna* 'siesta') in samo v besednih zvezah s pridevniki *hirkyj / lixij / nedobryj / čornyj itd.*, ki omogočajo pomenski premik v smeri *'važki, skrutni obstavyny' (npr. *čulo ž moe serdce nedobru hodynu*; prim. tudi zveze z velelniki

¹⁰¹ Machek (1957), 135.

¹⁰² SUM V (1974), 277.

¹⁰³ SPsł III (1979), 285. Preseneča, da je na približno istem arealu izkazan tudi sam. *i*-osnove *doby dobi (poleg *doba / dobo*): stolpj. (15.-17. stol.) redko *dob*' (prim. *tą dobią* 'wtedy, wtenczas' / *o tę dob* 'o tej porze' / *w tę dob* 'isto' / *w jedną dob* 'jednocześnie'); sln. nareč. *dōb dōbi* 'czas, pora', pkm. 'rodzaj, gatunek', 'sposób'; srb./hrv. *dōb dōbi* 'czas, pora, okres = doba' (*u to dob*); ukr. nareč. *dib doby* 'czas, pora' (npr. *nična dib* 'pora nočna', *na vsjaku dib* 'w każdym czasie'; 'wiek człowieka, lata' (*sej čolovik u vašu dib*).

¹⁰⁴ Daľ I (1978), 569, omenja za rus. prisl. *zágodja / zagodjá* (tamb., orl., penz.), *zagodí*. Prva dva sta morda sed. tvor. delež. glag. *zagoditъsja* 'zanadobitъsja spěšno'.

¹⁰⁵ Karaš (1975), 116.

bodaj / nexaj / byj v psovkah, npr. *a byj tebe lyxa hodyna*); prim. še tvorjenke, npr. manjšalno *hodynka, hodynnik* 'ura (kot priprava za merjenje časa)' itd. Pomenka (2) 'tepla, suxa pohoda' (npr. *hodyna j nehoda často minjajutъsja v nadmor'i*), kot jo - poleg temeljnega pomena 'Wetter'¹⁰⁶ – vsebuje sam. *pohoda* 'spokijnyj stan atmosfery (bez xmar, opadiv, vitru itd.)', v kateri se pojavlja tudi nasprotna pomenka 'nehoda, slъota'.

Sklep: V ukr. so izpričani: sam. *godъ (redko), *godina (redko), *godišće in *godъ, prevladujejo pa pomenke, ki se nanašajo na časovne pojave (tj. različne časovne odsečke: 'ura', 'leto', 'doba, obdobje', 'vreme', 'prazniki', itd.

3.8 Beloruščina: Brus.¹⁰⁷ narečja izkazujejo sam. *hod* 'annus' (> manjšalnico *hódžik*) in prid. *hadavý* 'letni', na to pomenko se navezuje tudi sam. *hadavina* 'obletnica' < *godov-ina. Na nekdanji obstoj še drugih pomenk pri sam. *godъ posredno kažejo glag. *hodovacъ* 'preživljati (kje) leto', nareč. glag. *hadavácъ* 'vzgajati, hraniti; rediti' (npr. *maci adna hadavala dzjacej*; *h. cjaljat* 'rediti teleta'; *h. jáblyni* 'gojiti jableane') in povratni glag. *hadavácca*, nareč. *haduvácca*¹⁰⁸ 'rasti' (npr. *janý tut radzilisja i tut hadaválisja*), ki se pojavlja tudi s predponami *vy-*, *da-* (< slov. *do-), *na-*, *pa-* (< slov. *po-) in se pomensko navezujejo na pomen 'gostija, praznik'.

3.8.1 Sam. *hadzina* je izpričan tudi v starejših jezikovih spomenikih, in sicer s pomenkami: (1) 'hora', '(nedoločen) čas / doba / trenutek' (npr. *zasnucъ na jakúju hadzinu* 'zaspati za kratek čas') > 'čas, določen za molitev'; (2) brus. nareč. *hodzina* 'slabo vreme'. V besednih zvezah s pridevniki pa pridobiva dodatne pomenske konotacije, npr. *šeraja hodzina* 'sompak', *čornaja / lixaja hadzina* 'težki časi' itd. Za stbrus. se navajata tudi sam. *godišće* 'annus' (poleg še drugih časovnih oznak, npr. *roki, časi, godi*) in *hodiny* 'uhodki, hadavyja paminki'.¹⁰⁹

Sklep: Brus. oblike temeljijo na izhodiščnih *godъ 'annus' / *'gostija, praznik', *godina 'ura / trenutek', 'slabo vreme'.

3.9 Poljščina: V stpolj. je sam. *gody* (mn.)¹¹⁰ izpričan z naslednjimi petimi pomenkami:¹¹¹ (1) 'praznik (krščanski in starozavezni)' (npr. *Ta sloua pise suŕti Lucas*

¹⁰⁶ SUM VI (1975), 715.

¹⁰⁷ BRS (1962), 211 in passim, Bjalkevič (1970), 137. Prim. še HSBM 3 (1986), 20-29; ESBM 3 (1985), passim. ESSJ 6 (1979), passim.

¹⁰⁸ BRS (1962), 196; Bjalkevič (1970), 137.

¹⁰⁹ HSBM 7 (1986), 20-22.

¹¹⁰ I ed. *godъ v polj. ni več izpričan; po navedku ESSJ 6 (1979), 191, pa je redko izpričan.

¹¹¹ SSrP II (1956-1959), 446-447.

na cesch y no falø godom nyneysim. Dzen szodmi tymysz godi bødzye poczczyon.); (2) 'božič' (tj. *święta Bożego narodzenia*); (3) 'slavje, gostija, pir'; (4) 'davek fevdalcu ob slovesnih praznikih'; (5) 'dubium' (npr. *Otha ne wszanzl grziwni oth Sandziuoya za to, bi dal yego rōcoymam milczenye o ffszityki godi.*). – Po podatkih narečnega atlasa¹¹² ima sam. *gody* lahko samo pomenko 'božič' (srednja / severna Šlezija: ker se tu pojavlja pomenka 'svatbena / poročna gostija' samo v zvezi s svetopisemsko zgodbo o svatbi v Kani Galilejski, se sklepa, naj bi se razvila prav pod svetopisemskim vplivom, nadalje se pojavlja samo pomenka 'božič' še v sosednjih predelih Malopoljske, na južnem Velikopoljskem, na Krajini, v Borih, na Kašubskem, Mazurskem in na Mazovskem), povsod drugod pa se hkrati pojavljajo tudi še druge pomenke te besede. – Pomenka *gody* 'svatbena gostija' (npr. *gody weselne*) je izpričana v osrednji Poljski, v številnih krajih Malopoljske, Šlezije, na srednjem in severnem Velikopoljskem s Kujavi, na Mazovskem in Podlasju, z njim povezani pomen 'jubilejna svatbena gostija' v vzhodnem obmejnem pasu (npr. *gody złote, gody srebrne*) pa je severovzhodnopoljski in kujavski. Poleg tega se pojavljajo še pomenke 'praznik, (karkršnokoli) praznovanje' (npr. ob krstu ali npr. t. i. *wolowe gody* 'dan, ko volov ne vpregajo') / 'dobri časi, dobro življenje' (npr. *zab ijimy wēpška i wyprawy sob'e gody*) / 'hrupna zabava, ples' (npr. *benże m'au gody*) / 'dobro se imeti' (prim. frazo **jymėti gody*), slednje je znano samo na nekaj točkah. – Pomenka *gody* 'obdobje od božiča do novega leta' je izpričana v južni Šleziji, južni in osrednji Malopoljski in ob vzhodni meji, redkejša pa je na severovzhodnem Velikopoljskem in na Kašubskem, medtem ko je pomenka 'karneval, predpust' izpričana samo dvakrat, in sicer v okolici Tomaszowa Lubelskega in Garwolina. Iz predstavljenega gradiva se vidi, da v polj. besednem gradivu ne srečamo pomenke 'annus', ki smo ji v bolj ali manj razvidni obliki lahko sledili v dosedanji razpravi, ampak se pojavlja samo pomenka *'praznik (-i)'.

Zaradi možnosti metonimičnega povezovanja med (posameznimi) pojmi in pomenskega prepletanja med pomenkami besed z kor. *god-, na katere – kljub morebitnim razločkom v distribuciji in konkretnih razvojnih usmeritvah posameznih pomenk – pritiskajo tudi pomenska polja njihovih sinonimov, je rekonstrukcija najverjetnejših razvojnih poti oziroma predvsem kar najbolj enoumna določitev razvojne pomenske verige (tj. tiste pomenke v konkretni besedi, ki je bila neposredno izhodišče za nastanek nove / sledeče pomenke) za sam. *godz precej težavna. Zato si skušam pomagati predvsem z analizo distribucije posameznih pomenk, tako z arealnega vidika kot tudi z vidika distribucije pomenk znotraj posameznih besed in njihove distribucije v pomenskih poljih) oziroma z rekonstrukcijo (jezikovnega) položaja vsake pomenke v pomenski mreži besedne družine, z analizo njenega razmerja do drugih pomenk.

J. Fedorowicz v svoji razpravi¹¹³ ugotavlja, da bil je sam. *gody* 'božič' v stolj.

¹¹² MAGP XII/2 (1969), 94-101.

¹¹³ Fedorowicz (1966), 356-362.

predvsem ljudsko / narečno poimenovanje za knjižno *Bože narodzenie*, dokazuje pa to z dejstvom, da izvirajo stolj. zapisi te besede predvsem iz sodnih zapisikov, za katere je tudi sicer značilno večje število govornih prvin. In ker se je sam. *gody* v knjižnem jeziku že prav od začetka nadomeščal z drugimi poimenovanji, se sme domnevati, da je bil občuten (nekoliko) pejorativno. Nasprotje med rabo ljudske in knjižne besede bi posredno lahko kazalo celo na to, da se je sam. *gody* prvotno uporabljal za nek drug – najverjetneje pa še predkrščanski – praznik (dogodek / dogajanje) v (približno) istem časovnem obdobju, glede na rabo množinske oblike pa je celo zelo verjetno, da so praznični dnevi trajali več dni.¹¹⁴ In kaj k izvoru tega sam. lahko tvornega prispeva pomenska analiza njegovih sinonimov?

Že takoj na začetku je mogoče ugotoviti, da se noben izmed primerljivih slov. sinonimov, tj. ne **porzъnikъ* (< *'dela prazen / prost dan') in ne **svętzьkъ* / **svętzьky* (pslov. **svętzьci*), ni niti pomensko tako razvejal kot sam. **godъ*, niti se ni tako izrecno osredotočil prav na ta (decembrski) praznik, zato smemo domnevati, da ni mogel že od začetka pomeniti 'praznik (sploh)'. Če pa se upošteva še dejstvo, da sam. *gody* pomeni tudi 'slavje, gostija, karneval', se nam še okrepi sum, da se v poimenovanju skrivajo sledi določenih starejših (etnoloških) vsebin in da te najverjetneje odražajo določene poganske (praznične) dejavnosti v novoletnem času, enak sklep pa omogoča tudi pogled v nasprotno smer, tj. da poimenovalna motiviranost sam. *gody* ne odraža krščanske vsebine praznika 'božič'. V tem smislu si ne moremo pomagati s poimenovanjem za mesec 'december' (prim. polj. narečno *godnik* 'december' < **godъn-ikъ* (Sopotnia Wielka)¹¹⁵ in gluž. *hodovnik* 'isto' < **godovъn-ikъ*), saj bi ta načeloma lahko bil motiviran tudi s krščanskim praznikom za 'božič'¹¹⁶ (prim. nem. *Christmonat*, it. sard. *nadale*, sln. nareč. *velikobožičnjak* 'december' in *malobožičnjak* 'januar',¹¹⁷ ker se pojavljajo na tako oddaljenih točkah, gre nedvomno za samostojne in vzporedne razvoje, ki temeljijo na enakih / skupnih predstavah).

Obdobje okrog zimskega sončnega obrata je bilo (tako kot obdobje poletnega sončnega obrata) v dolgi človekovi zgodovini eno izmed najpomembnejših obdobjev v letu, saj se ga pojmovalo kot prehod od starega leta k novemu,¹¹⁸ zato bi bilo že iz tega razloga mogoče predvidevati / dopuščati pomenski razvoj pojma 'annus' < pojma *'čas / obdobje (okrog novega leta)'. Teoretično bi bilo sicer mogoče, da bi se prav zaradi primernosti tega obdobja (za določene dejavnosti) pomen 'annus' razvil tudi prek oziroma iz pojma *'primerno / ugodno obdobje', vendar pa bi bilo v tem primeru treba 'ugodnost / primernosti' pojmovati v

¹¹⁴ Prim. Schuster-Šewc 5 (1979), 306.

¹¹⁵ Moszyński KLS II/1 (1967), 173, omenja to vas na obmejnem pasu med Poljsko in Češko.

¹¹⁶ Miklošič (1867), 22.

¹¹⁷ Miklošič (1867), passim.

¹¹⁸ Prav v zvezi s tem je bilo poleg kresnega obdobja (tj. poletni solsticij) to najvažnejše obdobje (tj. zimski solsticij).

okviru neke konkretne (družbene) paradigme in v smislu določene družbene 'primernosti', 'ugodnosti', saj z atmosferskega stališča čas gotovo ni bil ugoden, po koledarju preprostega človeka pa je bil vsak čas primeren za nekaj. Ne vemo zanesljivo, ali so Slovani v najstarejših časih izražali pojem 'annus', vendar pa se glede na dostopno znanstveno argumentacijo ta zdi razmeroma pozen. Poleg sam. iz slov. korena *god- se v tem pomenu uporabljata še (leksikalno različna) samostalnika *lěto in *rokъ (prek *rek- 'sagen') < ide. *rek- / *rēk- 'anordnen',¹¹⁹ pri čemer se slednji po strukturiranosti delov pomenske mreže približuje delom pomenske mreže v besedni družini s korenem *god-. Ugotavljamo, da sam. *rokъ pomeni 'annus' v delu slov. jezikov (češ. / slš. / polj. / gluž. / ukr. / brus. / strus. / rus. nareč. (tj. južno in zahodno)), poleg tega pa tudi še 'dies constituta' (strus. / rus. dial. / srb./hrv. / sln.), 'fatum' (rus. / sln. nareč.), 'omen' (sln.) pa tudi 'voзраст' in 'pravilo' (strus.).¹²⁰ Ker etimološka zveza sam. *rokъ in kor. *rek- ni sporna, tudi ne more biti sporno, da zgoraj navedeni pomeni (tj. 'annus', 'dies constituta', 'omen', itd.) na neki točki razvoja pomenske mreže lahko stopijo tudi v notranjo zvezo s pojmom 'sagen' ali nečim, kar je povezano z njimi. Hkrati pa združenost na videz tako raznorodnih pomenov (ki odsevajo pojme pravne in narave predstave) znotraj iste besede (oziroma besedne družine), daje slutiti, da se je tudi sam. *rokъ v pomenu 'annus' razvijal v kontekstu podobnih predstav oziroma – po tedanjem pojmovanju – očitno pomembnih dejavnosti, morda celo v določeni navezavi na sam. *godъ.

3.9.1 Sam. *godzina*¹²¹ 'hora' je izpričan že v stpolj. v več pomenkah: 'ura' in 'pravi čas, trenutek' (npr. *Tø godzinoŕ anna, zona gego, a Sara, dzewka gego, ... poczølesta-szicz. I wzdrawion jest sługa jego onyiežto godziny.*)¹²² – v besednih zvezah prid. navadno povzroča nastanek pomenskih odtenkov / pomenskih sprememb, prim. *szara godzina* 'sombra, mrak' (prim. tudi brus.!) –, 'čas pomembnih, zlasti slabih dogodkov' (npr. *Nye pomosze kurzenye pyolyna, gdy przydze moya godzyna.*), 'določen, pravi čas' (npr. *jako mne Ondrzej doszicz vezinil za lup, nisch godzina przisla*), z množinsko obliko *godziny / godzinki* 'molitve po kanonu' (prim. tudi kašub. *gozinki*¹²³ 'horae canonicae', *gozinka* (m. spol) 'človek, ki vodi molitvene ure v cerkvi'), kar je kalk po lat. *horae canonicae* (prim.

¹¹⁹ Pokorny (1959), 863: Navaja cslov. *rokъ* 'bestimmte Zeit, Ziel', *rešti rekъ* 'sagen', *raknqi / račiti* 'wollen'; Vasmer III (1971), 469-497, pa izhajajoč iz pslov. **rokъ* *'Frist, Terminus', opozarja na enako pomensko motivacijo rus. *rok* 'fatum' < pojma 'reči' in lat. *fātum* k *fāri* 'govoriti', *fābula*.

¹²⁰ Zanimivo je, da slov. tvorjenka **szrokъ* (Vasmer III, 740-741) izhaja iz pslov. pomena *'soglašenie', razen v pomenu 'die Frist, der Termin' (strus. / rus.), sln. *srok si dati* 'sich begrüßen' (Pleteršnik II (1895), 564). Prim. še romun. *sorok* 'Frist', *a soroci* 'odrediti rok' (Skok III, 121).

¹²¹ SSStP II (1956-1959), 446-448.

¹²² Rospond (1949), 438; stčeš. ima na tem mestu *v tu hodinu*.

¹²³ Sławski I (1952-56), 308-309.

poleg drugih tudi rus. *časý* 'pobožnosti, molitve' < *čas* 'hora'), in celo (napačno?) namesto *gody* 'calendae' (npr. w *godzinach* 'w gody'). Tudi v kašub. govori sam. *gozëna* pomeni 'hora', enako tudi manjšalnica *gozinka* 'urica' (poleg kašub. *gozinka*, polj. narečnega *godžinka* 'pikapolonica, Coccinella septempunctata'¹²⁴) in *gozinečka*. V besednih zvezah s pridevniki pridobi sam. **godina* tudi nove / dodatne pomenske odtenke, npr. *ostatnã gozëna* 'zadnja ura', *načãrnq gozëna* 'za težek čas'.

Zaradi izraženega mnenja, da je cslov. sam. *godina* bohemizem, sta v tem kontekstu M. Basaj in J. Siatkowski¹²⁵ analizirala tudi polj. sam. *godzina*. Prišla sta do sklepa, da končnega odgovora no to vprašanje ni mogoče podati in da češkega vpliva ni mogoče nedvoumno izključiti, čeprav bi z nekaterimi jezikoslovnimi argumenti (npr. razmeroma pozni nastanek časovnega pomena 'hora', vzporednice v dluž. *góžina*, ukr. *hodyna*) lahko dokazovali tudi poljskost tvorbe.

3.9.2 V polj. izkazuje tudi sam. *pogoda* več pomenk, in sicer: (1) 'vreme' in 'lepo, sončno vreme' (> 'duševni mir'), in k temu pridevnike *pogodny* 'lep (o vremenu), jasen' (> preneseno 'veder, vesel, umirjen') / *pogodliwy* (npr. *gdy jesień ciepla i pogodliwa, pogodna, będzie wiosna takąż*) / *pogodowy* 'vremenski'; prim. še glag. *wypogodzić się / -gadzać się* 'zvedriti se (nebo, čelo); (2) *pogoda*¹²⁶ 'priložnost, prilika' oziroma 'odpowiednia pora' (npr. *starożytni wystawiali pogodę, czyli właściwą do działania chwilę*). Tudi kašub. sam. *pogoda* pomeni 'vreme' (prim. reklo *do gód sëtme pogód* za spremenljivo in nestanovitno vreme pred božičem), tudi samo 'lepo, toplo vreme', v besednih zvezah pa vpliva na pomen celotne zveze lahko pridevnik (npr. *p'ąknã / dobrã / lëxã pogoda / vilcã pogoda* 'dež s snegom') ali pa izbrani predlog (npr. *za pogodë* 'odpowiednia pora' < **za pogody*; prim. strukturo v sln. *za časa* 'so lange es noch Zeit ist' / 'rechtzeitig' / 'frühzeitig', rus. *zablagovremennno* itd.); prim. tudi manjšalnico *pogodka* 'piękna, słoneczna pogoda'. Teže pa je pojasniti razvoj kašub. sam. *pogódki* v pomenu 'kąt zapadły, okolica przysłowiowymi deskami zabita' (prim. še polj. *uroczysko* 'odljuden, samotni kraj', ki ima ob tem še druge pomene, npr. 'naravna meja', 'sveti log', 'prazen prostor pred staroslovanskim svetiščem').

Sklep: Polj. (s kašubščino) izkazuje samostalnike *gody* (I mn.), **godina* (prevladuje pomen 'hora') in **pogoda* (prevladuje pomen 'Wetter').

3.10 Lužiška srbščina: V lužiškosrb. jeziki sam. **gody* pomeni 'božič': dluž. *gody*¹²⁷ (*wot god, do god; ku godam*) – enako *goda*, narečno tudi 'hohes Fest, Feiertag

¹²⁴ OLA I (1988), 173 (t. 496, 325); Šivic-Dular Traditiones 26 (1997), 70.

¹²⁵ Basaj-Siatkowski 6 (1967), 9-10.

¹²⁶ SJP 6 (1964), 793; Urbańczyk JP 38/5 (1958), 388 (v rec. M. Pontanusa, KK).

¹²⁷ Šwjela (1953): 325, sub *Weihnachten*.

überhaupt', gluž. *hody*;¹²⁸ k temu tvorjenke z osnovo **god-ov-* (prim. *hodowny, hodownička, hodownik / hodowny męśac*,¹²⁹ dluž. *godownik* 'december', *gódo-wac / gódowaś* 'veseljačiti, pirovati', *gódownik* 'gost, veseljak, kdor rad piruje'); prim. tudi sam. *gody* v besedni zvezi *mjazy gódami* s pomenom 'čas med božičem in tremi kralji' (prim. sln. *velikobožičnjak* < *'veliki božič' : *malobožičnjak* < **mali božič* 'praznik svetih treh kraljev'). H. Schuster-Šewc¹³⁰ meni, da dluž. *gody* »urspr. - ähnllich wie germanisch Julfest¹³¹ - eine andere Bedeutung besaß und nur allgemein den 'Festtag zur Wintersonnenwende' bezeichnete«. Pomenka *'praznovanje' v smislu 'dela prostost' je bila v sam. **gody* očitno tako izrazita, da so se lahko razvile tudi fraze tipa *gódy daś* 'odpustiti iz službe' (v smislu *'dati prosto') in *gódy wześ* 'pustiti službo' (v smislu *'vzeti prosto'), prim. pomensko motivacijo v slov. **porzdъnikъ*. Na ta pomen se nanašata (drugotna) pridevnika *gódojski*¹³² < **godovъsk-* (npr. *gódojski swężeń* 'božični praznik') / *gódowny* 'božični', medtem ko se prid. **godъn-* > dluž. *gódnny* 'primeren, udoben, prijeten' (npr. *gódnny cas* 'primerna priložnost') in 'vreden, dragocen' (npr. *grona godny* 'omembe / besede vreden') nanaša na starejše pomene sam. **godъ*, prim. tudi tvorjenke: dluž. *gódnosć* (*we gódnosći* 'ob pravem času'), gluž. *hódnosć*.

3.10.1 V časovnem pomenu je izpričan v obeh jezikih tudi sam. **godina* 'hora', vendar za gluž. *hodžina* (tudi narečno¹³³ ob sicer pogostejšem *štunda* < nem. *Stunde*) G. Stone navaja, da je v knjižnem jeziku in slovarjih nadomestila nemško izposojenکو *štunda* šele po letu 1860 in da gre za »probably a Czech adopted loanword

¹²⁸ Völkel (1970), 113; SDT VI (1968), 42.

¹²⁹ Stone (1971), 99, 105

¹³⁰ Schuster-Šewc (1976), 32.

¹³¹ Schrader II (1929), 72, sub *Mond und Monat*: Navaja lat. *Giuli* 'skupno ime za december in januar', ki mu stoji nasproti *Lida* 'skupno ime za junij in julij'. Lat. *Giuli* je etimološko soroden z got. *jiuleis* (*fruma jiuleis* 'november', **aftuma jiuleis* 'december'), stnord. *iól / ýler* 'božič'. Prvotno ni pomenil praznika, ampak le časovni odrezek (A. Tille, *Yule and Christmas* (1899)). Po mnenju Klugeja (Engl. stud. IX, 312) naj bi ga ne bilo mogoče ločiti od ags. *geohhol* 'Jul', zato je treba rekonstruirati osnovo **jeq-ala-*, iz katere izhaja še gr. **gzepho-* > *dzéphu-ros* 'zahodni veter' in **dzopho-* > *dzóphos* 'mrak, tema'. Po mnenju RIA izkazuje gr. beseda tudi najstarejši pomen. Nem. *Julkapp* 'božični dar' < *Jul*, prim. šved. *Jul* 'božič' (Kluge, EWD (1975), 335). Odražalo naj bi razmerje med 'temni / mračni čas' : 'svetli / sijoči čas', značilno za praznika 'Ostern' in 'Lenz', ki sta preprosto 'čas, ko se daljša dan'. Meringer (*Der Name des Julfestes* WuS V, 184 d.) izhaja iz stvn. *jéhan* 'reči, povedati' v smislu neizpričanega *'besprechen, zaubern', ker ga je analiza sinonimov za Julfest vodila do ugotovitve, da je šlo za 'Zauberfest', pri katerem so igrale svojo vlogo tudi molitve (sti. *yáčna* 'prošnja'), igre (gr. *hepsía*), šale (lat. *iocus*). Po mnenju sestavljalcev RIA pa je Meringer prezrl dejstvo, da *Giuli* prvotno ni pomenil praznika, ampak časovni odseček, ki je dobil svoje ime po 'zimskem sončnem obratu'.

¹³² Muka I (1921), 289.

¹³³ Jentsch-Michaik SDT IX (1971), 38 (op. 72) (Ostro).

(Cz. *hodina*), though the possibility of the influence of Pol. *godzina* cannot be excluded«, ¹³⁴ medtem ko jo H. Schuster-Šewc označi splošno kot neologizem. ¹³⁵

Sklep: V obeh lužiškosrbskih jezikih sta izpričana samostalnika **gody*, **godina* 'hora' (vsaj gluž. prevzeta beseda) in redka dluž. **goda* 'hora'.

3.11 Češčina: Že v stčeš. ¹³⁶ se pri sam. *hod -a/-u* kot pomenki pojavljata (1) 'čas' (*Zajtra t' jest hod / nového měsíce/.*) in (2) 'čas slavný, slavnost výroční'; ta pomenka se pogosto veže na množinsko obliko *hody* (npr. v *sloutný den hodu; velikonoční hod; hody církevní; když na hody bratřie se snidú*), prav tako tudi pomenka 'gostija, pir' (npr. *hody váleti* 'godovati, praznovati'). Tudi kasneje edninska oblika *hod* označuje predvsem '(velik) praznik' (prim. *boží / svatodušní / vánoční velikonoční hod*), množinska *hody* pa 'gostija, pojedina' (prim. še tvorjenke iz osnove **godov-*: *hodovati, hodovník, hodování, hodovánky* (I mn. ž. spola) 'vesela gostija, slavnostna pojedina'), danes pa sam. *hod* najpogosteje pomeni 'met, lučaj' in se navezuje na prevladujočo češ. pomenko glagola **goditi* 'vreči'. Gebauer (SStČ I, 445-446) navaja gradivo, kjer češ. *hodě* z dativno rekcijo (in pomenom 'pro', lat. 'causā, gratiā') razlaga iz deležnika sedanjega časa (tj. **godę*) glag. *hoditi* v pomenu 'vhod komu / čemu jednati, k čemu mířiti, cílití, něčo chystati'. Zubatemu ¹³⁷ se je ta Gebauerjeva pomenska rekonstrukcija za citirane (in tudi druge primere) zdela mogoča, vendar pa je opozoril, da ti primeri odstopajo, ker je glag. *hoditi* v njih prehoden in z ne popolnoma ujemajočim se pomenom. Nastavitev oblike **godę* bi zlasti potrjevala 2 primera, kjer se pojavlja glagolska oblika v zvezah s sam. **časъ: hodě času / hoditi času* (npr. *a ku pomstě chová hodye času; ale s rozumem má člověk hodyty času* (Štítný)), vendar pa – meni Zubatý – ne s pomenom 'vhod jednati času' (kar je pomensko nesmiselno), ampak 'vyčkávati', tj. s podobnim pomenom, kot ga izkazuje rus. glag. *godítъ*, razvil pa se je (prim. rekcijo z R ed.) z naslonitvijo na rekcijo glagolov *čakati / čekati / ždátí*. Iz istega pomenskega jedra (tj. ne kot M ed.) razlaga tudi stčeš. zvezo *pozdě hodě* 'pozdě' in poudarja, da je **goditi* v pomenu 'prodlévati, vyčkávati' arhaizem, ki se je zadržal samo v trdnih besednih zvezah *hoditi času in pozdě hodě*. ¹³⁸

3.11.1 Sam. *hodina* ¹³⁹ ima naslednje stčeš. pomenke: (1) 'čas, časovni odrezek / doba, trenutek' (npr. *ješče máš dosti hodyny* 'časa'; *zdě mi sě v noční hodynu; ciesař inhed w ti hodiny sezva všecky najmúdrejšie rádce*); (2) 'hora' (npr. *čtyřicěti*

¹³⁴ Stone (1971), 92.

¹³⁵ Schuster-Šewc 5 (1979), 307, sam. **godina* besedotvorno izpeljuje iz sam. **goda*.

¹³⁶ Gebauer I (1903), 443-445.

¹³⁷ Zubatý I/1 (1945), 237-239.

¹³⁸ Machek (1957), 135, se je vmil k Gebauerjevemu mnenju.

¹³⁹ Orloš III (1958), 274, šteje samostalnika *hody* in *hodina* za pslov. dediščino v češ.

hodyn w orlogy), množinsko *hodiny* 'horae canonicae' (npr. *Svatý Prokop pěl hodiny nebo páteř.*); (3) 'kar je ugodno / primerno / koristno' (npr. v *milý synu, ne pro tělesnú hodinu ale táhnúc k důstojenství chce byti v tvém poslušnosti*, kjer gre za odgovor matere sinu, ki jo nagovarja, naj posluša cesarja in se z njim omoži; *žádným nepohrzej, ale každému hodinu učí*); ta pomenka preseneča, saj je v slov. *godina ni srečati nikjer drugod, hkrati pa tudi kaže, da časovni pomen v nobeni izmed obravnavanih besed ni bil edini, temveč samo eden izmed mogočih.

3.11.2 Tudi češ. sam. *pohoda* pomeni (1) 'lepo vreme, prijazne vremenske razmere' (npr. *Za pohody si mohu celý den chodit' s dítětem procházkou.*); (2) 'ugodnost' (npr. *Břetislav, užívaje přirozené pohody země české, dal nadělati zásek po hranicích*); v slednjem se stika s pomenom oblik z osnovo *pohodl-*.

Sklep: Češ. izkazuje tvorjenke *godъ / *gody, *godina in *pogoda.

3.12 Slovaščina: Podobno kot češ. izkazuje tudi slš. sam. *hod -u*¹⁴⁰ dve pomenki: (1) 'slavnostna gostija, pojedina' in novejšo (2) 'met, lučaj'. Množinska oblika *hody* pomeni še (1) 'slovesni praznik, praznik farnega (cerkvenega) patrona'; (2) nareč. (Liptov, Orava, deloma vzhodnoslš.) pa 'božični prazniki'; (3) 'gostija / zabava' (npr. *bravčové hody; miši mají hodi, keď kocúra ňeňuje doma*), na katerega se nanašajo tudi tvorjenke z osnovo *godov- (npr. *hodovník* 'kolač, ki se peče za hody' in 'človek, ki praznuje / sodeluje na gostiji'; *hodoviško* 'mesto, kjer se praznuje'; *hodovat* 'biti na gostiji, gostiti se', nareč. tudi 'slaviti praznike'; *zahodovat* 'malo praznovati').

3.12.1 Sam. *hodina* pomeni 'hora', v besednih zvezah pridobiva dodatne pomenske odtenke (npr. *posledná hodina* 'zadnja ura', v *nočnú hodinu* 'ponoči, v nočnem času'); manjšalnica *hodinka* 'hora' in 'kratši časovny úsek, chvíl'a' (nitransko), množinska oblika *hodiny* pomeni 'ura (priprava za merjenje časa)', manjšalnica *hodynky* (nareč.) 'ura (priprava za merjenje časa)' poleg 'miestny druh pobožnosti u katolíkov' (deloma srednjeslš., zahodnoslš.), prim. polj. nareč. *godziny*,¹⁴¹ rus. *časý* itd.

3.12.2 Slš. sam. *pohoda* pomeni 'lepo vreme, ugodne razmere, mir' : *nepohoda* 'huda ura, nevihta' in (preneseno 'spor, razhajanje' ob nevtralní oznaki *počasie* 'vreme').

Sklep: Tudi slš. pozna oblike iz *godъ, *godina in *pogoda.

¹⁴⁰ SSSJ I (1959), passim; SSN I, passim; HSSJ I (1991), passim.

¹⁴¹ Karaš (1965), št. 47.

POVZETEK

Sam. *godъ ima v sodobnih slov. jezikih končnice starih *o-* in *u-*osnov, kar je glede na načela¹⁴² novodobne distribucije končnic mlajša poteza; večinoma se šteje za staro *o-* osnovo¹⁴³ tudi zaradi člena **-godě*.¹⁴⁴ Glede besedotvornega razmerja med sam. *godъ in glag. *goditi se pojavljata v literaturi dve nasprotni mnenji, in sicer (1) sam. *godъ deverbativ iz glag. *goditi,¹⁴⁵ (2) glag. *goditi je denominativ iz sam. *godъ,¹⁴⁶ po formalnem slovanskem besedotvorju je oboje mogoče (prim. *čьstь > *čьstiti in *darъ > *dariti; *gonъ < *goniti, *porodъ < *poroditi). V korist prve možnosti se danes poudarjata predvsem izrazita glagolska semantika ide. kor. *ghedh- / *ghodh- 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' (< starejšega *'umklammern, fest- und zusammenhalten') in besedotvorna vzporednica (tj. *i-*jevski glagol) v balt-skih in germanskih jezikih, medtem ko se vzporedno sam. *godъ navaja samo alb. *ngē*, skutari *ngae* 'Kraft, Munterheit, Musse, Zeit, Gelegenheit' (< *ghadhā).¹⁴⁷ Domnevi o prvotni glagolski semantiki bi bilo mogoče dodati še dva argumenta, in sicer da slov. gradivo poleg glag. *goditi kaže tudi na možnost obstoja stare vzporedne iterativne glagolske tvorjenke *godati *-ajetъ* (nedov.)¹⁴⁸ in (morda celo deverbativnega) sam. *godъ *godi*¹⁴⁹ (ž. spol), ki se deloma pomensko prekriva s pomenkami sam. *godъ, iz katerega sta izpeljani tudi slovanski tvorjenki *godina,¹⁵⁰ *godišće, medtem ko so samostalniki tipa *(-)goda najverjetneje deverbativi glag. *goditi. Že Zubatý je bežno opozoril na možnost, da imamo zaradi pomenske razvejanosti besedne družine s korenem *god- tudi pri glagolu *goditi *-itъ* najverjetneje večplastno derivacijo, ki

¹⁴² Šivic-Dular (1992), 59-85.

¹⁴³ Gebauer I (1903), 443, govori o *u-*jevski osnovi. Prim. Bernštejn II (1974), 250: Poudarja vpliv *u-*osnov na samostalnike moškega spola s končajem / pripono *-dъ*, in sicer zaradi paradigmatskih in derivacijskih modelov, to pa naj bi bil tudi vzrok, da jih je tudi Meillet uvrščal med stare *u-*jevske osnove. Trditve se nanaša tudi na razmeroma pozne izposojenke podobne zgradbe (npr. *židъ-židovъka* - *židovъnъ*) in na stare samostalnike (npr. *redъ*, *plodъ*).

¹⁴⁴ Prim. razlage za *godě, npr. M ed. (Skok I (1971), 584; Reiter (1969-70), 125d.) > prislov na *-ě* od sam. *godъ (ESSJ 6 (1979), 187).

¹⁴⁵ ESSJ 6 (1979) 190. Prim. že Sławski I, 308; Vasmer I, 426; Vaillant (1974), 75.

¹⁴⁶ Berneker I (1908-1913), 318-319: posredno bi se dalo sklepati po razporeditvi gesla, ker na prvem mestu stoji sam. *godъ.

¹⁴⁷ Pomene alb. besede je podal G. Meyer EWA (1891), 305, s slov. in germ besedami pa jih je etimološko povezal Jokl, Studien, 62, in menil, da je »die allgemein im Balkanalb. herrschende Bedeutung ist 'Gelegenheit, freie Zeit'« (cit. po Stang LÜ, 23: med alb. in bslov.-germ. gradivom ne vidi jasne pomenske korespondence). Prim. ESSJ 6 (1979) 192, alb. *ngē* 'udobnyj slučaj'.

¹⁴⁸ Prim. SPsI I (1974), 47 in 55-56.

¹⁴⁹ Takšna možnost razlage ni edina, saj bi sam. *godъ *godi* lahko nastal po dekompoziciji iz kake predložne zveze sam. *godъ ali celo kako drugače.

¹⁵⁰ Sam. *godina se večinoma razlaga kot izpeljanka iz sam. *godъ s pripono *-ina* (prim. Vaillant (1974), 359), redko kot tvorjenka iz sam. *goda (prim. Schuster-Šewc 5 (1979), 307, sub *hodžina*); pripona *-ina* naj bi imela deminutivno funkcijo (prim. Vondrák, 545), označevala naj bi konkretno stvar, kadar samostalnik ni bil oksitoniran (Vaillant, prav tam, 363).

se kaže samo na pomenski ravni (tj. ne tudi formalno), in da so posamezne pomenke lahko prodrle v glagol tudi iz drugih členov besedne družine, npr. iz sam. *godъ (prim. glag. *goditi v pomenu 'čakati' kot denonimativ iz *godъ 'čas'). Pravilnost ugotovitve Zubatega, ki je tudi logično razumljiva, se je večkrat potrjevala tudi pri moji analizi pomenk v tej besedni družini, ko sem pomenke skušala sistematizirati tudi glede na njihovo tipologijo in razvojno postopnost.

V sam. *godъ v slovanskih jeziki nesporno prevladujejo pomenke za časovne pojme (tj. 'časovne odsečke različnega trajanja'), ki so tesno povezane s pojmom 'primer-nosti, ugodnosti ipd.' in prav zaradi tega se navadno vidi pomensko izhodišče v slednjem (prim. analogne razvoje pri sam. *doba). Vendar pa se zdi potrebno poudariti, da se veliko pomenk v glagolih te besedne družine, ki se pojavljajo predvsem v prefigiranih glagolskih tvorjenkah), orientira v označevanje pojmov *'pogajanje / dogovarjanje (o čem)' in *'ugibanje'. Iz analize slovanskega gradiva s korenem *god- se zdi zelo verjetno, da je pojem 'uganiti' notranje (tj. razvojno) povezan s pojmom 'zadeti, udariti', ki je v več slovanskih govorih izpričan tudi v neprefigiranem glagolu v pomenu tudi čisto konkretnega 'zadevanja' (npr. v zvezi s strelo, gromom ipd.), in enako pomensko izhodišče bi bilo treba predvideti tudi za vrsto pomenk tipa '(po naključju) se zgoditi', 'posrečiti se', 'znajti se kje / biti kje (po naključju)' itd. Iz pomena *'zadeti (v mislih), najti (pravo rešitev)' se lahko razvije pomenka 'domnevati' in odtod naprej tudi glagoli govorjenja (npr. polj.), obratna smer pomenskega razvoja (tj. glagoli govorjenja > glagole mišljenja) pa ni običajna.

Trubačev¹⁵¹ rekonstruira prvotni pomen sam. *godъ kot 'slučaj, povod, sobitije, srok, podxodjašče vremena' (in ne toliko kot 'vremja voobšče'),¹⁵² ker naj bi se to skladalo »s proizvodjašče semantiko glag. *goditi«, s čimer se je načelno treba strinjati. Za določitev pomenskega izhodišča sam. *godъ se zdi odločilna pomenka 'pogoditi se, pogajati se',¹⁵³ ki se pojavlja predvsem v treh smislih: v smislu sklepanja kupčij, najemanja delavcev na delo in sklepanja ženitnih pogodb. Samo pogajanje je sestavljeno iz dveh faz, in sicer iz prve, ki je proces, v katerem se strani dogovarjata o posameznih parametrih, povezanih s predmetom pogajanja, in iz druge faze, kjer prideta do skupnih sklepov (tj. se zedinita) in ta sklep potrdira s simbolično gesto, najpogosteje s podajo rok, ki jo lahko spremlja tudi udarec z rokama (prim. 'udariti si v roke'). Misel, da je treba izhajati iz pravne terminologije, zasledimo pri Macheku¹⁵⁴

¹⁵¹ Trubačev, ESSJ 6 (1979), 192.

¹⁵² Brückner SEJP (1957), 147-148, pravi za sam. *godъ »Od 'czasu' różni się god wyraźnym odcieniem stosowności, godności«, pomen 'czas', 'pora' pa se prenaša tudi na označevanje praznikov, slovesnosti ali na leto.

¹⁵³ Element pogodbe poudarja Eckert ((1965), 197-199) v svojem (tudi gradivno) bogatem članku in navaja mnenje S. Mladenova, da se je v bolg. sam. goděž / pogódba ohranila sled starinskega motiva prodaje oziroma kupovanja neveste, hkrati pa opozarja na rabo etimološko istega korena za označevanja sorodstvene terminologije (germansko) in izrazov za 'pogostitev, praznik, pir' (baltško) in sklene, da bi vse to kazalo na potencialno možnost pomenskega razvoja.

¹⁵⁴ Machek (1971), 515-516 sub rok.

v zvezi z etimološko razlago sam. *rok* 'annus': ta samostalnik je razlagal prek pravnega pojma 'termin', ker da je dogovor lahko veljal tudi celo leto (tj. izpolnjen je moral biti ob letu). Sam **rokъ* naj bi prvotno označeval nekaj 'vyččeného nebo uččeného' (tj. 'rok' (Hus)) oziroma »úmluvu (prim. *býl na istém roku* 'na domluvě o nevěstu, byl si pro 'jisté' slovo' (val.)), zpravidla úmluvu o lhůtě v právním jednání, lhůtu samu. Pro důležitá právní plnění byla za stara i nyní lhůta 12 měsíců a tak rok dostal tento význam časový«. V tem kontekstu se zdi še posebej pomembno pogajanje v zvezi z ženitvijo, ki je poleg rojstva in smrti najvažnejši dogodek v človeški skupnosti in s kulturološkega stališča tudi eden izmed najarhaičnejših. Kolikor je znano, sta bila že pri Indoevropskih dva termina primerna za poroko, in sicer jesen ali zima, in tako je bilo tudi pri Slovanih.¹⁵⁵ Na določeno zvezo med nastankom časovnega pomena (tj. najverjetneje v smislu obdobja) v korenu **god-* in 'zaroko' oziroma 'poroko'¹⁵⁶ bi lahko posredno kazala vrsta pomenskih sledi v slovanskih jezikih tako pri sam. **godъ* in **godi* (I mn.) kot tudi pri glag. **goditi* (prim. pomen 'zaročiti' (bolg., mak.), ukr. *goda* 'peredšljubna uroda'), do določene mere pa tudi distribucija leksikaliziranega sam. *gody*¹⁵⁷ v zahodnoslovanskih jezikih itd. Sam. **godъ* naj bi prvotno pomenil samo glagolsko dejanje glag. **goditi*, nato pa naj bi se prenesel tudi na *(za ženitveno pogajanje) primeren čas / obdobje', šele to pa naj bi postalo izhodišče za nastanek časovnih (in z njimi povezanih) pomenov, npr. *'prazniki (zimskega obdobja)'¹⁵⁸ > 'praznik (sploh)', in prek tega tudi pomenke 'annus' (prim. rus. *rok* tudi 'srokъ, uročnoe, urečenoe vremja, pora, doba' (arhaično) : 'annus' (južno / zahodno))¹⁵⁹ in tudi krajših časovnih odrezkov. Prav tako bi se iz pomenskega izhodišča 'pogoditi se, skleniti, določiti, dogovoriti se' lahko razvila tudi poimenovanja za pojme, kot sta 'primernost' (tj. 'kar je veljavno, dogovorjeno ipd. '), 'ugodnost' (tj. *'kar je dobro / sprejemljivo (za obe strani)') ipd., ki se prenese celo v najrazličnejše kontekste (tj. tipa **vъ godъ byti / dělati*). Ostali časovni pomeni za označevanje daljših in krajših časovnih izsečkov pa bi se mogli razviti tudi v pomenskem prepletu vseh teh pomenk. Da je moral biti razvoj teh vsebin že razmeroma star, čeprav se pomenke niso ne časovno ne arealno enako hitro pojavljale, bi kazala na eni strani tudi situacija v stesl. (prim. pomenke 'annus' poleg '(določen) čas', 'dies festus' in 'tempus opportunum') ali strus. (prim. 'rok, termin', 'perioda, časovni odrezek', 'annus'). Zavedam se, da je pomenska situacija v besedni družini komplicirana in

¹⁵⁵ Niederle ŽSS I/I (1911), 94 (op. 2); Vuković, 34, 36, navaja, da je bil v Srbiji dogovor o poroki (tj. zaroka) jeseni, poroka pa je bila navadno »s jeseni pa do božičnih poklada«.

¹⁵⁶ Prim. bolg. nareč. *málъk godéz / menéz* 'menenija prъstenija' – *goljám menéz* 'poroka', rus. narečno *mályj zapój – bolъšoj zapój*, brus. *mala garêlka – vjalika garêlka*, prim. tudi dluž. *mala swajžba – welika swajžba* (po Eckert (1965), 198-199).

¹⁵⁷ RIA I (1921), 478-9: Ker je svatbeno oziroma ženitovanjsko obdobje spremljala vrsto praznikov, je razumljivo, da se zanj pogosto uporabljajo množinske oblike (npr. gr. *gámoi*, lat. *nuptiae*, krim.-got. *marzus*, strus. *braki*).

¹⁵⁸ Prim. izsledke o prisotnosti istih simbolov v praznikih božičnega in pobožičnega obdobja in v poročnem obredu, npr. korovaja (Ivanov-Toporov (1974), 243-58).

¹⁵⁹ Dalъ IV (1980), 103.

da je gornji poizkus rekonstrukcije lahko samo približen in dejansko nepopoln, vendar sem z njim želela izpostaviti predvsem tiste pomenske prvine, ki so se mi pri pomenski analizi pokazale kot pomembne. Pri gornji rekonstrukciji razvoja polisemije pri sam. *godъ me je po eni strani vodila semantična razčlemba glag. *goditi (se), po drugi pa dejstvo, da se od korena *ghedh-, *ghodh-, ki naj bi ga po splošnem prepričanju etimologov ta glagol vseboval, tudi v germanskih jezikih tvorijo poimenovanja tudi za pojme 'vereinigen' in za izraze za krvno in nekrvno sorodstvo (npr. 'Verwandter', 'Vetter', 'Gatte') in da sti. *pári-gadhita-h* pomeni 'umklammert' (von sexueller Vereinigung).¹⁶⁰

¹⁶⁰ Pokorny (1959), 423-424; Kluge-Seebold 246-247.

4 *gadati (se) -ajetъ (se)

Slovanska glagolska tvorjenka *gadati -ajetъ je v južnoslov. jezikih redkejša kot v severnoslovanskih jezikih. Zdi se, da je današnja slika, ki jo lahko izluščimo, posledica leksikalno-pomenskih razvojnih usmeritev v preteklosti in da je bila ta tvorjenka izrinjena iz dela južnoslovanskih jezikovnih sestavov. Kdaj natanko se je to zgodilo, ni mogoče določiti, v delu govorov (hrv./srb.) verjetno že zelo zgodaj, morda celo v času, ki je na meji zgodovinskega obdobja, saj glag. *gadati ni bilo mogoče direktno odkriti. O vzrokih za takšno stanje objektivno ne vemo ničesar, dalo pa bi se določene podatke pridobiti posredno, predvsem iz analize distribucije sinonimnih glagolov s (sinhronim) korenem *gan- (poleg *gon-), ki je etimološko povezan s korenem *gad- (oziroma *god-). Glagol je pomensko malo razčlenjen in izkazuje predvsem takšne pomenke, ki so brez večjih težav izpeljive druga iz druge, in zdi se, da bi jih tudi bolj v podrobnosti usmerjene pomenske analize posameznih slovanskih jezikov prej dopolnjevale, kot pa ovrge njihovo medsebojno razvojno povezanost. V nadaljevanju sem si prizadevala predstaviti ne samo celoto izkazanih pomenk v slovanskih govorih in možne smeri njihovih razvojev, ampak opozoriti tudi na točke pomenskega stika korenov *gad-(a)- in *god- in dodatno osvetliti parametre njune (etimološke) zveze in njun dinamični položaj v leksikalnih sistemih.

Gradivo iz slovanskih jezikov:

- 4.1 Stara cerkvena slovanščina:** V cslov. je izpričan glag. *gadati*,¹ ki se v slovarju obravnava kot varianta glag. *gatati*,² znanega iz spisa meniha Hrabra.
- 4.2 Slovenščina:** Glag. *gádati gâdam*³ (nedov.) ima dve pomenki, in sicer (1) 'zu erraten suchen, erraten' (Murko); (2) 'schwätzen, faseln' (vzhodnoštaj., Caf). Na pomenko (2) se navezuje tudi prefigirana glagolska tvorjenka *pregâdati -am* (nedov.) s pomenom 'in einem fort schwätzen, maulmacherisch reden' (vzhodnoštaj., Caf). Akcentuacija v sedanjíški obliki simpleksa je sekundarna (pričakovana bi bila *gâdâm < *gadâm) in je lahko nastala v sredinskem zlogu prefigirane tvorjenke. Tudi če drži Breznikova ugotovitev, da je novodobni sln.

¹ SJS I (1966), 387.

² Zdi se, da se šteje za varianto zaradi domnevane etimološke identičnosti, ki pa ni bila nikoli dokazana, in ne zaradi tega, ker gre za sinonima.

³ Pleteršnik I (1894), 205; Pleteršnik II (1985), 231. Breznikov pripis k glag. *gadati* v pomenu 'zu erraten suchen, errathen': »Mur. iz Jarnika, Kleine Sammlung 1822 in ta iz Heyma, *gadanie, Rätsel, Erraten*« (Breznik I, 205; pripisi k Pleteršnikovemu Slovensko-nemškemu slovarju (Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU)).

glag. *gádati* v pomenu 'zu erraten suchen, erraten' prevzet, pa je iz vsaj dveh med seboj dopolnjujočih se dejstev vendarle mogoče posredno sklepati, da je glag. **gadati* -*ajetъ* s pomenko 'erraten' v preteklosti moral obstajati tudi v sln. govorih, in sicer (1) iz prisotnosti glagolske tvorjenke tipa **ugadnqti*⁴ > sln. *uganiti* -*nem* 'erraten', (2) iz glag. *gadati* v pomenu 'schwätzen', ki izkazuje pomenski razvoj, primerljiv s tistim v polj. *gadać* 'mówić' in tipološko primerljiv s tistim v hrv. čak. *ganati* 'prerokovati' > 'pripovedovati'.

- 4.3 Hrvaščina:** Glag. **gadati* v hrvaških in srbskih govorih ni direktno izkazan, najverjetneje pa je treba domnevati glagolsko tvorjenko *-*ganqti*, s predpono *z-* (< *-*gadnqti*, prim. hrv. kajk. *zganiti* -*im*), morda tudi *za-* (prim. hrv. čak. *u-*, *za-ganati*); prim. tudi glag. **goniti* -*im* (nedov.), ki ima lahko tudi predpono *iz-*.⁵
- 4.4 Makedonščina:** Glag. *gada*⁶ (nedov.) pomeni 'gata', k temu še samostalniki *gadanje*, *gadač* in *gadačka*. Besede z osnovo **gada-* imajo v makedonščini obrobno položaj in se nadomeščajo z glagoli z osnovo *gata-* (npr. *gata*, *gatanje*; *gatalec*, *gatalica*, *gatačka*), nista pa iz dostopnih podatkov razvidna niti areal niti pogostnost v govorih. Prefigiran je s predpono *po-* (prim. *pogada* (dov.) 'pogata'), glagolsko tvorjenko s predpono *za-* (tj. **zagadati*) pa lahko samo domnevamo na podlagi prid. *zagadočen* (> sekundarne tvorjenke, kot so sam. *zagadočnost* 'zagonetnost', prisl. *zagadočno*)⁷ < sam. **zagadъka*.
- 4.5 Bolgarščina:** Glag. *gadàja*⁸ (nedov.) pomeni 'uznavam / opredeljam b̂dešteto ili minaloto' in 'pravja predpoloženija, dogadki za nešto, predugaždam, predviždam', k temu samostalniki *gadàne* / *gadànie*, *gadàtel*, *gadàtelka*. Glagolska tvorjenka *gàdkam*⁹ 'gadaja' je z besedotvornega stališča lahko ali denominativ (tj. iz sam. **gadъka*) ali deverbativ z deminutivno-iterativnim pomenom (tj. **gad(ъ)kati*). V bolgarščini glagoli te vrste (tj. s sedanjikom tipa -*àja* -*àeš*) niso več produktivni, so se pa tako tvorili slovanski denominativi (npr. *igràja*, *želàja* itd.)¹⁰ in tudi deverbativi. Iz glag. **gadati* je tvorjen tudi narečni sam. *gadaluška* 'martenica'.¹¹

⁴ Nadrobnejši prikaz teh oblik v slovanskih jezikih je v poglavju s korenskim morfemom **gan-* / **gon-*.

⁵ Ni mogoče izključiti, da gre pri predponah *iz-* in *z-* za etimološko isto (tj. **jъz-*).

⁶ RMJ I (1961), 90.

⁷ RMJ I (1961), 194; Koneski (1966), 31: mak. -*o* < pslov. *ъ* je značilen za mak. knjižni jezik in za vsa narečja, razen ozkega pasu severnomakedonskih govorov in nekaterih govorov v Pirinski Makedoniji.

⁸ RSBE I (1955), 171.

⁹ BER I (1971), 223; Ilčev (1974), 78.

¹⁰ Andrejčin etc. (1977), 194.

¹¹ BER I (1971), 223.

4.5.1 Glag. *gadati -ajetъ se v bolg. povezuje s predponami *do-*, *ot-*, *raz-*, *za-*, in sicer povsod s pomenoma 'vračuvam' in 'pravja dogadki', poleg tega se pojavlja tudi sled glagolske tvorjenke *gadnqti > bolg. *gan-et-ati* (nedov.). S predpono *ot-* je tvorjen glag. *otgadâja*¹² (dov.) 'namiram odgovora na gatanka' z drugotnim iterativnim nedovršnikom *otgadavam*¹³ (prim. tudi *otgâtkam* 'otgatvam, dosežtam se, objasnjam si'¹⁴). Enak pomen izkazuje tudi glag. *razgadâja* (dov.) s sekundarnim iterativnim nedovršnikom *razgadavam*. Priponi *ot-* in *raz-* modificirata glagolov pomen v smislu 'uganiti, najti rešitev na vprašanje, spomniti se'. Sam. *dogadka*¹⁵ pomeni 'domneva' (tj. *'potencialno pravilna rešitev' < *'tisto, kar pride / pade na misel') in kaže na (v bolg. neizpričano) glagolsko tvorjenko *dogadati (se) (dov.), katere pomen bi se moral ujemati s pomenom samostalnika. Podobno tudi sam. *zagadka*¹⁶ v pomenu 'nejasno vprašanje; uganka (v smislu skrivnosti)' in iz tega prid. *zagadъčen* (v sam. *zagadъčnost* itd.) kaže na obstoj glagolske tvorjenke *zagadati *'postavljati (težka) vprašanja', ki tudi v bolg. ni izpričana. Zaradi pomena 'nejasno vprašanje' (> 'skrivnost') se zdi, da je treba glagolsko predpono *za-* razumeti kot opozicijo k *ot-*, tj. kot 'zastaviti težko vprašanje' : 'rešiti težko vprašanje'. Iz tega izhaja, da je tudi uganka kot literarno obliko treba razumeti predvsem kot obliko (zastavljenega težkega) vprašanja, ki ga vprašani mora rešiti, tj. ugotoviti njegov smisel, in ki je s to svojo funkcijo – kot ugotavlja tudi etnologija – že prastara oblika preizkusa (intelektualnih zmožnosti) vprašanega in tako tudi pogosta sestavina obredov.

4.6 Ruščina: Glag. *gadâtъ -aješъ*¹⁷ (nedov.) je izpričan s pomenom 'uznavatъ buduščee ili prošloe (po kartam i drugimi sposobami)' in 'stroitъ dogadki, predpoloženija' (npr. *Gadâtъ o čbix namerenijax.*). Narečni glag. *gadâtъ*¹⁸ (nedov. / preh.) pomeni 'rasčityvatъ, nadejatsja na čto-libo' (pogovorno, narečno) in 'govoritъ' (npr. *ona plačet i rydaet, na pana gadaet* (smolen.)), po podatkih v Daljevem slovarju¹⁹ pa arhaično pomeni tudi 'sovětovatsja, sověščatsja', znano iz Arhangeljska (npr. *Mnogo gadavъ (na věčč) izvoliša otъ Boga prijati izvěščenie i položiša tri žerebjja na prestolъ Sv. Sofii.*). Večino teh pomenk izkazuje že strus.,²⁰ in sicer 'uznavatъ po kakim-libo priznakam (nečto tajnoe, skrytoe); dogadyvatsja o čem-libo' (npr. *a Velikago dni i vъskresenija Xristo-*

¹² RSBE II (1957), 405.

¹³ Sekundarni iterativni tip glag. -ava- je v južnoslov. jezikih pogost, npr. sln. *odkopavam* (k *odkopljem* / nareč. *odkopam* < *-kopajq, itd.), prim. k temu severnoslov. -yva-.

¹⁴ Pičev (1974), 321.

¹⁵ RSBE I (1955), 260.

¹⁶ RSBE I (1955), 364.

¹⁷ Ožegov (1963^s), 121.

¹⁸ SRNG 6 (1970), 90.

¹⁹ Dalъ I (1978), 339.

²⁰ SRJ 4 (1977), 6; Vostokov (1858), 160, omenja mlajše primere.

va ne vědaju, a po primětamъ gadaju: velikъ denъ byvaetъ xristijanъsky pervie besermenъskago bagrama za devjatyj dni (Lьvov. let. I, 307)), 'gadaty, vorozitъ' (npr. i tako pogybnušta bёsovskimъ nauščeniemъ (volxvy) iněmъ vidjašča i gadajušča, a svoea paguby ne vědušče (Tip. let., 62); otpuskalъ onъ syna svoevo... voevaty... i zastavilъ inozemca šamanitъ, sirěčъ gadaty; udastъlisja imъ i s pobědoju li budutъ domoj? (Av. Ž., 34. 1673. leta)), 'dumatъ, polagaty', 'predpolagaty, namerevatъsja (čto-libo sdelaty)' (npr. knjazъ že velikii (Dmitrij Donskoj) gadaetъ dvoiti mitropoliju. Kotoroe veličstvo pribudetъ emu otъ gadky), 'dumatъ vmeste, soobšča sovetovatъsja' (npr. Novgorodъci že stvorivъše věče o sobe, počaša gadati (Novg. I let., 196 (1216)). Nanje se navezujejo tudi pomenke sam. *gadanie*²¹ 'inoskazanie, zagadka' (npr. I glagola imъ Samsonъ slyšite: gadanie: čto, jadamoe izyde otъ jaduščago i otъ krěpkago sladkoe? (VMČ, Sent. 1-13, 89 / 16. stol.; najstarejši primeri so že iz 12. stol.)), 'tolkovanje, objasnenie' (npr. Tolkovanie voprosovъ prostyxъ ili gadanie děla. Ritorika, 382 / 1631. leta)), 'predpoloženie, mnenie' (npr. Ože by, po toemu gadaniju, lučši bylъ mirъ vzjati i dati starišinъstvo Kostjanъtinu. (Novg. IV. let., 189)), 'vorožba, gadanie' (npr. voroženiemъ že i ptičnymъ gadaniemъ. (M. Gr. III, 129 / XVI stol.)).²² Navedene pomenke je mogoče razvrstiti v pomensko verigo: osrednja se zdi pomenka 'ugibati, tj. postavljati domneve / iskati rešitev (na zastavljeno vprašanje, problem)', iz nje pa sta se razvila dva tipa pomenk, in sicer tiste, ki prehajajo v pomensko polje *'misliti' (npr. 'misliti, domnevati' in 'imeti namen / namero'), in tiste, ki prehajajo v pomensko polje 'govoriti' (npr. 'posvetovati se', 'dogovarjati se'). Enako pomensko vsebino (tj. tudi razvojno pot pomena) izkazujejo tudi (besedotvorno) na glagol vezani samostalniki, kot sta sam. *gádka*²³ s pomeni 'zagadka, inoskazanie' (*Gla ei Samsonъ, čto xošteši, pověmъ ti. Ona že gadku, eže reč/e/ včera šnōmъ inoplemennikom.* (Paleja ist., 129. / 15. stol., izvira iz 12. stol.)), 'predpoloženie, namerenie'²⁴ (*Knjazъ že velikij (Dmitrij Donskoj) gadaetъ dvoiti mitropoliju. Kotoroe veličstvo pribudetъ emu otъ gadky?* (1378. leta)), narečno tudi *gádka*²⁵ 'zabota, duma; myslъ, predpoloženie' in (nezanesljivo tudi) 'zagadka', deminutiv *gádočka*²⁶ *'misel' (npr. *Gádočki negadaty* 'ni malo ne dumaty' (jakut., kolim.)) ali iz tega nastali prisl.

²¹ SRJ 4 (1977), 5-6; Vostokov (1858), 160.

²² Zanimiva je Daljeva opomba o času, ko se je prerokovalo: »Gadanija u našъ osob. vъ obyčaj vъ vasiljev-večer (kanunъ nov. g.) i o svjatyxъ; janv. 4-go, vъ kanunъ kreščensk. sočelъnika, poslednija svjatočnuja gadanja o suženomъ, a zatěmъ, běsa vygonjajutъ metlami izъ domu i izъ selenija« (Dalъ I (1978), 339).

²³ SRJ 4 (1977), 7. S pripono -zka se tvorijo tudi slov. sinonimi *ganka* (< *ganati), *gatka* (< *gatati).

²⁴ Ta pomenka se pogosto pojavlja pri glagolih s korenomo *god- (prim. češ. *hodlati*), prav tako pa se posamezne pomenke, ki jih srečujemo pri tvorjenkah s korenomo *god-, izražajo tudi s korenomo *měr-iti (npr. sln. *nameriti se / nameravati* 'imeti namen, imeti v mislih': *primeriti se* 'dogoditi se (po naključju)').

²⁵ SRNG 6 (1970), 91 (*gadka*).

²⁶ SRNG 6 (1970), 92; Bogoraz (1901), 37.

*gadъkami*²⁷ 'naugad' (< O mn. sam. *gadъka*). Iz glag. *gadati v pomenkah 'ugibati' in 'prerokovati' se tvorijo tudi nomina agentis, npr. sam. *gad*²⁸ 'otgadčik, proricateľ' (olon., jarosl., kostr., perm.), 'dogadljivij, xorošo ugadyvajuščij čto-libo čelovek' (jarosl.), 'znaxаръ' (volog., perm., zap.); *gadók*²⁹ 'otgadčik' (olon.); *gádkej*³⁰ 'otgadčik; dogadljivij / lovko ugadyvajuščij čelovek' (jarosl.); *gadála*³¹ (m. / ž. spol) 'gadalъščik / gadalъščica' (sarat.); *gadálka*³² 'znaxarka' (npr. *sxožu k babuške-gadalke* (pskov.)); *gádina*³³ (m. / ž. spol) 'znaxаръ' (volog., perm.); *gadánka*³⁴ 'znaxarka' (ural.) in *gadunica*³⁵ 'vedъma' (arh.); *gadatelъ*,³⁶ *gadatelъka* 'prerokinja' in *gadatelъstvo*,³⁷ pridevnika *gadatelъnyj*,³⁸ *gadalъnyj*³⁹ (*gadalъnye knigi* 'knigi po kotorym gadajut' (kostrom.)). K temu tudi *gadálъščik*⁴⁰/*-ica* s pomenom 'otgadčik; vorožeja, veščujka', dalje *gadánjuški*⁴¹ in *gadánčiki* (mn.) 'igra vъ otgadyši' (v igre: gadajutъ, vъ kotoroj rukě věščъ / kto podošelъ i udarilъ /četъ i pečetъ vъ rukě).

4.6.1 Glagol je prefigiran s predponami *do-*, *iz-*, *na-*, *ot-*, *pere-*, *po-*, *pro-*, *raz-*, *s-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *za-*, glagolska tvorjenka *gadnqti > *-ganútъ* (dov.) pa predponami: *do-*, *ot-*, *raz-*, *u-*, *za-*.

Predpona *do-*: Glag. *dogadátъ*⁴² (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *dogádyvatъ* 'pokončitъ gadanъje, otgadku ili vorožbu; dojti do čego gadaja' (npr. *Kto tebja dogadalъ sdělatъ éto?* 'nadoumilъ, naučilъ') in reflektivnim *dogadátъsja* 'smekatъ, otgadatъ, dojti svoimъ umomъ, dodumatъsja' (npr. *Čego gluxoj ne doslyšitъ, samъ dogadaetsja.*), ki je v enakem pomenu že strus. (prim. *dogadatisja* 'dogadatъsja, dodumatъsja, soobrazitъ'⁴³). Vendar pa se v SRJ pojavlja tudi ge-

²⁷ Vostokov (1858), 160.

²⁸ SRNG 6 (1970), 90; Opyt-Dop. (1858), 31.

²⁹ SRNG 6 (1970), 92.

³⁰ SRNG 6 (1970), 90.

³¹ SRNG 6 (1970), 90; Dalъ I (1978), 339.

³² SRNG 6 (1970), 90.

³³ SRNG 6 (1970), 90.

³⁴ SRNG 6 (1970), 90.

³⁵ SRNG 6 (1970), 90.

³⁶ Dalъ I (1978), 339.

³⁷ SRJ 4 (1877), 6; Dalъ I (1978), 339. Ta sam. lahko začne pomeniti tudi 'inoskazanije, zagadka'.

³⁸ Vinogradov (1956), 11, se sklicuje na Pokrovskega, ki je obravnaval prehod izglagolskih tvorb v izimenske. Tako je prid. *gadatel'nyj* prv. imel pomen tistega nomena agentis, iz katerega je bil izpeljan, tj., imel je aktivni pomen 'gadajuščij' (*gadatel'naja kniga*), vendar pa je sčasoma v knjižnem jeziku lahko dobil odtenke pasivnega pomena 'osnovannyj na gadanijax, na dogadkax, somnitel'nyj, predpoložitel'nyj'. O tvorbah na *-liv-* glej tudi pri Vinogradovu (1972), 173.

³⁹ SRNG 6 (1970), 90.

⁴⁰ Dalъ I (1978), 339.

⁴¹ Dalъ I (1978), 339.

⁴² Dalъ I (1978), 449.

⁴³ SRJ 4 (1977), 280.

slo *dogadatisja* v pomenu 'doždatʹsja udobnogo vremeni': ta pomenska rekonstrukcija glagola, ki je bila narejena na podlagi dveh primerov, se ni zdela zanesljiva niti redaktorjem slovarja in je opremljena z vprašajem. Zdi se, da imamo v prvem izmed obeh navedenih primerov pred seboj glagolsko tvorjenko **dogodati se* (prim. *Dogodavšesja pskoviči pěšci, molodye ljudi, poidoša voevaty Zaporovʹa 50 muž* (Pskov. let. II, 94)), v drugem pa glagolsko tvorjenko **dogadati se* (npr. *Gerontej tomu Varlamu skazalʹ: dlja de čevo ponomarja kʹ sebě ne klikalʹ! I Varlamʹ de emu molvil, čto de onʹ, Varlamʹ, molitvu govorja, tovo ponomorja vʹ to vremja i ne dogadalsja* (Sub. Mat. III, 26. 1633. leta)). Če se izhaja iz predlaganega pomena (tj. 'doždatʹsja udobnogo vremeni'), je treba sporočilo stavka razumeti tako, da naj bi Varlam ne poklical cerkovnika k sebi zato, ker da med molitvijo ni bilo primerne časa. Zdi se mogoče, da bi bilo to mesto mogoče razumeti tudi v smislu 'spomniti se, domisliti se / priti na misel', tj. da Varlam cerkovnika ni poklical zato, ker se med molitvijo tega ni domislil, in primer uvrstiti k glag. *dogadatisja*¹ 'dogadatiʹsja' oziroma odreči se rekonstrukciji homonimnega glag. *dogadatisja*² 'dočakati (primeren čas)'. Na glagol **dogadati (se)* se pomensko navezujejo *dogádʹ*⁴⁴ (m. spol) 'umysel, duma, namerenie'; *dogádka* 'smekalka; domysel, vymysel' / 'dogadʹ' (tmb.); *dogáda* 'smetlivyj, smyšlenny, naxodčivyj čelovek', prid. *dogadlivyj* 'u kogo sposobnostʹ dogadki' (npr. *Umnyj toľko svistnet, a dogadlivyj smyslit*); *dogadlivostʹ*; sam. *dogádčikʹ* / *dogadčica* 'otgadčik', prid. *dogadočnyj* (< **dogadʹka*). S to predpono se pojavlja tudi glagolska tvorjenka *doganútʹ*⁴⁵ (čto) v pomenu 'otgadati, otganuti, otgoniti' (arh.) in njena refleksivna ustreznica *doganútʹsja* 'dogadatiʹsja'. Predpona *iz-*: Glag. *izgadatiʹsja*⁴⁶ pomeni 'izobratʹsja iz čisla' (*Izgalalasʹ setʹ, taka promyšlenna, móľče!*), razlaga razvoja te pomenke bi zahtevala še dodatne analize, ni pa mogoče izključiti, da je v asociativni zvezi s pomenko 'ugibati' kot *'izbrati pravo rešitev (izmed mnogih) v smislu *'ločiti (nekaj od nečesa)'. Predpona *na-*: Glag. *nagadatiʹ* (komu što)⁴⁷ s sekundarnim nedovršnikom *nagádyvatʹ* pomeni 'napominati, pripominati' (južno), refleksivni glag. *nagadatiʹsja* pa pomeni 'pogadati vdovolʹ, ostavatiʹsja dolgo vʹ tomitelʹnoj neizvēstnosti, razgadyvaja čto libo'. Zdi se, da je tudi pomen predpone *na-* v gornjih glagolih različen; pri povratnem glag. gre za 'kopičenje' dejanja, za pomen pri prvem pa prim. strukturno enak rus. *napominatiʹ*,⁴⁸ slš. *napomenútʹ*. Predpona *ot-*: Glag. *otgadatiʹ -aešʹ*⁴⁹ s sekundarnim nedovršnikom *otgádyvatʹ* pomeni 'uznati po dogadke, raskrytʹ čto-nibudʹ dogadavšisʹ' (*otgadatiʹ zagadku / plan protivnika*) ali, kot pravi Dalʹ, 'dojti do čego svoimʹ umomʹ, razga-

⁴⁴ SRJ (1977), 280; Dalʹ I (1978), 449.

⁴⁵ Dalʹ I (1978), 449.

⁴⁶ Bogoraz (1901), 60.

⁴⁷ Dalʹ II (1979), 391; SRNG 19 (1983), 193.

⁴⁸ Kopečnyj I (1973), 122.

⁴⁹ Ožegov (1963),⁵ 458; Dalʹ II (1979), 718.

dat', dogadatsja; uznat' čto neizvēstnoe, skrytoe, bez' prjamux' dannux', ostrotoju uma ili čut'em', čuvstvom' (npr. *Otgadaj, v kotorom' ux' zvenit'?* *Kak' raz' otgadal'* (=ugadal' / ugodil') 'potrafil' vměru, vporu'; *žarenym' ne raxnet', ne otgadaeš'*; *v' karty gadal'*) in 'otdumat' čto, raz(pere)dumat', otměnit' inače'; refleksivni glag. *otgadát'sja* pa pomeni 'byt' otgadyvaemu'. Nominalne tvorjenke so: *otgádka, otgad* (*Ne vse otgadam.*), *otgadčik / otgadčica* (npr. *I ne koldun' (ne vorožej), da otgadčik' (po zdravomu smyslu)*), *otgadčivuj* 'dogadlivuj'. Iz glag. *otgadát'* je tvorjen tudi sam. *otgádyški* (I mn.) 'igra, v kateri eden ugiba, kaj si je drugi zamislil / igra, v kateri se ugiba, kdo je od zadaj udaril po roki'. Pomen, ki ga daje predpona *ot-* (prim. sln. *odločiti* (*se*)), je enak z *raz-* in torej nasproten tistemu, ki ga daje predpona *za-* 'zadati / postaviti (vprašanje, uganko)'. S to predpono se v enakem pomenu pojavlja tudi glagolska tvorjenka *otganút'* (npr. *otganút' zagadku* (rjaz., sml.)) < **ot(ъ)gad-nq-ti*.

Predpona *pere-*: Glag. *peregadát' čto*⁵⁰ s sekundarnim nedovršnikom *peregádyvat'* 'pere(raz)dumat', otdumat', otdumat', pridumat' inače' in refleksivnim *peregadát'sja* 'byt' peregadanu', k temu še *peregádka; peregád; peregádyvanie*.

Predpona *po-*: Glag. *pogadát'*⁵¹ in sekundarni nedovršnik *pogádyvat'* v pomenu 'dumat' (npr. *Vot' i sidi, i pogadyvaj, kak' tut' byt'?*), '(nekoliko) vražiti, prerokovati' (npr. *Ona pogadyvaet', povoraživaet', tět' i probavljaetsja*). Zanimiva je tudi fraza iz Dalja (npr. *ej xotělos'pered' zerkalom' pogadat' 'zamuž'*), ki kaže tako na situacijo (za prerokovanje) kot tudi na tehniko, povezano z njim.

Predpona *pro-*: Glag. *progadát'*⁵³ (*ves' večer*) s pomenkama 'gadati, vorožiti o čem' vse èto vremja' (npr. *den' produmal, progadal, - ničego ne vygal*) in v frazi *progadat' den'gi / vešč'i* 'provorožiti, razdat' po vorožejam', refleksivno *progadát'sja* 'ošibit'sja v račete, v razgadke' (arhang.). Prim. rabo predpone *pro-* z vzporednico za pomen trajanja (rus. *proležat', prosidet', sln. preležati* itd.) in za pomen 'izgubiti, potratiti' (prim. rus. *proigrat', projest', propit'* itd.⁵⁴).

Predpona *raz-*: Glag. *razgadát' -aeš'*⁵⁵ (dov.) v pomenki 'najti pravilnuy otvet na zagadannoe' in 'ponjat' smysl, ujasnit' karakter čego-nibud' s sekundarnim nedovršnikom *sgádyvat'* (npr. *čego ne znaeš', ne razgadaeš'; razgadat' zagadku* 'otgadati'⁵⁶) in pomenki 'razdumat', otdumat', otložiti, pererešiti,

⁵⁰ Dal' III (1980), 42.

⁵¹ Dal' III (1980), 152.

⁵³ Ožegov (1963),⁵ 598; Dal' III (1980), 475.

⁵⁴ Kореčnyj I (1973), 218-219, 167.

⁵⁵ Ožegov (1963),⁵ 635; Dal' IV (1980), 22.

⁵⁶ Prim. o vlogi uganke: *Vybiraj takogo družku, čtož zagadki razgadyval* (pskov.), tj. »ženixov' požežd' ne vpuskaetsja v' izbu, dokolě ne razgadajut' vsěx' predložennyx' podrugami zaga-dok'« (Dal' IV (1980), 22).

otmĕniti, rešiti ili sdĕlatъ inaĕe, ĕtĕmъ dumalъ preŭde' (npr. *Uŭ on razgadalъ, ne poĕdetъ. Ja razgadalъ prodavatъ lošadъ.* (juŭ., zah.; kal., orl.)) z reflektivnim *razgadatъsja*. Na ta dva glagolska pomena se veŭejo tvorjenke *razgadka* (npr. *zagadka bezъ razgadki?*, rešitev uganke: 'smrt'), *razgĕdnyj*, *razgĕdoĕnyj*; *razgadĕik razgadatelъ* itd. Tudi tu se pojavlja glagolska tvorjenka *razganutъ* s pomenom 'razgadati, otgadati' (npr. *razganĕšъ zagadku*) < *-gad-nĕ-ti.

Predpona s- < *sъ-: *sgadatъ*⁵⁷ 'vzdumatъ, vspomniti; vydumatъ, pridumatъ' s sekundarnim nedovršnikom *sgĕdyvatъ* (prim. *sgadaemъ starinu* (juŭ., zah.)); k temu tudi tvorjenke *sgĕdka*; *sgĕdĕik*, *sgad* (npr. *na moj sgad, nado do grexa za lekarem beŭatъ*), *sgĕdlivyj* 'dogadlivi, neoplošlivi'. Nareĕno se pojavlja tudi glasovna varianta glagola *zgadatъ* = *zgĕdyvatъ* z naslednjimi pomenkami 'vspomniti o kom-, ĕem-libo' (Kursk., Don.), 'ugadati na kartax', 'govoriti pro kogo-libo' (Voron.) in sam. *zgd* 'mnenie, vzgled na ĕto-libo' (Tamb., Kaluŭ., Novg.). Sreznevskij⁵⁸ podaja glag. *sŭgadati -aju* 'razsuditi, obdumatъ; posovĕtovatъsja' in sam. *sŭgadka* 'soglašenje, ugovorъ' (npr. *A tobĕ bratu moemu molodšemu mnĕ sluŭiti bezъ osluŭanъja po zgdce, kako budet mnĕ slično i tobĕ bratu moemu molodšemu.* (leto1362)).

Predpona u-: Glag. *ugadatъ -aješъ*⁵⁹ (dov.) pomeni 'otgadati, razgadati, dogadati sja, odkrytъ, uznati po tĕmnyim priznakam, primĕtam, predsumativati razsudkom, opytnostъju, ili bezsoznatelъno, vnutrennim ĕuvstvomъ, skazati vĕrno naudaĕu, naobumъ' (npr. *Ugadajte, v kotorom uxe zvenit?*), 'potrafiti, ugoditi, sdĕlati vlad i vmeru; skazati vĕrno naudaĕu, naobumъ' (npr. *Ugadalъ sapoŭki vatъ kakъ po mĕrke!*), 'zadeti' (npr. *ugadati prjamo v jamu / kamnem v steklo*; (pskov., tver.)), 'uznati, priznati' (npr. *Višъ, urjadilsja, i ne ugadaešъ ego* (tmb.)) s sekundarnim nedovršnikom *ugĕdyvatъ*. Vse druge tvorjenke (npr. *ugĕdka*, *ugĕdĕivyj*, *ugĕdĕik*, *ugad*) se nanašajo na pomen 'uganiti'. Izpriĕana je tudi glagolska tvorjenka *uganutъ* 'ugadati' (npr. *ne uganešъ, gĕĕ upadešъ*) < *ugad-nĕ-ti -nešъ. Preseneĕa pa dejstvo, da glagolska tvorjenka *ugadatъ* lahko pomeni tudi 'zadeti' v konkretnem pomenu besede. Iz konteksta ruskih oblik ni mogoĕe popolnoma nedvoumno trditi, ali gre za starinsko pomenko (tj. tudi za prvotno pomenko glag. *gadati *'zadevati') ali se je razvila (tj. konkretizirala) na bazi prenesenih pomenov, ki pa skoraj zanesljivo izhajajo iz pomenke 'zadeti', morda v pomenskem prepletu z glag. *goditi, s katerim se stika v nekaj toĕkah (tj. tudi v pomenu 'uganiti').

Predpona v- (< *vъ): Glag. *vgadatъ*⁶⁰ (dov.) 'nagadati, naproroĕiti' (pskov.).

Predpona vy-: Glag. *vŭgadati -aešъ*⁶¹ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom

⁵⁷ Daľ IV (1980), 162: omenja, da je takšnih juŭnih izrazov v letopisih veliko; prim. še Daľ I (1978), 675, sub *zgĕdyvatъ, zgdatъ*; SRNG 11 (1976), 226-227.

⁵⁸ Sreznevskij (1903), 686-687.

⁵⁹ Daľ IV (1980), 464-465; Oŭegov (1963)⁵, 810; Opyt-Dop. (1858), 278.

⁶⁰ POS III (1976), 48.

⁶¹ Oŭegov (1963)⁵, 107; Daľ I (1978), 283, 'vy- / pridumyvati, izobretati, vymyŭljati' (juŭno);

vygádyvatʹ 'sberечь, priobresti, polučiv tu ili inuju vygodu v čem-nibudʹ in narečno 'vy- / pridumyvati, izobřetati, vymyšljati' (npr. *výgadali tebe sváděbu, dak ty i búd'oš na sváděbi* (juž., arhang.)), k temu še *výgad, vygadka, vygadčik*. Preseneča raba raba glag. *vygadati* v frazi *vygadati svatěbu*, ki bi jo z jezikovnorazvojnega vidika bilo mogoče različno interpretirati.

Predpona *za-*: Glag. *zagadati* -aešb⁶² (dov.) z nedovršnikom *zagádyvatʹ* pomeni 'predložiti dlja razgadki' (npr. *otgadaj, čto ja zagadal*), 'zadumati čto-n., derža v ume ili gadaja', 'zamysliť, predpoložiti (o tom, čto soveršitsja v buduščem), narečno 'posylati kogo, narjažati, rasporjažatsja' (npr. *čužimi dětkami ne zagadyvaj* (zah.)), k temu *zagádь* 'narjadь, prikazь, posylka kogo' (zah.), *zagádka* tudi 'Erigeron acris'⁶³ itd. S to predpono se izraža pomen 'za- / postaviti uganko', tj. nasprotni pomen, kot se izraža s predponama *ot-*, *raz-*. Tudi s to predpono je izpričana glagolska tvorjenka *zaganútʹ* (dov.) 'postaviti uganko' < **zagad-nq-ti*.

- 4.7 Ukrajinsčina:** Gradivo iz ukrajinsčine podajam večinoma po akademskem slovarju ukrajinskega jezika.⁶⁴ Simpleks *hadáty -aeš* (nedov.) izkazuje pomenke 'dumati, rozmirkovuvati' = *hadáty dúmu / dúmku / hádku* (npr. *Ničoho vin ne dumaje, ne hadaje*) 'maty dumku, mirkuvannja z jakohe-nebudь pryvodu; vvažaty' (npr. *Molotěbu skinčyly včasno. Zerna, pravda, oderžaly menše, niž hadaly.*), 'maty namir ščo-nebudь robyty' (npr. *Hadaju podaty do cenzury zbirnik vlasnyx opovidanyx z moldavansьkogo žytija.*), 'spodivatsja' (npr. *Ševčenko hadav pobačyty svoju pjjesu na sceni Aleksandrinsьkogo teatru v Peterburzi u 1843 roci.*). Hrynčenko⁶⁵ navaja še pomen 'spominjati se (česa v mislih / z besedami?)' (npr. *ta budem ty pominati i svogo bateńka hadaty*), v posebnem geslu pa navaja glag. *hadaty* 'vorožyty' (npr. *Zvečora pid novyi hod Divčata hadaly.*). Refleksivni glag. *hadátysja -aetěsja* (nedov.) izkazuje dve pomenki, in sicer 'ujavljatysja v dumci; zdavatysja' (npr. *Meni hadaetěsja, ščo povnistju vidhorodytysь vid hljadača, zamknutisь v sobi aktor ne može.*), 'buty v dumci, dumatysja' (npr. *Ne tak skladalosь, jak hadalosь.*), 'maty namir ščo-nybudь robyty' (npr. *Zaproektovani zapobižni zasoby hadalosja buduvaty v ostannju čerhu.*). K temu pomensko spada sam. *hádka*⁶⁶ 'myslь, pomyšlenie, dumka' (prim. frazo: *hádky ne dáty* 'ne zbahnuty' / *hadáty hádku / zakýnuty hádku za hrjadku* 'pozabiti, ne spomniti se'), iz nje narečni glagol *hadkuváty -úeš*

Usačeva, SLL (1966), 108, izrecno poudarja, da ima predpona *vý-* tu le gramatično (tj. aspektno) funkcijo in ne spreminja glagolovega pomena.

⁶² Ožegov (1963)⁵, 195; Dalʹ I (1978), 566.

⁶³ Dalʹ I (1978), 566: Ruski sinonimi so *pušnikь, blošnikь, bogatinka*, v zvezi z njo pa Dalʹ pravi »eju gadajutʹ, sorvanь i votknuvь ee vь ščelь izby, rascvėtetʹ li?«.

⁶⁴ SUM II (1971), 10-11 in Hrynčenko I-IV, passim.

⁶⁵ Hrynčenko I (1907), 271.

⁶⁶ SUM II (1971), 10-11; Hrynčenko I (1907), 271d.

(nedov.) 'mirkuvaty' (< *gadъkovati) in izglagol. sam. *hadkuvánnja* (< *-nъje). Poleg tega še *hády-perehády*⁶⁷ (mn.) 'razdumyvanie' in pomanjš. *hádoňka* (k *hadka*). Stukr.⁶⁸ slovar navaja glag. *gadati* (nedov.) v pomenu 'hadaty, predbaćaty' (npr. *a s pevnogo vědanъja našego nykdy mezy radoju krole (v) stva našego takova řečъ ne byla gadana ani težъ skončana.*), prim. tudi frazo *na lyxo hadaty* 'zamyšljaty lyxe (na koho)'; enkrat pa se pojavlja v enakem pomenu kot glag. *gabaty* 'pozyvaty do sudu' (*a estly by ego v tom yměnyj někako хотěly gadaty tyj Tourъenskyj, togdy ę ętou tyj пѣнѣзы maju očystyty*). Zadnja pomenka glag. preseneča, njen razvoj brez razvidne in dokumentirane pomenske analize ni jasen. Pomenke glag. **gadati* v ukrajiniščini se nahajajo v območju pomena 'prerokovati' in pojma *'imeti v mislih' (prim. pomensko niansiranje v smeri 'nameravati', 'spominjati se česa', 'zdeti se', 'presoјati').

4.7.1 Glag. **gadati -ajetъ* se povezuje s predponami: *do-*, *na-*, *pry-*, *pro-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *z-*, *za -*, glagolska tvorjenka **gadnōti* pa s predponami *na-*, *u-*, *za-*.

Predpona *do-*: Glag. *dohadáty-ájju*⁶⁹ (dov.) = *dohadátysja* pomeni 'uraxovujučy pevni osoblyvosti, oznaky abo prykmety, namahatysja robyty pravilьni vysnovky pro ščo-nebudъ' (npr. *Ta skažitъ - bo ja ne dohadaju - čym spravi volьnosti ja tožu pomohty?* (prevod Pan Tadeja / Rylъskьkyj, 1949, 196); *Zrazu ž po didovomu oblyčč'ju dohadalasja (Oksana), ščo trapylosja ščośь nadzvyčajne.*) ob sekundarnem nedovršniku *doháduvatysja*. Pomensko izhajajo iz tega besede *dóhad* (redko) = *dóhadka / dohádka* 'dumka, pripuščennja, ščo gruntuetsja na virohidnosti, možlyvosti čoho-nebudъ' (npr. *Nixto ničoho ne znav, kožny mav svoju dohadku.*), prid. *dohádlyvyj* 'kmitlyvyj', prisl. *dohádlyvo*.

Predpona *na-*: Glag. *nahadáty-ájju*⁷⁰ (dov.) s sekundarnim iterativom *naháduvaty* pomeni (preh. / nepreh.) 'prymušuvaty, zhadaty pro koho- / ščo-nebudъ' (npr. *matrosova pisnja nahadala jomu ridnu pisnju pro siromu-syrotu*), (nedov. / preh.) 'byty, zdavatysja sxožym na koho- / ščo-nebudъ' (npr. *Vse poxmure podvir'ja nahaduvalo voronjače hnizdo.*), (preh. / nepreh.) 'vidnovljaty v pam'jati mynuli podii, javyščа, obrazy' (npr. *Baba sperlasja oboma rukamy na zemlju ta j nahadala davni časy.*). Refleksivni glag. *nahadátysja* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *naháduvatysja* se z njim pomensko ujema, vendar pa ima oba glagolska vida, kadar pomeni 'ponovno se pojavljati (v mislih), spominjati se (na)' (npr. *Jomu nahadalasja Katrusja z slъozamy v očax.*), medtem ko je pomen 'pryjnjaty rišennja pislja dejakoho rozdumu, vahannja; nadumatysja' (npr. *E, moja dytyno, a ščo, jak Hnat za ti dva roky inakše nahadáetъsja i inšu vizъte?*) vezan samo na dovršnik *nahadatysja*, in samo narečen je pomen tega

⁶⁷ Hrynčenko II (1971), 271.

⁶⁸ SStUM I (1977), 237.

⁶⁹ SUM II (1971), 338.

⁷⁰ SUM V (1974), 45-46.

dovršnega glagola 'rozmirkovaty, pomirkovaty' (npr. *Oleksandre, dobre nahadajsja, ščob ne bulo kajatsja zapizno!*). V zvezi z distribucijo glagolskega vida v tvorjenki s predpono *na-* je zanimivo, da se tesno navezuje na aktualni pomen trajanja ali netrajanja oziroma, da je vidska inovacija nastopila na tistih mestih, kjer ni skladnosti med pričakovanim vidom (tj. dovršnim) glede na tvorjenost (tj. *-gadati).

Predpona *pry-*: Glag. *pryhádáty -áju*⁷¹ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *pryhádúvaty* pomeni 'zhadúvaty' (npr. *slabyj, slabyj vynohrad ...- pryhádúvav sobi Zamfir cyhanovi slova*), 'nahadúvaty jakymysъ rysamy koho-nebudъ' (npr. *Vona vse šče ta davnja Manja, z svojim pyšnym smixom, koly smyetъsja, i z tymy očyma, ščo pryhádújuty i matir.*), 'nahadúvaty komu-nebudъ ščoś skazane čy zroblene nym raniše (večinoma z namenom grajanja, kazni itd.)'; 'obmirkovúvaty jakyj-nebudъ včynok' in redko 'ujavljaty ščo-nebudъ' (npr. *Vona pryhádáty ne zmože ščo todi bude z neju*), le v dov. obliki 'vyhadaty, pryduматы ščo-nebudъ' (npr. *Kraščoï i prykladnišoï nazvy, jak Veselyj Kut, ne možna bulo pryhádáty ij.*). S temi pomenkami se ujema tudi refleksiv *pryhádátyjsja*. Sem še sam. *pryhádka* 'zhadka' (npr. *cja pryhádka špyhnula v serdce Slavka, jak holkoju*) in 'vydumka' (npr. *Ta buv (Denis) soboju krasyvyyj, motornyj, ...na vyhadky ta na pryhádky joho podavaj.*), *pryhádúvannja*. Zanimiva je pojavitev pomenk 'zhadka' in 'vydumka' v isti besedi, ki jasno pokaže na možnost cepitve nekega skupnega pomenskega izhodišča *'priti na misel, pojaviti se v mislih'.

Predpona *pro-*: Glag. *prohadáty -áju*⁷² (dov.) je v pomenu 'hadaty jakyjsъ čas' zastarel, običajen pa je kot *prohadáty* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *prohádúvaty-ueš* 'pomyljatyjsja v rozraxunkax, peredbačennjax; proraxovúvatyjsja' (npr. *Jak xoč, vidskazala vona čolovikovi j bucim zasnula, todi jak cilu nič produmala i prohadala.*).

Predpona *u-*: Glag. *uhádáty*⁷³ s sekundarnim *uhádúvaty* s pomenkami 'ugadaty, otgadaty, dogadatyjsja', 'znaty' in 'zamečaty', k temu še *uhádъko* 'otgadčikъ, ugadyvajučij buduščee'.

Predpona *v-* (< *vъ-): Glag. *vhadáty -áju*⁷⁴ pomeni 'ugadaty, otgadaty, dogadaty'. S to predpono se v slovanskih jeziki pomen 'uganiti' redko izraža.

Predpona *vy-*: Glag. *výhadaty -aju*⁷⁵ pomeni 'vydumatъ, vymyslity; pridumatъ, izobresti', sekundarni nedovršnik *vyhádúvaty -duju* pa 'priveredničaty'. Prim. še sam. *vygadka* 'vydumka, vymysel', 'přixotъ, nebylica', pogov. 'skazka, basnja', *vyhadky* (mn.) 'vyčury; roskazni', pridevniki *vyhadlyvyj; vyhadnyk* 'vydumščik, zatejnik', 'sočinitelъ'.

⁷¹ SUM VII (1976), 584-585.

⁷² SUM VIII (1977), 146-147.

⁷³ Hrynčenko IV (1909), 312.

⁷⁴ URS (1971), 49.

⁷⁵ URS (1971), 59.

Predpona z- (< *sъ-): Glag. *zhadáty-áju*⁷⁶ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *zháduvaty* pomeni 'vsomniti, popomniti' in '(slučajno, vskolъzъ nazývati v razgovore), upomjanutъ, pomjanutъ', reflektivni *zhádatysja* pomeni 'vsomnitijsja, priiti na pamjatъ'. Redkeje se glag. pojavlja tudi kot *izhadaty* (dov.) in *izhaduvaty* (nedov.) v enakem pomenu. K temu sam. *zhadka* 'vospominanie; pamjatъ' in 'upominanie'. Prav pri teh tvorjenkah se lepo vidi tudi zamenjevanje (tj. prehajanje) med glagoli mišljenja in govorjenja, prim. rus. *zhadatъ* 'posvetovati se'. Že stokr. *zgodati*⁷⁷ (dov.) pomeni 'poradytysja (z kym)' (npr. *ino my ...zgodavši zъ pany radami našimi, tuju daninu vo vsjuъ emu ...potveržaemъ*) in 'podumaty, zhadaty (pro ščo)' (*ja Ljubartъ Kgedeminovičъ, Luckij i Volodimerskij knjazъ, izgadalъ esmi samъ o svojoj duši ...zapisalъ esmi i dalъ selo svoe Rožysče*), vendar je pri zadnji pomenki treba izhajati iz glagolske tvorjenke s predpono *iz-* (< *jъz-). Meja med možnostjo rekonstrukcije predpone *sъ- ali *jъz- ni povsem jasna, vendar pa v slovanskih jezikih prevladuje prva izmed obeh.

Predpona za-: Glag. *zahadáty-áju*⁷⁸ (dov.) z drugotnim nedovršnikom *zaháduvaty* pomeni 'zagadati' in (pogov.) 'veletъ, prikazatъ', narečno tudi *zahadát / zaháduvat (za ščo)*⁷⁹ (dov.) 'pravty, zapravty cinu' / 'pryznačaty za ščo-nebudъ pevnu cinu, perevažno bilššu za zvyčajnu' (npr. *vuon zahadáu za koróvu try týseč'i* (žitomirsko)) in 'vymahaty, braty (platu za ščo-nebidъ)' (npr. *ja z tébe pláty ne zahadáju*). Sam. *zahadka* 'zagadka' pomeni tudi 'Erigeron acer' (Moszyński),⁸⁰ sam. *zahad* 'zatěja', 'zakazъ', 'prikazanie, rasporjaženie' (npr. *Čy tobi zahad buv u pole jty?*). Pomenka *'določiti (previsoko) cenó' kaže na zvezo s pomenom 'pogajati se, dogovoriti se itd.', za pomenko 'ukazati', ki se sicer lahko izraža z etimološko zelo različnimi koreni, pa se vendarle zdi, da bi jo lahko izpeljevali tudi iz podobnega pomenskega izhodišča, kot je moral biti v slov. **na-rěditi -itъ* (prim. hrv./srb. *naréditi* 'veleti, ukazati', ukr. *narjadýty* 'davaty rozporjažennja pro vykonannja jakoï-nebudъ roboty; posylaty v narjad'). S to prepono je tvorjena tudi glagolska tvorjenka *zahanuty* 'vprašati' (prim. sam. *zahanka* 'uganka') < **zagad-nq-ti*.

- 4.8 Beloruščina:** Brus. izkazuje glag. *hadácъ -áju*⁸¹ 'przypuszczać, dociekać' in 'wróżyć, przepowiadać', narečno tudi 'mówić' (< polj.), k temu še sam. *hádká* 'dumka, vyskazanaja naperad, zhadadka' in 'turbotnaja dumka'.

⁷⁶ Hrynčenko II (1908), 136-137; SUM III (1972), 507.

⁷⁷ SStUM (1977), 392.

⁷⁸ URS (1971), 222; Hrynčenko II (1908), 23.

⁷⁹ SLL (1966), 22; Lysenko (1974), 76.

⁸⁰ Moszynski KLS II/1 (1967), 400: sinonimno *bohatynka*.

⁸¹ SPsł 7 (1995), 15; ESBM 3 (1985), 11-12; BRS (1962), 707, passim; Bjaľkevič (1970), 130.

4.8.1 Glagol je izpričan tudi s predponami *da-*, *na-*, *pra-*, *pry-*, *u-*, *vy-*, *z-*, *za-*, glagolska tvorjenka **gadnqti* pa tudi s predponama *ad-* in *za-*.

Predpona *da-* (< **do-*): Glag. *dahadácca*⁸² (dov.) z drugotnim nedovršnikom *dahádvacca* = *zdahadácca* / *zdahádvacca* pomeni 'dogadatsja' in je že stbrus. *dogadatisja* (npr. *storoži toe videli i ne dogadalisja* (Rač. 321)) skupaj s sekundarnim nedovršnikom *dogadovatisja* = *dogadyvatisja* 'zdahadvacca, prydvumvaxъ, dadumvacca'; k temu *dahádka*, *dahadlivy*, *dahadlivašč*.

Predpona *na-*: Glag. *nahadácbъ*⁸³ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *nahádvacъ* s pomenom 'napomnitъ' in refleksivnim *nahadácca* 'pripomnitъsja'.

Predpona *ad-* < **ot-*: Glag. *adhadácъ* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *adhádvacъ* pomeni 'otgadatъ, ugadatъ', k temu *adgádka* 'otgadka'.

Predpona *pra-* (< **pro-*): Glag. *prahadácbъ*⁸⁴ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *prahádvacъ* pomeni 'progadatъ, proigratъ' (npr. *prahadacъ u čyix-nebudzъ vačax*).

Predpona *pry-* (< **pri-*): Glag. *pryhadácbъ*⁸⁵ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *pryhádvacъ* pomeni 'vspomnitъ, pripomnitъ', 'napomnitъ', 'upomjanutъ' in refleksivnim glag. *pryhadácca* 'vspomnitъsja, pripomnitъsja'.

Predpona *u-*: Glag. *uhadácbъ*⁸⁶ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *uhádvacъ* pomeni 'ugadatъ'; prim. *uhádčik* / *uhádčica*.

Predpona *vy-*: Glag. *vyhadácъ*⁸⁷ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *vyhádvacъ* pomeni 'vygadatъ, vyigratъ' (npr. *vyhadacъ čas*), prim. pomen predpone *pra-*.

Predpona *z-* (< **zъ-*): Glag. *zhadácbъ*⁸⁸ (dov.) pomeni 'upomjanutъ', sekundarni refleksivni nedovršnik *zhádvacca* 'upominatъsja'; prim. še *zhádka* 'upominanie', prid. *zhadány*.

Predpona *za-*: S to predpono je izkazanih največ tvorjenk: Glag. *zahadácbъ*⁸⁹ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *zahádvacъ* 'prikazatъ, (po-)veletъ', 'zagadatъ, zadatъ zagadku', 'obvestiti' (npr. *zahadacъ na sxod* 'opovestiti o čem'). K temu sam. *zahadka* 'uganka' (prid. *zahádkavy* itd.), redko tudi rastlina 'Erigeron acer' (Moszyński),⁹⁰ ukr. *zahadka* 'Erigon acer'. Na pomenko 'ukazati' se nanaša sam. *zahád* 'ukaz, povelje' (prim. še *zahádný*, *zahádčik*). Prid. *zahadany* vsebuje dva pomena, in sicer 'predpisan, ukazan' in 'zastavljen (za uganko)'. V dialektološkem atlasu⁹¹ najdemo tudi samostalniški varianti *záhadka* in *zhádka* (s

⁸² BRS (1962), 224; HSBM 8 (1987), 182-183.

⁸³ BRS (1962), 469.

⁸⁴ BRS (1962), 707.

⁸⁵ BRS (1962), 741.

⁸⁶ BRS (1962), 940.

⁸⁷ BRS (1962), 163.

⁸⁸ BRS (1962), 330.

⁸⁹ BRS (1962), 278.

⁹⁰ Moszyński KLS II/1 (1967), 400, navaja tudi sinonime za to rastlino *bahatka*, *bahatyрка*, *dolja*, *ščašće* s pripombo, da poimenovanje kaže na uporabo te rastline pri vedeževalstvu.

⁹¹ DAB (1963), 734: Karta št. 191 (na podlagi vpr. št. 122: *Mesca nacisku u slove zahadka*).

sinonimoma: *zadúmka* (t. 1019) *záyanka* (t. 351, 363)). Na podlagi teh tvorjenk bi bilo mogoče suponorati glag. *zagadati, ki ga posredno dokazuje glag. *zahanúcsъ* 'przykazać, rozporządzić', 'dać zagadkę do rozwiązania', 'zapropnować cenę' (prim. *ja tabe zahanu zahatku, a ty adhani*)⁹² < *zagadnōti.

4.9 Poljščina: Glag. *gadać* -am⁹³ (nedov.) pomeni 'mówić, rozmawiać' (danes v omaluvažujočem smislu (*Gadali ludzie to i owo, ale że nikt go do tej pory za rękę nie złapał, to się i na gadaniu skończyło.*). Na pejorativno nianso kažejo medmet *gadu-gadu*,⁹⁴ kar je pomensko podobno sln. pogov. *klep-klep, čvek-čvek* (npr. *tam się zeszedł z panem Witem i przy lampie wina czy miodu gadu-gadu o pszenicy i życie*), samostalniki *gadanina* 'rozprawianie bez sensu; paplanie; plotkowanie' (< **gadan-ina*, prim. **tzkati* : **tzkan-ina*), *gadula* 'čvekač, brbljavec, klepetec' (> *gadulska* 'klepetulja, čveka', *gadulski* 'blebetač, kvasač', *gadulstwo* 'klepetavost', *gadulić* 'paplać' itd.), *gadacz* (redko) 'człowiek dużo mówiący; paplacz, gaduła', vendar pa zastarelo pomeni tudi 'obrońca, rzecznik' (*żołnierz, prawników i gadaczów nienawidził*) in 'przepowiadający, wróżbyta'; sam. *gadaczka* pa pomeni 'kobieta wiele mówiąca, gadatliwa', 'usta, twarz' (vulg.), 'prorokini' (arhaično). Redka (starinska) izglagolska tvorjenka *gadanka* izkazuje samo pomen 'rozmowa, pogawędka', medtem ko ima sam. *gadka* več pomenk: 'rozmowa, pogawędka, mowa', 'bajka, podanie, opowieść'; 'plotka, domysł, pogłoska' in starinsko tudi 'zagadka'.⁹⁵ V polj. narečjih prevladuje pomenka 'govoriti; praviti', in sicer kot sinonim glagolov *mówić* in *gwarzyć* (npr. *a dūmov'i mu gadal'i; třęće gāda.* (Sihelne)⁹⁶ : *a uūn muv'i / a gvaři mu tak*), kašub. *gadac gāda*⁹⁷ (nedov.) 'mówić, powiadać, prawić', sam. *gādkā*⁹⁸ 'narzeczce, gwara, język; mowa, rozmowa, gadanie, wzmianka o czym; wieść, pogłoska; plotka; anegdota, baśń, podanie' in *gōdka* tudi 'przysłowie, sentencja' (npr. *v jegoe gōdce je vjele prōvdē* (Ramuł (1893), 43)), slovin. *gadac gwdajq*⁹⁹ (nedov.) 'sprechen, reden'. Pomenka 'mówić' se je po dosedanjih ugotovitvah razvila šele v 18. stol.¹⁰⁰

⁹² SPsł 7 (1995), 48.

⁹³ SJP II (1960), 1012-1014.

⁹⁴ SJP II(1960), 1015; Skorupka I (1967), 374.

⁹⁵ Vodnik PSS (1977), 183-184; SJP II(1960), 1015.

⁹⁶ Karaś (1965), 78-9. Enak pomen navaja Moszyński SFPS 2, 406 (sub Varia): *ja gāūdām* (1. ed.), *tā gāūdās* 'ja mówię, ty mówisz'.

⁹⁷ Sychta I (1967), 295d.: nedoločnik se glasi tudi *gādac* (Kartuzy, Chmielno). Po podatkih AJK 10/2 (1973), 5 (vpraš. XXIV): glagol ima premični akcent samo v severni kašub. (t. 1, 5-11, 14-15, 20, 25, 27), in sicer s sed. *gadaję / gödaję* (t. 7) / *gōdōm* (t. 20, 27), *godōm* (t. 25).

⁹⁸ V kašub. je izkazan tudi sam. *gādkā* v pomenu 'rodzaj klamki w postaci kawałka drewna, obracającego się na gwoździu': etimologija ni jasna, eventualno pa bi bilo mogoče iskati pomensko motivacijo zanj v pomenu *'skleniti' < **klep-* (tj. prim. *'pogoditi se, dogovoriti se').

⁹⁹ Lorentz I (1958), 198-199.

¹⁰⁰ Weiss-Brzezina (1965), 265.

Klemensiewicz navaja za pojem 'mówić' vrsto sinonimov (prim. stolj. *kazać, opowiadać, powiedzieć, prawić, rozmawiać, rzec, szczebiotać* itd., srpolj. še *gaworzyć, mówić, gwarzyć* itd.),¹⁰¹ ki pa so tako s stilnega kot tudi z etimološkega stališča zelo raznorodni. E. Ostrowska v svoji dragoceni študiji¹⁰² zaradi pomenskega opisa 'siła mówię, nabijam uszy' (poleg 'mówię, rozmawiam'), s katerim je Knapski pojasnil pomen glag. *gadać*, sklepa, da je glag. imel gotovo že takrat slabšalni pomenski odtenek. Dopušča celo, da bi utegnil biti ta pomenski odtenek še starejši (ker se opira na jezikovno gradivo, starejše kot je njegov Thesaurus), čeprav z nekaj skepse, saj je takšen pomen težko uskladiti z drugimi pomenkami glagola, ki naj bi bile po njenem mnenju še starejše (npr. 'disputirati'), a so slogovno izrazito visoke. Razlog za to neskladje vidi v tem, da je za pomenko 'govoriti' pomenski izvor mogoče videti v pomenki 'disputirati' (in sicer kot posledico družbeno - političnih razmer, tj. tekmovanja med katoliškim in protestantskim taborom, ko so široke možnosti političnih nastopov tedaj omogočale tako pomembne debate kot tudi navadno blebetanje oziroma naj bi se celo razumno govorjenje nasprotnika zreduciralo na nepomembno govorjenje) ali pa je razvoj v pomenko 'blebetati, veliko govoriti' povzročila glagolova iterativnost (15. / zač. 16. stol.).¹⁰³ Pomen 'govoriti' je bil najverjetneje že v 16. stol. izrazito pogovoren in zato v pripovednih delih redkejši kot v glagolih *mówić / powiadać* (tj. nekoliko pogostejši je bil v Biernatovem *Żywocie Ezopa*), precej pa se je razširil v 18. stol. v leposlovju (zgodbah in komedijah zlasti v dvogovorih), političnih brošurah itd. Iz tega Ostrowska sklepa, da so morale jezikovne knjižne norme sredi 16. stol. delovati močnejše kot v njegovi prvi četrtini.

Poleg pomenke 'mówić', ki se je v polj. zelo razmahnila, izkazuje stolj.¹⁰⁴ še druge, manj pogoste pomenke: npr. 'disputare',¹⁰⁵ 'pytać, zastanawiać się', 'zgadywać, odgadywać, przepowiadać, praedicere', 'rozważać, wnioskować' in 'oceniać, szacować'. Pomenka 'disputare' je zapisana že sredi 15. stol. v skoraj izključno slovarskih zapisih in glosah, ki – zunaj konteksta – premalo povedo o slogovni vrednosti glagola. Z večanjem vloge latinščine v času humanizma so latinske besede čedalje bolj izpodrivale domače¹⁰⁶ in v tem smislu tudi glag. *gadać*, čeprav se v omenjenem pomenu pojavlja tudi še v 16. stol. in

¹⁰¹ Klemensiewicz (1974), 130, 325, ta pomen navaja že kot stolj.

¹⁰² Ostrowska (1958), 263d.

¹⁰³ Pomenski odtenek 'blebetati' srečamo še v polj. *blekotać, blekollivy*.

¹⁰⁴ SStP II (1956-59), 374-376.

¹⁰⁵ Sam. *gadacz* v pomenu 'odvetnik, branilec' se je morda razvil na podlagi pomena 'disputirati', čeprav bi bile podstave zanj lahko že precej starejše in bi odsevale tudi v pravnem pojmu 'spraviti (koga)', tj. kot (pravni) zastopnik / posrednik ene izmed strank, pri glag. **goditi*. Prim. Doroszewski (1928), 213, navaja *gadacz* v pomenih (1) 'divinator' (R. XXIV, 375); (2) 'dialecticus' (BBdg. 30), drugod 'coniecter', 'ariola'.

¹⁰⁶ Ostrowska, nav. d., 261, pojasnjuje to kot posledico izobraževanja po latinsko pisani strokovni literaturi.

kasneje. Ostrowska je to pomenko povezala s pomenko 'prepirati se', oboje pa s pomenko 'govoriti, pogovarjati se' (vse tri so znane že v 16. stol.) in jih razlagala kot samo situacijsko različne. Prav zaradi te situacijske različnosti naj bi pomenka 'govoriti', ki naj bi se razvila celo naprej v pomenko 'blebetati', sčasoma v glag. *gadać* popolnoma prevladala, pomenka 'prepirati se' se je »umaknila« v sinonimna glagola *spierać sie, klócić się*, pomenka 'razpravljati' pa se je začela izražati z lat. *dysputować* in se nato razvila naprej v pomenko 'dokazovati', ki je izkazana samo z nekaj primeri. Podobne pomenke izkazuje samostalnika *gadanie* 'disput', *gadka* 'dowód, sylogizm, twierdzenie', pri čemer je bil slednji redkejši že v srednjem veku, ker ga je že začel izpodrivati sam. *dowód*.¹⁰⁷ V besedi *gadka* se ni obdržala niti pomenka 'trditev', ni pa jasno, ali zato, ker ni imela prave opore v glagolskih pomenih, ali pa samo ni bila dovolj razširjena. Zanimivo pa je, da navaja (edino) vzporednico zanjo Rej, in sicer tvorjenko *pogadka* 'trditev' (npr. *sofistów fałszywe pogadki, nikczemne wywody*). Vzporedno naj bi potekal pomenski razvoj tudi v sam. *gadka* 'učeni prepír, disput' in 'spor, prepír'¹⁰⁸ v položajih, v katerih se je uporabljal *gadać* 'zastavljati vprašanje', 'ugibati' in 'razpravljati'. Pomenka 'razpravljati' kot znanstveni termin je gotovo mlajša (tj. srednjeveška), medtem ko naj bi bila pomenka 'prepirati se' lahko tudi starejša. Podobno bi bilo mogoče tudi za češ. in slš. domnevati enak pomenski razvoj, tj. 'disputirati' < 'prepirati se'. Ta razlaga, ki je postavljena na podlagi analize sosledja pojavitve pomenk v polj. gradivu, je mogoča in jo podpira še nekaj drugih pomenskih prvin, ki bodo postale jasnejše iz nadaljnjega prikaza. Ostrowska se je v svoji temeljiti obravnavi morda premalo posvetila analizi medsebojnega (razvojnega) razmerja med obema pomenkama (tj. 'disputirati' in 'prepirati se') predvsem s stališča njunih možnih pomenskih virov. Možni izhodišči za pomenko 'disputirati' je videla tudi v pojmu *'zadawać zagadkę' oziroma *'stawiać problem', vendar se ni mogla nedvoumno odločiti, kakšna naj bi bila pomenska hierarhija med njima, tj. kateri bi utegnil biti starejši in kateri mlajši. Tudi M. Basaj in J. Siatkowski¹⁰⁹ se pri polj. *gadać się* 'dysputować, sprzeczać się' ne moreta definitivno izreči o vprašanju, ampak navajata mnenje Krčka,¹¹⁰ ki ga šteje za bohemizem, in ob tem opozarjata na statistično in arealno dejstvo, da je bila ta pomenka v češ. precej razširjena, medtem ko so stolp. zapisi redki, v poljskih narečjih (in v drugih slovanskih jezikih) pa ni izkazana. Pri tem pa poudarjata, da se na teh mestih npr. v Bibliji Gdański uporablja tudi beseda *sądzić się* in zato ne izključujeta popolnoma možnosti domačega (tj. polj.) pomenskega razvoja. Naj dodamo, da je ta znanstveni sklep pomemben bolj zaradi določitve areala te pomenke (oziroma pomenskega

¹⁰⁷ Po mnenju Ostrowske je sam. *dowód* nastal verjetno kot pravni termin, in sicer v tistih pravnih položajih, ko so bile priče pripeljane na sodišče.

¹⁰⁸ Ostrowska, nav. d., 250-251.

¹⁰⁹ Basaj-Siatkowski (1967), 7.

¹¹⁰ Krček (1911), 525, navaja *gadaj śye semną = dysputuj*.

razvoja) v slov. govorih, kot pa zaradi odgovora na samo vprašanje razvojnem razmerju med pomenkami v pomenski verigi.

Iz glagolske pomenke 'pytać, zastanawiać się' izhaja pomen sam. *gadka* 'vprašanje' (npr. v naslednjem primeru *o dzywnych gadkach mlodszezo byzkvpa kv starszemu* 'de mirabilibus quaestionibus episcopi iunioris ad senem'), lahko pa se je razvil naprej v smeri pojma *'prosimi' oziroma *gadanie* 'prošnja' (npr. *masz moc mnie za moje śmiałe gadanie w prezencji Waszej Cesarskiej Mci kazać mnie życie dać czyli odebrać*¹¹¹). Ti pomeni so iz jezika izginili.

Pomen 'presoajati, sklepati' (npr. *gadayonczich* 'syllogisantium'), se je mogel razviti prek pojma 'iskati rešitev ipd.', prav tako se je prek pomenke 'presoajati' (tj. prek dejavnosti mišljenja), ki je v notranji zvezi s pomenko 'ugibati', razvila pomenka 'ocenjevati, ceniti'.

Stpolj. simpleks *gadać* pomeni tudi 'ugibati, uganiti (uganko)', v novejšem času pa se ta pomenka izraža s prefigiranimi glagolskimi tvorjenkami *zgadnąć* (dov.) > sekundarni nedovršnik *zgadywać, odgadnąć* (dov.) > sekundarni nedovršnik *odgadywać, ugadnąć* (dov.) > sekundarni nedovršnik *ugadywać*. Glag. *zgadnąć* je prvič zapisan v Rozmyślania przemyskiego, simpleks *gadać* v istem pomenu pa v 16. stol. Ustrezne tvorjenke so redke (prim. sam. *gadanie* 'zadawanie zagadek, zagadka' (2x), sam. *gadacz* (5x; 13x v slovarskem gradivu 16. stol.)). Zaradi razmeroma majhne frekvence se domneva, da gre za izposojenko,¹¹² in Basaj-Siatkowski menita, da bi na češ. vir lahko kazala pripona *-acz*, če bi se pri tem moglo dokazati, da je postala produktivna pod češkim vplivom (prim. polj. *-acz*, češ. *-ač* : gluž. *-ak* (= *hódak*) : rus. *gadatelʹ*, bolg. *gadatel*). S pripono *-acz*, ki je bila že v stpolj. za tvorbo nomina agentis iz glagolskih korenov (npr. *bo-dacz, gadacz, igracz, iskacz* itd.) pogosta, prav tako tudi v srpolj. (npr. *oszu-kacz, ubłagacz, podeptacz, wychowacz* itd.), medtem ko se v sodobni polj. ohranja v omejenem krogu neologizmov,¹¹³ se tvori tudi narečni sam. *gadacz* s pomenom 'čenač, blebetač'. Glede na povedano, bi se morala domneva o češ. vplivu nanašati že na začetek stpolj. obdobja.

Najpogostejša (tj. z največjim številom pomenk) tvorjenka iz glag. *gadać* je sam. *gadka* (< **gadʹska*), ki pomeni 'opowiadanie' (h 'govoriti'), 'rozmowa, spór słowny, dyskusja' (k 'razpravljati'), 'waśń, kłótnia' (k 'prepirati se'), 'dowód', 'twierdzenie', 'zagadnienie, pytanie, zagadka' (k 'vprašati; zastaviti (uganko) / nejasno vprašanje'), 'parabola, allegoria'. Ker so bili nekateri teh pomenov omejnjeni že v zvezi z glagolskimi pomenkami, se bom zadržala pri pomenki 'težko vprašanje / uganka': stpolj. je izpričana le petkrat, in sicer štirikrat v zvezi z ugankami kraljice iz Sabe, pa vendarle je Ostrowska mnenja, da gre za splošen

¹¹¹ Brzezina-Weiss (1965), 165.

¹¹² Basaj-Siatkowski (1967), 7; Reczek (1968), 122: Sam. *gadacz* v pomenu 'vates' šteje za bohemi-zem.

¹¹³ Klemensiewicz (1974), 116 in 622-623. Izpričan je skoraj v vseh slov. jezikih, Vaillant IV (1974), 321-323.

izraz, pogost v besedilih 16. stol, in prav s to njegovo živostjo je pojasnjevala dejstvo, da se je beseda zadržala do 18. stol. in se šele tedaj nadomestila s sam. *zagadka*. Ostrowska¹¹⁴ je povezala obe besedni varianti in prek *zagadka*, tj. 'nekaj zastavljenega', rekonstruirala sicer nikoli izpričan glag. pomen **gadać* *'zastawiać zagadkę'. Sled tega pomena pa naj bi se ohranila v glag. sam. *gadanie* 'zadawanie zagadek, zagadka' (dvakrat v Biernatovem *Żywocie Ezopa*) in v sam. *gadacz*, ki ga je Mączyński pojasnjeval kot 'który (takowe powieści) umie zadawać albo wykładać'. Odtod je Ostrowska sklepala, da se je pomenka 'disputirati' lahko razvila iz pojma *'zastaviti in reševati vprašanje', pomenka 'vprašati' iz 'zastaviti (težko) vprašanje'. Razmerje med obema pomenoma (tj. 'zastaviti vprašanje' : 'rešiti vprašanje') pa skuša osvetliti tudi z analizo pomenskega razmerja med pomenko 'vprašati' in pomenkami 'odgovoriti, meriti, vreči, zadeti'. Ostrowsko zanima še razmerje med pomenkami, ki so se vezale na glagol *gadać* oziroma na deblo **god-*, in ugotovitve sklone v sklep, da bi bilo najustreznejše suponirati tudi za **gadati* razširitev pomena do pomenke 'robić coś, co jest do czegoś stosowne' z vmesnim (pomenskim) členom 'zadeti'.

Za podrobnejšo osvetlitev kompliciranih pomenskih vezi med besedami opozarja še na pomensko motivacijo za pojme, izražene z besedami / koreni, ki se pojavljajo kot sinonimi tudi za pomene znotraj osnov **gada-* ali **godi-*: tak je npr. sam. *gadka* 'allegoria', ki jo z uganko družijo, da tudi njen prikriti smisel zahteva razkritja. Ker se alegorija polj. imenuje tudi *podobieństwo* (sln. *prisposoba*), jo Ostrowska skuša razložiti iz temeljne pomenke 'odpowiednia / stosowna pora' (prek *podobny*), torej iz (domnevno) enake pomenske predloge, iz katere naj bi se razvile tudi pomenke glag. *godzić*.¹¹⁵ Izhajanje iz tega pojma pri osnovi **gada-* je zelo zatemnjeno oziroma nerazvidno in z osnovo **godi-* ima skupnih / stičnih samo nekaj pomenk (npr. 'pritti na misel', 'ugibati'), zato ne preseneča, da se je v etimološki literaturi celo zavračala etimološka zveza med obema osnovama. Beseda *gadka* je zaradi notranje / vsebinske zveze z 'uganko' začela poimenovati tudi alegorijo in narobe, tudi beseda *podobieństwo* se je začela uporabljati v pomenu 'aenigma'. Primerjava med besedama *podobieństwo* in *gadka* pa vodi k sklepu, da se tudi glede na to pomensko motivacijo zdi sam. *podobieństwo* 'allegoria' mlajši, zato ker je njegovo poimenovanje motivirano (tj. 'podoben biti'), medtem ko pri sam. *gadka* taka motivacija manjka (kar pomeni, da je po sredi že pomenski razvoj).

- 4.9.1 Glag. **gadati* se pojavlja prefigiran s predponami *do-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *prze-*, *przy-*, *roz-*, *u-*, *z-*, *za-*, glagolska tvorjenka **gadnōti* pa s predponami *na-*, *od-*, *po-*, *u-*, kašub. *věz-*, *z-*, *za-*.

¹¹⁴ Ostrowska, nav. d., 246d.

¹¹⁵ Za osnovi **gada-ti* in **godi-ti* vidi skupno izhodišče v pomenki 'primeren čas'.

Predpona *do-*: Glag. *dogadać -am*¹¹⁶ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *dogadywać* pomeni 'dorzucić, wtrącić swoje słowa, zwłaszcza: przymówić komu złośliwie albo żartobliwie; podszeпаć co, dogrzyżyć' in 'powiedzieć co do końca, skończyć gadać' in refleksivni glag. *dogadać się* 'porozumieć się z kim za pomocą słów' > 'rozmawiając, mówiąc osiągnąć jakiś rezultat'), arhaično tudi 'domyślić się czego, zgadnąć'. V kašubskih govorih glag. *dogadac* (dov.) pomeni 'doradzić, przekonać' in refleksivno *dogadac są* (dov.) 'porozumieć się, umówić się, dogadać się', slovin. *dogadac* (dov.) 'ausreden, das Gespräch beenden' in *dogadac są (z k'ím)* 'sich mit jemandem verabreden, besprechen, durch eine Unterredung erforschen, erfahren'. Pomenka 'dogovoriti se, sporazumeti se' je pri glag. tipa **gadati* najverjetneje v neposredni zvezi s pojavom pomenke 'govoriti' in zato sekundarna. Manj verjetno pa je suponoriti pomenski stik med glagoloma **gadati* in **goditi*, saj slednji v pomenu 'sporazumeti se' v poljščini ni izpričan.¹¹⁷ Prim. tudi umestitev podobne pomenke v strukturno (tj. z enako predpono in najpogosteje z refleksivnim **sę*) enake glagole, npr. slov. **dogovoriti się*, češ. *domluviti co s kým / domluviti se s kým o čem* 'dogovorit'sja, sgovorit'sja, uslovit'sja' (: *domluviti -ím* 'dogovorit's, končit's govorit's').

Predpona *na-*: Glag. *nagadać -am* (dov.)¹¹⁸ pomeni 'naopowiadać, napleść, nabajać, wiele razy powiedzieć', refleksivni glag. *nagadać się* pa pomeni 'nagadać tyle, że już się ma dość gadania', prav take pomenke izkazujeta kašub. *nagadac* (dov.) 'dużo naopowiadać, napleść, nawymyślać komu' z refleksivnim *nagadac są* (dov.) 'nagadać się', slovin. *nagadac* (dov.) 'isto'. Starinski pa je danes glag. *nagadnąć* (dov.) s pomenom 'zagadnąć, zapytać', za katerega se zdi, da pomensko izhaja iz iste vsebine kot tudi pomenka 'zastaviti (teżko) vprašanje' (>**vprašati*).

Predpona *o-* (< **ob-/od-*): Glag. *ogadać*¹¹⁹ (dov.) je sinonimen z glag. *obgadać*, kašub. glag. *ogadac są*¹²⁰ (dov.) pa pomeni 'bronić się' (npr. *ten są sóm ogãdã przed sądem*), k temu sam. *ogãdka* 'plotka' (severovzhodno, severozahodno; prim. *obgãdka*) slovin. *uogadac* (dov.) 'sich unterreden'.

Predpona *ob-*: Glag. *obgadać* (dov.)¹²¹ s sekundarnim nedovršnikom *obgadywać* pomeni 'naopowiadać o kim rzeczy niepoehlebnych, przedstawić kogo w niekorzystnym świetle, nagadać na kogo, obmówić, oszkalować, oczernić' in 'rozmawiając rozważyć co wszechstronnie, omówić, załatwić', kašub. *obgadac* (dov.) pomeni 'omówić', 'obronić' (npr. *jã go obgãdãł i to mu ten rãz ušlo*)

¹¹⁶ SJP 2 (1960), 195; Sychta I (1967), 295; Lorentz I (1958), 198.

¹¹⁷ Prim. npr. češ. *dohoditi -i* (dov.) 'primeštariti, posredovati komu (za nevesto)', kar pa ni popolnoma identičen pomen.

¹¹⁸ SJP 4 (1962), 1046; Sychta SGK I (1967), 295; Lorentz PW I (1958), 198.

¹¹⁹ SJP 5 (1963), 852.

¹²⁰ Sychta I (1967), 295, II, 293; Lorentz I (1958), 199.

¹²¹ SJP 5 (1963), 441; Sychta I (1967), 295; Lorentz I (1958), 198.

in 'obmówić, oczernić', slovin. *uobgadat* (dov.) 'besprechen, verabreden' in 'bereden, verleumden' z reflektivnim glag. *uobgadat sq* 'sich besprechen'. Predpona *od-*: Glag. *odgadać*¹²² (dov.) kot zastarelo pomeni 'odpłacić gadaniem (za co)', 'odpowiedzieć krótko, mrukliwie, odburknąć' in 'odgadnąć', kašub. *odgadat* 'namówić kogo do opuszczania służby, namową odciągnąć kogo od kogo albo czego' in 'odciąć się, odpowiedzieć hardo' (npr. *moja sënowa řadko m'e dā dobré slovo, le m'e co ruš odgadeje*; k polj. *odciąć się* prim. tudi sln. *odrezati se* 'nakratko, učinkovito odgovoriti'), slovin. *uodgadat* 'widersprechen', 'abspenstig machen', 'antworten', 'verabreden'. Na verjetno starejši (neizpričani) pomen glag. *odgadać* < **otъgadati* kaže glagolska tvorjenka *odgadnąć* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *odgadywać* 'ugibati, uganiti, predvide(va)ti, pogoditi, rešiti uganoko'.

Predpona *po-*: Glag. *pogadać*¹²³ (dov.) pomeni 'spędzić pewien czas na gadaniu, opowiadaniu, rozmowie, porozmawiać swobodnie przez jakiś czas, pomówić trochę o czym, rozważyć co z kim', samostalniki *pogadanka* 'swobodna rozmowa, pogawędka', *pogaduszki* 'razgovory, peresudy, tolki, spletni',¹²⁴ narečno *pohadka* 'powiastka' (*pote se kup'yl'i krove, a tej krov'e kup'yl'i zvůńec, paxatce kůńec* (Zakamienne)),¹²⁵ kašub. *pogadat* 'pogadać, pomówić', slovin. *uogadat* (dov.) 'isto'. V stpolj. slovarju¹²⁶ je izpričan le sam. *pogadka* 'zagadka, trudne pytanie' (*Krolyova Saba, gdisz vsliszala slowoťnoszcz Salomonowø, prziszla do Jerusalema, chczcz gego skusycz w pogatkach.*). Ostrowska, op. cit., ga je štela za češko izposojenko, ker v tem pomenu ni bil izpričan tudi glagol, Basaj-Siatkowski¹²⁷ pa za domačo (tj. neprevzeto) besedo. Karłowicz navaja tudi glagolsko tvorjenko *pogadnąć* (dov.) v pomenu 'rzec' (npr. *abo to wartuje, pogadnie inszy chłop*), tj. tudi iz pomenskega polja 'govoriti'.

Predpona *prze-* (< **per-*): Glag. *przegadać*¹²⁸ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *przegadywać* in s pomenkami 'prześcignąć kogo w gadaniu, być bardziej elokwentnym, wygadany niż ktoś inny' (prim. kašub. *přegadat* (dov.) 'prześcignąć kogo w mówieniu'), 'przegawędzić, spędzić pewien czas na gadaniu', (arhaično) 'omówić, przedyskutować', narečno tudi *przegadać* 'spregovoriti' (npr. *Przegadala woda, przegadala skała, moja kochaneczka przegadać nie chciała.*); sekundarni nedovršnik *przegadywać* pomeni tudi še 'prze-drzeźnić (npr. *Sikora zaczęła przegadywać chłopą.*), reflektivni glag. *przegadywać się* (nedov.) pa pomeni 'prepiratъsja, vzdoritъ'. Glagol, ki nosi to pomenko, vsebuje tri značilnosti, ki so pri glagolih tega pomenskega kroga pogoste, in

¹²² SJP 5 (1963), 695; Sychta I (1967), 295; Lorentz I (1958), 198-199.

¹²³ SJP 6 (19649), 781-782; Karłowicz IV (1906), 207; Sychta IV (1967), 109.

¹²⁴ Hessen-Stypuła (1967), 716.

¹²⁵ Karaś (1965), 89.

¹²⁶ SStP VI (1979-73), 289.

¹²⁷ Basaj-Siatkowski (1972), 19.

¹²⁸ SJP 7 (1965), 217; Karłowicz IV (1906), 371; Sychta I (1967), 295.

sicer predpono *per-, refleksivni *se in iterativnost, medtem ko glagolski koren lahko pripada krogu pojma *'govoriti' (prim. sln. *prerekati se*) ali pa tudi ne (prim. slov. *per-pirati se). Iz pomenske situacije pri osnovi *gada-* se torej zdi mogoče izhajati iz pomenke 'govoriti', kar bi lahko dokazovala pomenka 'premagati koga z besedami'. Zaradi primerjalnojezikovno ugotovljivega pomena glag. *gadati, ki se (posredno) veže na glagole mišljenja (prim. pomenke *'iskati rešitev (v mislih)' ipd.) pa brez dodatne pomenoslovne raziskave vendarle ni mogoče izključiti tudi pomenskega izhodišča *'izmišljati si' > *'izmišljati si (slabe / grde reči) o kom' > 'prepirati se' (prim. podobno pomensko razmerje pri glagolskih tvorjenkah dluž. *gadaś* 'beißend reden, keifen', 'verleumden': *gadaś* 'wahrsagen', 'zu erraten suchen, raten, enträtselfen, mutmaßen'; češ. *hádati* 'míniti, domnívatí se, tušiti, dohadovati se': *hádati se* 'prepirati se', 'disputirati; dluž. *godtaś 'tadeln, beschimpfen' (ob tem, da glagol ni refleksiven) in 'dopfelsinnige Reden führen'). Zdi se, da ima to pomensko razmerje svoj areal.

Predpona *przy-* (< *pri-): Glag. *przygadac*¹²⁹ (dov.) s pogostejšim nedovršnim parom *przygadywać* pomeni 'czynić złośliwe aluzje, docinać komuś, dogryzać, dogadywać' (npr. *Jak chciała, to wygryzła każdego. Tu przygadała, tam przemilczała.*), kašub. *przegadac* (dov.) 'dokuczyć komu złośliwymi uwagami'. Na ta pomen se veže tudi sam. *przygadka*,¹³⁰ kašub. *przegádka* 'złośliwe aluzje, docinki, przymówka'.

Predpona *roz-*: Glag. *rozgadac*¹³¹ (dov.) z drugotnim nedovršnikom *rozgadywać* pomeni 'rozgłosić co gadając', (zastarelo) tudi 'rozochoćić do gadania, uczynić rozmownym' in arhaično 'omówić, obgadać', k temu sam. *rozgadka* 'rozmowa, gawęda, powiastka', kašub. tudi *rozgadac* 'rozpowiedzieć, rozgłosić' / *rozgadac sq*, slovin *rozgadac*. Stpolj. slovar¹³² navaja *rozgadac* v pomenu 'rozprawać o czymś' (15. stol.). Pomenka 'govoriti' se lahko razvije tudi iz glagolov mišljenja, ali pa iz glagolov, ki razvijajo pomenske elemente glagolov mišljenja (čeprav njihove še starejše pomenske motivacije lahko izhajajo iz konkretnih predstav¹³³), npr. tudi iz pojma 'ugibati (uganko / težko vprašanje) > 'razsojati' itd..

Predpona *u-*: Glag. *ugadac*¹³⁴ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *ugadywać* pomeni 'uradzić' (npr. *Potym ugádali tak: jak tu zrobić z tym kotem?*) oziroma 'zjednać, ująć, urobić kogo gadaniem, namową, perswazją', nareč. refleksivni glag. *ugadac się* pa pomeni 'nagadać się' (npr. *już się z tobą nie ugadam*), (zastarelo) tudi 'porozumieć się, ułożyć się; dogadać się', kašub. *ugadac sq* 'umówić się', 'nagadać się do syta' in 'uprosić sobie, uzyskać prośbami' (npr. *co*

¹²⁹ SSJP 7 (1965), 516-517; Sychta I (1967) 295, IV (1970) 196.

¹³⁰ Karłowicz IV (1906), 412.

¹³¹ SJP 7 (1965), 1127; 762; Karłowicz (1907), 43; Sychta I (1967), 295; Lorentz I (1958), 198.

¹³² SSStP VII (1973-1977), 521.

¹³³ Prim. lat. *disputare*, nem. *verhandeln*, rus. *obsuždat*, sln. *razpravljati*.

¹³⁴ SJP 9 (1967), 492; Karłowicz VI (1911), 14-15.

są ugadâ, to mâ). Na podlagi pomenke glag. *ugadać* se je razvil prid. *ugadany* 'rezolutny, rozmowny' in 'chętny do rozmowy', prid. *ugadliwy* 'rozmowny'. Tako je za **ugadati* mogoče suponirati tudi pomenko *'skleniti, (s pogovorom) določiti', s katero se (mogoče tudi samo drugotno prek pomenke 'govoriti', prim. tudi polj. *umówić się*) približuje glag. **ugoditi (sę)* v pomenu 'dogovoriti se' > *'skleniti, določiti itd.' (prim. polj. *ugodzić / ugodzić się*, češ. *uhoditi se*, srb./hrv. *ugoditi se*). S to predpono je izpričana tudi drugotna glagolska tvorjenka *ugadnać* (dov.) 'domyślić się czego, odgadnać, zgadnać' < **ugad-nq-ti*, zaradi katere bi prav tako lahko domnevali obstoj glagolske tvorjenke **ugadati* z enakim pomenom.

Predpona *v-* (< **vъ-*): Kašub. glag. *vgadac*¹³⁵ (dov.) pomeni 'wmówić komu co', slovin. *vgadac* 'einen Gedanken einreden' < *'govoriti' (prim. enako besedotvorno strukturo polj. *wmówić* (dov.)).

Predpona *wy-*: Glag. *wygadać*¹³⁶ (dov.) pomeni 'izpovedati, mnogo govoriti, pripovedovati', refleksivni glag. *wygadać się* pomeni 'izpovedati se; izblebetati', nedovršnik *wygadywać* 'pleteničiti, brbljati, čenčati', *wygadany* 'izpovedan, izklepetan; zgovoren'. Kašub. *vëgadac* (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *vëgadovac* pomeni 'wyperswadować, wybić komu co z głowy', 'gadaniem wyjawić co' in 'źle mówić o kim albo czym', slovin. *vëgadac* 'ausreden, aus dem Kopfe reden', 'herausreden, entschuldigen'. Pomenka 'slabo govoriti (o kom)' bi bila lahko v notranji pomenski zvezi tako s pomenko 'govoriti' kot tudi s pomenko 'izmišljati si', ki sicer v tej tvorjenki ni izpričana, sistemsko pa bi se lahko navezovala tudi na starejši pomen glag. **gadati* *'izmišljati si' < *'na misel priti, spomniti se'.

Predpona *z-* (< **ъz-*): Glag. *zgadać*¹³⁷ (nedov. / dov.) pomeni 'w rozmowie z kim poruszyć (mimo woli) jakiś temat, wpaść na co w rozmowie' (pogosto neosebno uporabljeno) in 'dojść z kim do porozumienia, dogadać się', narečno pomeni *zgadać*¹³⁸ tudi 'wylajac, zwymyślać' (npr. *zgadał go stryk*) in 'zgadywać / zgadnać' (npr. *zgadaj Jezusie, kto haw jes.*). Refleksivni glag. *zgadać się* pomeni 'začeti govoriti o / беседа nanese na' (npr. *zgadało się o tym; zgádało się* 'wśród pogadanki przyszło do mowy o tym') in nareč. *zgádać się* 'ugadać się, porozmawiać' in 'mówić za wiele' (prim. kašub. *zgadac są*, slovin. *zgadac* 'besprechen, verabreden' in 'erraten', v prvi pomenki tudi refleksivno). Pri tej glagolski tvorjenki se spet pojavlja pomenka '(o-)zmerjati' (prim. pojavitev pomenk 'ozmerjati' in 'uganiti' < *'na misel priti' tudi v drugih prefigiranih tvor-

¹³⁵ Sychta I (1967), 296.

¹³⁶ Vodnik PSS (1977), 1071; Sychta I (1967), 296; Lorentz I (1958), 199.

¹³⁷ SJP 10 (1968), 1046; Karłowicz VI (1911), 371; Sychta I (1967), 296; Lorentz I (1958), 199.

¹³⁸ Ni izključeno, da je glagolska predpona *z-* v tem primeru izhaja iz predpone **ъz-* in da je glag. *zgadać* v pomenu 'zwymyślać' po besedotvorni zgradbi vzporeden tvorjenki *z-wymyślać* < **ъz-wy-mysl-*, ki bi utegnila vsebovati celo konglomerat dveh etimološko sinonimnih predpon (Kopečný I (1973), 80-81).

jenkah). Na pomenko 'uganiti' < *'v mislih imeti' v prefigurirani glagolski tvorjenki *szgadati se vežejo tudi samostalniki zgádka 'zagadka' (Pr. fil. IV, 270), 'przesąd' (morda < *'(vnaprej) imeti v mislih / vnaprej soditi'; Pr. fil. V, 958), zgraduwiki 'zagadki', zgraduwadka, zgadywka, zgaDOWNIK 'odgadujący nazwę dzieci w grze w ptaszki' (Zb. XIV, 218), zgadula 'zgadujący: zgaduj, zgadula, ka moja złota kula (w grze)' (Pr. fil. V, 958), prim. tudi: zgadula..złapał tego, u którego znajduje się pieniądze lub kamyczek (Fed. 385), zgadanki 'zabawa dziecienna, w której wyszukuje się w danej potrzebie winowajce, lub oznacza pewien przedmiot' (Wisła Iv, 840) in zgadulki 'gadka; krótkie wierszyki, najczęściej rymowane, wyrażające pod przenośnią znaczenie jakiegoś przedmiotu lub rzeczy' (Fed. 370). S to predpono je izpričana glagolska tvorjenka zgaDNĄĆ s sekundarnim iterativom zgadywać v pomenu 'domyślić się czego nie mając wszystkich danych do wyciągnięcia wniosku; odgnać, wpaść na myśl', slovin. zgaDNŃC (dov.) 'erraten' < *szgaDNŃti -netŃ.

Predpona za-: Glag. zagadać¹³⁹ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom zagadywać pomeni 'zgałuszyć co mówieniem, gadaniem; dużo mówiąc przerwać komu, przeszkodzić mówić lub odwrócić od czego jego uwagę' in (starinsko) 'przygadać, dogadać komu' in glag. zagadać (dov.) brez sekundarnega nedovršnika v pomenu 'zwrócić się do kogo słowami, powiedzieć co do kogo, zagabnąć' in 'odezwać się głośno, zacząć gadać, mówić'. V enakem pomenu (tj. s premi-kom v polje pomena 'govoriti') je izpričana tudi glagolska tvorjenka zagadnąć (dov.). Samostalniki zagadka s pomenkami 'krótki wierszyk, epigramat lub zdanie, zawierające treść celowo niejasną, której się trzeba domyślić, którą trzeba odgadnąć', 'rzecz, sprawa niejasna, nie wyjaśniona, budząca wątpliwości, tajemnica', (arhaično) tudi 'zagadnięcie kogo o co, pytanie' in narečna zagadyńska 'zagodynka, zagadka', zagadywka 'zgadywka, zagadka' (čepprav je glag. zagadywać izpričan samo v pomenu 'zaczynać rozmowę') so najverjetneje v notranji pomenski zvezi z razvojno kasnejšo pomenko 'obrniti se na koga z vprašanjem, vprašati, nagovoriti'. Ostrowska je raziskovala razvojno (tj. pomensko derivativno) razmerje med (tipično kasnejšo) glagolsko tvorjenko zgaDNĄĆ v pomenu 'vprašati' in v 15. stol. izpričanim gadać v pomenu 'vpraševati'. Ker se pojavljata z dvestoletno razliko, meni, da ni mogoča oziroma da je preveč poenostavljena domneva o kontinuiteti te pomenke v prefiguriranem glag. zgaDNĄĆ. Ostrowska ugotavlja, da mora biti ta pomen v glag. zgaDNĄĆ sekundaren (tj. da je nastal na novo); potek pomenskega razvoja rekonstruirala prek *'ustaviti z vprašanjem', kar naj bi bila samo zmanjšana intenzivnost pomena 'zadeti, napasti' (tega pa primerja s podobnim pomenskim razvojem pri glag. zagabnąć). Iz polj. historične leksikografije je razvidno,¹⁴⁰ da sta v 16. stol. začeli glagolski tvorjenki zagadać in zgaDNĄĆ nadomeščati simpleks gadać 'po-

¹³⁹ SJP 10 (1968), 498-499; Karłowicz VI (1911), 276.

¹⁴⁰ Prim. Ostrowska (1958), 268.

staviti uganko' (npr. *O gadce, którą zagadł towarzysztwo.*), vendar pa je tudi njiju v tem pomenu kmalu nadomestila zveza *zadać zagadkę*. Pri tem preseneča, da se je šele po tem času, tj. konec 18. stol., začela širiti beseda *zagadka* v pomenu 'uganka', pred tem (tj. že v 16. stol.) pa se sam. *zagadka* pojavlja v pomenu 'alegorija, zgodba' (*mówić będą zagadki od początku*), prav tako tudi sam. *zagadanie*. Razmeroma pozno se je pojavil tudi sam. *zagadnienie* v pomenu 'problem', ki ga Ostrowska primerja s sam. *zarzut* (18. stol.) 'zadana objekcija / trudność; zadanie', in za oba vidi pomensko izhodišče v pojmu 'zadeti, pogoditi' oziroma 'vreči'. Prav ta vzporednost v pomenskem razvoju med glagolom *gadać* in prefiguriranim tvorjenkama *zagađać / zagadnąć*, ki sicer datira v različna stoletja, kaže na določene pomenske stalnice. Tako se splošnejša pomenka 'vprašati' lahko razvije iz pomenke 'zastaviti uganko / težko vprašanje', pomenka '(težko) vprašanje' / 'problem' pa iz 'zastavljena uganka'.

Poleg glagolskih tvorjenk tipa **(-)gadati -ajetъ*, v katerih danes prevladuje pomenka 'govoriti' ipd. (tj. pomenke z območja verba dicendi), so v polj. izkazane tudi prefigurirane glagolske tvorjenke tipa **gadnŏti -netъ* (dov.)¹⁴¹ s predponami *od-, na-, po-, u-, z-, za-*, pri čemer se tiste s predponami *od-, u-, z-* nanašajo na pomenko 'uganiti' (prim. *odgadnąć* 'uganiti, predvid(ev)ati, pogoditi, rešiti uganko, pogruntati', (narečno) *ugadnąć* 'uganiti', *zgadnąć* 'ugibati, uganiti; pogoditi / rešiti uganko'), tista s predpono *po-* pomeni 'reči' (prim. *pogadnąć*) in tista s predpono *za-* (prim. *zagadnąć*) pomeni 'nagovoriti, ogovoriti, vprašati'.

4.10 Lužiška srbščina: Dluž. ima po slovarskih¹⁴² navedkih homonimna glagola *gadaś¹* (nedov.) v pomenu 'beißend reden, keifen' in 'verleumden', prim. še sam. *gadańe* in glagolsko tvorjenko s predpono *po-* (tj. *pogadaś*) in *gadaś²* (nedov.) 'wahr sagen' in 'zu erraten suchen, raten, enträtseln, mutmaßen' z glagolskima tvorjenkama *dogadaś* (dov.) 'zu erraten suchen' in *hugadaś* (dov.) 'erraten' < **ugadati* (npr. *wón je to hugadał* 'er hat es erraten'), k slednjemu tudi tvorjenka *hugadnuś -ńóś* 'erraten' < **ugadnŏti*. Glagola sta z besedotvornega stališča enaka, s pomenskega stališča pa si stojita nasproti dve različni pomenki, tj. 'ugibati' oziroma 'prerokovati' : 'zmerjati, klevetati' (prim. polj. in češ. vzporednice za tak pomenski par).

4.11 Češčina: Glag. *hádati*¹⁴³ (nedov.) pomeni 'míniti, domnívati se, tušiti, dohadovati se' (npr. *to se ešte neví, to se jen tak hádá*), 'luštiti, rešiti hádanky' (*davál jim hádat hádanky*), 'prerokovati, věštiti', kot reflektivni pa glag. *hádati se* pomeni 'příti se, vaditi se, hašteřiti se' in 'disputovati'. Iz prve pomenke reflek-

¹⁴¹ Němec (1957), 255-263.

¹⁴² Muka I (1921), 238-239: Glag. *gadaś¹* avtor povezuje s stosl. *gadati*, vendar pa iz pomenskih razlogov opozarja na stosl. *gaditi* 'vituperare', češ. *hádit* 'tadeln'; ob glag. *gadaś²* pa opozarja na dluž. *godaś*, gluž. *hodać*.

¹⁴³ PSJČ I (1935-37), 816.

sivnega glagola izhajajo samostalniki *hádance* (slabšalno) ‘hádání, hádka, spor’, *hádka, hádačka, hádal* ‘prepirljivec’, nareč. *hadlivý* ‘prepirljiv’, ¹⁴⁴ *hadavý*, iz pomenke simpleksa *hádati* pa so se razvili samostalniki *hádač* ‘kdor ugiba (bodočnost / uganke)’, *hádačka* itd. Pri Gebauerju¹⁴⁵ najdemo stčeš. *hádati -aju* (nedov.) ‘raten’ (*Tomu milo pohádky / hádky hádanky / dávati, ktož je dobře umie hádati.*), ‘mysliti, souditi’ (*Ja hádam sám po sobě.*) in ‘ceniti, ocenjevati’. Povratni glag. *hádati se* pomeni ‘prepirati se’. Vse omenjene pomene združuje glag. sam. *hádanie*, tj. ‘ugibanje; prerokovanje; cenitev / presoja, prepír, učení spor’, sam. *hádcě* pomeni le ‘disputator, razsodník’ (že iz 14. stol.), *hadčí* ‘razsodník’, morav. *hadši*. Gebauer, prav tam, meni, da gre za spremembo -dč- v -dš-. Oblika *hadčí* pa verjetno počiva na pridevniški tvorbi; o tem lahko sklepamo po R ed. -ieho.

4.11.1 Glagol se povezuje tudi s predponami: *na-*, *od-*, *pře-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *vy-*, *z-*, *za-*, glagolska tvorjenka **gadnŋti* pa s predponami *od-*, *roz-*, *u-*.

Predpona *na-*: Glag. *nahádati se*¹⁴⁶ (dov.) ima dve pomenki, in sicer ‘hodně hádek se nakonati, nahašteřiti se’ in ‘hodně hádání budoucnosti se nakonati’.

Predpona *od-*: Glag. *odhádati*¹⁴⁷ (dov.) s sekundarnim nedovršnikom *odhadovati* pomeni ‘provésti odhad, odhadnouti’; k temu *odhadčí, odhadník, odhad, odhadač, odhadce*. Prim. stčeš. sam. *odhádání* tudi ‘dovršítev eksekucije’.

Predpona *pře-* (< **per-*): Glag. *přehádati*¹⁴⁸ (dov.) pomeni ‘přemoci v hádce’ (npr. *přehádal by snad všechny místry a doktory*).

Predpona *roz-*: Glag. *rozhádati se*¹⁴⁹ (dov.) pomeni ‘dátí se, pustiti se do hádky; v hádce se nepřátelski rozejítí’ in faktitivno ‘privésti někoho do hádky, způsobiti, že se někdo začne hádati’, redka pa je raba v pomenu *rozhádati* (co) ‘hádáním něco rozluštítí, rozřešítí’ in k temu tudi redka glagolska tvorjenka *rozhádnouti* (dov.) ‘uhádnouti, rozřešítí, rozluštítí něco’:

Predpona *s-/z-* (**sъ -*): Glag. *shádati se* (dov.)¹⁵⁰ ‘pohádati se’ in *zhádati se* (dov.) ‘isto’. Jungmann navaja glag. *shádati* (dov.) z nedovršnikom *shadovati* v pomenu ‘shoditi, odhádati, schätzen’ in glag. *shádati* (nedov.) z dovršnikom *shodnauti* v pomenu ‘übereinkommen, sich vertragen (mit Worten)’. Iz Jungmannovih navedkov je razviden (očitno) sekundarni stik med glagoloma **gadati* in **goditi*.

Predpona *u-*: Glag. *uhádati*¹⁵¹ (nedov.) pomeni (redko) tudi ‘dohadovati’ (*Měl jsem od mládí štěstí, že jsem uhádal jeho myšlenky.*) in ‘hádkou přesvědčiti

¹⁴⁴ Kott 26.

¹⁴⁵ Gebauer I (1903), 397-398.

¹⁴⁶ PSJČ III (1938-1940), 71.

¹⁴⁷ PSJČ III (1938-1940), 827.

¹⁴⁸ PSJČ IV/2 (1944-1948), 101.

¹⁴⁹ PSJČ IV/2 (1944-1948), 820.

¹⁵⁰ PSJČ V (1948-1951), 193; Jungmann IV (1990), 73.

¹⁵¹ PSJČ VI (1951-1953), 405; Jungmann IV (1990), 715.

někoho v svém mínění', Jungmann navaja tudi *uhádati* (dov.) s pomenko 'zum Stillschweigen bringen'. Pri tem glag. preseneča nedovršni glag. vid (tj. namesto pričakovanega dovršnega), kar je najverjetneje posledica interakcije z glag. *uhadnouti* (dov.) 'domysliti se, dovtípiti se, vytušiti' in 'hádáním na něco přijíti' (< **ugadnqti*) s sekundarnim nedovršnikom *uhadovati*.

Predpona *vy-*: Zastareli glag. *vyhádati*¹⁵² (dov.) pa pomeni 'errathen', 'durch Wahrsagen um etwas bringen', 'wymluwiti, ausftreiten, abhadern', reflektivni glag. *vyhádati se* (dov.) pa pomeni 'dosti se nahádati'.

Predpona *za-* *zahádati si*¹⁵³ (dov.) 'oddati se, věnovati se na chvíli hádání', in sam. *záhada* 'tajemství', 'nesnadno pochopitelný jev, těžko vysvětlitelná věc, nejasnost, hádanka' in 'problem, sporná otázka, složitý úkol, jež ma byti řešen'.¹⁵⁴

- 4.12 Slovaščina:** Glag. *hádat' -a* (nedov.) s sekundarnim nedovršnikom *hádat' -a* pomeni 'poskusiti ugotoviti kaj na podlagi intuicije, domnevati, ugibati' (*Pol'an mohol len hádat', čo sa dialo v tureckom pavil'one*), 'prerokovati' (*hádat' z karát, niekomu z dlane*), redko 'ocenjevati, prisojati' (*hádat' od oka; nikto by mu nebol hádal vyše päťdesiat*) in reflektivnim glag. *hádat' sa* pomeni 'prepirati se' (*čo sa budem s vami hádat'*), starinsko tudi 'razpravljati, disputirati' (*V Hodžovej kaplánke radili, hádali sa o veciach vážnych pre slovenský národný život.*), ki je tudi polj. in češ. Sem še sam. *gadka* 'prepír, besedni spor' in 'polemika, učena debata', prid. *hadavý* 'prepirljiv', kar je v slš. produktivna pomenka, ostale tvorjenke se nanašajo na pomen 'ugibati', npr. *hádká* 'uganka' (*zahádat' hadku*), preneseno tudi 'uganka, skrivnost' (*Eugénia bola mu hádkou, problémom vzácnym*), *hádkanka* 'uganka (kot besedna igra)' > 'skrivnost, nekaj nejasnega' in 'problem, vprašanje', *hádkár* 'kdor se ukvarja z ugankami / problemi, ugankar' ob sam. *hádač* 'vedeževalec', kar predstavlja osrednjo (in starejšo) pomenko 'prerokovati, napovedovati (kaj)' < 'ugibati (po znakih)'. Zanimiv je tudi slš. *hádam* v pomenu 'azda, vari, asi, snád' (< 1 os. ed.), za katerega najdemo vzporednice tudi pri glagolih govorjenja, npr. sln. *baje* 'menda' (k **bajati*), češ. *prý* 'angeblich, man sagt' (k **praviti*).

- 4.12.1** Glag. **gadati -ajetъ* je sestavljen s predponami: *do-*, *od-*, *z-*, *za-*, glagolska tvorjenka **-gad-nq-ti -netъ* pa s predponami *od-*, *u-*, *z-*.

Predpona *do-*: Refleksivni glag. *dohádat' sa*¹⁵⁵ (dov.) s sekundarnim nedovršni-

¹⁵² Jungmann V (1990), 249.

¹⁵³ PSJČ VII (1953-1955), 840.

¹⁵⁴ Sam. *záhada* je izposojenka iz rus. (Machek (1971), 154; Holub - Lyer (1967), 185).

¹⁵⁵ SSJ I (1959); SSN I (1994), 332-333; HSSJ I (1991), 274-275: prvi zapis glag. *dohadzovat' sa* (nedov.) v pomenu 'dohadovat' sa, hadat' sa, škriepit' sa' se navaja iz 18. stol. (prim. *stránky gak uherskim tak y latinskim gazikem medzy sebu se dohadzowalj* (Martin 1731), ki je popolni

kom *dohadovat' sa* 'nehati se pripraviti, končati s prepirom', pogovorno tudi 'spomniti se, uganiti' (npr. *dohádal som sa, že je to syn s matkou.*). Narečni refleksivni glag. *dogadat' sa*¹⁵⁶ (dov.) pomeni 'dohovoriti sa, dorozumiet sa' (npr. *Ve sä už len dág dogädámo* (Sása)) in 'dohodnúť sa' (npr. *Niak se nemažem s nó dagadat'* (Revúca)), njegova fonetična varianta *dohádat' sa* (dov.) pa 'dovtipiti sa, sám príst' na niečo, domysliet sa' (npr. *Ak t'i šloveg nepovia, že to a to treba opravit', ti se sama nedohádžeš* (Revúca / (gemersko))). Odtod je deverbativni sam. *dohad* 'domneva' (tj. iz pomenke 'spomniti se, domisliti se'). Predpona *od-*: Glag. *odhadnúť -ne*¹⁵⁷ (dov.) pomeni 'posúdiť, približné určiť, zistiť, oceniť' (npr. *odhadnúť správnu vzialenosť*'), samostalniki *odhad* 'posúdenie, ocenenie hodnoty, schopnosti, množstva, veľkosti ap. niečoho', *odhadca* 'kto robí odhad, kto odhaduje', *odhadné -ého* 'poplatok za odhad'.

Predpona *u-*: S to predpono je izpričana glagolska tvorjenka *uhádnut' -ne*¹⁵⁸ (dov.) v pomenkah 'bez dostačujúcich, náležitých logických, rozumových úvah, predpokladov intuitívne niečo zistiť, vytušiť' (npr. *starý otec uháadol, čo je vo veci*), 'dôvtipom vysvetliť, rozlúštiť, rozriešiť, vyriešiť, príst' na niečo' (npr. *uhádnut' hádanku*), 'vedieť, dokázat' urobiť niečo' (npr. *Namýšl'ala si, že by ho aj inakšie uhádla zaskočiť*').

Predpona *z-* (< *sʲ-): Glag. *zhádat' -a*¹⁵⁹ (dov. / redko) je sinonimen z glag. *zahádat'*, glagolska tvorjenka *zhádnut' -ne* (dov. / knjižno redko) pa pomeni 'uhádnut' (npr. *zmysel piesne zháadol*).

Predpona *za-*: Glag. *zahádat' -a*¹⁶⁰ (dov.) združuje v sebi dve nasprotni pomenki, in sicer 'dat', položiť, predložiť otázku, hádanku na uhádnutie' (npr. *Chcel som mu už nejakú hadku zahádat'*.) in (redko) 'odhádnut', približne určiť' (npr. *No nepovie Anula veľ'a, ak jej zaháda tridsiatku.*), k temu še *záhada* v pomenu 'niečo nepochopiteľné, tajomné, tajomstvo' (npr. *záhady života*), 'niečo nepoznané, nevysvetlené' (npr. *Manželka nesmie byť mužovi záhadou*), 'zložitý, ťažký problém na riešenie' (npr. *Šor sa zamyslel nad hlbokými záhadami fyziky*), prid. *záhadný / záhadočný*.

sinonim glag. *dohadovat' sa* (nedov.) 'hádat' sa, škriepiť sa', čepprav je v (historični) zvezi z glagolsko tvorjenko **gadjali* (k glag. **goditi*), drugi pa z **gadati*. Kot sinonim se pojavlja tudi glag. *doháňat' sa* (nedov.) 'hádat' sa, priet' sa, škriepiť sa' (npr. *kedy sa uradnička o ten pas (zeme) z Luačikom dohanyala* (Jasenica 1704)) k glag. **goniti -itʲ* tudi s pomenom 'priet' sa, hádat' sa, súdiť sa', kjer gre morda celo za pomenski vpliv glag. **ganiti -itʲ*).

¹⁵⁶ SSN I (1994), 332-333.

¹⁵⁷ SSJ II (1960), 481.

¹⁵⁸ SSJ IV (1964), 646.

¹⁵⁹ SSJ V (1965), 596.

¹⁶⁰ SSJ V (1965), 412-413.

POVZETEK

Ugotavljamo, da je glag. *gadati direktno izkazan v vseh slovanskih jezikih razen v hrv./srb. govorih, indirektno sledi njegove prisotnosti pa so razvidne iz glagolske tvorjenke tipa *gadnqti, ki je ugotovljiva tudi tam. Pri tem glagolu ugotavljamo tri večje pomenske komplekse (tj. podskupine), in sicer tako, da je najstarejši pomenski kompleks (1) 'iskati odgovor (v mislih), ugibati' > 'prerokovati' in 'misliti' itd. razviden iz vseh slovanskih jezikov, inovativna pomenska kompleksa pa sta arealno razmeroma kompaktna, prim. (2) 'govoriti', 'čvekatati' (poljski govori, deloma v češčini, slovensko, rusko narečno), (3) 'prepirati se' (češčina in slovaščina, morda posredno tudi dolnja lužiška srbščina). Razvoj pomenskega kompleksa (2) iz kompleksa (1) je tipološko utemeljen v prehodu glagolov mišljenja v glagole govorjenja, razvoj pomenskega kompleksa (3) pa mora izhajati iz asociativnih prvin, ki se lahko vežejo tudi na glagole govorjenja in glagole mišljenja (prim. polj. *zwymyślać* 'zmerjati'), vendar pa so še pogostejše oblikovani tudi iz drugih predstavnih območij.

Izhodiščni pomen slovanskega glag. se rekonstruira deloma različno, vendar zaradi nemožnosti matematično natančnega opisa besednega pomena ni mogoče zmeraj dovolj ostro razmejiti, koliko na različno pojmovanje pomena vpliva izbira besed v opisu, saj prav ta vnaša v opis čisto določene (konkretne) konotacije in poudarke. Ostrowska¹⁶¹ je pomen glag. *gadati opisala kot 'czynienie we właściwy czas', najverjetneje zaradi domnevne etimološke zveze s korenem *god-, za katerega se rekonstruira pomen *'primeren / pravi čas' in morda tudi zaradi opozoril v etnološki literaturi, da so uspešnost 'prerokbe, napovedi' zagotovljale samo potrebne primerne okoliščine. Sławski¹⁶² ga je pomensko rekonstruiral kot *'domyślać się, zgadywać, wróżyć' > 'rozważać, sprzeczać, mówić'. Machek¹⁶³ je prvotni pomen češkega glag. *gadati rekonstruiral kot *'pronášeti své mínění (domnění)' in ta naj bi se nato razvil tudi v pomenko *'luštiti hádanky, prorokovati', medtem ko naj bi reflektivni glag. *gadati se prvotno pomenil samo *'disputare'. Iz literature je videti, da med etimologi danes prevladuje mnenje o etimološki zvezi med korenskima morfemoma *gad- in *god-¹⁶⁴ in da prvi kot iterativ vsebuje podaljšano stopnjo vokala v korenu (tj. *gōd- : *god-) ter da oba etimološko izhajata iz ide. *ghedh-, *ghodh- 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' < 'umklammern, fest- und zusammenhalten' (Pokorny), iz katerega izhajajo tudi lit. glag. *godóti*¹⁶⁵ 'ehren' (žemaitsko), '(nach-) denken, überlegen, Rücksicht nehmen, schonen, Mitgefühl haben' < *gādā- in *guodóti* 'ehren' < *gōdā-, let. *gādāt* 'denken, ins Reine zu kommen suchen, (be-)sorgen, verschaffen, sich bemühen, versuchen', *atgādātiēs* 'sich erinnern' in *gūdāt -et, -it* 'schonen, ehren, in Ehren hal-

¹⁶¹ Ostrowska (1958), 258.

¹⁶² Sławski I (1952-1956), 247-248.

¹⁶³ Machek (1971), 154.

¹⁶⁴ ESSJ 6 (1979), 77-78, izhaja iz zveze s sti. *gádati* 'govoriti' in etimološke sorodnosti z glag. *gatati*.

¹⁶⁵ Fraenkel I (1962), 159-160.

ten').¹⁶⁶ Tudi gornja pomenska analiza potrjuje veliko verjetnost prav tega etimološkega izhodišča, prav tako pa nastanek glagolske tvorjenke *gadati sodi v starejšo plast tovrstnih tvorjenk, najverjetneje že vsaj v balto-slovansko razvojno fazo.¹⁶⁷ Za glag. *gadati lahko utemeljeno domnevamo, da je njegov najstarejši pomen moral biti v krogu pojma *'spomniti se, na misel priti' in ta pomenka ga družijo tudi s pomenkami baltskih glagolov (tj. lit. *godóti* in *gōstis / atsigōsti*, let. *atgādātiēs*). Domnevati smemo, da je ta pomenka že skupna baltska in slovanska in da je bila zanesljivo vezana že na korenski morfem *gād- (tj. koren s podaljšanim korenskim vokalom).¹⁶⁸ In glede na to, da je enak korenski morfem (tj. *ghōdh-) ugotovljiv tudi (čeprav z drugačnim pomenom) v germanskem pridevniku *gōda* 'trefflich, gut' (> stnord. *góðr*, stvn. *guot*, stsaks. *gōd*), ki ga je De Vries¹⁶⁹ pomensko razlagal kot »was im Kreis der Dinggemeinde schicklich ist«, je mogoče v pomenki *'spomniti se, na misel priti' videti samo/tudi tipičen balto-slovanski pomenski razvoj, ki lahko prispeva tudi k dodatni osvetlitvi genetskega pomenskega razmerja med leksikalnima podsistemoma s korenskim morfemom *god- in *gad- in s pomenskega stališča potrdi veljavnost obstoječe etimološke navezave.

¹⁶⁶ Dvojnost korenske oblike *ghōdh- in *ghādh- bi utegnila biti tudi mlajša (tj. sekundarna), če sklepamo po tem, da lit. glagola *godóti* in *guodóti* povezuje predvsem pomenka 'ehren' in da glag. *godóti* izkazuje pomenke, primerljive s slovanskimi.

¹⁶⁷ Določeno nejasnost glede direktnega besedotvornega povezovanja z glag. *goditi in morda vendarle tudi možnost za prihodnje natančnejše vpoglede v razvoj predstavlja dejstvo, da je starinski tip slovanskih glagolov s korensko podaljšavo in glagolskim morfemom *-ā- najpogosteje deriviran iz glagolov tipa *mog-ti *možetъ*, *pad-ti *padetъ* (prin. Vaillant III, 354-366, 476-478, 482-484; Stang (1942), 36, 50) in da lit. pozna glagola *gōstis / atsigōsti* 'sich erinnern, wieder zu sich kommen, auf etwas kommen' in *gúosti* 'trösten, sich um etwas sorgen, sich kümmern, sich etwas angelegen sein lassen' z reflektivnim glag. *gúostis* 'Trost suchen, Mitleid heischen, klagen, sich beklagen' < *ghōdh- in *ghādh- z enako pomensko distribucijo kot njuna deverbativa.

¹⁶⁸ Vokal v korenskem morfemu lit. *god-* < *ghādh- je bil morda podaljšan šele sekundarno na podlagi balt. -a- < ide. *-o-, medtem ko je v lit. *guod-* mogoče izhajati iz ide. *ghōdh-.

¹⁶⁹ De Vries (1961), 181.

Glagolska tvorjenka *godati(se) -ajetъ (se) je bila v dosedanji znanstveni literaturi prezrta, zasluži pa pozornost že zaradi tega, ker jo najdemo v vseh treh skupinah slovanskih jezikov (rus., gluž., dluž., polj. narečno, sln., srb./hrv.), in sicer ne samo v sodobnih govorih, ampak v rus. tudi v starejših virih. Glagol ne pomeni v vseh slovanskih istega, vendar pa se njegov pomen povsod nahaja v območju pomenov, ki so značilni za glag. *goditi (se).

- 5.1 Ruščina:** V sodobnih rus. narečjih sta izkazana glag. *gódatъ -aju* (nedov. / nepreh.) v pomenu 'gadati' (Olon.) in refleksivni glag. *godátъsja -ajetsja* v pomenu 'goditъsja' (npr. *Drugim godajutsja, kagdy postarejut.* (Orl.)),¹ ki se med seboj ločita samo po akcentskih karakteristikah. Glag. *godati* je izpričan že v strus.² in je po mnenju redaktorjev slovarja pomenil 'dumatъ, polagati' (npr. *Godal, butto kakoj ty bogatoj a ty toľko perьem xoxlatoj.* (en sam primer iz 17. stol.)), sam. *godatelъstvo* 'gadanje, vorožba' (npr. *da i vъ inye de domy ...xaži-valъ dlja lečъby, a ne dlja godatelъstva* (en sam primer iz 17. stol.)) < sam. **godatel-*; uvrščajo ga v geslo glag. *gadati* oziroma sam. *gadatelъstvo*, s katerima se zdita pomensko identična. Enako so se redaktorji slovarja odločili tudi pri glagolski obliki *dogodavšesja* (npr. *Dogodavšesja pskoviči pěšci, molodye ljudi, poidoša voevatъ Zaporovъja 50 muž.* (1341, Pskov. let. II, 94))³ in jo uvrstili v geselski članek *dogadatisja*, vendar pa so njegov pomenski opis (tj. 'dočakati primeren čas'⁴), ki tudi sicer odstopa od pomenk glag. **gadati*, opremili z vprašajem (tj. ga šteli za nezanesljivega). Oblika *dogodavšesja* < **dogodavъše se* je oblikoslovno jasna (tj. pretekli tvorni deležnik), pomensko pa je brez paralelnih mest (teksta) ali kakega drugega zanesljivega merila razmeroma težko določljiva, zato se zdi, da ima uvrstitvev k glag. **gadati* bolj značaj verjetnega kot pa zanesljivega ali dokazljivega.⁵ Spekulativno bi bilo mogoče izhajati tudi iz po-

¹ SRNG 6 (1970), 267; prim. tudi sam. *godakí -kón* 'lapta, lopta' < **god-akъ* ali **goda-kъ*. Zanimivo je, da se za rus. *laptá / loptá* < **loptъa* (prim. srb./hrv. *lōpta*, češ. *lopta*) pojavlja narečno tudi *xlapta / xlopta* (Olon.), kar naj bi nastalo pod vplivom glag. *xlópatъ* 'lopati, treskati; loputati, ploskati', ki posredno sodi v pojmovno polje 'udariti' (Vasmer ESRJ II (1967), 460.

² SRJ 4 (1977), 56, 6.

³ SRJ 4 (1977), 280.

⁴ Neustreznost te pomenske rekonstrukcije očitna zlasti v drugem od obeh omenjenih primerov. Ta primer sem nadrobneje prikazala ob rus. glag. *dogadatsja*.

⁵ Teže bi domnevali, da so pri uvrščanju igrali vlogo pomenski razlogi, ker se tudi drugi od obeh navedenih primerov – in situacijsko manj dvoumen – ne zdi pomensko ustrezno rekonstruiran (prim. *Gerontej tomu Varlamu skazalъ: dlja de čevo ponomarja kъ sebě ne klikalъ I Varlamъ de jemu molvil, čto onъ, Varlamъ, molitvu govorja, tovo ponomarja vъ to vremja i ne dogadalsja.*), saj bi se ga lahko pojasnilo kar z 'spomniti se, domisliti se'.

menke *‘gadaty, vorožytъ’ (saj je bila ta dejavnost pred bitkami običajna) ali pa morda celo iz (v ruščini neizpričanih) pomenk *‘posvetovati se’ ali celo *‘zediniti se, doseči soglasje’ (prim. lit. *gadoti gadaũ -ójau* v pomenu ‘beratschlagen’ in ‘ein Übereinkommen treffen’).

Sklep: *godati, tudi s predpono do-.

5.2 Dolnjelužiška srbščina: Glag. *godati -ajetъ izkazujeta oba lužiškosrbska jezika. Dluž. glag. *godaš -am -aš* (nedov.) pomeni ‘raten (Rätsel), vermuten, mutmaßen, argwöhnen’ (npr. *goda se wót nógo, až jo pšeradnik; to se goda*),⁶ prim. tudi tožilniško zvezo s predlogom *na* v pomenu ‘auf jemand Verdacht haben’ (npr. *godaš na někoho*). Pojavlja se tudi prefigiran s predponama *hu-* < **u-* (prim. *hu-godaš -am* (dov.) ‘erraten, ausfindig machen’) in *po-* (prim. *pogodaš -am* (dov.) ‘ein wenig (Weilchen) raten’, ‘zu erraten suchen’; tj. pomensko razliko v glag. *pogodaš* vnaša predpona, in sicer enkrat v smislu omejenega trajanja, drugič pa v smislu dokončanja dejavnosti, označene z glagolom). Izglagolski sam. *godańe*⁷ vsebuje več pomenk ‘das Raten (von Rätseln)’, ‘die Aufgabe zum Raten, das Rätsel’ in ‘die Vermutung’, in sicer s poudarkom na glagolskem dejanju (npr. ‘das Raten’, ‘die Vermutung’) ali pa na predmetu glagolskega dejanja. (npr. ‘das Rätsel’). Enako pomensko dvojnost ugotavljamo tudi pri njegovih sinonimih ne glede na to, kako so tvorjeni (npr. **gadъka*, **gadanъje* in **gonъka*, **gonanъje*). Iz tega glagola so tvorjeni še drugi samostalniki (npr. *godanina* ‘prerokba’ < **godan-ina*, *godało*⁸ < **goda-ło* in *godło*⁹ s pomenkama ‘das Rätsel’ (ta pomen še ohranja zvezo z glag. *godaš*) in ‘Schimpfwort, die erdichtete Beschimpfung, Schimpffrede’ < **god(ъ)ło* (prim. še kašub. *godło* ‘niesamowite zjawisko (npr. nieuzasadnione poruszanie się zegara itp.), zapowiadające najczęściej śmierć’, ‘nowina, wieść’, ‘godło, emblemat, herb’, *goedło* ‘zew, godło’, ‘nazwa, godło’, polj. *godło* ‘umówiony znak rozpoznawczy, wyróżniający, emblemat, symbol’, stpolj. tudi ‘znak, hasło, zawołanie; umowny krzyk’ in ‘znak wróżebny, zapowiedź’)¹⁰. Na podlagi pomenke ‘Schimpfwort, die erdichtete Beschimpfung, Schimpffrede’ se je razvila tudi pomenka ‘Spottname’ (*někomu godło daš / dawaš*), ki se pomensko danes navezuje predvsem na (drugotni) izsamostalniški glag. *godlaš* (nedov.). Iz glagola *godati so tvorjeni še samostalniki *godac* ‘Wahrsager, Weissager, Prophet’ in ‘heidnischer Prie-

⁶ Muka I (1921), 288.

⁷ Muka I (1921), 287.

⁸ Muka I (1921), 288.

⁹ Prim. še: Miklošič (1886), 62: pod **ged-* navaja tudi polj. *godło*.

¹⁰ Prim. SEK II (1997), 188: Sam. *godło* se razlaga kot nomen actionis na *-ło* k pslov. **goditi* ‘mierzyć, celować by trafić’; ESSJ 6 (1979), 192, ga rekonstruira kot **godъło*, tj. s pripono *-ъło*; Djuvernua (1867), 19, govori o dveh tvorbah (tj. *-ło* in *-ało*: *godło* in *godało*), a se ne izreče o izhodiščnem glagolu.

ster' < slov. *god-ačъ (prim. enako besedotvorje pri sinonimih *gadačъ in *vbračъ), gódar' 'Rater (von Rätseln); der Errater', 'prerok' in gódmо 'Schimpfwort, der Schimpfname' (gódma dawás)¹¹ < *godъmo. Slovanski etimološki slovarji uvrščajo sam. gódmо večinoma (brez pomislekov) k geslu gada- (prim. tudi Muka), le Berneker je pravilno presodil, da dluž. gód- in gluž. hód- / hud- vsebujeta korensko obliko *god-, čeprav je dopuščal tudi križanje z glag. *gada-.¹² Samogl. -ó- (v gluž. tudi -u-) < slov. *o se lahko razvije v prvem besednem zlogu po labialu ali velaru, če za njim ne stoji noben izmed teh dveh soglasnikov (tj. velar/labial-o-nevelar/nelabial). To glasovno pravilo pozna dluž. knjižni jezik in del narečij, znano pa je že jezika Albina Mollerja,¹³ medtem ko dluž. ne pozna razvojnega poteka (tj. -a- > -ó- / -u-).

Sklep: *godati, tudi s predponama po-, hu-.

5.3 Gornjelužiška srbščina: Tudi gluž. izkazuje glag. hódać -am (nedov.) 'raten, wahrsagen' in tudi 'schätzen' (Panig-Wowčerk)¹⁴ s pripadajočimi samostalniki hódak / hódar 'Rater', hódanka 'Vermutung', hódančko 'Rätsel' > sam. hódančkar 'Rätselrater', hódawa 'Wahrsagerin'. Glagol se lahko prefigira s predponama: wu- (< *u-), prim. glag. wuhódać -am (dov.) 'enträtseln', wuhódanje 'Enträtselung, Rätselauflösung', wuhódar 'Rätsellöser' in z- (< *sъ(n)- / *jъz-), prim. zhódać -am (dov.) 'erraten'¹⁵. V starejšem pismenstvu so te besede zapisane kot hudać itd. Glasovni prehod o- > -ó- /-u- poznajo v enakih pogojih kot dluž. samo govori severno od Wojercev,¹⁶ v prefigirane glagolske tvorjene pa bi lahko prodrl tudi iz simpleksa. Schuster-Šewc glagol etimološko izpeljuje iz slov. *god- (z varianto *gōd-)¹⁷ in gluž. -ó- (tj. hódać) razlaga z novoakutirano intonacijo, podobno kot se razlaga dolžina v polj. narečnem glag. gádać,¹⁸ medtem ko v

¹¹ Muka I (1921), 288-289.

¹² Muka I (1921), 288-289; Miklošič (1886), 59; Berneker (1908-1913), 288; Machek (1957), 120.

¹³ Schuster-Šewc (1958), 48d.; Stieber (1956), 46: dodaja, da kljub nenatančni pisavi lužiških spomenikov 16. stol. jasno izhaja, da je bila ta fonetična sprememba tedaj že izpeljana.

¹⁴ Panig-Wowčerk 37; Völkel (1970), 192. Prim. še Schuster-Šewc (1979), 304-305.

¹⁵ Völkel (1970), 811 in 895; Panig-Wowčerk, 160 in 178.

¹⁶ Schuster-Šewc (1968), 32, omenja, da v budišinskem narečju prehaja o > ó pred labialnimi in velarnimi soglasniki (npr. mlóko, snóp itd.).

¹⁷ Schuster-Šewc na navedenem mestu govori tudi o korenski varianti *gōd-, s čimer pa najverjetneje misli na historično obliko tega morfema gad(a)- in ne na podaljšavo korenskega vokala v obliki *gōdati.

¹⁸ Topolińska (1964), 7, 71: Opozarja, da je poljsko-pomorsko narečno področje – tako kot dluž. in slš. – ohranilo dolge slov. vokale v zelo omejenem obsegu, tj. pod pslov. novim akutom (= novo rastočo intonacijo), pred (tj. levo od) oksitonezo in pred predzadnjim kratkonaglašnim vokalom. V sedanjskih oblikah tipa gádam < *gadajq naj bi se dolžina ohranila pod novim akutom (par. 6.3.2), prav tako tudi v glag. gádnę < *gadnq (par. 6.2.1), nedoločnik pa suponira v obliki gadać (index, 101). Novoakutirani akcent bi lahko nastal v sedanjiku tipa *gadajetъ po kontrakciji -aje- > -ā- in umiku iktusa z novonastale (cirkumfektirane) dolžine na levi zlog z dolgim vokalom. V

korenskem -u- (tj. *hudać*) vidi stari prevoj (prim. gluž. *kuzlać* poleg *kózlać*) ali pa analogni vpliv gluž. glag. *hudzić* 'auf einem Streichinstrument spielen'.¹⁹

Sklep: *godati, tudi s predponama z-, wu-.

5.4 Poljščina: Glagolsko tvorjenko tipa *godati-ajetš najdemo tudi v slovin. *-g^uodac-ajq²⁰ (nedov.), vendar pa se pojavlja samo v sekundarnih prefigiranih tvorjenkah (prim. zg^uodac in zg^uodac sq, v^zg^uodac), ki tvorijo vidski par k glagolskim tvorjenkam zg^uodnqc (dov.) 'erraten' in zg^uodnqc sq 'sich abreden', v^zg^uodnqc 'erraten'. Iz tega razmerja bi bilo mogoče (ne pa tudi nujno) za te govore dopustiti možnost, da so glagoli tipa *godati samo razmeroma pozne iterativne tvorjenke k glagolom na -nq-ti in v tem smislu besedotvorno analogne južno-, vzhodnoslovanskim glag. glagolom tipa *gonati (prim. *godnqti > *gonqti : *gonati).

Sklep: *godati s predponama v^z -, z-.

5.5 Slovenščina: V sln. je izpričan samo prefigirani glag. *pogódati se -am se* (dov.) s pomenom 'pogoditi se', ki ga M. Pleteršnik²¹ v svojem slovarju citira po slovarski zbirki L. Svetca, ta pa je gradivo nabiral predvsem v okolici mest Kamnik in Litija. Iz te glagolske tvorjenke ne moremo zanesljivo sklepati, ali smemo rekonstruirati tudi simpleks *godáti se -ajetš se, prav tako tudi ne, ali je to deverbativna (tj. < *goditi se) ali denominativna (tj. < tipa *goda *'pogodba') glagolska tvorjenka.

Sklep: *godati s predpono po-.

5.6 Hrvaščina: Refleksivni glag. *godati se goda se* je po navedbi v ARj znan iz hrvaških govorov (tj. v 16. stol. iz enega čakavskega zapisa, živ je pri ogrskih Hrvatih), pomeni pa 'događati se' (npr. *Ter kad mi goda se brođiti rikom.* (Lucić); *Čudno pripećenje, ko se je godalo doli v Turskom boji.* (Jačke)), narečni glag. *godáti se* pa pomeni 'dobro uspijeti' (Prigorje, Žumberak).²² Večkrat je zabele-

nedoločniku pa je dolžina v prvem zlogu (a) ohranjena kot prvotno prednaglasna, (b) analogna po sedanjiku. – Novi akut v korenskem morfemu *gòd- bi bilo mogoče predvideti vsaj iz dveh virov, in sicer (a) v prefigiranih tvorjenkah *-godíti -gòditš (prim. srb. -gòditi -gòdīm), (b) v deverbativnih samostalnikih tipa *-gòda, kar pa je v končni fazi lahko tudi akcent iz skupine (a).

¹⁹ Schuster-Šewc 5 (1979), 305, govori, da gluž. *hódać* s svojim -ó- kaže na novoakutirano intonacijo, podobno kot polj. nareč. *gádać*, ob glag. *hudać* pa, da kaže na stari prevoj korenskega vokala, tako kot gluž. *kuzlać* (vendar pa tudi *kózlać*), ali pa na vpliv gluž. glag. *hudzić* 'auf einem Streichinstrument spielen'.

²⁰ Prim. Lorentz I (1958), 243; Lorentz (1925), 46-49.

²¹ Pleteršnik II (1895), 106.

²² ARj III (1887-1891), 234; Skok I (1971), 584, sub *god-*.

žen tudi s predponami, kar potrjuje, da je bila ta glagolska tvorjenka živa. Pojavlja se s štirimi predponami *do-*, *na-*, *pri-*, *z-*. Predpona *do-*: glag. *dogódati se dogódām se* (dov.) 'događati se', ki je znan iz 15.–17. stol. (npr. *a to im se dogoda za cića nemilosti* (Budinić)).²³ Predpona *na-*: glag. *nagodāti se -am se* (dov.) 'dobro, lijepo uspjati; poći za rukom' (npr. *kruh mi se je nagodal*, tj. 's lijepim oblikom izašao iz peći' (Prigorje, Žumberak)).²⁴ Predpona *pri-*: glag. *prigodati se -a se* (dov.) 'prigoditi se, dogoditi se' (npr. *i prigoda se, da ta vitez umri* (Kolunićev zbornik); *prigoda mi se ... pojiti do onoga slavnoga grada Dubrovnika*. (Hektorović) in tudi drugi čakavski pisci iz 15. / 16. stol., npr. Lucić, Vitalić idr.).²⁵ Predpona *uz-*: glag. *uzgodati se uzgoda se* (dov.) 'dogoditi se, nastati'.²⁶ Predpona *z-*: glag. *zgodati se -am se* (dov.) 'zgoditi se, dogoditi se, prigoditi se' (npr. *obarajuće /=pazeći, da se ne zgoda ob'jidenije ni p'janstvo*. (14. stol.); *sgoda se tada po božjem dopuštenjem* (okoli leta 1400); *ono mu se zgoda, ča i prvu noć*).²⁷ Iz tega je videti, da se v hrv. govorih ta glagol pojavlja s pomenko 'dogajati se' (tj. v simpleksu in glagolskih tvorjenkah s predponama *pri-*, *z-*) na širšem arealu, s pomenko 'dobro uspevati' (tj. v simpleksu in glagolski tvorjenki s predpono *na-*) pa na ozkem arealu (Prigorje, Žumberak). Glag. *godāti se* v pomenu 'dobro uspevati' razlaga Skok kot denominativno tvorjenko iz prid. *godan*, vendar pa to besedotvorno ni mogoče (tj. nastal bi glagol *godnati se*), prav tako pa ta razlaga ne pojasnjuje glagola s pomenom 'dogajati se', zato bi bilo denominativno tvorjenko bolj logično izpeljevati iz sam. *goda* (k glag. **goditi se*). Praktična težava je samo v tem, da je sam. *goda* izpričan samo v pomenu 'želja, volja, što je ugodno', ne pa v pomenkah, iz katerih je treba izhajati pri glag. *godati*. Pač pa so izpričani tovrstni izglagolski samostalniki tipa *dōgoda* 'eventus, casus, occasio' z nepričakovanim akcentskim mestom, tj. z neko retrakcijo akcenta (namesto pričakovanega srb./hrv. **nāgoda* < slov. **nağōda*).

Sklep: **godati*, tudi s predponama *do-*, *na-*, *pri-*, *z-*.

POVZETEK

Iz podanega je mogoče ugotoviti, da je na treh koncih (tj. rus., lužiškosrbsko in hrv.) izpričan simpleks **godati -ajeti* in da se glagol v samo prefigurirani tvorjenki pojavlja tudi v sln. V dveh jezikih se pojavljata predponi *do-* in *po-* (prim. rus. *do-* : dluž. *hu- / po-* : sln. *po-* : hrv. *do- / na- / pri- / z-*) v tej glagolski tvorjenki, ki izkazuje enake

²³ ARj II (1884-1886), 563.

²⁴ ARj VII 1911-1916), 336; Skok I (1971), 584.

²⁵ ARj XI (1935), 886.

²⁶ ARj XX (1971-1972), 327.

²⁷ ARj XXII (1975), 814.

pomenke kot glagoli tipa *godíti (še) / *-godíti (še). Akcentske karakteristike glagola so razvidne iz treh jezikov (rus., sln., hrv.) oziroma tudi iz gluž., in če je točna razlaga, da gluž. -ó- odraža akutirani-o-, je možna rekonstrukcija dveh tipov akcentskih karakteristik, in sicer:

(1) Tip *gòdati -ajetš z akcentom na korenskem vokalu v nedoločniku in v sedanjiških oblikah, znan iz rus. (=oloneško), sln. in morda gluž., pri čemer bi bilo za slednjo izhajati tudi iz podaljšave vokala v korenskem morfemu (tj. glag. *gōdati), ki bi lahko nastala že v lužiškem razvoju.

(2) Tip *godāti -ájjetš z akcentom na nedoločniškem morfemu, znan iz rus. (=orlovsko), hrv. žumberško. Iz tega akcentskega tipa izhaja tudi srb./hrv. *dogódati se dogōdām se* (dov.) < *gōd- z nejasno in nepričakovano dolžino v korenskem morfemu (prim. tudi *vòditi vōdīm : vódati vōdām*), za katero ne vemo, ali predstavlja (mlajši) lokalni razvoj ali je kakorkoli povezana z gluž. dolžinami v korenu. Ni nemogoče, da je ta dolžina posledica akcentskega vpliva vzporednih (sekundarnih) iterativov tipa *na-vádati návādām* < *na-vādām < slov. *na-vádajetš (a.p. b)).

O glag. *godati ne vemo nič zanesljivega, kako je nastal, tj., ali gre za morebitni slovanski denominativ (npr. iz deverbativnih samostalnikov tipa *gòda / *gōda), za sekundarni slovanski deverbativ (npr. na podlagi glag. *-nq-ti, prim. slovinsko gradivo) ali za podedovani slovanski iterativni glag. *godāti -ájjetš s kratkim korenskim vokalom (prim. tip slov. iterativov *vodati, let. vadāt,²⁸ vzporednih z iterativnim tipom *voziti -itš). Na realnost zadnje možnosti kaže lit. glag. *gadóti gadaũ -ójau* s pomenkami (1) 'beratschlagen', (2) 'ein Übereinkommen treffen', (3) 'sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen' < *ghodhā-tēi.²⁹ Na realnost te možnosti pa bi kazala tudi dejstva, da se kot simpleks pojavlja v vseh skupinah slovanskih jezikov (ob hkrati zelo majhnem številu predponskih glagolskih tvorjenk, tj. v besedotvorno nerazvejanem podsistemu z glagolsko osnovo *god-a-), da razen v slovinskih govorih ni vstopil v aspektni sistem (npr. k glag. *-god-nq-ti) in da ne more biti besedotvorno neposredno vezan na glag. *goditi kot njegov iterativ (prim. tip *gadja-ti), ampak kvečjemu z njim vzpoređen. Zdi se, da bi na to lahko kazale tudi akcentske karakteristike tipa *godāti -ájjetš (ta se ujema z litavskim) kot prvotne, tipa *gòdati -ajetš pa kot drugotne, izvorno morda vezane na prefigurane glagolske tvorjenke, podobno kot pri glag. *-goditi še.

Navedeni slov. glagoli ne izkazujejo povsod enakih pomenk, prim. 'ugibati, domnevati', 'primerno biti' (rus.), 'ugibati' in 'prerokovati' (lužiškosrb.), 'goditi se, dogajati se' in '(dobro) uspevati' (hrv. narečno), 'pogoditi se' (sln.). Z izjemo pomenke 'domnevati, ugibati, prerokovati', ki je tipična za glagolski morfem *gad-, čeprav se pojavlja tudi pri glagolskem morfemu *god- (prim. glag. *godnqti v pomenu 'uganiti, uganka'), se druge vežejo za korenski morfem *god-. To bi bil hkrati lahko tudi argument, da gre deloma tudi za (vzporedne pomenske?) novotvorjenke, ki so sekundarno nastale v okviru

²⁸ Vaillant III (1966), 359, govori o slovanskih deverbativnih iterativih (npr. *xodati, *gonati, *nosati, *vodati, *vozati).

²⁹ Kurschat I (1968), 541-542.

glag. *goditi (še). V istih tvorjenkah se v dluž. hkrati pojavljata pomenki 'uganka' in 'zmerljivka, (izmišljeno) zasramovanje', ki s stališča sinhrone jezikovne zavesti nista združljivi, ugotavljamo pa, da se v besedah s korenem *gad- in *god- druga pomenka (tj. pomenka 'zmerjati') pogosto pojavlja ob prvi (tj. pomenki 'uganiti'). Pomenski most med obema bi lahko videli v *'izmišljati si' (tj. > *'govoriti izmišljotine' v smislu 'govoriti (slabe / grde) izmišljotine' > *'psovati, zmerjati'), prim. enako pomensko dvojnost v dluž. *gadaš* 'wahrsagen': 'zu erraten suchen, raten, enträtseln, mutmaßen' in 'beißend reden, keifen', 'verleumden' s tipološko pomensko vzporednico v polj. *wymyślać / wymyślić* 'izmišljati si' in (*w. komu / na koga*) 'zmerjati (koga), zabavljati (komu)' < glag. *-*mysliti*). Obe pomenki se pojavljata tudi v sam. **god(ъ)lo* (tj. tvorjenki < **god-*, ki v slov. jezikih jasno izkazuje tudi pomenke 'meriti, ciljati', 'streljati', 'zadeti, udariti' > *'uganiti').³⁰ Pomenka 'zmerjati' pa se po drugi strani pojavlja tudi v besedah iz drugih korenov, npr. sln. *zmerjati*³¹ (nedov.) 'schelten' (< *-*měriti*) ali **goniti*, **ganjati* < **gʰhen-* 'tepsti, tolči' (tj. pojmovnega kroga *'udariti'), zato bi bilo mogoče pri nastanku tega pomena izhajati tudi iz pomenk korenskega morfema **god-* 'meriti, ciljati', 'streljati', 'zadeti, udariti'. Eksaktna razmejitev med tema dvema pomenskima izhodiščema v tem trenutku ni mogoča tudi zaradi prepleta pomenk, vendar pa se zdi slednja možnost iz več razlogov zelo verjetna in nenazadnje je prek nje mogoče vzpostaviti stik tudi z lit. glag. *gadóti gadaũ -óju* v pomenu 'sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen'. V zvezi z razvojem pomenke 'zmerjati' v okviru korenskega morfema **god-* (in njegovega besedotvorno-pomenskega razmerja do korenskega morfema **gad-*) bilo mogoče celo domnevati, da gre za nek star kulturni vzorec, ki kaže celo na (stare) obrambne prvine. V kulturološkem kontekstu se zdi zelo verjetno, da so bili pojmi, ki jih poimenujejo samostalniki **god(ъ)lo*, **godalo* in **godьmo*, tesno povezani z elementi določene duhovne kulture (tj. ne samo z ugibanjem prihodnjih dogodkov s tipično dekodacijo določenih naključnih zunanjih znamenj) in do podobnih sklepov nas vodi tudi opazovanje pojavljanja in distribucije pomenk v drugih besednih družinah. Ni se mogoče otresti misli, da so tudi gornji trije samostalniki izražali nekaj, kar ni imelo samo funkcije prepoznavanja nekih prihodnjih dogodkov, ampak tudi zaščitno (npr. psovanje) in preizkusno (npr. uganka) funkcijo. Zlasti uganka kot tip besedila je imela ugledno mesto in funkcijo tudi v družbenem življenju, in sicer v smislu 'besednega dvoboja' kot preizkusa moči (prim. še razvidno funkcijo ugank v ljudskih pravljičah). Zdi se torej verjetno, da bi prav po vzporednem pojavljanju gornjih pomenk 'meriti', 'streljati' in 'psovati, zmerjati' v besedah s korenem **god-* (in samo posredno tudi **gad-*) smeli domnevati, da se niso razvile samo na podlagi nekih notranjejezikovnih pomenskih razvojnih načel in možnosti, ampak v tesni zvezi z določenim sociološkim kontekstom, najverjetneje z območjem arhaičnega pojmovanja zaščite, ki poleg pojmov *'streljati, metati, ciljati' vključuje tudi še zvočne predstave, tj. ustvarja-

³⁰ Prim. SEK II (1997), 188, sub *godlo*: sam. **god(ъ)lo* 'omen' se razlaga v smislu 'godzenie, mierzenie, celowanie, kierowanie ku czemuś' > 'to, co trafia, by pobudzić' > 'znak zapowiadający, wróżebny': 'wieść'.

³¹ Drugače o tem Snój (1997), 750, ki izhaja iz predložne zveze **sz měrojq* 'z mero'.

nje zaščitnega hrupa (npr. pokanje), ali pa takšno mešanje pomenk, kot je razvidno iz glag. *klęti kľnetъ 'exsecrari' : klęti sę kľnetъ sę 'iurare'.³²

³² Prim. Snoj (1997), 236, ki izpeljuje te besede iz ide. *kel(H)- 'klicati, vpiti, zveneti, doneti'; drugače ESSJ 10 (1983), 37-39.

V zahodnoslov. govorih je izkazana besedna podskupina z **god(ъ)l-*, ki je pomensko razmeroma neenotna in izpeljana iz sam. **god(ъ)lo*, tj. etimološko se navezuje na koren. **god-*, pomensko pa tudi na glagolsko osnovo **gada-*.¹

- 6.1 **Češčina:** V stčeš. je izpričan samo glag. *hodlovati -uju -uješ²* (nedov.) 'anpassen' (npr. */Zedník kamenie/ teše, dlabá, k tomu každé místo hodluge, na kterémž chce které mieti; hodlovati svůj vtíp k čemu* 'accomodare'), ki s svojo besedotvorno zgradbo (tj. s pripono *-ova-*) kaže, da gre za (sekundarno) tvorjenko. V Jungmannovem³ slovarju je izpričan glag. *hodlati -ám* s pomenom 'k hodům jednám, skupuji, strogjm, chystám, pročkoli jiného chystám / strogjm / jednám / chowám, hotowim' in reflektivni glag. *hodlati se -ám se* 'chystám se, strogjm, úmysl mám; mysljm',⁴ medtem ko novejši slovarji navajajo predvsem pomene 'v mislih imeti / nameravati, načrtovati' (npr. *co nyní hodlaš* 'nameravaš (delati)', *hodlal se oženiti*) in k temu glag. sam. *hodláni* 'zamisel, namera, namen' (npr. *Její vzdechy a slzy byly pro něj dráždivým fermentem jeho milostných hodláni.*), narečno (vzhodnočeš.) *hodlati* 'hádati, mysliti'.⁵

Pogoste so tudi tvorjenke s predponami: *od-*, *po-*, *při-*, *raz-*, *u-*: S predpono *od-*: *odhodlati se* 'odločiti se, skleniti kaj'; s predpono *po-*: *pohodlati -ám* 'spořadám, uchystám' (npr. *Já to sám pohodlám.* (Jungmann)⁶), k temu tudi razmeroma številna skupina tvorjenk; s predpono *při-*: *přihodlati* (dov.) 'přichystati, zurüsten, zuschicken' (npr. *Málo při hodlal.*⁷); s predpono *roz-*: *rozhodlati -ám* (dov.)

¹ Machek (1957); Miklošič (1886), 62; Sławski I (1952-1956), 306.

² Gebauer (1903), 446.

³ Zubatý I (1945), 281, op. 1, pravi, da se Jungmannovi primeri začenjajo z Veleslavinovim slovarjem, vendar pa da to ni dokaz, da glag. *hodlati* ni bilo v živem govoru.

⁴ Jungmann I (1836), 710.

⁵ PSJČ I (1935-1937), 903; Machek (1971), 173, uvršča glagol k besedni družini *rozhodnouti*, vendar pa mu *-l-* besedotvorno ni jasen. Zubatý I (1945), 273d. (sub **smatlati*, **šmatlati*) navaja, da imajo v češčini to glagolsko pripono poleg redupliciranih glagolov še ('vulgarni') glagoli, ki izražajo »dėje nelibe, nepořádné matení, cuchaní« in so deloma izpričani že v stari dobi, deloma pa šele v sodobni ljudski govorici, kar pa seveda še ni dokazi, da so mladi.

⁶ Jungmann III (1837), 221: Drugačnega besedotvornega izhodišča so sam. *pohodlí* 'ugodje', 'udobnost' < **pogodlъje*, manjšalnica *pohodlíčko*, pridevnika. *pohodlivý* (s pripono *-(l)ivъ*) in *pohodlný* (s pripono *-ьнъ*) 'udoben, brezskrben; len, počasen' itd. Glede na pomen, bi bilo njihovo motivacijsko izhodišče treba iskati v zvezi tipa **po godě.*) Gl. PSJČ IV/1 (1941-1943), 510d. Prim. tudi slš. *pohodlie* 'ugodje, udobje', prid. *pohodlný* > glag. *spohodniet* 'postati lagoden, poleniti se'. Prim. še stpolj. *pohodle* 'korist' < stčeš. *pohodlé* (Basaj-Siatkowski (1972), 20).

⁷ Jungmann III (1837), 565.

‘spořadati, rozděliti’ (npr. *On to všechno pěkně rozhodlal.*⁸) in refleksivno *roz-hodlati se* ‘odločiti se’.

Sklep: V češ. izpričano gradivo za glag. **godlati -ajetъ* (nedov.) se osredotoča na pomenke ‘delati ugodno / po volji’ in ‘(za praznike) pripravljati’, refleksivni glag. **godlati se* pa pomenko ‘pripravljati se’ > ‘imeti v mislih / nameravati’. Pri tem se zdi pomembno, da se glagol ne uporablja v smislu splošnega pojma ‘razmišljati’ (tj. brez odtenka namere / namena). Razmerje med pomenom ‘pripravljati (kaj)’ in (refleksivno izraženim) ‘pripravljati se (za kaj)’ in naprej v pomen-sko modifikacijo ‘imeti v mislih / nameravati’ je pogosto izkazano pri sinonimih (celo) več jezikov (npr. češ. *chystat : chystat se* ‘pripravljati se, nameravati’, mak. *tokmi : tokmi se*).

6.2 Slovaščina: Tudi v slš. je izpričan glag. *hodlat’* (nedov.) v pomenu ‘mat’ v úmysle, zamýšl’at’ (18. stol) in refleksivni glag. *hodlat’ (sa)* (nedov.) v pomenu ‘pripravljati (se), napravljati (se), imeti v mislih, nameravati’ (npr. *Žiak sa bližšie oboznámil s odborom, ktorému sa hodlá venovať.*), narečno pa *hodlat’* (nedov.) pomeni ‘usmerňovat’, zariadit’ (npr. *To musíš tag hoduat, abi to višuo.*)⁹. Glagolske tvorjenke s predpono *od-*: *odhodlat’ sa* (dov.) ‘odločiti se, nameniti se’, prid. *odhodlaný* ‘odločen, pogumen’¹⁰); s predpono narečno tudi *u-*: *uhodlat* ‘uganiti’ (moravskoslš.).¹¹

Sklep: Slš. stanje se v glavnem ujema s češ., iz tega pomenskega konteksta odstopa samo pomen ‘uganiti’, kar bi utegnil biti pomenski arhaizem, ki se navezuje na lužiškosrb. oblike.

6.3 Dolnjelužiška srbščina: Dluž. sam. *góđlo* ‘das Rätsel’ navezuje Muka na glag. *góđas* (nedov.) ‘ugibati, domnevati’, medtem ko njegovo pomenko ‘Schimpfwort, die erdichtete Beschimpfung, Schimpfred’ in ‘Spotname’ navezuje na (sinhrono homonimni) glag. *góđlas* (nedov.) z dvema pomenkama, in sicer ‘tadeln, beschimpfen’ in ‘doppelsinnige Reden führen, mit Zweideutigkeiten bedienen’ in prefigirani *nagodlas* (dov.) ‘jemanden zum überdrusse ausschimpfen’.¹² Iz sam. *góđlo* je izpeljan glag. *góđlowas* (nedov.) ‘z zasramovalnimi / sramotilnimi imeni (koga) zasuti’, k temu tudi prefigirana tvorjenka *po-*: *pogóđlowas*.

⁸ Jungmann III (1837), 876.

⁹ SSJ I (1959), 496; HSS I (191), 421; SSN I (1994), 591.

¹⁰ SSJ II (1960), 483.

¹¹ Po Machku (1971), 173.

¹² Muka I (1921), 288, navaja tudi novo obliko za durativni sedanjik pri prefigiranjem glagolu *góđlu -oš, -góđlam -aš*; tu ne gre za slovanski dvojnici tipa sln. *srebam : srebljem* (k nedol. *sreba-ti*), polj. *czerpie- : czerpa-* (k nedol. *czerpa-ć*), srb./hrv. *crplje- : crpa-* (k nedol. *crpa-ti*) itd. (Vaillant III (1966), 309d.).

Sklep: Besede izkazujejo pomenki 'uganiti' / 'uganka' in 'psovati, sramotiti' / 'psovka'.

6.4 Poljščina: Polj. ne izkazuje glag. **god(ъ)lati*, ampak samo sam. *godło* v pomenkah 'geslo, podoba, znamenje', v stpolj. pa pomenke 'dogovorjeni krik, klici zasledovalcev prestopnika, geslo za pregon; viteško rodovno poimenovanje' pa tudi 'grb / razpoznavno znamenje',¹³ kašub. sam. *godło* pa pomeni 'čudno znamenje, itd., ki najpogosteje napoveduje smrt' (npr. *To dało godło v jisteb'e, to xto umře. Děša dała godło.*) in 'novica' (npr. *Přěńesc godło. Cěž ten kozel ...přěńos za nově godło?*). Gornje pomenke se razlagajo iz pomena / pomenov *'godzenie, mierzenie, celowanie, kierowanie k czemuś' > *'to, co trafia, by pobudzić' > 'znak zapowiadający, wróżebny',¹⁴ vendar pa bi se v kontekstu poljskega materiala moglo izhajati tudi iz 'znamenje / znak (kakršne koli vrste)' < *'dogovorjeno znamenje' < *'prepoznavno znamenje' < *'prepoznati' v smislu *'(prav) uganiti, (pravilno) se spomniti'.¹⁵

POVZETEK

Glede besedotvorne sestave sam. **god(ъ)ło* obstajata dve razlagi, in sicer da gre za tvorjenko (a) s pripono *-ło* (tj. **god-ło*¹⁶) iz glag. *godzić (sie)*, tako kot v sam. **sadło*; (b) s pripono *-bło* (tj. **godbło*¹⁷). Iz glag. **goditi* se izpeljuje tudi dluž. sam. *gódmo* < **godьmo* (tj. s pripono **-ьmo* za tvorbo abstraktnih samostalnikov¹⁸), medtem ko je dluž. *gódało* 'isto'¹⁹ < **godalo*²⁰ izpeljan iz glag. **godati -ajetъ*. Predvidevati smemo, da pomen samostalnikov **god(ъ)ło* in **godьmo* odraža pomen izhodiščnega glag. **go-*

¹³ SSiP II (1956-1959), 443.

¹⁴ SEK II (1997), 188. Pomenka 'novica' bi se utegnila razviti šele sekundarno prek besedne zveze *gùdło činic* 'naznanjati, sporočati, povedati, obveščati'.

¹⁵ Iz fonetičnih razlogov je (kljub vzglasnemu *h-*) treba izhajati iz kor. **gad-* v polj. *hasło* 'geslo, signal, znak' (> ukr. *hasło*, rus. *gaslo*) < **gad-s/ło* (tj. z enako pomensko motivacijo in najverjetneje izhodiščnim pomenom 'prepoznati, (prav) uganiti' (prim. Sławski I, 410)), medtem ko je češ. *heslo* 'ujednané poznávací slovo', stčes. tudi druga razpoznavna znamenja, rodovno ime, rečenica (češ. pořekadlo), iz fonetičnih razlogov mogoče razlagati iz **gъd-sło* (Kořínek (1931), 149). Prim. še razlago iz **gъsło* k glag. **gъsnqti* (Machek (1971), 165-166). Glede pripone je identičen polj. sam. *gusła* 'obrzędy przy wykoniwaniu czarów, praktyki czarnoksięskie, zabobone, zabobony, czary' < **gud-sło* (Brückner (1927), 164).

¹⁶ Sławski I (1952-56), 306: opozarja tudi na ukr. *gédlo* 'rozkaz, polecenie', ki naj bi bil izposojen iz polj. (Smal-Stocъkыj (1926-1927), 39); Doroszewski (1929), 46; SEK II (1997), 188.

¹⁷ ESSJ 6 (1979), 192.

¹⁸ Vondrák I (1906), 429; SPsł II (1976), 15.

¹⁹ Muka I (1921), 287.

²⁰ Vondrák I (1906), 437-438, omenja pripono *-alo* (poleg *-atъ* in *-ala*) kot pogosto pri izpeljankah iz glag. na *-ati*: **bajalo*, srb./hrv. *drijemalo* (k **bajati*, *drijemati*).

diti (se) in zdi se, da je treba izhajati iz pojmov *‘zadeti’ (*‘udariti’) in najverjetneje *‘meriti’ (prim. češ. / slš. pomenko *‘namerjati se, pripravljati se’²¹).

Distribucija pomenk v zahodnoslov. samostalnikih in glagolih z osnovami *godi-*, **goda-*, **gada-* in osnovo **god(ъ)l-* ni vzporedna. Tako sta v lužiškosrb. govorih pomensko povezana sam. **god(ъ)lo* (> *glag. *godłati*) in *glag. *godati*, medtem ko glagolska osnova **godi-* izkazuje predvsem pomene ‘recht sein, sich ziemen, passen, möglich sein, taugen, sich eignen’. V polj.-kašub.(slovinških) govorih se sam. **god(ъ)lo* pomensko deloma stika z glagoli **godi-*, **god-nq-*, **gad-nq-*, medtem ko se osnova **goda-* pojavlja samo v derivatih s pomenom ‘uganiti, ugibati’. V češ. in slš. govorih osnova **god(ъ)l-* izkazuje pomensko inovacijo in samo narečne so sledi pomenke ‘uganiti’. V celoti pa je zahodnoslovanski pomenski razvoj pomena v ‘omen’ najverjetneje inovacija. Sławski rekonstruira pomen sam. **godlo* kot *‘to, na co się godzimy, umawiamy’, vendar se zaradi prisotnosti pomenk *uhodlat* ‘uganiti’ (moravskoslš.), *hodlati* ‘hádati, mysliti’ (vzhodnočeš.), in slovin. *glag. vəg^uodnqc / vəzg^uodnqc / zg^uodnqc* ‘erraten’²² na eni strani in v kontekstu lužiškosrb. pomenk *glag. gódaś* zdi primerneje izhajati iz pomenke *‘erraten’ (tj. v smislu *‘znaka, ki ga je (treba) prepoznati’).

²¹ Za pomenko ‘pripravljati, urejati’ (mak. / bolg.) je najverjetneje treba izhajati iz pojma *‘pogajati se’.

²² Lorentz I, 243.

V tem poglavju je zbrano in analizirano gradivo, ki kaže na obstoj glagolskih tvorjenk tipa **gadnqti* in **godnqti* v južnoslovanskih jezikih v neprimerno večjem obsegu, kot jih pozna celo najnovejša slovanska etimološka literatura.¹ Gradivo je zbrano tako, da omogoča rekonstrukcijo oblik in tipologijo pomenov.

7.1 Slovenščina: Glag. *ugániti / uganīti -gánem* (dov.) izkazuje pomenki 'erraten' (npr. *uganiti uganko / zastavico*)² in 'festsetzen, beschließen, bestimmen' (npr. *po koliko plače na leto ste mu uganili* (Miklošičeva slovarska zbirka); *bilo ji je uganjeno kaj prida dote; poroka je bila uganjena v samotni podružni cerkvi* (Jurčič)). Pri tem Pleteršnik opozarja tudi na variantni glagol *ugeníti -gánem* (dov.) s prav tako obema pomenkama 'erraten' in 'festsetzen', ki se od glag. *ugániti -nem* (dov.) loči v korenskem vokalu nedoločnika (tj. vsebuje sln. polglasnik). Zaradi skoraj popolnega sovpada obeh (prvotno) etimološko različnih slovanskih glagolov, se je tudi pomen 'wegrücken', ki je bil prvotno značilen samo za glag. *ugeníti -gánem* < **ugъb-nqti -netъ* (< ide. **ghubh- / *gheubh-* 'biegen, bewegen'), prenesel še na glagolsko dvojnico *ugániti -nem*.³ Do tega homonimnega stika med glagoloma *uganiti* in *ugeniti* je prišlo zaradi popolnoma slovenskega vzroka, tj. vokalne redukcije, ki je onemogočila razločevanje med nenaglašenima korenskima vokaloma v nedoločniku (medtem ko je koren v sedanjiku v osrednjih sln. govorih v obeh primerih imel *-á-*) in s tem tudi izbrisala izvorno glasovno razliko in etimološko razliko med glasovnimi oblikama obeh nedoločnikov (tj. *uganíti* in *ugeníti*). To pa je imelo za posledico tudi prenos izvornih pomenk prvotno dveh glagolov, ki sta sovpadla v glag. *ugeníti -gánem / uganíti -gánem* (tj. 'erraten' in 'festsetzen'), tudi v nedovršni par *ugíbatí -gíbam / -gíbljem* (tj. 'raten, erraten, herumraten, Conjecture machen').⁴ Inovacija je značilna za velik del sln. govorov, nastala pa je v zadnjih stoletjih.

7.1.1 V Pleteršnikovem slovarju⁵ najdemo tudi druga poimenovanja za pojem 'erraten', 'Rätsel'. Tako med glagoli najdemo tudi glagolske tvorjenke s predponami

¹ SPst 7 (1995), 48 (**ganqti*), 18 (**gadnqti*); ESSJ 6 (1979), 80 (**gadnqti*).

² Osnovni vir za sln. gradivo je Pleteršnik I-II (1894-1895) in SSKJ (1994), passim; obe deli se pogosto ločita tudi v naglaševanju.

³ V sln. knjižnem nedoločniku *ganíti / gániti* 'vzbuditi čustven odziv' in 'narediti gib, premakniti' je v korenu prevladal *-a-* (tj. *geníti* > *gániti*) analogno po sedanjiku *gánem*.

⁴ Iz sekundarnega iterativa *ugíbatí* je tvorjen sam. *ugibalica* (prim. »Nato so uvrščene igre otroške! .../ in sicer prihajajo najprej izštevalnice, ... nazadnje pa nekaj iger *ugibalic*« (Štrekelj (1907), 309).

⁵ Pleteršnik I (1894), 207.

u-, *za-* in *od-*, pri čemer so najpogostejše tiste s predpono *u-*. Glag. *uganiti -em* (dov.) smemo na podlagi sedanjskih oblik rekonstruirati kot **uganqti -ganetъ*⁶. Nedovršni / iterativni par k temu glagolu predstavlja glag. *ugánjati -am*⁷ (nedov.) s pomenkama 'erraten, Rätsel auflösen' (Janežič) in 'festsetzen, beschließen'⁸ (tj. tvorjen že na podlagi nove sln. oblike *uganiti* in po modelu teh glagolov), prav tako pa tudi glagolski tvorjenki *uganjevátí -ûjem* in *uganovátí -ûjem* (Cigale), ki pa pomenita samo 'erraten'. Iz glagolske osnove *ugani-ti* je tvorjen sam. *uganítev -tve* 'das Erraten' (npr. *možitev je uganitev* 'die Heirat ist ein Glückspiel') < *-tva*,⁹ medtem ko bi bila besedotvorno izhodišče za samostalnika *ugânka* (prim. *zastaviti uganko*) in *zagânka* 'das Rätsel' (Habdelić-Miklošič) lahko tudi kaka druga (starejša) glagolska tvorjenka tipa **-ganqti*. Ker se v slovarju za oba samostalnika (tj. *ugânka* in *zagânka*) podaja enak opis, se zdi, da se pomensko ne ločita, ampak sta čista sinonima. Iz razlogov pa, ki bodo razvidni iz nadaljnje

⁶ Bezljaj I (1976), 135, 142, razlaga sln. *uganiti* kot križanje med slov. **gada-ti* in **gъbnqti*.

⁷ Hipolit (Dict. I-II) navaja samo tovrstne oblike, prim. *vganíti / vganovátí* 'prevdáríti, je dosdévati, domiřhluvátí, vrejzhi, metati, luzhati' (Conjecto, etwas erraten, werfen; I, 134), *vganíti / vganíovátí* 'je dosdévati, samerkuvátí, pámetnu prevdaríti' (Conjecturo, Muthmassen, durch gemerkh erraten; I, 135), *vganíti / vganíovátí* ', *vganovátí / vganíti* 'Muthmasen, errathen. řúmiti, je dosdévati, domiřhlovátí. Conjectare, Conjicere, Conjectura a sequi' (II, 128), *vganíti / vganovátí* 'Rathen, waarsagen, boguliti. Divinare, Conjicere; II, 145), *ugáníovati / vganíti* 'Weissagen, prerokovátí, napréj povédati, prihódne rizhy resodéjti, pomejniti, vaticinari, praeřagire, divinare' (II, 255), *eno vgânko resvéřati / vganíti* 'Aperio, aperire aenigma. ein Rathsel auflösen' (I, 41), *vganovánie ali vganováliszhe is prog inu sarkou tih rok* 'Chiromantia, handwaarsagerey. ròknu prerokuvajne (I, 92), *uganovánie / ugânka* 'prerokovánie, napréj povédanie ali osnanovánie prihódnih rizhy. Waarsagung. zúpranie, bogúlenie, bogovánie' (II, 247), *vganíaviz s'rok ali sarkou te dlany*. Chiromantes, handwaarsager, vejdesh (I, 92), *vganíaviz* 'Conjecturator, Muethmasser, dosdévizhnik, samerkáviz' (I, 135), *vganíáviz / vganíováviz* 'Mantes, waarsager. en bogúliz, ali éna bogúla. zúpernik' (I, 358), *ugânka* 'enu skrivnu vprařhánje. Aenigma, Rathsell, verborgene frag' (I, 19), *ugânka* 'savýtu vprařhánie. aenigma. Raezel Raetzal' (II, 145). Sekundarni iterativ *uginjati* je znan na avstrijskem Koroškem (Gutsmann; ustno dr. Ludvik Karničar).

⁸ Tudi starejši sln. slovarji potrjujejo ta pomen glag. **-ganqti -nets*: prim. glag. *vgánem* 'aussetzen, bestimmen, einem eine Besoldung, ein Jahrgeld auswerfen' (npr. *vgánem komu zařlúřhik* (Auswerfen II v.a., Vodnik SB, 13/9a)) / 'bestimmen einen Preis, einem etwas zu seinem Unterhalte, ein Capital für die Armen aussetzen' (Aussetzen I v-a., s sinonimi: dajem, dam; odlóžhim; odmémim, sa dar, sa hrano, sa vbóge, Vodnik SB, 13/1a)); reflektivni glag. *vgánem ři* 'Ausbedingen, sgovarjam, sgovorim, řebi, vdershújem, vdershím řebi, povgájam, povgodím' (Vodnik SB, 10/12a); *vgan-njen* 'Bedingt, vgovorjén, pogojén, vgojen' (Vodnik SB, 15/3b)). Glagolski pomen popolnoma izstopa iz pomenskega konteksta celote, saj imamo opraviti z glagoli iz korenkega morfema **gad-*. Mogoče bi sicer bilo šteti to pomenko pri tem glagolu v sln. za drugotno, vendar pa v tem primeru prek pomenke 'govoriti', kot je izpričana samo na sln. vzhodu. Rešitev tega vprařanja bi zahtevala dodatnih osvetlitev in za samo razpravo ni najbolj bistvena, kazala pa bi lahko ali na nekdanj širši areal pomenke 'govoriti' ali pa morda na mešanje pomenskih struktur, ki so nastajale po spremembah v besedah zaradi vokalne redukcije (tj. v končni fazi tudi za možno izhodišče **godnqti* > *zgodnjesln. *gonqti* k **goditi* 'pogajati se').

⁹ Megiser (1977), 206, podaja prvi slovarski zapis sam. *uganitev -tve* 'aenigma', poleg tega pa še koroško *vganitor* (=vganitov) 'ein Räterisch, ein zweyfaltige Frag, Rätzel'.

razprave, pa je vendarle treba dopustiti, da je bil zorni kot prvotno različen, tj. sam. *zaganka* bi bilo treba razumeti bolj v smislu 'zastaviti / dati v reševanje' (prim. sinonimno *zastavica*), sam. *uganka* pa v smislu 'najti rešitev / spomniti se / zadeti'. Nekoliko preseneča, da je pri tem glagolu v vzhodnosln. govorih, kjer se sicer ohranja jasna razlika med starimi glagoli na *-nqti > -no- / -nou- (npr. *prignoti se -nen se* 'pripogniti se' < *-gъ(b)nqti, *pripádnotti -nen* 'pripadati' < *-padnqti, *priměknotti -nen* 'pristaviti, pridati' < *-mъknqti itd.) in *-iti, ta glagolska tvorjenka izpričana samo kot *vgàniti vgánim* 'uganiti' > *vgànjüvâti -ûjen* 'uganjevati'.¹⁰

7.1.2 Glag. deblo *gana- je izpričano v dveh prefigiranih tvorjenkah, in sicer v glag. *uganâti -âm* (dov.) 'erraten' (Idrija), iz katerega je izpeljan tudi sam. *uganâlica* 'Rätsel' (Janežič, Goriška Brda, Idrija), in glag. *zaganâti -âm* (dov.) 'ein Rätsel aufgeben, aufwerfen' (Temljine), h katerima je v (nam danes) neznanem narečnem okolju O. Caf zapisal tudi simpleks *gânati -am* (nedov.) 'raten, wahrsagen'. Naglas na osnovi in ne na nedoločniškem morfemu -a-, kot ga kažejo prefigirane tvorjenke, je najverjetneje sekundaren, in to dokazujeta tudi samostalnika *ganâlica* (Volče, Cerčno) in *ganâlica* (*uganaj to ganalico* (Temljine)).¹¹

7.1.3 Pleteršnikov slovar je zabeležil tudi glagolske tvorjenke, ki izkazujejo osnovo *goni-.

Za glag. *ugóniti -im* (dov.) so izkazane tri pomenke, in sicer 'erraten' (Murko, Caf, Poljanska dolina na Gorenjskem), 'weissagen' (Habdelić-Miklošič), 'festsetzen' (npr. *človek uganja, bog ugoni*¹²), je pa homonimen z glag. *ugóniti -im* (dov.) 'abhetzen' < slov. *goniti -itъ < ide. *g^hen- 'schlagen'. Sedanjiške oblike (tj. končnice tipa *-im -iš -i*), ki so odločilne za razlikovanje med slov. glag. na *-nq-ti* in *-iti*, so tu po vsem sodeč drugotne.¹³ Po prevladujočem mnenju se pripona *-nq-* > (pričakovani) sln. *-no-* pojavljajo na sln. vzhodu in zahodu,¹⁴ vendar pa (zgodnji?) prehod med glag. tipa *-iti* pri tem glagolu tudi na tem

¹⁰ Novak (1996), passim.

¹¹ Naglasno mesto pri samostalniku je potrjeno v dveh virih: v Pleteršniku II (1895), dodatki IV (po B. de Courtenay, Der Dialekt von Cirkno, AfslPh. VIII; *ganâlica*) in v rokopisih slovarski zbirki Josipa Kende, ki mi jo je ljubeznivo posredovala Carmen Kenda Jež; *ganâlica, zaganâti*).

¹² Pleteršnik II (1895), 712, za pomenko 'festsetzen' citira A. M. Slomška, *Zbrani spisi*, izdal in uredil M. Lendovšek I-III (1876-1879).

¹³ Bezljaj I (1976), 135, ga izvaja iz slov. *god-, tj. *godnqti -netъ.

¹⁴ Lenček (1996), 146, navaja, da se pričakovani sln. refleksi *-no-ti* (< pslov. **-nq-ti*) pojavlja v Reziiji (*zdinot*), na vzhodnem Štajerskem (*vzdignotti*) in v Prekmurju (*vzdignotti*), drugod pa *-ni-ti* (*vzdigniti*). To vprašanje v sln. dialektologiji še čaka na natančnejšo osvetlitev arealne distribucije; pregled oblik za glag. **vъz-dvig-nq-ti* (vprašanje 841a / Slovenski lingvistični atlas) je pokazal nekoliko bolj komplicirano in neenotno sliko, ki odpira celo vrsto vprašanj v zvezi s preoblikovanjem oblik tega glag. razreda, in za katero je značilno: (a) ohranjanje bolj ali manj direktnih sledi refleksa *-no-* v preteklem deležniku v vrsti krajev na avstrijskem Koroškem, npr. *uzignôli* (36: Rinkole / Rinkolach, 38: Vidra vas / Wiederdorf), *uzignôli* (39: Belšak / Weissenstein); (b) pojav

območju dokazujejo samostalniške tvorjenke, kot so *ugonítva* 'Rätsellösen' (Murko),¹⁵ *ugonítba* 'isto' (Danjko-Miklošič) in *ugonítka* 'das Rätsel' (ogrsko-Caf), in sicer celo na arealu, kjer se ohranja nedoločnik tipa *-noti* (< slov. *-nqti*) in ne samo tam, kjer je prišlo do prehoda med glagole tipa *-iti* (npr. osrednjesln. sam. *uganítev -tve* 'aenigma' : *vgunou* 'uganil', kjer bi končaj *-ou* lahko odražal tako *-nql̥* kot tudi sekundarno vokalizacijo reduciranega vokala v položaju ob *-l > -u-*). Starosti nastanka gornjih samostalnikov ni mogoče direktno določiti, še manj mehanizem širjenja inovacije ne samo v prostorskem, ampak tudi v čisto sistemskem smislu, saj se je inovacija (in morda z različno hitrostjo) širila (tj. povečevala število svojih položajev) tudi po jezikovnem sistemu vseh ravni. Iz gornjih samostalnikov je nadalje mogoče razbrati, da je bil v nedoločniku naglašen morfem *-i-* (tj. **ugoníti*). Pričakovane sedanjiške oblike (tj. *-ne-*) pa izkazuje glag. *odgoniti -nem* (dov.) 'erraten' (Caf) (prim. rus. *otgonútъ -net* 'isto') in ni izključeno, da je tudi besedotvorno izhodišče za sam. *gonôtka* 'Rätsel' (Habdelić-Miklošič, Valjavec) < **gonqt̥ka*,¹⁶ prim. **trenqt̥k̥* k **trepnqti* ipd. Iz glagolske osnove **-gon-* je izpeljan tudi sam. *zgônka* (ogrsko-Caf) 'Rätsel' (< glag. **sz̥-gon-* ali **jz̥-gon-*) in iz srb./hrv. izposojeni novoknjižni *odgonêtka* (Vrtovec), *odgonêtljaj* 'die Auflösung eines Rätsels', *gonétati -am* (nedov.) 'erraten' (Zalokar, Trstenjak) in *gonétanje* 'das Raten' (Habdelić-Miklošič). Z glagolskimi tvorjenkami iz sln. **-goni-ti* imamo najverjetneje opraviti pri sekundarnih iterativih, kot je *ugónjati -am* (dov.) s pomenom 'erraten' (Caf, Štrekelj)¹⁷ s sekundarnim iterativom *ugonjávati -am* (Štrekelj, Murko, Caf), na kar po svoje kažeta tudi akcenta v glagolu.

7.1.4 Tudi iz osnove **gona-* (tj. vzporedne osnovi **gana-*) sta izpričani prefigurirani glagolski tvorjenki *ugónati -am* (dov.) 'ein Rätsel lösen' (Volče) s sam. *ugónalica* 'Rätsel' (Poljanska dolina)¹⁸ in *zagonati* (dov.) 'ein Rätsel aufgeben, aufwerfen'

glagolov na *-na-* v nedoločniku in preteklem deležniku v delu štajerskih govorov, npr. *uzdĕjgnat* (353: Skomarje), *vzdĕjgnat* (XI/274c: Slivnica pri Celju), *uzdĕjgnat* (342: Prevoje) idr.; (c) različna preoblikovanja, pri katerih zaradi vokalne redukcije izhodiščna oblika ni jasna, npr. *vzdĕjgniti* in *vzdĕgnla*, *vzdĕgnli* (347: Pišce), *vzdĕgnt* (351: Mostec) in *vzdĕgnt*, sed. *vzdĕgnim -iš -e* (348: Sromlje). (Kartoteka Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU).

¹⁵ Ramovš navaja iz Megiserjevega slovarja sam. *gunitva* in *on je ta razl vgunou* (Ramovš II, 146). Enake oblike oblike navaja v svojem slovarju Apostel *gunitvu*, a (n) Abs. 'Rätschel, Verborgene frag', (254, 256), *gunitvu* 'Räzelweis: f' ugankom, fkus *gunitvu*. Jest im Tuojo uganko fhe Resloshu' (256) < **gonitvo -a*, *gunitliv* 'Rähtschel, ugankliv' (254). Prim. sam. *gunitva* (Megiser²) in zvezo *on je ta razl vgunou* < **-nql̥* (?) (Ramovš II, 146). Iz fonetičnih razlogov moramo v gornjih oblikah izhajati iz (sekundarne) osnove **gon-*.

¹⁶ Skok I (1971), 550, sub *ganati*, razlaga hrv. kajk. *gonotka* kot tvorjenko iz glag. *gonotati*, kot vzporedno h *gonetka* < glag. *gonetati*.

¹⁷ Pleteršnik II (1895), 712.

¹⁸ Prim. tudi Kenda (1987), 249, ki s cerkljanskega navaja sam. *uyōnajca* 'uganka' < **ugonavca* (< **ugonalica*), *uyōnat* 'uganiti', *uyōnjati -njam* 'uganjevati', v katerem naglašeni *-o-* ni mogel nastati iz *-a-*.

(Temeljine). Ali smemo na podlagi tega dejstva suponirati tudi glagolsko tvorjenko *gonati -am (nedov.) in ne samo *-gonati, ni jasno, bila pa bi mogoča. Akcent je izpričan samo pri prvi in je (tako kot pri sln. glagolskih tvorjenkah *ugóniti* in *ugónjati*) lahko že razmeroma star: po refleksih (tj. ožini korenskega vokala) se zdi, da bi bil lahko tipa novega akuta (tj. slov. *-gòd-), kar razpravo pravzaprav usmerja k vprašanju diahrone akcentologije, tj. vprašanju akcentskih karakteristik slovanskih iterativnih in kavzativnih glagolov na -iti v simpleksih, prefigiranih tvorjenkah in njihovem morebitnem odrazu v sekundarnih tvorjenkah, kot je tudi *-god-nq-ti. Ta bi vključevala tudi izostritev meril (tj. minimalnih razločkov), ki bi omogočila natančnejšo besedotvorno stratifikacijo med homonimi znotraj iste besedne družine, deloma pa bi omogočila tudi druge besedotvorne precizacije.

7.1.5 Iz gornjega prikaza gradiva je razvidno, da se v sln. kot neprefigurirana in kot prefigurirana pojavljata samo glagola *ganati* in (izposojeni) *gonetati*, vse ostale izmed navedenih glasoslovnih tvorjenk pa samo kot prefigurirane, pri čemer je pogostnost pojavljanja posameznih predpon različna: predpona *u-* se pojavlja pri vseh glagolskih tvorjenkah (tj. *uganiti -em*, *ugoniti?*, *uganati*, *ugonati*, *ugonjati*), predpona *za-* samo pri dveh (*zaganati*, *zagonati*), predpona *od-* samo pri dveh (*odgoniti*, *odgonetka*) in predpona *z-* samo pri enem (*zgonka*). Nadalje je za večino tvorjenk značilno, da v njih prevladuje po ena pomenka, in sicer 'raten / erraten' (oziroma nanjo vezani pomen 'weissagen'): to velja za vse prefigurirane in neprefigurirane tvorjenke iz osnove *gana-, *gona-, *gonja- (in tudi za sekundarne iterative tipa *uganjevati*). Več kot eno pomenko pa izkazujeta glagola *uganiti -nem* (dov.) (1) 'erraten', (2) 'festsetzen, beschließen, bestimmen' in najverjetneje *ugoniti -nem(?)* (dov.) (1) 'erraten', (2) 'weissagen', (3) 'festsetzen' (skupaj z mlajšim nedovršnim parom *uganjati -am* (nedov.) (1) 'erraten, Rätsel auflösen' in (2) 'festsetzen, beschließen'). Zaradi te simetrične razporeditve pomenk je mogoče sklepati, da sta glagola *uganiti -nem* in *ugoniti -nem(?)* sinonimna, vendar pa s popravkom, ki ga vnaša etimološka rekonstrukcija (tj. *-gadnqti in *-godnqti), postane še jasnejši vzrok za prenos pomenke 'festsetzen, beschließen, bestimmen' tako na prvo izmed obeh kot (zaradi čisto formalnega sovpadu) tudi k glag. *ugeníti -gánem* < *ugzb-nqti -netb. Iz tega bi se dalo poudariti, da je v sln. vokalna redukcija (poleg morda še kakih drugih morfoloških faktorjev) v nenaglašanih zlogih bistveno pripomogla k gornji sliki. Kakšna je bila arealna, pogostnostna in jezikovnosistemska distribucija glagolov *gadnqti in *godnqti, iz današnje slike le stežka določamo, saj je mreža razpoložljivih podatkov preredka, posredno pa lahko glagolsko tvorjenko *-gonq-ti lociramo tja, kjer so izkazane oblike tipa sln. -goniti in -gonati (tj. tako v vzhodnosln. kot tudi na zahodnosln. govore).

Sklep: Za sln. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *-ganqti -netb* (dov.), prefiguriran z *u-*, *za-* (*-gadnqti -netb);
- *-gonqti -netb* (dov.), prefiguriran z *od-*, *u-* (?) (*-godnqti -netb);
- **ganati -ajetb* (nedov.), prefiguriran z *u-*; *za-* (k *ganqti);

- *-gonati -ajetъ (dov.), prefigiran z u-, za- (k *gonqti);
- *-gonjati -ajetъ (dov.), prefigiran z u- (k *gonqti);
- gonetati -ajetъ (nedov.), prefigiran z u-; (k *gonqti);
- (!)*-goniti -itъ (dov.), prefigiran z u-, glagolska tvorjenka z najverjetnejšo inovacijo v sedanjiku (k *-gonqti).

7.2 Hrvaščina/srbščina: Po podatkih iz ARj je bil glag. *ganati*¹⁹ skupaj z glagolnikom *gananje* prvič slovarsko zabeležen v Stuličevem slovarju, in sicer kot 'proponere' in z opombo, da ju v pomenu 'govoriti, razgovarati' povzema po glagolskem molitveniku in Parčičevem slovarju. Sam. *gananje* je izpričan še pri nekem avtorju (16. stol.), katerega jezik se meša s cerkvenoslovanskim (npr. *prva zapovēd opovēda, zabranjuje i osuđuje ... čarodeanja, bahorja, gananja*), Skok pa v svojem slovarju navaja tudi glag. *ganati* (npr. *ganati na planide* (Poljane; 1452)) in samostalnika *ganafci* (I mn.; rokopis iz 16. stol.) < **ganavъсь*,²⁰ *ganka* 'zagonetka' (prim. *reči ću da s' dobil gusle i glas mani i da s' ganku upril* (Zoranić); *da ganku ovu istumači i zagana* (Zoranić)). Sam. *ganka* v neterminologiziranem pomenu (tj. ne samo v pomenu 'uganka (kot literarna zvrst)'), ampak tudi kot 'nejasno / težko rešljivo vprašanje' navaja tudi Belostenec (prim. 'aenigma, problema, obscura quaestio, quae difficile intelligitur'),²¹ ob tem pa še sinonimne *zaganka, gonetka, gonotka, zagonka*. Besedotvorno gre v gornjih samostalnikih za prvotna nomina actionis (tj. *-*gan-ъka, *-gon-ъka, *gone/ot-ъka*), ki so prešla med nomina acti (morda med nomina instrumenti?),²² tj. iz 'ugibanje' v 'predmet ugibanja'. Besedje z osnovo **gana-* je izpričano tudi v sodobnih čak. govorih v dveh pomenkah: (1) 'prerokovati, reševati uganko' in (2) 'pripovedovati', pri čemer je slednja slovarsko izkazana pri Parčiču (19. stol.). Gradivo za prvo pomenko izvira predvsem iz severnega dela čakavskih govorov: glag. *gānati* (nedov.) 'rješavati zagonetku, gonetati' (Vodice) > prefigirano tvorjenko *uganati*, sam. *ganač* 'gonetalac' (Vodice), sam. *gānka* pa 'zagonetka' in 'Chrysanthemum leucanthemum'²³ (Vodice) / *ganjka* 'Rätsel'²⁴ in *gankarica* 'dekle, ki žreba' (npr.

¹⁹ ARj III (1887-1891), 99-100, passim; Skok I (1971), 550; citira glag. *ganati* (nedov.) 'conjectare, vaticinari' iz Mažuranić, I (1975), 315 (ponatis).

²⁰ Skok (nav. delo) govori o imenu za vršilca dejanja na -*avac* < *-*av-ъсь*.

²¹ Belostenec I, 40, 158, 345, 945, 966 (sub *Aenigma, Augurium, Conjectatio, Predivinatio, Problema*) / II, 100, 109, 110, 563, 597 (sub *Gánka, Gonetka, Gonotka, Uganánye, Zagánka*).

²² SPsI (1973), 94: Enako razlaga tudi severnoslov. sam. *gadka* < **gadъka, bajka* < **bajъka*. Primerjamo lahko še strus. *gadanije* (Sreznevskij (1893)) 'problem' in sčeš. *hadanie* 'argumenta' iz 14. stol. (Gebauer I /1903/). Gl. še Vaillant IV (1974), 352d.

²³ Zelo pogosto se uporablja v besedni zvezi *bijela ganka*. Ta rastlina naj bi dobila ime po tem, ker so dekleta iz nje prerokovala o ljubezni in poroki. Prim. tudi rus. *zagádka* tudi 'Erigeron acris; pušnikъ, blošnikъ bogatinka' (Dalъ I (1978), 566, z opombo »еju gadajutъ, sornavъ i votknuvъ ee vъ ščeľ isby, rascvėtetъ li)?«, ukr. *záhadka* in brus. *zahadka* 'Erigeron acer L.', ki ju Moszyński KLS II, 399, povezuje s prerokovanjem.

²⁴ DBK 1982, 390, Rätsel.

djeca izaberu jednu koja ždrijeba (gankaricu), a drugu penicu, da pazi da gankarica broječ ne bi prevarila (Istra)). Pomenka 'pripovedovati' pa je zabeležena v glag. *ganät* (nedov.) nekoliko južneje v vrsti čakavskih krajev (Opatija, Garica, Cres, Brzac na Krku, Vrbnik, Dobrinj, Dubašnica, Selca) in samostalnikih *gânka* 'pripovijetka, anegdota' (Vodice) in manjšalnica *gančica* 'bajka, priča' (Hvar) / *gõnčica* 'Märchen, Sage' (npr. *Marîn znõ pripovîdät pûno gõnčic.* (Brusje)).²⁵ Iz kronoloških (tj. glede na čas prodora v slovarje) razlogov, ki jim ne nasprotuje tipologija pomenskega razvoja, se vidi, da je pomenski razvoj potekal od 'prerokovati' > 'pripovedovati'. Ne glede na tipološke argumente se ta razvojna smer pomenskega razvoja lahko podpre z dvema argumentoma, in sicer: (a) z večjo razširjenostjo pomenke, ki je novejša in produktivna (tj. 'pripovedovati'), (b) akcentsko mesto na nedoločniškem morfemu -ä- (tj. glag. *ganät*, prim. sln., rus. primere) je starejše in na korenskem morfemu *gân-* (tj. glag. *gânati*) mlajše, ujema pa se z akcentskim mestom (in tonemom) sam. *gânka*. Iz tega bi bilo mogoče sklepati ne samo, da glagoli mišljenja lahko prehajajo v glagole govorjenja, ampak da je v konkretnem primeru pomenska sprememba nastala najprej v samostalniku (tj. prešla v pomen *gânka* 'pripovedka'). Tudi med pomenkama 'ugibati' in 'prerokovati' se zdi razmerje tipološko, kar kaže tudi etimološka analiza razmerij med tovrstnimi pomenkami. V vrsti jezikov so poimenovanja za izražanje pojma 'prerokovati' brez jasnih etimoloških navezav, ali pa so te tako zelo zatemnjene, da jih je lažje suponirati, kot pa znanstveno dokazati,²⁶ čeprav se zdi, da v tej plasti besedišča nikjer ne prevladujejo izposojenke, ampak da prevladujejo domača leksikalna sredstva. Dejstvo, da jasnih etimoloških zvez ni, ne izključuje možnosti, da so prav tu metonimično pogojene pomenske spremembe razmeroma pogoste, saj zanesljivo drži, da je 'prerokovanje' oziroma vnaprejšnje ugotavljanje prihodnjih dogodkov prastar civilizacijski pojav (tj. dejavnost), za katerega so bili izdelani številni sistemi (relativno nespremenljivih) pravil in zaporedja postopkov, da so se mešali tudi s sistemi, ki so imeli še druge (npr. obrambne, zdravilne idr.) funkcije in skozi katere se prepletajo skupne predstave o svetu in človeku v njem. Vendar je mogoče tudi iz etimološko prepoznavnega besedja ugotoviti, da se pojma 'reči, govoriti' in '(v mislih, umu) se pojaviti, presoјati' rada razvijeta znotraj morfemov, ki pomenijo 'postaviti (skupaj)' (npr. slov. **sqđiti* < **sqđъ*, slov. **sz-děti* (-dati) < ide. **dhē-* 'postaviti', pojem 'vražiti' znotraj korenov, ki pomenijo 'vreči' (prim. lat. *coniciō* / *coniectō*), 'ciljati /meriti' z morebitnim vmesnim pojmovnim členom 'zadeti', udariti' (prim. lit. *būrti* 'zaubern', let. *burt* 'zaubern, wahrsagen, hexen' : gr. *phármakon* 'Heilmittel, Zaubermittel'

²⁵ ČDL I (1979), 242.

²⁶ Prim. slov. *gatati* (Moszyński KLS, II 415), hrv. *šatriti* (morda v zvezi s slš. *šetrit* 'varčevati, štediti, varovati'), slov. **voržiti* (Vaillant, RÉS 35, 93-94, razlaga ta glagol iz kor. **vergiti* kot 'vreči / metati (žreb)'), nem. *zaubern* (Kluge-Seebold (1989), 806), gr. *stoxádzesthai* < *stóxos* 'aufgerichteter Pfeiler, Pfosten, Mal, aufgestelltes Ziel' in 'Vermutung' (Frisk II 804).

< *bher-²⁷) < *'skupaj deti / dati' in pojem 'prerokovati' iz že navedenih ali pa tudi še drugih, npr. 'vnaprej vedeti / videti' (prim. stsl. *věstiti* (Moszyński, KLS II, 415)).

Glag. *ganati* se veže s predponama *za-* in *u-*. S predpono *za-*: *zaganati -am* (dov.) 'odgonetnuti'²⁸ (npr. *Vidit ču, ki vaju hitrijega uma bude, da ganku ovu istumači i zagana.* (Zoranić)), k temu tudi glagolnik *zagananje* (prim. *zagananje* 'nazveščazanye, prorokuvanye po ptichjem letanyu, popevanyu' (Belostenec, s. v. *auspicium*)); samostalnika *zaganka* 'aenigma' (npr. *zaganka mudra* 'problema', *koi zaganke polztavla* (Belostenec)), *zagana* 'zagonetno pitanje' in 'problem' (Šulek).²⁹ S predpono *u-*: glagolnik *ugananje* (prim. *ugananye* 'conjectura, coniectio, divinatio, praedictio, ariolatio, praesagium' (Belostenec³⁰)), iz katerega je mogoče sklepati na (neizpričani) glag. **uganāti*.

7.2.1 Tudi v hrv. govorih so izkazane glagolske tvorjenke z osnovo *gani-*, vendar pa ne v hrv. čak. govorih, ampak v hrv. kajk.: tako Belostenec navaja glag. *zganiti -im*³¹ (dov.) 'uvračati, proročiti', ki kaže *i*-jevski sedanjik, ni pa jasnega merila za trditev, da bi se smelo izhajati celo iz simpleksa **ganiti* (dov. / nedov.(?)).

7.2.2 Tudi v hrv. slovarski literaturi so zabeleženi glagoli z glagolsko osnovo *goni-* (oziroma korenskim morfemom **gon-*), vendar pa po podatkih samo v glag. tvorjenkah s preponami *po-*, *z-*, *za-*, *u-*, *iz-*. O zemljepisni razširjenosti (tj. približnem arealnem jedru) teh glagolskih tvorjenk lahko sklepamo samo posredno po slovarskih virih, ki so glede na (tedanjo) živo rabo najverjetneje samo fragmentarni, sodobnih potrditev za obstoj tovrstnih glagolov nimam. Iz niže navedenega je razvidno, da tvorjenke z glagolsko osnovo *goni-* navajajo štirje kajkavski slovarji oziroma slovarske zbirke (Habdelić, Belostenec, Jambrešić, Vitezović).³² Predpona *po-*: glag. *pogoniti* (dov.) *'uganiti' (npr. *govorenye potayno, ili zakrito, kojefze lěhko nēmre razmeti, y taki pogoniti akoŕze neodpre, y nepre-*

²⁷ Tako tudi Havers XXV (1909), 375d., in Osthoff BB 24, 144d. Takšno povezavo zavračata Fraenkel (I (1962), 67), in Pokorny (135), Frisk pa jo navaja med drugimi in pravi, da so zaradi neugotovljenega prvotnega pomena gr. *phármakon* mogoče navezave na različne ide. korene tipa **bher-* (Frisk II, 993).

²⁸ ARj XXI (1973-74), 847, glag. napačno pojasnjuje kot nedov., tj. kot 'odgonetati' namesto 'odgonetnuti'.

²⁹ Po navedku ARj je beseda vzeta iz slovarja znanstvene terminologije, ne poznam pa nobene vzporednice, zato gre mogoče za Šulekovo novotvorbo.

³⁰ Belostenec I, 163; II, 563, 597.

³¹ Citirano po ARj XXII (1975), 797: Sama te oblike v Belostenčevem slovarju nisem našla.

³² Prim. J. Habdelić Dictionar 1670 (citat po ARj); I. Belostenčev *Gazophylacium* (Zagreb 1740) je izšel 70 let po avtorjevi smrti, dopolnil in redigiral pa ga je J. Orlović, najverjetneje s pomočjo A. Mažura; A. Jambrešić, *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica*, Zagreb 1742; P. R. Vitezović, *Veliki latinsko-hrvatski rječnik* (ni tiskan), vsebuje pa štokavski, kajkavski in čakavski vokabular in je po tem blizu krogu v Ozlju.

tolnachi (Belostenec I, 40, s.v. *aenigma*) je po navedenem kontekstu dcvršen, zato bi bil lahko tvorjen tako iz dovršnega kot tudi nedovršnega glag. *goniti. Predpona *u-*: Belostenec navaja samo nedovršni glag. *uganjati -am* (prim. *ugányam*) in sam. *uganjavec* 'divinator' (prim. *uganyávecz*,³³ prim. gradiščan-skohrv. *uganjati* (nedov.) k dovršniku *pogoditi*),³⁴ Mažuranić pa navaja glag. *ugoniti* (nedov. / dov.) 'prorokovati, proreči' in ARj glag. *ugoniti -im* 'proreči, pogoditi'.³⁵ Predpona *z-* < *sъ- / *jъz-(?): glag. *zgoniti -im* (dov.) 'proreči' (Vitezović, Belostenec), iz njega samostalnika *zgonjenje* 'gonetanje' (Vitezović, Jambrešić), *zgonitelj* 'augur' (*zgonitel* 'koi, ali koja [atra, y pri]ešzna poveda iz ptichjega letanya, zobanya, ali popevanya' (Belostenec)), in k temu sekundarni nedovršnik *zganjati -am* 'vračati, gatati, proricati' (Vitezović, Belostenec) s samostalnikoma *zganjanje* (Vitezović), *zganjavac* (*zgaryavěc* (Belostenec)).³⁶ S predpono *za-*: glag. *zagoniti -im* (dov.) 'proreči' (Habdelić, Vitezović), prid. *zagonit* 'zagonetan' (Vuk) in 'ugančen, tj. tak, ki se nanaša na uganko' (Iveković) ter sam. *zagonka* 'zagonetka, odgonetanje' (Vitezović, Jambrešić) in sekundarni nedovršnik *zaganjati -am* 'gonetati, proricati' (Belostenec) s samostalnikoma *zaganjanje* 'addivinatío', *zaganjka* 'aenigma' (oboje iz Vitezovića).³⁷ S predpono *iz-* < *jъz-: samo sekundarni nedovršnik *izganjati -am* 'gatam, [z]lutim' s samostalnikoma *izgonitěl* 'iztiralacz, expul[or]' in *izgonitělicza* 'expul[atrix, expultrix]', iz katerih pa ni razvidno, na kakšno magično prakso se nanašata. Belostenec (*Gazophylacium* II, 147-148) namreč navaja glag. *izganjati -am* v geslu *izganyam – izegnati, ván gonim* pod št. 4, in sicer poleg pomenk 1. 'izgonim, izterivam, expello, exigo, excludo, eijcio', 2. *izganyam fzilum* 'exturbo', 3. *izganyam ovcze* 'abigo oves paštum', 4. *izganyam – goniti, zgaryam – zgodit*. Iz te uvrstitve je jasno, da se je glagolska tvorjenka *izganjati* s pomenom 'gatam, slutim' (ki je bližji pomenu glagolov *zgađati – zgoditi*) popolnoma prekrila z glag. *ganjati (tj. iterativom k glagoloma *gъnati / *goniti), prav tako pa tudi glagolske tvorjenke *pogoniti -im*, *ugoniti -im*, *zagoniti -im*, *zgoniti -im*. To bi moglo razložiti tudi dejstvo, da Belostenec, ki sicer v svojem slovarju praviloma pozna glagolske tvorjenke tipa *-nuti* < *nъti, prav za naš glagol nima nobene tovrstne sledi. Očitno se pojavlja motnja, ki se pri našem glagolu podobno kaže tudi v vzhodnosln. govorih.

³³ Belostenec II, 563. Drugačen vid se navaja za glag. *ugánjati -ùgānjām* (dov.) 'naći, pronaći, zadesiti (prim. *Jedva sam ga uganjao* (RSKJ VI (1976), 406, ki ga citira iz Vukovega slovarja).

³⁴ DBK (1982), 180, sub *erraten*; prim. še str. 390: glag. *ganjati* 'raten', *ganjanje* 'Raten, odgonetanje, rješavanje zagonetke'.

³⁵ Belostenec II, 563; Mažuranić II, 1491, navaja kot vir Fanceva Rad knj. 214; ARj XIX, 333, opozarja na Habdelića.

³⁶ ARj XXII (1975), 818.

³⁷ ARj XXI (1973-1974), 847.

7.2.3 V hrv./srb. govorih se korenski morfem *gon-* (nikoli pa ne korenski morfem *gan-*!) podaljšuje z dvema glagolskima priponama *-et-* in *-ot-* > nedovršnika *gon-etati* / *gon-otati*, ki pomenita samo 'ugibati (uganko)' (tj. ne tudi 'prerokovati'). Glag. *gonetati -am / -čem* (nedov.) z drugotnim dovršnikom *gonénuti gònenem* (dov.) (prek **gonet-nqti -netь*) je znan že v 16. stol. in glede na podane lokacije (Risan, Dubrovnik, Črna gora) edina glagolska tvorjenka v štokavskih govorih. Poleg navedenih glagolov so zabeleženi tudi izglagolski samostalniki, npr. *gonet* 'prerokovanje po zvezdah' (18. stol. (Kavanjin)), *gònet* (Vuk, Risan), *gònetva* (18. stol.; Dubrovnik), *gònetka* (16. stol.; Dubrovnik), *gunêtk* 'zagonetka' (< **gon-*), medtem ko iz tega samostalnika tvorjeni glag. *gunêtkät gunêtkam* (nedov.) pomeni 'zanovetati' (prim. *Nemoj tu da mi gunetkaš vazdan.* (Kosmet-Elezović I, 115)). Med tvorjenkami je besedotvorno osamljen sam. *gònet*, v katerem Skok vidi besedotvorni vpliv sam. *planeta* > *planida*,³⁸ kar bi bilo možno eventualno iz ritmičnih razlogov, glede na razliko v izglasnem glasovnem sklopu (prim. *-eta* : *-ida*) pa ni nujno, saj bi sam. *gònet* lahko nastal tudi z dekompozicijo iz sam. *gònetka* ali celo iz glagola (po modelu *prigoda* : *prigoditi*) in z akcentsko naslonitvijo na ostale sinonime. Prim. še sam. *gonéta-lac -lca* (Vuk, Črna gora) in prid. *gonetan* / *gonetav*.

Glagol *gonetati* je zabeležen tudi kot prefigiran s predponami *od-*, *u-* in *za-*. Predpona *od-*: glag. *odgonetati* (nedov.) 'rešiti uganko' > samostalnika *odgonetka*, *odgonetljaj* s sekundarnim dovršnikom *odgonenuti -nenem* < **etnqti -tnetь*. Predpona *u-*: glag. *ugonetati* s tvorjenkami *ugonetanje* 'praescitum', *ugonetnik* 'auspex, prorocitelj'.³⁹ Pripona *za-*: glag. *zagonétati*⁴⁰ *-am / -čem* (dov.) v pomenu 'uganko zastaviti' z refleksivnim glag. *zagonetati se* (nedov.) v pomenu 'kad jedan drugome kazuju zgonetke i odgoneću ih' in sekundarnim dovršnikom *zagonénuti -nenem* 'Rätsel aufgeben'. K temu še sam. *zagonetka* 'uganka', *zagonetva* (Palikuća), *zagonetaljka* (Lika), prid. *zagonetan* 'nerazumljiv, nejasan, čudan' (Šulek, Popović).

Iz gornjega je videti, da sta glagola s predponama *za-* in *od-* pomensko jasno profilirana, tako da predpona *za-* vnaša pomensko komponento 'zastaviti (uganko)', predpona *od-* pa 'rešiti / najti odgovor (na uganko)' (prim. *ja ću vam zagonenuti zagonetku, pa ako mi je odgonenete, daću vam trideset košulja* (Daničić)). Tako jasne (formalne in pomenske) razmejitve med obema zornima kotoma v besedotvorno starejših glagolskih tvorjenkah ni (npr. *zagoniti* 'proroci' – *zagonka* 'zagonetka' in 'odgonetanje' ali *zaganati* 'odgonetnuti' – *zaganka* 'zagonetka') ali pa je razvidna samo v sledeh. Vsekakor se zdi, da bi utegnili biti distribucija obeh pomenskih nians v okviru predpon *od-* : *za-*⁴¹ tudi mlajši pojav

³⁸ Skok ERHSJ I (1971), 550.

³⁹ Prim. še Mažuranić II 1491, *ugonétati, ugonitati* (dov.) 'praecipere, praesentire, unapried pogoditi'.

⁴⁰ ARj XXI (1973-1974), 865-866.

⁴¹ Teže bi bilo pomensko določiti pomen predpone *za-* (prim. Kopečný I (1973), 292-293).

oziroma da so to opozicijo v starejši razvojni fazi tvorile tudi druge predpone (morda celo snopi predpon) ali pa to kaže na možnost razvoja obeh pomenskih nians iz več virov. Če sodimo po frekvenci pojavljanja predpone *u-* (tj. tip **ugoditi*, **ugadati*) v slovanskih govorih, se zdi, da je v neki fazi (ne pa verjetno od začetka, prim. let. *atgādātīēs* 'sich erinnern', lit. *atsigōsti* 'sich erinnern'), morala biti tvorna za izražanje pomenke 'rešiti, najti odgovor' (tj. *'spomniti se') in hkrati tudi za izražanje pomenke 'zadeti'. Sklep iz tega bi torej lahko bil, da je bila predpona **ot-* v pomenu 'najti rešitev, spomniti se' morda prvotno tesneje vezana na korenski morfem **gad-* in predpona **u-* na korenski morfem **god-*.

7.2.4 Iz glagolske osnove *gonot-* najdemo manj tvorjenk: glag. *gonotati -am* (*gonotām* 'ugajam' (Belostenec, Stulić), *gonótka* 'aenigma', *gonotnik* 'koji uganja', *gonotan* prid. 'ugonjevan'.⁴²

7.2.5 Iz gornjega gradiva in analize izhaja, da so v hrv./srb. govorih izpričane glagolske tvorjenke *-goniti -im*, *-ganiti -im* in **ganati* in da prvi dve z veliko verjetnostjo nadaljujeta glagolski tvorjenki **-gonqti* in **-ganqti* < slov. **-godnqti* in **gadnqti*. Iz gradiva prav tako izhaja, da sta prvotno morali biti znani vsem hrv./srb. govorom, in da sta ju sekundarni glagolski tvorjenki *gonetati* in *gonotati* izpodrinili, nadomestili in zabrisali prvotno arealno sliko. Zakaj se je to zgodilo, ne vemo, zdi pa se, da je žarišče tega pojava moralo biti prav v štokavskih govorih. Če bi pri glagolih *-ganiti* in *-goniti* izhajali iz prvotnega glagola na *-iti -itb* kot etimološko upravičenega, bi ju mogli etimološko navezati bodisi na slov. **goniti -itb* 'pellere' bodisi na **ganiti -itb* 'vituperare', vendar pa za to ni zanesljive primerjalne osnove,⁴³ čeprav je določena korelacija z glag. **goniti* / **gъnati* nedvomno ugotovljiva. Pri tem se opiramo na sistematično in poglobljeno razpravo R. L. Lenčka⁴⁴ o fenomenologiji in strukturi tipologiji, arealu in kronologiji južnoslovanske inovacije oziroma nenavadnega strukturnega nadomeščanja nedoločniškega morfema *-nq-ti* z *-ni-ti* (in ne *-nu-* ali hrv. kajk., sln. *-no-*). Lenček govori o treh področjih samostojnega oziroma vzporednega razvoja (tj. vzhodnoalpskem, štokavskoikavskem zahodno od Neretve in najverjetneje tudi severo-vzhodnem delu obravnavanega jezikovnega kontinuuma v izrazito migracijskih področjih Slavonije, Srema in Vojvodine) in o šest strukturnih podtipih ter zarisuje izogloso, kot to omogočajo sedanje dialektološke raziskave.⁴⁵ Pojav je v sln. govorih po Lenčkovih ugotovitvah dokazljiv že v 15. stol. (prim.

⁴² ARj III (1887-1891), 270.

⁴³ Dodatna poglobljena analiza gradiva je s tem ovrgla tezo, ki sem jo zagovarjala v originalnem tekstu doktorske disertacije in tudi objavila (Šivic-Dular (1980), 379-394).

⁴⁴ Lenček (1996), 145-153 (z literaturo).

⁴⁵ Izoglosa poteka od (približno) Stona na Pelješcu – ustje Neretve – vzdolž Neretve, severno od Mostarja – Sarajevo – Žepče ob reki Bosni – zahodno od Banja Luke – vzdolž Vrbasa do Save – vzdolž Save proti vzhodu do ustja Drine – na sever prek zahodnega dela Srema – čez Donavo

(prim. *obarnyl / hodbarnill* 'obrnil', sln. knjiž. *obrniti* < slov. **-vbr(t)nqti* (Stiški rokop.), prvi začetki pojava v srb./hrv. govorih pa naj bi bili dokazljivi vsaj za 16. stol. (prim. razmerje *vrnit vrnem* v jeziku preseljencev v Molise s področja Istre oziroma med letoma 1450–1550 že s področja Dinara – Svilaja; prim. nedoločniško osnovo *obrni-*: sedanjiška osnova *obrne* v jeziku galipoljskih Srbov, ki so se s področja Velike Morave odselili v turško Trakijo v 16. stol.). Areal glagolskih tvorjenk *-ganiti* in *-goniti* se nedvomno nahaja znotraj tako zarisanega areala prehoda **-nqti* > *-niti*.

Sklep: Za hrvaške in srbske govore je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- **ganati* (nedov.), prefigiran s predponami *u-* in *za-*;
- **ganiti*, prefigiran s predpono *z-* (< **-gadnqti*); hrv. glagol izkazuje *i*-jevski sedanjik;
- **goniti*, prefigiran predponami *po-*, *u-*, *z-*, *za-*, *iz-(?)* (< **-godnqti*);
- **gonetati* (nedov.), izpričan tudi s predponami *od-*, *u-*, *za-* (< **godn-et-*);
- **gonotati* (nedov.) (< **godn-ot-*).

7.3 Bolgarščina: Bolg. gradivo je samo fragmentarno, sam. *ganètkà*⁴⁶ s pomenom 'gatanka' in *gonètkà* s pomenom 'prikazka' (Трън, Cerovo in Kjustendil, tj. ob jezikovni meji).⁴⁷ Samostalnika se besedotvorno navezujeta na (srb.) glagolsko tvorjenko **gonetati*, vendar pa v nasprotju s srb. sufiksalnima dvojnicama (tj. *gon-et-*, *gon-ot-*) izkazujeta variantnost korenskega morfema (tj. *gan-et-* in *gon-et-*). Tudi če upoštevamo možnost spremembe najstarejših arealnih ploskev, je obstoj korenskega morfema **gan-* v obrobni bolgarskih govorih pomemben, saj gre za stik arealnih ploskev, od katerih ena (tj. srb.) ne izkazuje več glagolske osnove **gada-*, druga (tj. bolg.) pa ne izkazuje (več?) derivirane osnove **gana-*, čeprav se zdi, da je ta nastala kot sekundarni iterativ k glagolski tvorjenki **gadnq-ti* (dov.), tretja (tj. mak.) pa izkazuje produktivni prodor glagolske tvorjenke *gata-ti*, ki ima sicer širši južnoslov. areal. K osvetlitvi tega (tudi etimološko) težavnega položaja bi morda kaj več lahko prispevala na izčrpno dialektološko in zgodovinsko dokumentacijo oprta posebna študija, ki bi se osredotočila prav na vprašanja njihove prostorske razporeditve in oblik arealov v kombinaciji z drugimi jezikovnimi znaki. Posebno pozornost zasluži tudi razlika med samostalnikoma *ganètkà* in *gonètkà*, saj prvi izkazuje arhaični pomen 'uganka', drugi pa novejšega 'prav-

nekoliko zahodno od Novega Sada – naprej v Vojvodino (potek izoglose tu ni povsem jasen) – prek severozahodne in severne Bačke (središče Subotica), vključujoč Baranjo med Dravo in Donavo do Pecs na Madžarskem, nato pa prek Tise vzhodno v severni in severovzhodni Banat (središče Kikinda). (Lenček 1996, 147).

⁴⁶ BER I (1971), 229.

⁴⁷ BER I (1971), 229.

ljica' (prim. hrv. *ganka* s pomenoma 'uganka' in 'bajka'), pri čemer se sam. *gonětkā* 'pravljica' pomensko navezuje na srbski glag. *gunětkāt gunětkam* 'blebetati, klepetati, čenčati' (Kosovo). Ni sicer mogoče popolnoma izključiti, da etimološko ne sodi sem tudi bolg. nareč. sam. *razgōnka* 'vid lečebna bilka' (prim. *izvestnijat ni djado Načo, predi da preporōča edno ot lekarstvata: istiot, palamut ... razgonka .. i pr. toj predpisvaše drugi po-efikasni*)⁴⁸, iz katerega bi lahko domnevali tudi prefigurirani glag. *raz-gon-. Podoben samostalniki pozna tudi srb./hrv. *rāzgon / razgonj* 'Veronica beccabunga' (prim. *trava od razgona razgoni i liječi sve bolesti* (Gospić; po ARJ 13 (1953) 546)), ki se v slovarju izpeljuje iz glag. *goniti / *gъnati, in mak. *razgon* 'Veronica officinalis' (RMJ III (1966), 24). Navedena etimološka navezava bi bila v vseh gornjih primerih mogoča tudi zato, ker sam. vsebuje predpono *raz-*, ki je pri glagolih obravnavanega pomenskega kroga ni zaslediti, je pa običajna pri glag. *goniti -itъ in nanjo z veliko veliko verjetnostjo kažeta besedna zveza s predlogom *trava od razgona* in glagolska oblika *razgoni* (3. ed.).

Sklep: Za bolg. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *ganetati (nedov.) < *gādn-et- (< *gādnq-ti);
- *gonetati (nedov.) < *godn-et- (< *godnq-ti);
- *-gon-, prefiguriran s predpono *raz-* < *orz- (< *-godnqti ali *goniti).

7.4 Stara cerkvena slovanščina: Po podatkih stcslov. slovarja se pojavlja glagolnik *gananie* 'hádání, záhada, hádanka' na mestih Ps 48, 5 (prim. *razgъnъ vo pъsalъtyri ganānъe moe; prověštajъ gananiě isprъva*, Psalt. Sinaiticum / zah. Maked./11. stol.), Psalt. Pogodinianum (Bolg./12. stol.), Psalt. Bononiense (Bolg./13. stol.), Paroemiarion Lobkovianum (Bolg./13.-14.-stol.), Psalterium e codice Parisiensi (Hrv./14. stol.) in Ps 77, 2 (prim. *otvrъzъ vъ pritъčaxъ usta moě prověštajъ gananiě isprъva*, Psalt. Sinaiticum, Psalt. Bononiense, Paroemiarion Lobkovianum, Psalt. Bononiense),⁴⁹ glag. *ganati -ajq* 'vypravovati' (ali *gadati*) pa Dostál suponira prav na podlagi tega, dvakrat izkazanega glagolnika v Sinajskem psalt. (Dostál 185, 244). Miklošič dodatno navaja še glagola *zagonqti* in *zaganqti* 'coniectura assequi' (oboje Lex. 207), ki ju povzema po Vostokovu (1858-1861), ter prefiguriranega *ugoniti - nju -niši* v pomenu 'coniicere' (npr. *ne ugoniši gadaniј moixъ* (bus. 653), *mudrostъju svoeju ugoniše, čim možemъ priversti vъ gradъ* (Paleja, cod. chart. saec. XV. / 1494, foll. 475)), ki se formalno ujema z rus. nareč. *gonitъ* (gl. spodaj) oziroma z nepričakovanim glagolom *i-jevske* konjugacije (tj. z oblikami, ki so identične z oblikami glag. *goniti -itъ 'pellere'), prav tako preseneča tudi raba stcsl. glag. *razgъnqti -neši* 'explicare' v prenesenem pomenu 'vykládati' (*razgъnq /.../ ganānъe moe* 'vykládati budu

⁴⁸ Пчев (1974), 421.

⁴⁹ V SJS 8 (1964), 391, prim. še Dostál 185, 244; Miklošič (1862-1865), 126 in 207, 1037.

pripovidku svou') < slov. *gъb-nq-ti na mestu gr. anoíksō k glag. anoígnō / anoígnymi odpiram, odkrivam'.

Sklep: Za cslov. sln. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- glag. *ganati 'coniicere' in 'pripovedovati';
- vzhodnoslov. *-ganqti, prefigiran s prepono za-;
- vzhodnoslov. *-gonqti, prefigiran s predpono za-;
- vzhodnoslov. *-goniti -itъ, prefigiran s predpono u- (?).

7.5 Ruščina: Po podatkih iz zgodovinskega slovarja so v stari ruščini izpričani glagolnik *gananie* 'gadanje, zagadka' (prim. *Gananiq priklonъno glješi*. (Gr. Naz., 11. stol.)) in glagola *gananstvovati* / *ganatstvovati* 'govoriti inoskazatelno, predskazyvatъ, proricatъ' (13. stol.), Sreznevskij pa navaja še glagole *zaganuti zaganu* 'zagadati' (prim. *ŏgaday mi zaga^dku, čto ja^z tebe zaganu, ašte li tu ŏgadaeši, i azъ tebě druguju zaganu* (17.stol.)), *zagonuti zagonu* 'zagadati' (prim. *zagonu^z starejšaja (=Lotova dočъ) snu svoemu glšti ...mudreci^z eja zagonuša xitrece^m Solomoni^m* (15. stol.)) in *ugonuti ugonu* 'razgadati, dogadatsja' (prim. *Ugoni mi, vladyko, čto estъ ni vъnutrъ, ni vъnъ* (Nikon. Pand., 29)).⁵⁰ Iz datacije teh zapisov je razvidno, da sta glagolski tvorjenki *-ganqti in *-gonqti, ki se pojavljata samo kot prefigirani (tj. s predponama za- : za-, u-), zabeleženi kasneje kot glag. *ganati*, ki bi ga vsaj na mestih iz psalmov lahko šteli tudi za slavonizem. Kot narečnega ga je v geslu *ganatъ* zabeležil tudi Dalъ, in sicer v dveh pomenkah *ganátъ (čto)* 'polagati, počitati, gadati' in 'otgadyvatъ, vorožiti',⁵¹ poleg njega pa navaja še dve glagolski tvorjenki, in sicer *gonátъ* (Rjaz.) (skupaj z glagolnikom *gonánie* 'zagadka, gadanje, zagadočnoe skazanie') in *gonítъ*: slednjo rekonstruira iz besedne zveze *onъ po sebě gonítъ* 'suditъ, zaključaetъ' (severno), pri čemer pa glagolsko obliko *gonitъ* (arh.) iz istega stavka pomensko razlaga tudi s 'prigonjajetъ po svoju měrku, po sebě suditъ' (sub *gonjatiъ, gnatiъ*). Sedanjiško obliko *gonitъ* v navedenem pomenu potrjuje tudi prefigirani glag. *otgonitъ* 'doganúti' (sub *dogadyvatъ / dogadátъ*). Iz slovarja ni popolnoma razvidno, kakšni razlogi so Dalja vodili k uvrstitvi našega glagola k glagoloma *gъnati ženetъ / *goniti < *g^hhen- 'tolči, tepsti', morda res samo glasovna podobnost. Glag. *gonitъ* (tj. ne pa tudi glag. *gonatъ*) je kot arhangelški zabeležen tudi v SRNG⁵² v pomenu 'ponimatъ' (prim. pomenka 11), v POS⁵³ pa se navaja še glagolska tvorjenka *gonjátъ -jáetъ* (nedov.) v pomenu 'naprjažen-

⁵⁰ SRJ 4 (1977), 10; Sreznevskij I, 509, 906, III, 1138. Vasmer I (1964), 391, omenja še strus. in cslov. *ganati*, ki ga prej omenjeni slovar ne navaja.

⁵¹ V SRNG VI (1970), 133, je ta glagol, za katerega se navajajo tudi sedanjiške oblike (tj. *ganátъ -áju -áešъ*), tudi prostorsko lociran v istih dveh pomenkah kot pri Dalju, in sicer (a) 'gadati, vorožiti' (Rjaz.); (b) 'stroiti predloženija, dogadki' (Rjaz., Kazan.).

⁵² Dalъ I (1978), 374, sub *gonjátъ, gnatiъ*; SRNG VII (1972), 6, sub *gonítъ gonjú gónišъ*.

⁵³ POS 7 (1986), 86, sub. *gonjátъ -jáešъ* (nedov.); glagol ne izkazuje akanja v prednaglasnem zlogu.

no dumat' o čem-n., razmyšljat' (pomenka 12; prim. *Ganjál, ganjál, kto éta byl u menjá. Gadáli, gadáli, ganjáli, ganjáli, f kakój derévne Víksin žènicca.*), celo z besedno zvezo *gonját' golovój* (*Ganjála, ganjála svaěj galavój, gde p jamú njavéstu vzjat'.*). S tem je mogoče primerjati ukr. *honytysja* z *rozumom* 'razmyšljat', 'razdumyvati' (npr. *vin z rozumom honyt ščo robyty*⁵⁴). Iz literature mi ni znana razlaga razvoja te pomenke, vendar pa bi bil tudi glag. **goniti* < **g^hhen-* 'tolči, tepsti' eventualno lahko izhodišče za pomenski razvoj v '(napeto) misliti, razmišljati (o čem)', prim. rus. nareč. **goniti golvojq* : **goniti orzumo/ьmь*. Podrobne vzroke za ta pomenski razvoj znotraj glagolov **g^hnati* / **goniti -itь*, bi bilo treba verjetno iskati v jezikovnih karakteristikah, kot so glagolska prehodnost, glagolska rekcijska in končna v konkretnih (tipičnih) besednih zvezah, razloge za formalni stik (in deloma celo preplet) z glagolom **goniti -netь* pa bi bilo gotovo treba iskati tudi v glasovni identičnosti glagolske osnove *gon-*, do katere je pripeljal fonetični razvoj v glagolu **goniti*.

7.5.1 V Daljevem slovarju med zgledi za gornje gradivo (deloma tudi v *gadát' / -gadyvat' / -gadyvat' / -gadyvat'*) prevladujejo prefigurirane glagolske tvorjenke. Tako glagol **-goniti* najdemo s predponami *do-* (prim. *dogonítsja, čto li?* 'dogadalsja'⁵⁵), *ot-* (prim. *otgoní* 'otgadaj'⁵⁶(?)), *po-* (npr. *pogoní eščè* 'pogadaj'), *u-* (*ugonit' / ugonit' / ugonit'* 'ugadati' (severno): *ne ugóneš', gde utoneš'*, k temu pa tudi sam. *ugónka* 'smétlivost', 'smýšenost', 'dogadka', 'smétka', 'snorovka' (perm.)⁵⁷), *za-* (npr. *zagonút' / zagonút' / zagonút'* 'zagadati', 'predložiti dlja razgadki'⁵⁸). Glag. **-ganiti* pa se pojavlja s predponami *do-* (prim. *doganút' / doganút' / doganút'* (arh.) 'otgadati', 'otganuti', 'otgoniti' / *doganítsja* 'dogadatsja', sub *dogadyvat' / dogadyvat'*⁵⁹), *ot-* (*otganút' / otganút' / otganút'*; *otganu zagadku*; *otgoní* 'otgadaj', sub *gonat' / gonat' / gonat'* in *otgadyvat' / otgadyvat'*), *raz-* (npr. *razganút' / razganút' / razganút'*; *ne razganéš'*⁶⁰), *u-* (npr. *uganút' / uganút' / uganút'*; *ne ugameš', gde upadeš'*⁶¹), *za-* (*zaganút' / zaganút' / zaganút'*; *zaganu zagadku*⁶²) in glag. **gana-* s predpono *pro-* (npr. *proganáli vsju noč'*).

⁵⁴ Hrynčenko I (1907), 308, sub *honytysja -njúsja -nyšsja*.

⁵⁵ Dal' I (1978), 450, sub *dogonját'*, navaja v zaglavju tudi glagole *dognát', dogonít'* in tudi glag. *dogonút'* (perm.), vendar pa ob slednjem ne navaja pomena in ne zglada. Ta tvorjenka, če je res pristna, je v okviru slov. *g^hnati / goniti -itь* izjemna in popolnoma nepričakovana. Ker bi bilo težko suponorirati, da se je razvila s sufiksacijo *-nq-* (tj. **gon-nq-ti*) iz glagolov **goniti -itь* ali **gonjati -ajet'*, bi bilo prav v tem mogoče videti križanje dveh slov. besednih družin.

⁵⁶ Dal' I (1978) 373-4, sub *gonát'*. Navezava na glag. tvorbo **-goniti -netь* ni zanesljiva, saj ni najti izrecnega potrdila za nedoločnik **ot-ganiti*, ampak samo za *otgonít'* (gl. spredaj).

⁵⁷ Dal' IV (1980), 469, sub *ugonját'* in sub *ugonút'* (poleg *uganút'*).

⁵⁸ Dal' I (1978), 566, 567, 569, sub *zagadyvat'*, sub *zaganút'* in sub *zagonút'*. Zelo verjetno etimološko sodi sem še rus. nareč. *zagónka* 'zagozka, zezgica, kukuška, zozulja' (Pskov.), ki jo navaja Dal' sub *zagonjat'*.

⁵⁹ Dal' I (1978) 449, sub *dogadyvat' / dogadat'*.

⁶⁰ Prim. Dal' IV (1980), 22, sub *razganút'* 'razgadati, zagadati' (prim. *razganéš' zagadku*) in Dal' I (1978), 373-4, sub *gonát'*.

⁶¹ Dal' III (1980), 464 in 469, sub *ugadyvat' / ugadat'* in *ugonút'*.

⁶² Dal' I (1978), 566 in 567, sub *zagadyvat' / zagadat'* in sub *zaganút'* (poleg *zagonút'*). SRNG 9

Iz podanega gradiva se torej vidi, da se pojavlja glagolska tvorjenka *gana-ti kot simpleks in kot prefigurana, medtem ko sta glagola *ganu-tь < *ganq-ti in *gonu-tь < *gonq-ti izkazana samo kot prefigurana (tj. ni simpleksov tipa *ganqti in *gonqti). Kot simpleks se v podobnem pomenu pojavljajo sporadično in na ozkem arealu tudi glagoli *goniti / *gonjati (skupaj s prefigurano tvorjenko *ot(ъ)goniti), kot je razvidno že iz gornjega prikaza, in povsem verjetno je, da gre pri tem križanju tudi za naključen pomenski stik, katerega starost pa je iz gradiva težko določiti. Vsekakor ne gre nujno za podedovano pslov. stanje, čeprav razmeroma precejšnja starost pojava ni izključena, ampak morda tudi za vzporedne (tj. mlajše) pomenske razvoje v več slovanskih govori, ki so se pojavljali v (zelo) podobnem jezikovnem materialu. K temu bi bilo mogoče navesti tudi gluž. *zhonić-nju-niš* (dov.) 'erfahren' in dluž. *zgoniš / nazgoniš / wuzgonjowaš* (dov.) 'erfahren' < *goniti -itь⁶³ in sln. *dognati* tudi 'ausmachen' < *gъnati.

Sklep: Za rus. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *ganati (nedov.), tudi prefiguriran s predponami *pro-*, *za-*;
- *gonati (nedov.);
- *ganqti (dov.), prefigurano s predponami: *do-*, *ot-*, *raz-*, *u-*, *za-* (< *gadnqti⁶⁴);
- *gonqti (dov.), prefigurano s predponami: *do-*, *ot-(?)*, *po-*, *u-*, *za-* (< *godnqti);
- *gonotiti -ajetь (nedov.) (?);
- *goniti (nedov.), tudi prefigurano s predpono *ot-*.

7.6 Ukrajiniščina: V ukrajiniščini je izpričan samo glag. *hanúty-nú* 'smekaty, dogadyvatsja' (zakarpatsko), nareč. *hanútъ* 'dodumat'sja, ponjaty' (Polesje) in narečni prefigurirani glag. *naganúty-nú-něš* z dvema pomenkama 'vspomnity' in 'napomnity' (Volyn.) in *nahanútysja* 'sich besinnen, überlegen',⁶⁵ kjer se kot predpona pojavlja drugod pri tej skupini neizpričani *na-*, ki je najverjetneje strukturno isti, kot pri rus. *napomnity*, medtem ko se sicer pojavljajo predvsem glagoli tipa *gadati-ajetь (dov.) in *gadovati (nedov.). V literaturi se pojavljata še dve glagolski tvorjenki te vrste, katerih pristnosti in natančnosti nisem mogla preveriti, in sicer *uhanuty* poleg *uhad* in *zahanuty* 'vprašati' poleg *zahanka* 'uganka'.⁶⁶

(1972), 354, navaja glag. *zaganútъ-nú-něšъ* 'zagadaty' z razmeroma obsežnim arealom (Novg., Volog., Vjat., Pečor., Olon, Belom., Arh., Perm., Tom., Enis.) in z akcentom *zagánutъ* (Onež., Arh.) v pomenu 'zadumatъ, rešity sdelaty čto-libo' (Vlad.).

⁶³ Völkel (1970), 895; Šwjela (1953), 94, sub *erfahren*. Prim. Schuster-Šewc 5 (1979), 318.

⁶⁴ V severnih rus. govori se v prednaglasnih zlogih *-a-* in *-o-* ločita, prim. Zaxarova / Orlova, (1970), 74.

⁶⁵ Hrynčenko I (1907), 271 in II (1908), 475; Berneker, (1908-1913), 288, sub *gadajq gadati*; ESSJ 6 (1979), 80; SPsł 7 (1995), 48.

⁶⁶ Miklošič (1886), 59; Smaľ-Stocъkyj (1926-1927), 35, sub *gadajq gadati*, navaja ukr. *nahanúty* 'sich erinnern, jemanden erinnern' in *zahanuty* 'fragen', *záhanka* 'Rätsel'.

Sklep: Za ukr. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *ganŋti (dov. (?)), tudi prefigiran s predponami *na-*, *u-*, *za-* (< *gadnŋti).

7.7 Beloruščina: V brus. je glagol izpričan samo narečno, in sicer kot simpleks *hánúcb* ‘zgadnác, pomýsléc’ in v prefigiranih tvorjenkah: *adhanúcb* ‘odgadnác; wyjaśnić, objaśnić’ in *zahanúcb* ‘przykazać, rozporządzić’, ‘dać zagadkę do rozwiązania’, ‘zapropnować cenę’ (prim. *ja tabe zahanu zahatku, a ty adhani*).⁶⁷ Sicer je to področje kjer se pojavljajo tudi oblike *adhadnúcb* in *zagadnúcb*.

Sklep: Za brus. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *ganŋti (dov.(?)), tudi prefigiran s predponama *ot-* in *za-* (< *gadnŋti).

Besedotvorne vzporednice iz zahodnoslov. jezikov

Znano je, da zahodnoslovanski jeziki izkazujejo tvorjenke tipa *gadnŋti in *godnŋti, zato naj samo zaradi preglednosti navedem v glavnih potezah tudi to gradivo.

7.8 Poljščina: Glagolski tvorjenki *-gadnŋti in *-godnŋti (samo narečno): glagoli *odgadnác*,⁶⁸ *zgadnác*, *zagadnác*. Naj temu dodam še gradivo iz Lorentzovega slovarja, kjer je iz glasovnih razlogov mogoče ločiti med obema glagolskima tvorjenkama: *-gadnŋti (prim. *uodga/odnŋc* (dov.) ‘erraten’, *zga/odnŋc* (dov.) ‘erraten’, *uugodnŋc* (dov.) ‘erraten’, *zagodnŋc* (dov.) ‘ein Rätsel aufgeben’ : *zagadnŋc* (dov.) ‘anfangen zu sprechen’ (Lorentz I (1958), 199, 220-221); *-godnŋti (dov.) z iterativnim *-godati -ajety / -godyvati -ajety prim. slovin. *vəzgodnŋc* (dov.) ‘erraten’; *vəzgodnŋc* ‘erraten’ z iterativnim glag. *vəzgodac*,⁶⁹ *zgodnŋc* (dov.) ‘erraten’, reflektivno *zgodnŋc sq* ‘sich verabreden’ z iterativnim glag. *zgodac* (*sq*); kašub. *odgodnŋc* (dov.); *vəzgodnŋc* (dov.) ‘zgadnác’ (npr. *xto nie vəzgodnie, baze muśal gońic*) : *zgodnŋc* (dov.) ‘zgadnác’.

Sklep: Za polj. je mogoče rekonstruirati naslednje glagolske tvorjenke:

- *gadnŋti, s tudi predponami *od-*, *z-*, *za-*, slovin. **u-*;
- *-godnŋti, s predponami: kašub. /slovin. *ot-*, *və*, *vəz* / *věz-*, *z-*.

7.9 Slovaščina: V slš. sta izpričani prefigirani glagolski tvorjenki *-gadnŋti in *-godnŋti. Prva se pojavlja s predponami *od-* in *u-*, *z-*: glag. *odhadnúť* -ne (dov.) s pomenom ‘posúdit’, približne určit’, zistit’, ocenit’” (SSJ II, 481); prim.

⁶⁷ SPsł 7 (1995), 48.

⁶⁸ Prim. polj. gradivo v SPsł 7 (1995), 18.

⁶⁹ Prim. tudi tvorjenke istega tipa iz glag. osnove *gad-(a)-, vendar z (deloma) drugimi predponami: *uodga/odnŋc* (dov.) ‘erraten’, *zga/odnŋc* (dov.) ‘erraten’, *uugodnŋc* (dov.) ‘erraten’, *zagodnŋc* (dov.) ‘ein Rätsel aufgeben’ : *zagadnŋc* (dov.) ‘anfangen zu sprechen’ (Lorentz I (1958), 199, 220-221).

odhádnuč -em 'odhadnut' (Gemer, 210); glag. *uhádnut -ne* 'uhádnut', 'dôvti-pem vysvetlit', 'vediet', 'dokazat', 'urobit' niečo, 'potrafit' (SSJ IV, 646); prim. *uhádnúč -em* 'uhádnút' (Gemer, 363), *zhádnút* 'uganiti' (SSJ V, 595). Glagolska tvorjenka **-godnŕti* se pojavlja s predponami *do-*, *po-*, *roz-*, *u-*, in *z-*: prim. glag. *dohodnúť sa* (dov.) 'dojednat' sa, 'dohovorit' sa, 'dorozumiet' sa' (Zvolen, Trenčín, Košice; SSN I, 334), *dohodnúč sä -em sa* 'dohodnúť sa' (Gemer, 64); glag. *pohodnúť -ne* (dov.) 'zhodnúť sa', 'dohovorit' sa, 'dojednat' sa, 'dorozumiet' sa' (npr. *už sme sa s Pal'kom pohodli o tom* (SSJ III, 168)); *rozhodnúť -ne* (dov.) 'urobit' rozhodnutie, 'vyniest' rozsudok, (navadno) o niečom nevyriešenom, neistom, s konečnou platnosťou ukončit' spor o niečom', 'určit', 'čo a ako sa má stat', 'prispiet' ku konečnému výsledku niečoho (navadno pozitivnemu), 'mat' najväčší vplyv, 'najviac zapôsobiť na niečo' (SSJ III, 796); *uhodnúť sa* (dov.) 'dohodnúť sa' (Gemer, 363); glag. *zhodnúť sa -em sa* 'dohodnúť sa' (SSJ V, 599; Gemer, 410).

Sklep: Za slš. je mogoče ugotoviti naslednje glagolske tvorjenke:

- **-gadnŕti* (dov.), s predponami *od-*, *u-*, *z-*;
- **-godnŕti*, s predponami *do-*, *po-*, *roz-*, *u-*, *z-*.

7.10 Češčina: V stčeš. je izkazan simpleks *hodnúti -u, -eš* (dov.) v pomenu 'povéděti, vyznati, sagen, gestehen' (Gebauer I, 447), glede pomenskega razvoja 'spomniti se, na misel priti' > 'reči' prim. analogno v glagolskih tvorjenkah polj. *gadać*, hrv. čak. *ganati*, srb./hrv. *gonetati*. Prefigurirani glagoli se nanašajo tudi na druge pomenke, npr. *dohodnouti / dohodnouti se* (dov.) 'dohovořiti se, domluviti se, smluviti se, umluviti se, dorozuměti se, shodnouti se'; *pohodnouti se* (dov.) 'dohodnouti se' in (starejše) 'dostati se do sporu, znesvářiti se, pohádati se' / *nepohodnouti*; *rozhodnouti se* (dov.) 'entscheiden' (Jungmann III (1990), 376), *shodnuti* (dov.) 'erraten' in *shodnouti se* 'übereinstimmen, übereinkommen, überkommen' (Jungmann IV (1990), 77); *uhodnouti* 'uhádnouti' (Jungmann IV (1990), 722). Glagolska tvorjenka **-gadnŕti* je izpričana kot *rozhádnú* 'roz-hodnu' (Jungmann III (1990), 874), *uhádnouti* 'uhodnouti' (Jungmann IV (1990), 722).

Sklep: Za češ. je mogoče ugotoviti naslednje glagolske tvorjenke:

- **-gadnŕti*, s predponama *roz-*, *u-*;
- **-godnŕti*, s predponami *do-*, *po-*, *roz-*, *s-*, *u-*.

7.11 Dolnjelužiška srbščina: Glag. *hugadnuš -ňoš* 'erraten'.

- *-gadnŕti*, s predpono **u-*.

POVZETEK

Iz podanega gradiva ugotavljamo, da so glagolske tvorjenke *ganati -ajetъ (nedov.), *gonati -ajetъ (nedov.), *ganqti -netъ (dov.), *gonqti -netъ (dov.) skupaj s tvorjenkami (tj. *gonotati / gonetati -ajetъ (nedov.) in *ganetati -ajetъ (nedov.)) samo južno- in vzhodnoslovanske. Glagol *ganati se pojavlja tudi s predponami *u-*, *za-* (sln., hrv./srb.) in *pro-*, *za-* (rus.). Zelo verjetno je, da je bil areal glag. *ganati na slovanskem jugu nekoč nekoliko večji, če sodimo po tem, da naj bi izviral sam. *gananie*⁷⁰ (Sin. psalt.) najverjetneje z makedonskega področja. Iz podatkov o arealu tega glag. v vzhodnoslov. govorih (tj. Rjazanъ) in sploh iz fragmentarnih podatkov, ki so na voljo, je težko reči kaj natančnejšega o naravi zveze z južnoslovanskim gradivom. Zaradi razvoja *-dn-* > *-n-* in razmeroma zgodnjega pojava glagolske tvorjenke *ganati* bi bilo mogoče glagolski tvorjenki *gadnqti, *godnqti šteti za precej stari tvorjenki, skupni vzhodnim in južnim slovanskim govorom (prim. glag. *vędnqti > rus. *vjanutъ*, srb./hrv. *venuti* itd.), vendar pa na drugi strani tudi drži, da (a) so glagoli tipa *-nq-ti postali produktivni v vseh slovanskih jezikih in bi bile zato tudi te tvorjenke lahko vzporedne, (b) obstaja tudi možnost mlajše morfonološke poenostavitve soglasniškega sklopa (prim. *zagone-nuti*). Širši areal izkazujeta glagolski tvorjenki *ganqti -netъ (dov.) in -gonqti -netъ (dov.). Glag. *ganqti je neprefigiran samo v ukr. in brus., s predponami se pojavlja v sln. (*u-*, *za-*), hrv. (*z-* < *vъz- / *jъz-), rus. (*do-*, *ot-*, *raz-* *u-*, *za-*), ukr. (*na-*, *u-*, *za-*) in brus. (*ad-* < *od-, *za-*). Glag. *gonqti pa se pojavlja s predponami v sln. (*od-* in najverjetneje tudi *u-*), v hrv. (*po-*, *u-*, *z-*, *za-* in najverjetneje tudi *iz-*), v bolg. (morda s predpono *raz-*), v rus. (*do-*, *po-*, *u-*, *za-*, in najverjetneje *ot-*). V delu tvorjenk obstaja možnost križanja med glagoloma *gonqti -netъ in *goniti -itъ.

Ruski nareč. glagol. *gonáti -ájjetъ (nedov.) je izpričan samo kot simpleks (tj. ni bilo zaslediti prefigiranih tvorjenk) in ima formalno in pomensko vzporednico⁷¹ v sln. narečnih glagolih *ugónati -am* (dov.) (> *ugónalica*) in *zagonati -am* (dov.), tj. v prefigiranih glagolskih tvorjenkah s predponama *u-*, *za-*, ki vnašata v glagol antonimična pomena (tj. 'rešiti uganko' : 'postaviti, zastaviti uganko'). Formalno enak je tudi srb./hrv. neprefigirani glag. *gónati -gônām* (nedov.) 'persequi' (prim. *Kad si mene po planini gon'o, da si mene onda uhvatio, kojom bi me smrću umorio.* (Npj.2, 545)) z refleksivom *gónati se -gônām se* (nedov.) 'prepirati se' (*Onda se možeš s njom (ženom) gonati* (Nar. prip. bos. 1, 70)),⁷² ki se navaja kot sinonim glagolov *ganjati*, *gonjati* in *goniti* in ki bi utegnil biti iterativ tipa *vodati, *xodati, *nosati (poleg *goniti, *voditi, *xoditi, *nositi).

⁷⁰ Prim. Dostál 186, 244, ki domneva, da je moral obstajati tudi glagol, iz katerega je tvorjen sam. *gananie*.

⁷¹ Razloček med obema oblikama vidimo samo v naglasnem mestu. Zdi se, da je inovativno lahko sln. stanje.

⁷² Prim. Iveković-Broz I (1901), 323; ARj III (1887-1891), 1266; Daničić, Korijeni s riječima od njih postalijem u hrvatskom ili srpskom jeziku, Zagreb: JAZU 1877, 70, sub *ghan-* 'udarati, tjerati, obarati'.

Med glagolskimi tvorjenkami *ganati, *ganqti, *-gonqti, *gonati ni zaznati pomenskih razlik, razen tistih, ki jih v prefigurirane tvorjenke vnašajo predpone, in sicer tako, da predpona za- daje glagolu praviloma pomen *'zastaviti uganko', predpone do-, na, *orz-, u- in ot- pa glagolu praviloma dajejo pomen *'najti rešitev / razbrati (iz znakov) / spomniti se' < *'priti na misel / zadeti'. Glagoli se ločijo tudi po vidu, in sicer tako, da sta glagola *ganati in *gonati nedovršna (in najverjetneje iterativna), glagola *-ganqti in *-gonqti prefigurirana dovršna, z besedotvornega stališča pa ju jasno motivira glagolska pripona -nq/-ne-, ki je že v predhistorični dobi postala produktivno sredstvo za tvorbo deverbativov (in denominativov) oziroma dovršnih glagolov iz starejših nedovršnikov vseh vrsti (npr. *blšščati – *blšsknqti; *kysēti – *kysnqti, *buxati – *buxnqti).⁷³ Kolikor je mogoče dognati, izkazujeta akcentske karakteristike a.p. c (npr. rus. *uganúťb -něšb, ki se rima z glag. upaděšb in najverjetneje je iz tega treba izhajati tudi v sln. uganíti -gánem). Glagola *ganáti -áješb (prim. rus. ganátb, hrv. čak. ganät, sln. uganáti -ám / zaganáti -ám) in *gonáti -áješb (prim. rus. gonátb) pa izkazujeta pričakovane akcentske karakteristike.⁷⁴

Glag. *ganqti navaja SPsI (7, 48) v samostojnem geslu kot vzhodnoslov. fonetično varianto⁷⁵ (samo prefiguriranega) zahodnoslov. glag. *-gadnqti -dnq 'domyšlac się; zgadnać, odgadnać', ki je prav tako podan v samostojnem geslu (7, 18), in v katerega so vključeni poleg zahodnoslov. oblik (npr. polj. z- / za- / od-gadnać⁷⁶ in nareč. zgodnać, češ. u-hádnouti in uhodnouti, slš. uhádnut') tudi vzhodnoslov. glagoli z ohranjenim glasovnim sklopom -dn- (npr. rus. nareč. zagadnúťb -nú (Sverdlovsk), brus. za- / adhadnúćb), napoveduje pa tudi gesli *godnqti in *gonqti. V nasprotju s tem pa ESSJ navaja samo geslo glag. *gadnqti (6, 80), v katerega uvrsti samo ukr. hanúty, ne navaja pa gesel *godnqti ali *gonqti. Tudi druga etimološka literatura razlaga *ganq- in *gonq- v enakem smislu.⁷⁷ Besedotvorna zgradba glag. *ganati je videti enostavna, vendar pa

⁷³ SPsI (1974) 44-45.

⁷⁴ Poleg tega najdemo tudi drugačno, najverjetneje drugotno akcentuacijo (prim. hrv. čak. gānati in sln. gánati in sln. ugónati).

⁷⁵ Vendar pa med prefiguriranimi tvorjenkami navaja tudi južnoslov. gradivo (tj. samo sln. ugániti -nem in odgoniti 'odgadnać').

⁷⁶ Opaziti je mogoče, da tvorijo polj. glagoli tipa -gadnać s prevladujočim pomenom 'uganiti / ugibati' dovršni par k (sekundarnim) nedovršnikom / iterativom tipa -gadywać (tj. ni glagolov tipa -gadać), prav tako pa na drugi strani tudi glagoli tipa -gadać s prevladujočim pomenom 'govoriti' tvorijo dovršni par k (sekundarnim) nedovršnikom tipa -gadywać (tj. ni glagolov tipa -gadnać). Nadalje je mogoče ugotoviti, da je predpona pri glagolih tipa *-gadati funkcionalna (tj. služi za spremembo glagolskega vida *gadati (nedov.) > *-gadati (dov.)), medtem ko je pri glag. tipa *-gadnqti redundantna (tj. za spremembo glag. vida zadošča že pripona -nq-, tj. *gadnqti). Iz tega bi bilo mogoče sklepati o tipološkem razmerju med glagolskimi tvorjenkami *gadati : *-gadati in *gadnqti : *-gadnqti v tem smislu, da morajo biti (po nastanku) kasnejše tiste, ki imajo redundantno (odvečno / nepotrebo) karakteristiko (tj. tip *-gadnqti) in starejše tiste, ki imajo samo funkcionalne karakteristike (tj. za doseganje dovršnosti tipa *gadnqti in *-gadati, vendar pa s tem ni rešeno vprašanje kronološkega razmerja med tema dvema tipoma tvorjenk).

⁷⁷ Prim. tudi Snoj (1997), 695 (sln. uganiti); Skok I, 550 (hrv. ganati < *gad/t-nati; gonet- < *god-n- k glag. goditi 'baciti'); BER I, 229 (bolg. gon-et- / gan-et- < *god-n- / *gōd-n-).

besedotvorna motivacija (tj. identifikacija korena, eventualnih formativov in njihova etimološka navezava) v tem glagolu ni nesporno enoumna. V literaturi je sicer razširjena razlaga, da je glag. *ganati (etimološko) soroden z glag. *gadati, vendar pa obstajata znotraj tega dva bistveno različna pogleda na njuno besedotvorno razmerje. Po prvi razlagi gre za tvorjenke z istim korenem (tj. etimološko sorodne) in različnimi determinativi, tj. *-n-* : *-d-* : (in *-t-*, kjer se sem uvršča še glag. *gatati*). Razlaga z determinativi je na prvi pogled mikavna, vendar pa je nezadostna vsaj iz naslednjih razlogov: (a) koren, kateremu naj bi bili determinativi dodani, ni jasno identificiran (s čimer teza o determinativih šibi); (b) korenska struktura *gan-, *gad- (in *gat-) se ne zdi tipična, (c) če bi šlo za ide. determinative, bi bilo pričakovati nedvoumne ustreznice zunaj slovanskih jezikov, kar bi omogočalo njihovo eksterno (in ne le interno) rekonstrukcijo. Po drugi razlagi, ki izhaja že od Bernekerja (SEW I, 288), pa naj bi nastal glag. *ganati kot (sekundarni) iterativ k glag. *ganqti po poenostavitvi *-dn-* > *-n-*: *gad-a-ti (nedov.) > *gad-nq-ti (dov.) > ganqti > *gan-a-ti (nedov.), tj. z razmeroma zgodno strukturno zamenjavo samo dela prvotnega morfema *-nq-* > *-na-* (tj. s prevodom v glagole tipa *-ati*, ki so v določeni dobi z razvojem aspektnega sistema postali produktivni za tvorbo sekundarnih deverbativov). Podobno besedotvorno razmerje najdemo pri glag. *-gьbnqti (dov.) s sekundarnimi nedovršniki *nagybati, *nagynati (prim. ukr. *nahynáty*, polj. *naginać*, slš. *nahýnat*) in *nagynjati (prim. hrv. *naginjati* (*se*); sln. nareč. *uginjati* 'ugibati' (Gutsmann)). Bernekerjevo razlago o nastanku glag. *ganati bi lahko podprli z naslednjimi razlogi: (a) nastanek sekundarne iterativne tvorjenke *ganati na podlagi glagolskega tipa *gadnqti je mogoč v coni poenostavljenih konzontančnih sklopov (tj. tudi *-dn-* > *-n-*), ko pride hkrati do spremembe morfemske strukture; (b) povedano pod (a) potrjuje vzporedna glagolska tvorjenka *gonati (rus., sln.), v kateri je mogoče videti vzporednico < *god-nq-ti (tj. *ganati in *gonati); (c) obe glagolski tvorjenki se pojavljata znotraj areala glasovnega razvoja *-dn-* > *-n-*, kar povečuje možnost slovanske interpretacije; (č) pojmi 'prerokovati' (in tudi 'vražiti', 'čarati' ipd.) se navadno izražajo z iterativnimi tvorjenkami; (d) za glagole obravnavanega pomenskega kroga (tj. 'prerokovati') je značilno, da pogosto nimajo neposrednih etimoloških navezav v drugih ide. jezikih; (e) zato bi morali za že razmeroma zgodnji (tj. vsaj poznopraslovanski) čas suponirati nastanek glagolov *-gadnqti, *-godnqti, ni pa popolnoma jasno, ali sta primarno nastala iz prefigiranih glagola ali tudi iz neprefigiranih.

Že ob rus. gradivu je bilo opozorjeno na glagolski varianti tipa *goniti -išь (nedov.) in *otgoniti -išь (dov.) v pomenu 'ugibati / uganiti', ki se morfološko prekrivata z glagolom tipa *-gonqti -netь < *godnqti, s katerim ju izvorno vežejo imperativne oblike. Potencialnih možnosti za nastanek iste pomenke (tj. 'uganiti') oziroma za sekundarni pomenski stik med njimi je več. Osvetliti jih je mogoče tudi s pomensko sopostavitvijo glagolskih tvorjenk, kot sta *-goditi -itь (prim. rus. *ugoditь* / *ugožátь* (vo čto) 'zade(va)ti' : rus. *goditь* (vo čto) 'meriti, ciljati' (volg.), srb./hrv. *pogòditi*, *pògodim* (dov.) 'zadeti', sln. *pogoditi* 'zadeti' : češ. *hoditi* (dov.) 'vreči', slš. *hodit* 'vreči, zalučati, zagnati') in *goniti -itь (prim. rus. nareč. *gónitь -išь* (nedov. / preh.) 'vybrositь bitok dalje,

čem drugoj igrok (v igre v babki)' (Vjat.), *gonít'sja -níš'sja* (pomen 4) 'brosat' kosti čtoby uznat', komu prežde sbivat' kon'; 'kidat' svoju babku dlja opredelenija mesta, s kotorogo igrok dolžen bit' (Pskov., Tver.),⁷⁸ prim. tudi sam. *gónka* (pomen 12) 'udar po mjaču v igre v matki' (Ural.), sln. *zagnati -ženem* 'vreči'), v katerih je pomenka 'vreči, metati' sekundarna in jo je obakrat mogoče interpretirati v iterativno-kavzativnem smislu. Zdi se celo mogoče, da je tudi rus. narečni glag. *gon-ot-it's -iš's* (preh.) 'perevoračivat' seno pri suške' (Tver.) nastal na podlagi semantema 'metati' > 'obračati', glede sufiksa pa spominja na srb./hrv., bolg. tvorjenke *gon-e/ot-ati* v pomenu 'ugibati, uganjevati'. V tem pomenoslovnem kontekstu zasluži posebno pozornost tudi glag. **gonati -ajet's*, ki se pojavlja v pomenu (1) 'ugibati' (rus. narečno, sln. narečno) in (2) 'goniti' (srb. narečno). Videti je, da ju moramo etimološko ločiti (tj. rekonstruirati obliki **godnqti -net's* > sekundarni iterativ **gonati -ajet's* : **gonati -ajet's* 'goniti'), saj sta po eni strani južnoslovanski narečni (sln., hrv./srb.)⁷⁹ prehod glagolov tipa **-nqti* > tip *-niti*, po drugi pa možnost pomenskega približevanja obeh glagolov povzročila skoraj popoln preplet teh dveh glagolskih oblik.

Povedano je mogoče skleniti v ugotovitev, da glagolski tvorjenki **-gadnqti* in **godnqti* najverjetneje spadata med poznopraslovske deverbativne tvorjenke, in sicer ne samo zato, ker ju zasledimo v vseh slovanskih jezikih, ampak tudi zato, ker nedvomno izkazuje prehod *-dn-* > *-n-* v vzhodno- in južnoslov. govorih (tj. tako kot npr. glag. **vednqti -net's* > rus. *vjanut's*, sln. *veniti* > sekundarni nedoločnik *veneti venem*, srb./hrv. *venuti* itd.). Zdi se, sta se lahko razvijala tudi prefigiranih glagolskih tvorjenkah tipa **-goditi* in **-gadati* in da prvotno (tj. v prvi fazi koeksistence obeh tipov glagolov) pomen novih glagolskih tvorjenk ni odstopal od pomena glagolov, iz katerih so bile izpeljane. Celo nasprotno, opažamo, da so se v teh besedotvorno kasnejših glagolskih tvorjenkah ohranjale pomenke, ki so morale biti pred tem značilne za njuna besedotvorna izhodišča. Po drugi strani pa opažamo, da so se tudi od glagolov na **-nq-ti* v tistih slovanskih govorih, kjer se je poenostavljal soglasniški sklopi *-dn-* > *-n-*, tvorili sekundarni iterativi na *-nati*, če se je pomen premaknil od 'prerokovati' > 'govoriti', prim. južnoslov. glag. *ganati*, podobno kot se je v poljskih govorih zgodilo z glag. **gadati*, ki je starejše pomene ohranil samo v prefigiranih glagolskih tvorjenkah tipa **-nqti* (prim. *odgadnqć, zgadnqć*). Prav pomenski prehod med glagole govorjenja pa dokazuje, da smo pred tem imeli opraviti z glagolom mišljenja, čeprav bi se ta prehod lahko sistemsko oprl na glagole, kot sta **bajati*, **vbračati* itd., ki so bili razvidneje navezani na govorno dejavnost.

⁷⁸ SRNG VII (1972), 6-7, 9.

⁷⁹ Premalo opažen in ne dovolj osvetljen je tudi južnoslov. prehod glagolov tipa **-nqti -neš's* med glagole na *-ati -neš* (npr. *dvignat* < **dvignqti*, *viknat* < **vyknqti*, *trenati* < *trepnqti* in sicer v buzetski coni v Istri (Hraste (1963), 129-135) in na nekaterih kajk. področjih v Prigorju: *tonati* < **topnqti*, *venati* < **vednqti* itd. (Peco (1980), 132-133 z lit.; Težak (1981), 286). Pojavo sledimo tudi v vzhodnosln. sln. govorih, a doslej ni bil raziskan.

- 1 Izhodiščne teoretske postavke in metodologija:** Pri pomenoslovni analizi besedne družine s korenskim morfemom **god-* (< ide. **ghedh-*, **ghodh-* ‘ve-reinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen’ < ‘umklammern, fest- und zusammenhalten’ (Pokorny)) in njegovo besedotvorno varianto **gad-* (< **ghōdh-*) sem na podlagi slovarsko dostopnega gradiva v slovanskih jezikih najprej skušala določiti pomensko mrežo (tj. celoto vseh pomenk) besed s korenem **god-* (in z njegovo korensko varianto **gad-*) v vsakem izmed slovanskih jezikov in v slovanskih jezikih kot celoti, nato pa v njej določiti relativni položaj vsake izmed pomenk glede na druge, predvsem pa glede na tisto pomenko, ki z opazovano tvori minimalni segment pomenske verige v pomenski mreži. Pri tem sem domnevala, da minimalni segment pomenske verige odsev tudi minimalni segment pomenskega razvoja in da je med členoma minimalnega segmenta pomenske mreže mogoče določiti smer razvojnega poteka oziroma izhodiščno pomenko x in rezultat pomenskega razvoja y (tj. $x > y$). Pri določanju smeri pomenskega razvoja sem si pomagala na več načinov, in sicer (a) z upoštevanjem kronologije pojavljanja kake pomenke (kadar je ta iz zgodovine posameznih slovanskih jezikov ugotovljiva ali že dognana); (b) z analizo pomenske motivacije za vsako pomenko v njenem pomenskem polju; (c) s tipologijo pomenskih razvojev; (č) z opazovanjem zakonitosti hkratnega pojavljanja dveh ali več pomenk v isti besedi; (d) z opazovanjem razmerja med pomenkami pri glagolskih tvorjenkah (kot osrednjih nosilkah pomenske vsebine v besedni družini) in pomenkami v njihovih izpeljankah (ki niso zmeraj identične s tistimi pri glagolu, ampak lahko kažejo tudi na nekdanje starejše pomenke v glagolu); (e) z upoštevanjem možnosti sekundarnega pomenskega stika med posameznimi besedami besedne družine; (f) z etimološkimi in primerjalnozgodovinskimi razlogi. Pri analizi besednih oblik sem izhajala iz primerjalnozgodovinske metode, kot je uveljavljena v podobnih delih.
- 2 Namen analize in organizacija obravnavanega gradiva:** S tem delom sem si prizadevala ne samo predstaviti pomensko pisanost, ki jo izkazuje ta besedna družina v slovanskih jezikih, ampak na podlagi pomenske analize predvsem zarisati obrise njenega možnega pomenskega razvoja. Gradivo za razpravo je zbrano iz osrednje leksikografske in etimološke literature slovanskih jezikov. Zaradi primarno glagolskega značaja te besedne družine (tj. zaradi središčnega položaja glagolov v njej) sem pomensko analizo usmerila na glagole **goditi (se) -itъ (se)*, **godě/iti (se) -itъ (se)*, **gadati (se) -ajetъ (se)*, **godati (se) -ajetъ (se)*, **god(ъ)lati (se) -ajetъ (se)* in njihove najpomembnejše tvorjenke v takšnem

obsegu, da se je do ustreznem mere zarisala besedna in z njo povezana pomenska mreža. Zaradi pomembnosti tudi s pomenskega vidika pa ločeno v posebnem poglavju obravnavam tudi slovanski sam. *godъ s tvorjenkama *godina in *godišće. Obravnava poteka posebej po posameznih slovanskih jezikih, vsakemu poglavju so dodani tudi sklepi, ki izhajajo iz obravnave, in ti so tukaj predstavljeni strnjeno.

3 Sklepi: Iz analize bi bilo mogoče narediti naslednje sklepe:

3.1 V literaturi se pojavljata dve nasprotni mnenji o besedotvornem razmerju med glag. *goditi in sam. *godъ, in sicer: (1) sam. *godъ je deverbativ iz glag. *goditi, (2) glag. *goditi je denominativ iz sam. *godъ. Z besedotvornega vidika sta mogoči obe razlagi, z akcentskega vidika pa sam. *gödъ in glag. *godíti -ítъ sicer izkazujeta enake karakteristike (tj. a.p. c), vendar pa te ne izhajajo nujno iz besedotvornega razmerja teh dveh oblik, ampak morda celo iz prvotnih akcent-skih karakteristik tvorjenk s korenem *god- (prim. analogno akcentsko razmerje med glag. *moríti -ítъ in sam. *mörъ mōra > srb./hrv. mōr 'pomor, kuga', toda *pomōrъ R ed. pomōra iz prefigiranega glagola tipa *pomoríti -mōritъ(?), pri čemer pa se samostalniki tipa *morъ navadno izpeljujejo iz primarnih glagolov tipa *mertí mьrěť). V korist primarnosti glag. *goditi se danes poudarja predvsem izrazito glagolska semantika ide. korena *ghedh- / *ghodh- 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' (< *'umklammern, fest- und zusammenhalten') in i-jevske glagolske vzporednice v baltskih in germanskih jezikih, to mnenje pa bi bilo mogoče podpreti tudi z vzporedno iterativno glagolsko tvorjenko *godati -ajetъ (nedov.) 'domnevati, ugibati', 'zmerjati', lit. gadóti -óju 'posvetovati se', 'pogoditi se, sporazumeti se', 's pogledom (kam) meriti, ciljati' (Kurschat I (1968), 542). Natančnega odgovora, za kakšen glagol tipa -iti gre (tj. denominativ, iterativ, kavzativ), ne dajejo ne slavistična ne baltistična in ne germanistična literatura, saj jezikoslovna razmejitev med njimi ni zanesljiva. S pomenskega stališča se zdi, da sta v slovanskem glag. *godíti -ítъ (z reflektivno tvorjenko *goditi se) prekrivno sovpadla vsaj dva homonimna glagola, in sicer stari deverbativni (morda prvotno kavzativni(?)) *goditi (se) s pomenkami 'pogoditi se', 'zadeti', 'dogajati se' itd. in novejši denominativni *goditi (se) s pomenko 'delati / biti primerno / koristno / kot je treba / po volji (koga)' < *godъ. Oba izkazujeta enake akcentske karakteristike (tj. pripadata a.p. c), vendar pa imata v prefigiranih glagolskih tvorjenkah ponekod oba tudi akcentske karakteristike a.p. b (tj. tip *-godíti -gòditъ).

Pomen slovanskega glagol *goditi -itъ se tradicionalno rekonstruira na podlagi (abstraktnega) pojma 'passend', ki naj bi se v številnih kontekstih pomensko modificiral v smeri 'nützen, taugen, passen; nützlich / angenehm / gedeihlich / günstig / passend sein'. Na podlagi tipološke analize pomenskega polja je bilo ugotovljeno, da so besede tega pomenskega polja pogosto motivirane s predsta-

vo o 'stiku', tj. vezane na korene s pomenom 'vzeti, zgrabiti, prijeti', 'prilegati se', 'zadeti (cilj)', 'meriti' (prim. slov. **pri-měrbъn-*, nem. *taugen*, lit. *tikti tinkù* itd.). Pomenke v prefigiranih tvorjenkah glag. **goditi (se)* pa tvorijo tri sklope, in sicer (1) 'pogajati / dogovarjati se (o čem)', (2) 'ugibati; prerokovati' in (3) 'zgoditi se', 'znajti se (po naključju)'. Iz tipologije pomenske motivacije za te pomenke se zdi verjetno, da je sklop (2) (tj. 'ugibati; prerokovati') povezan s predstavo 'zadeti, udariti', in prav ta pomenka se v gradivu pojavlja celo v neprefigiranem glag. **goditi* v pomenu konkretnega 'zadeti, udariti' (npr. strela, grom). Iz študija pomenske motivacije za sklop (3) (tj. pomenke 'zgoditi se (po naključju)', 'znajti se kje / biti kje (po naključju)', 'posrečiti se') izhaja, da se tudi ta pogosto veže na predstavo 'stik, združitev' in takšno predstavo bi omogočal tudi pojem 'zadeti, udariti'. V slovanskih jezikih se sklop (3) najpogosteje izraža s prefigiranimi glagolskimi tvorjenkami (np. pomenka 'zgoditi se (po naključju)' v več kot polovici slovanskih jezikov s predpono **sъ-*). V literaturi prevladuje mnenje, da se je pomen 'zadeti, udariti' sekundarno razvil v prefigiranih glagolih iz prvotnega pomena 'ugodnosti, pravilnosti, primernosti', kar bi se moglo dokazovati s prevlado glag. **goditi* v pomenu 'gratum esse, placere' v stesl. in starejših obdobjih slovanskih jezikov. Če pa izhajamo iz dejstva, da pomenska inovacija lahko prevlada v simpleksu in posledično začne prodirati tudi v tvorjenke (prim. **goditi*: češ./slš. 'vreči, metati', rus. 'čakati', mak./bolg. 'urediti' in 'zaročiti', sln. 'zreliti, zoriti (tj. delati zrelo)'; **gadati*: polj. 'govoriti; govoričiti'), bi takšno pomensko inovacijo iz starejše dobe lahko videli tudi v pomenu 'ugodno, primerno itd. biti / delati', razvila pa bi se lahko predvsem na podlagi pomenk gornjih sklopov (1) in (3). Pomenski sklop (1) (tj. 'pogoditi se') se pri glag. **(-)goditi (se)* nanaša na tri področja, in sicer na (a) dogovarjanje pri kupčijah, (b) dogovarjanje za (sprejem / odhod na) delo, (c) ženitno dogovarjanje (ki pelje k zaroki in poroki). Od vseh treh se zdi slednje najbolj starinsko in tudi sociološko najpomembnejše. Že Eckert (ZfSI X/2 (1965), 197-199) je opozoril na arhaičnost svatbene terminologije v slovanskih jezikih (bolg. *godjà* 'zaročiti', *goděž* 'zaroka'), sorodstvene v germanskih (npr. germ. **gadilinga-* 'Genosse, Verwandter', glag. **gattjan* 'vereinigen'), izrazov za 'praznovanje, pir' v baltskih. Pomenska analiza in rekonstrukcija pomenskih razvojev sta vodili k ugotovitvi, da je tudi pri slovanskem glag. **goditi (se)* v pomenu 'pogajati (se)' mogoče izhajati iz pojmov 'združiti' ali 'zadeti, udariti', ki se odražata tudi v spremni gestikulaciji, npr. v simboličnem rokovanju ali pa (glasnem) udarcu v roke (prim. sln. *udariti si v roke* 'pogoditi se'), s katerim se uspešno konča vsako pogajanje, dogovarjanje, in da je torej glag. **goditi* prvotno moral pomeniti predvsem sklepní del dogovora (tj. 'pogoditev'). Prek tega bi bilo mogoče dalje sklepati, da pomenka 'pogoditi (se)' izhaja iz podobne/enake predstave kot pomenka 'uganiti', tj. predstave **stika*. Na podlagi pojma 'pogoditi se' je mogoč razvoj pomenke 'primeren itd. biti/delati' < 'tisto, kar je v skladu s pogodbo, dogovorom', prav tako pa tudi pomenke 'ugoden itd. biti/delati' < 'tisto, kar

je pridobljeno s pogodbo, dogovorom' (prim. rus. *vygoda* 'polžza, preimuščes-tvo'). Slovanskim in germanskim besedam iz korena **ghodh-*, ki se nanašajo na ženitno dogajanje, je treba dodati tudi lit. glag. *gadītis* (1) 'sich vergleichen, übereinkommen, sich versöhnen', (2) 'wozu dienen, nützen oder taugen', (3) 'in einem Verwandtschaftsgrade stehen', in sam. *gadītojas* 'der Friedenstifter, Versöhner' < **ghodh-ī-* (Kurschat I (1968), 541), ki iz pomenskih (pomenka (3)) in akcentskih razlogov skupaj najverjetneje ne more biti izposojenka iz slovanskih jezikov. V podporo baltski provenienci bi lahko govoril tudi lit. glag. *gadōti gadaū -ōjau* s pomenkami (1) 'beratschlagen', (2) 'ein Übereinkommen treffen', (3) 'sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen' (Kurschat I (1968), 542) < **ghodhā-tēi*, ki ga besedotvorno lahko primerjamo s slov. glag. **godati -ajetъ* 'domnevati, ugibati; prerokovati', 'zmerjati' (poleg 'dogajati se' itd.). Če upoštevamo, da sta lit. 'posvetovati se' in 'sporazumeti se' najverjetneje v razvojni zvezi s pomenko 'pogajati se', se lepo vidi, da se v glag. **ghodhā-tēi* pojavljajo pomenke, ki jih srečujemo tudi v slov. **goditi* in let. *gadītiēs* (1) 'sich finden', (2) 'auftauchen, sich einfinden, erscheinen, zum Vorschein kommen', (3) 'sich einfinden, geboren werden', (4) 'herkommen, herrühren, sich erweisen', (5) 'sich ereignen, geschehen'. Ker se pomenke (tj. 1-2, 4-5) pojavljajo v let. simpleksu *gadītiēs*, v slovanskih jezikih pa prvenstveno v prefiguriranih glagolskih tvorjenkah glag. **goditi*, smemo sklepati, da so se pomenke tipa 'zgoditi se', 'zadeti', 'pogoditi se' v slovanskih govorih šele sekundarno umaknile iz simpleksa v prefigurirane glagolske tvorjenke in da bi tak potek lahko povzročil prodor pomenke 'primeren itd. biti/delati' v glag. **goditi*. Ta sklep bi se moglo dodatno dokazovati tudi s tem, da posamezne izmed gornjih pomenk v slovanskih jezikih (še) niso popolnoma funkcionalno vezane na čisto določeno prefigurirano glagolsko tvorjenko, čeprav se določene konture ustaljevanja že kažejo. Prav iz tega razloga se zdi, da predpone niso mogle odločilno vplivati na nastanek konkretnih pomenk iz domnevnega splošnega 'primeren, ugoden, pravi', kot je domneval Zubatý in pred njim Gebauer. Predpone so starejše pomenke verjetno samo minimalno pomensko modificirale, kar pa bi bilo lahko povezano tudi z vplivom obstoječih jezikovnih vzorcev.

Na podlagi pomenske analize slovanske besedne družine iz korena **god-* sem prišla do sklepa, da je tudi v baltskih in germanskih jezikih pri besedah z ide. korenem **ghodh-* treba izhajati iz predstave stika oziroma iz pomenke 'združiti' (germ.) in pomenk 'združiti' ali 'zadeti, udariti' (balto-slov.) in da se je pomen 'primeren, ugoden itd.' lahko generiral iz obeh.

Na določeno zvezo besed s korenem **god-* s področjem magične prakse pa mor-da kažeta ne samo samostalnika **god(ъ)to* in **gad-slo* s prvotnim pomenom 'omen' (v smislu 'prepoznavno znamenje', tj. kot 'znamenje, na podlagi katerega se kaj prepozna'), ampak tudi pojav pomenk 'zmerjati' (ob 'meriti', streljati') in končno tudi glag. **gadati* s pomenom 'ugibati' in 'prerokovati'. Iz pomenske analize besedne družine pa lepo odsevata tudi psihološka in kulturološka struktura prvin-

skega človeka, ki nam je soustvarjal jezik, in njegova orientiranost v opazovanje zunanjega sveta, ker mu je pomenil sestavni del njegovega notranjega.

- 3.2 Zdi se, da ni odločilnih jezikoslovnih razlogov za rekonstrukcijo glag. tvorjenke **goděti -itъ / -ějetъ* in da je ta nastala sekundarno samo v lužiškosrb. govorih, medtem ko se navedeno gradivo iz drugih slov. jezikov lahko navezuje na glag. **goditi -itъ*.
- 3.3 Znanstvena literatura šteje sam. **godъ* ali za deverbativ iz glag. **goditi* ali pa obratno, tj. glag. **goditi* za denominativ iz sam. **godъ*. Kot zunajslovanska vzporednica sam. **godъ* se navaja alb. *ngē*, skutari *ngae* 'Kraft, Munterheit, Muße, Zeit, Gelegenheit' (< **ghadhā*). Poleg sam. **godъ*, iz katerega sta izpeljana tudi samostalnika **godina*, **godišće*, je izpričan tudi **godъ godi* (ž. spol; hrv./srb. *god* 'sreča', ukr. *něhidъ* 'slabo vreme, neurje'), ki bi ga bilo sicer mogoče razložiti tudi kot sekundarnega iz sam. **godъ*, vendar pa ni mogoče popolnoma izključiti derivacije iz glag. **goditi* (prim. sam. **lomъ lomi* < glag. **lomiti*), medtem ko so samostalniki tipa **(-)goda* deverbativni iz glag. **(-)goditi*. V sam. **godъ* v slovanskih jezikih prevladujejo pomenke za časovne pojme (tj. 'časovne odsečke različnega trajanja'), ki se tesno povezujejo tudi s pojmom 'ugodnosti, ustreznosti ipd.', tj. v smislu 'primernega, ugodnega časa', in prav zaradi tega se celotna besedna družina izpeljuje iz te pomenke, podobno kot pri besedni družini s korenem **dob-*. Trubačev (ESSJ 6 (1979), 192) rekonstruira prvotni pomen sam. **godъ* kot 'slučaj, povod, sobitije, srok, podhodjašče vreme' (tj. ne kot 'vremja voobšče'), ker naj bi se to skladalo z derivativnim pomenom glag. **goditi*. Zdi se zelo verjetno, da je – podobno, kot je Machek (ESČJ (1971), 515-516) razlagal razvoj češ. *rok* 'annus' prek pravnega pojma 'termin' zaradi enoletne veljavnosti tistega, kar je bilo dogovorjeno / z dogovorom določenega – tudi sam. **godъ* treba razlagati v povezavi s pravno naravo glag. **goditi (se)* 'z dogovorom določiti', prvotno predvsem v zvezi z dogajanjem ob zaroki in poroki. Na starinskost te pomenske plasti je opozoril že Eckert (ZfSl X/2 (1965), 197-199) ob bolg. samostalnikih *goděž*, *pogódba*, vendar pa v kontekstu starinskega motiva prodaje in kupovanja neveste, in pri tem poudaril, da se iz etimološko istega korena **ghodh-* pojavljajo termini za sorodstvene pojme (germansko) in izrazi za pojem 'pogostitev, praznik, pir' (baltsko). Tudi v tej luči bi bilo mogoče za sam. **godъ* izhajati iz prvotnega pomena glag. **goditi* '(po-)goditi se', tj. kot *'(za ženitno pogajanje) primeren čas, obdobje', ki je bil tudi pri Slovanih tradicionalno vezan na zgodnjo jesen, in približno ta pomen bi lahko postal izhodišče tudi za nastanek ostalih pomenk sam. **godъ*, kot so npr. *'prazniki (zimskega obdobja)' > 'praznik (sploh)' in tudi *'obdobje, čas' > 'annus' in drugi (krajši) časovni odrezki. Da je tak potek pomenskega razvoja mogoč, posredno dokazujejo na eni strani številni pomenski fragmenti, kot so glag. **goditi* 'zaročiti' (bolg., mak.), sam. **goda* 'zaroka, predporočni dogovor' (ukr.)

in do določene mere tudi sam. **godi* > *gody* (zahodnoslovansko), na drugi strani pa tudi primerjava z besedno družino s korenskim morfemom **dob-* < ide. **dhabh-* ‘passend fügen, passend’, kjer nobena izmed tvorjenk (npr. **doba*, **dobo*, **dobъ*) ne prestopa pomenske vsebine ‘primeren, ustrezen, pravi’, označujejo pa časovne odrezke (npr. ‘dan in noč, tj. čas 24 ur’, ‘čas dneva ali leta’, ‘čas, trenutek, doba, epoha’, ‘leta, (človeška) starost’ itd.), prav tako tudi ne nobena izmed glagolskih tvorjenk (npr. **podobati -ajetъ* in **-dobiti -itъ* s predponami *po-*, *sъ-*, *u-*). Tudi sam. **rokъ* < slov. **rek-* ‘reči’ ne izkazuje tolikšnega pomenskega razpona kot sam. **godъ* (prim. rus. *rok* tudi ‘srokъ, uročnoe, urečennoe vremena, pora, doba’ (arhaično), ‘annus’ (južno / zahodno) in krajši časovni odrezki), ampak se z izjemo gornjih pomenk nahaja v okviru temeljnega glagolskega pomena ‘reči’ ali tistega, kar je izpeljivo iz njega. Iz tega bi bilo mogoče skleniti, da samostalnika **godъ* in **rokъ* izkazujeta enako pomensko motivacijo, pri čemer se zdi prvi samostalnik starejšega datuma. Zanimivo je tudi to, da sta se najbolj razširjeni slovanski poimenovanji za ‘annus’ razvili na podlagi poimenovanj za sezone, npr. starejše poimenovanje **lěto* ‘annus’ < ‘aestas’ in mlajše(?) **godъ* ‘annus’ < *‘(za ženitno pogajanje) primeren čas, obdobje’, s tem pa obe tudi iz poimenovanj za gospodarsko in družbeno najvažnejši obdobji.

- 3.4 Glag. **gadati -ajetъ* je stari iterativ s podaljšnim korenskim vokalom (tj. **gōd-*), ki je z izjemo hrv./srb. izpričan v vseh slovanskih jezikih, prek glagolske tvorjenke tipa **gadnъti* pa je ugotovljiv tudi tam. Pri tem glagolu ugotavljamo obstoj treh pomenskih kompleksov: (1) etimološko najstarejšega ‘ugibati, tj. iskati odgovor (v mislih)’ > ‘prerokovati’ in ‘misliti’; dveh inovativnih z omejenim arealom: (2) ‘govoriti’, ‘čvekati’ (polj., deloma v češ., sln., rus. narečno), (3) ‘prepirati se’ (češ., slš., posredno morda dluž.). Razvoj pomenskega kompleksa (1) > (2) temelji na tipološkem prehodu glagolov mišljenja v glagole govorjenja, razvoj pomenskega kompleksa (3) pa mora izhajati iz asociativnih prvin, ki so mogoče tako pri glagolih govorjenja kot tudi pri glagolih mišljenja (prim. polj. *zwymyślać* ‘zmerjati’).

Prvotni pomen glag. **gadati* rekonstruira Ostrowska (1958), 258, zaradi etimološke povezave s korenem **god-* kot ‘czynienie we właściwy czas’, Sławski (SEJP I (1952-1956), 247-248) kot *‘domyślać się, zgadywać, wróżyć’ > ‘rozważać, sprzeczać, mówić’, Machek (SEJČ (1971), 154) kot *‘pronášeti své mínění (domnění)’. Kljub sicer tudi drugačnim pogledom (ESSJ 6 (1979) 77-78) danes prevladuje mnenje o etimološki zvezi med korenskima morfemoma **gad-* in **god-* < **gōd-*, **god-* < ide. **ghedh-*, **ghodh-* ‘vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen’ (Pokorny) in vzporednicami v lit. glag. *godóti* ‘ehren’ (žemaitško), ‘(nach-) denken, überlegen, Rücksicht nehmen, schonen, Mitgefühl haben’ < **gāda-* in *guodóti* ‘ehren’ < **gōda-*, let. *gādāt* ‘denken, ins Reine zu kommen suchen, (be-)sorgen, verschaffen, sich bemühen, versuchen’, *atgādātiēs* ‘sich erinnern’ in *guodāt*, *-êt*, *-ît* ‘schonen, ehren, in Ehren halten’

(Fraenkel LEW I (1962), 159-160). Ta pomenska analiza potrjuje pravilnost te etimološke razlage in povezav. Utemeljeno smemo domnevati, da je glag. **gada-ti* prvotno pomenil **‘spomniti se, na misel priti, (v mislih) zadeti’* in da je ta pomenka skupna tudi baltskim glagolom (prim. lit. *gõstis / atsigõsti* ‘sich erinern, wieder zu sich kommen, auf etw. kommen’ in z dopuščanjem sekundarnega pomenskega razvoja tudi glag. *godóti*), prav tako tudi, da se je ta pomenka izrazito vezala na korenski morfem **gād-*. Glede na to pa, da je korenski dolg vokal (tj. **ghōdh-*) ugotovljiv tudi v germ. prid. *gōda* s pomenom ‘trefflich, gut’ (stnord. *góðr*, stvn. *guot*, stsaks. *gōð*), ki ga je De Vries (AEW (1961), 181) pomensko razlagal kot ‘was im Kreis der Dinggemeinde schicklich ist’, je mogoče v pomenki **‘spomniti se, na misel priti’* videti tudi sekundarni razvoj iz že samo (?) balto-slovanske pomenke ‘zadeti, udariti’ < ide. ‘združiti’.

- 3.5 Glagolska tvorjenka **godáti -ájety* (rus. narečno, hrv.) poleg **gòdati -ajety* (rus. narečno, sln. narečno, gluž., dluž.) in **-godati* (slovensko), ki izkazuje pomene ‘ugibati, domnevati’, ‘biti primerno’ (rus.), ‘ugibati’, ‘prerokovati’, ‘zmerjati’ (lužiškosrb.), ‘goditi se, dogajati se’ in ‘(dobro) uspevati’ (hrv. narečno), ‘pogoditi se’ (sln.), bi bila lahko tudi stari iterativ z vzporednico v lit. *gadóti gadaũ -ójau* s pomenkami (1) ‘beratschlagen’, (2) ‘ein Übereinkommen treffen’, (3) ‘sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen’ < **ghodhā-tēi*.
- 3.6 Glag. **god(ъ)hati -ajety* je razmeroma pozna in arealno omejena tvorjenka iz sam. **god(ъ)ho*, ki je bila pritegnjena k obravnavi predvsem iz pomenoslovnih razgovorov (tj. zaradi primerjave distribucije pomenk).
- 3.7 Korenski morfem **gan-* in **gon-* vsebujejo glagoli **ganqti*, **gonqti* in **ganati* (stcslov., hrv. čak., rus.), **gonati* (rus. narečno, sln. narečno); pojavljajo se na prostoru prehoda *-dn-* > *-n-* in so prek **gad-nq-ti* in **god-nq-ti* v nedvomni etimološki in besedotvorni zvezi z glagoloma **gadati* in **goditi*. Glagoli **ganqti*, **-gonqti*, **ganati*, **gonati* prvotno pomenijo **‘uganiti, ugibati v smislu iskati rešitev’* (z eventualnim pomenskim razvojem ‘ugibati’ > ‘prerokovati’), predpone pa vnašajo pomensko biparticijo ‘zastaviti vprašanje’ (predpona *za-*): ‘rešiti vprašanje’ (predpone *do-*, *na-*, **orz-*, *u-* in *ot-*). Iz razprave je razvidno, da sta glagolski tvorjenki **-gadnqti -netь* in **godnqti -netь* tudi južnoslovanski v večjem obsegu, kot je bilo znano doslej (prim. sln. *uganiti*, hrv./srb. *zganiti*, bolg. nareč. *gan-et-*; sln. *odgoniti*, *ugoniti*, hrv./srb. *po-*, *u-*, *z-* /*iz-*, *za-goniti* in *gon-etati*, bolg. nareč. *gon-et-*). Glagola **ganati -ajety* (nedov.) in **gonati -ajety* (nedov.) se pojavljata samo na področju glagolskih tvorjenk **ganqti* in **gonqti*, zato sta etimološko nesporno povezana z glag. **gadati* in **goditi*. Tako v rus. kot tudi v hrv./srb. govorih se opaža pomensko mešanje teh glagolov z glag. **goniti* / **gъnati*, na sln. prostoru pa mešanje z glag. **gъnqti -netь* < **gъbnqti -netь*.

FINAL FINDINGS

- 1 Theoretical premises and methodology:** In the process of semantic analysis of the words having in common the root morpheme **god-* (< Indo-European **ghedh-*, **ghodh-* ‘vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen’ < ‘umklammern, fest- und zusammenhalten’ (Pokorny)) and its word-formational variant **gad-* (< **ghōdh-*) I first tried to determine the semantic grid (i.e. all the meanings) of the words with the root **god-* (and its variant **gad-*) for each individual Slavic language as well as for the Slavic languages as a whole, and then to determine the relative position of each individual meaning in relation to others, with a special focus on the meaning which, together with the meaning in question, forms the smallest segment in the semantic chain within the semantic grid. My presumption was that the smallest segment of the semantic chain reflects the smallest segment in the development of meaning as well, and that it is possible to determine the direction in which one element from the semantic grid developed into another or, in other words, to determine the primary meaning x and the result of the semantic development y (i.e. $x > y$). The direction of the semantic development has been determined in several ways: (a) by considering the chronology of emergence of an individual meaning (when it is possible to determine such meaning from the history of individual Slavic languages or it has already been determined); (b) through the analysis of the semantic motivation for each meaning within its semantic field; (c) with the typology of semantic development; (d) by observing the pattern for simultaneous occurrences of two or more individual meanings of a single word; (e) by observing the relation between the meanings of verbal derivatives (representing the central bearers of the semantic content within the word family) and all their derivatives (which are not always identical with those found in verbs, but can also point to former meanings of a verb); (f) by taking into consideration the possibility of a secondary semantic contact among individual words within the word family; (g) with the study of etymological and comparative-historical reasons. The analysis of different word forms is based on the comparative-historical method as previously established in similar works.
- 2 The purpose of the analysis and the organization of the corpus material discussed:** My aim was not only to present the semantic diversity as seen in Slavic languages for this word family, but also to draw an outline of a possible semantic development on the basis of the semantic analysis. The corpus material for this treatise has been compiled from the core lexicographical and etymological literature on Slavic languages. The character of this word family is pri-

marily verbal (i.e. the verbs hold the central position in it). During the semantic analysis I focused on the verbs **goditi (se) -itъ (se)*, **godě/iti (se) -itъ (se)*, **gadati (se) -ajetъ (se)*, **godati (se) -ajetъ (se)*, **god(ъ)lati (se) -ajetъ (se)*, together with their most important derivatives within such scope that it was possible to see the lexical and the related semantic grid. Because of its importance, especially from the semantic perspective, the Slavic noun **godъ*, with the derivatives **godina* and **godišće*, is dealt with in a separate chapter. The corpus material for given Slavic languages is discussed individually, and conclusions from the discussion are added to each chapter; these conclusions are given in a concise form in the paragraphs below.

3 Conclusions: The following conclusions may be drawn from the analysis:

- 3.1 Two opposite opinions on the relation between the verb **goditi* and the noun **godъ* can be found in literature, and they are: (1) **godъ* is a deverbative from **goditi*, (2) **goditi* is a denominative from **godъ*. Both explanations are possible from the word-formational perspective. When it comes to the question of stress the noun **gōdъ* and the verb **godíti -itъ* show identical characteristics (i.e. stress paradigm c), yet they do not necessarily originate from the word-formational relation between the two forms, but perhaps even from the primary stress characteristics of the root morpheme **godъ* (cf. the analogous stress relation between the verb **moríti -itъ* and the noun **mōrъ mōra* > Serbian/Croatian *mōr* 'killing, plague', but **pomōrъ* G sg. *pomōra* from the prefixed verb of the **pomoríti -mōritъ(?)* type, whereby the nouns of the **morъ* type are usually derived from primary verbs of the **mertí mьrětъ* type). Nowadays the typical verbal semantics of the Indo-European root **ghedh-/*ghodh-* 'vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen' (< **umklammern, fest- und zusammenhalten*') is stressed, so as to speak in favour of the verb **goditi* as the primary form, together with the *i* verbal parallels in Baltic and Germanic languages; additional support for this opinion could also be found in the parallel iterative verbal derivative **godati -ajetъ* (imperfective) 'to presume, to guess', 'to scold', Lithuanian *gadóti -óju* 'to consult', 'to come to an agreement, to agree', 'to aim (at something) with one's eyes' (Kurschat I (1968), 542). An exact answer concerning the type of the verb with *-iti* could not be found neither in the Slavic, the Baltic nor in the Germanic literatures, because the linguistic boundaries among them are not reliable. When viewed from the semantic perspective there seems to be an overlaying coincidence of at least two homonymous verbs in the Slavic verb **godíti -itъ* (with the reflexive derivative **goditi se*), that is, the old deverbative (perhaps primarily causative(?)) **goditi (se)* with the meanings 'to come to an agreement', 'to hit', 'to happen', etc., and the newer denominative **goditi (se)* with the meaning 'appropriate/useful/as it should be/to do/to be in accordance with one's will' < **godъ*. Both verbs

show identical stress characteristics (i.e. they belong to the stress paradigm c), but some of their prefixed verbal derivatives show the stress characteristics of the stress paradigm b as well (i.e. the **-goditi -gòdits̆* type).

The meaning of the Slavic verb **goditi -it̆* is traditionally reconstructed on the basis of the (abstract) notion ‘passend’ which is supposed to have the semantic modifications in the direction of ‘nützen, taugen, passen; nützlich/angenehm/gedeihlich/günstig/passend sein’, depending on numerous contexts. The typological analysis of the semantic field showed that the motivation for the words from the given semantic field is often related to the concept of ‘contact’, i.e. they are bound to the roots meaning ‘to take, to grab, to hold’, ‘to fit’, ‘to hit (the target)’, ‘to aim’ (cf. Slavic **pri-měrbn-*, German *taugen*, Lithuanian *tikti tinkù*, etc.). The meanings of the prefixed derivatives from the verb **-goditi (sę)* form three complexes: (1) ‘to negotiate (something)’, (2) ‘to guess, to predict’ and (3) ‘to happen’, ‘to find oneself somewhere (by chance)’. If the typology of the semantic motivation for these meanings is considered, it seems probable that the complex (2) (i.e. ‘to guess, to predict’) is related to the concept of ‘to hit, to strike’, and this is the very meaning that was found in the corpus material, even for the non-prefixed verb **goditi* with the concrete meaning ‘to hit, to strike’ (e.g. lightning, thunder). The examination of the semantic motivation for the complex (3) (i.e. for the meanings ‘to happen (by chance)’, ‘to find oneself somewhere/to be somewhere (by chance)’, ‘to succeed’) makes it evident that this complex is frequently bound to the concept of **‘contact, union’*, such concept being supported by the notion of ‘to hit, to strike’. In Slavic languages the complex (3) is most frequently expressed with the prefixed verbal derivatives (e.g. the meaning ‘to happen (by chance)’ with the prefix **sz-* in more than half of the Slavic languages). The prevailing opinion found in literature is that the meaning ‘to hit, to strike’ represents a secondary development of the prefixed verbs from the primary meaning ‘benefit, correctness, suitability’, which might be proven through the prevalence of the verb **goditi* meaning ‘gratum esse, placere’ in the period of Old Church Slavonic and on the older stages of Slavic languages. But if we proceed from the fact that the semantic innovation may prevail in the simplex, and consequently starts to show in the derivatives (cf. **goditi*: Czech/Slovakian ‘to throw’ (perfective and imperfective), Russian ‘to wait’, Macedonian/Bulgarian ‘to arrange’ and ‘to get engaged’, Slovene ‘to ripen, to mature (i.e. to make ripe)’; **gadati*: Polish ‘to talk, to prattle’), then such semantic innovation from the older period might also be observed in the meaning ‘to be/to make advantageous, appropriate’, resulting from the meanings of the above complexes (1) and (3). Eckert (ZfSl X/2 (1965), 197–199) already drew attention to how archaic the wedding terminology is in Slavic (Bulgarian *godjà* ‘to get engaged’, *goděž* ‘engagement’), the relational in Germanic (e.g. **gadilinga-* ‘Genosse, Verwandter’, the verb **gattjan* ‘vereinigen’), and the expressions for ‘celebration, banquet’ in Baltic

languages. The semantic analysis and reconstruction of semantic development led to the finding that the Slavic verb **goditi* (*se*) meaning ‘to negotiate’ can originate from the notions ‘to unite’ or ‘to hit, to strike’ as well. This feature reflects in the accompanying gestures, e.g. a symbolic handshake or a (loud) clap with another person's hand (cf. Slovenian *udariti si v roke* ‘to come to an agreement’), with which every negotiation or the process of agreeing ends successfully – therefore the primary meaning of the verb **goditi* must have been the final part of the agreement (i.e. ‘the act of agreement’). Further on, it could be assumed that the meaning ‘to come to an agreement’ originates from a similar/identical concept as the meaning ‘to guess’, i.e. from the concept of **‘contact’*. The development of the meaning ‘to be/to make suitable, etc.’ < ‘that which is in accordance with the contract, agreement’, as well as that of the meaning ‘to be/to make advantageous, etc.’ < ‘that which was gained by the contract, agreement’ (cf. Russian *vygoda* ‘advantage, benefit’), is possible if based on the notion ‘to come to an agreement’. To the Slavic and Germanic words related to the wedding process, and originating from the root **god-*, we must also add the Lithuanian verb *gadītis* (1) ‘sich vergleichen, übereinkommen, sich versöhnen’, (2) ‘wozu dienen, nützen oder taugen’, (3) ‘in einem Verwandtschaftsgrade stehen’, and the noun *gadītojas* ‘der Friedenstifter, Versöhner’ < **ghodh-ī-* (Kurschat I (1968), 541). It is hardly possible that the word could be a Slavic borrowing because of both semantic (the meaning (3)) and stress features. The Lithuanian verb *gadōti gadaū -ōjau* with the meanings (1) ‘beratschlagen’, (2) ‘ein Übereinkommen treffen’, (3) ‘sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen’ (Kurschat I (1968), 542) < **ghodhā-tēi* could also speak in favour of the Baltic origin; in terms of word formation it can be compared to the Slavic verb **godati -ajetŭ* ‘to presume, to guess, to predict’, ‘to scold’ (besides ‘to happen’, etc.). Considering the development of Lithuanian ‘to consult’ and ‘to come to an agreement’, with a probable relation to the meaning ‘to negotiate’, we can clearly see that verb **ghodhā-tēi* reveals the meanings found in Slavic **goditi* and Lettish *gadītiēs* (1) ‘sich finden’, (2) ‘auftauchen, sich einfinden, erscheinen, zum Vorschein kommen’, (3) ‘sich einfinden, geboren werden’, (4) ‘herkommen, herrühren, sich erweisen’, (5) ‘sich ereignen, geschehen’. Because the meanings (i.e. 1–2, 4–5) appear in the Lettish simplex *gadītiēs*, and in Slavic languages in the prefixed verbal derivatives from the verb **goditi*, we may presume that there was a secondary shift from the simplex to the prefixed verbal derivatives for the meanings such as ‘to happen’, ‘to hit’, ‘to come to an agreement’; this might have caused the emergence of the meaning ‘to be/to make suitable, etc.’ for the verb **goditi*. Additional prove for this conclusion might be the fact that in Slavic languages some of the above meanings are not (yet) functionally bound to a specific prefixed verbal derivative, although some outlines of settling can already be seen. This is the reason why it seems that the prefixes could not have had any deciding

influence on the emergence of concrete meanings from the supposed general 'suitable, advantageous, proper', as presumed by Zubatý and before him by Gebauer. The prefixes probably caused only minimal semantic modifications of the older meanings, but they might also be related with the influence of the existing linguistic patterns.

The semantic analysis of the Slavic word family from the root **god-* led to the conclusion that in Baltic and Germanic languages the words with the Indo-European root **ghodh-* must be interpreted through the concept of contact, i.e. from the meaning 'to unite' (Germanic) and from the meanings 'to unite' or 'to hit, to strike' (Balto-Slavic), and that the meaning 'suitable, advantageous, etc.' can result from either of them.

There is a certain link between the words with the root **god-* and the area in which magic used to be practised, indicated not only by the nouns **god(ъ)to* and **gad-sto* with the primary meaning 'omen' (in the sense of 'a distinctive sign', i.e. 'the sign on the basis of which something is recognized'), but also by the emergence of meanings 'to scold' (besides 'to aim', 'to shoot'), and finally also by the verb **gadati* meaning 'to guess' and 'to predict'. The semantic analysis of the word family beautifully reflects the psychological and cultural profile of the primitive man, who contributed to our language, and his orientation towards the observation of the outside world, since he perceived it as a constituent part of his inside world.

- 3.2 It seems that there are no deciding linguistic reasons for the reconstruction of the verbal derivative **goděti -itъ/-ějetъ* which is of secondary origin only in Sorbian speeches, whereas the quoted material for other Slavic languages can relate to the verb **goditi -itъ*.
- 3.3 In scientific literature the noun **godъ* is considered to be either the deverbative from **goditi* or vice versa, i.e. the verb **goditi* the denominative from **godъ*. The Albanian *ngē* and the Scutari *ngae* 'Kraft, Munterheit, Musse, Zeit, Gelegenheit' (< **ghadhā*) are quoted as non-Slavic parallels to the noun **godъ*. Besides the noun **godъ*, together with the derived nouns **godina*, **godišće*, the evidence can also be found for **godъ godi* (of the feminine gender; Croatian/Serbian *god* 'luck', Ukrainian *néhidъ* 'bad weather, storm') – it would also be possible to explain it as a secondary derivation from the noun **godъ* – nevertheless the derivation from the verb **goditi* cannot be completely excluded (cf. the noun **lomъ lomi* < the verb **lomiti*), meanwhile the nouns of the **(-)goda* type are deverbatives from **(-)goditi*. In Slavic languages the meanings for temporal notions (i.e. for 'time slices of various duration') prevail for the noun **godъ*, and they are in a close connection to the notion of 'suitability, appropriateness', i.e. in the sense of 'suitable time, period' and for this very reason the whole word family is derived from this meaning, similarly to the family with the root

**dob-*. Trubačev (ESSJ 6 (1979), 192) reconstructed the primary meaning of the noun **godъ* as ‘slučaj, povod, sobitije, srok, podxodjaščee vremja’ (i.e. not as ‘vremja voobščee’), since this should be in accordance with the derivative meaning of the verb **goditi*. It seems very likely that – similarly as Machek (ESČJ (1971), 515–516) explained the development of the Czech *rokъ* ‘annus’ via the legal notion of ‘term’ because the validity of what had been agreed upon/ fixed by agreement used to be one year – the noun **godъ* should also be explained in connection with the legal nature of the verb **goditi (se)* ‘to fix by agreement’, primarily in relation to engagement and wedding. Eckert (ZfSI X/2 (1965), 197–199) already pointed out the ancientness of this semantic layer, exemplified by the Bulgarian nouns *goděž*, *pogódba*, but in the context of the ancient motive of selling and buying the bride, and stressed the fact that one and the same etymological root produced the fixed expressions for notions concerning relatives (Germanic) and the expressions for ‘feast, holiday, banquet’ (Baltic). In this light it would also be possible to base the noun **godъ* on the primary meaning of the verb **goditi* ‘to negotiate, to come to an agreement’, i.e. as ‘the appropriate time, period (for marriage negotiations)’, traditionally bound to the early autumn for Slavic peoples as well; and a meaning like that could become the starting point for other meanings of the noun **godъ*, such as, for example, *(the winter time) holidays’ > ‘holiday (in general)’ as well as *‘period, time’ > ‘annus’ and other (shorter) time slices. The possibility of such semantic development is, on the one hand, indirectly proven by numerous meaning fragments, such as the verb **goditi* ‘to get engaged’ (Bulgarian, Macedonian), the noun **goda* ‘engagement’ (Ukrainian), and to a certain limit the noun **godi* > *gody* (Western Slavic), and on the other hand the comparison with the word family having the root morpheme **dob-* < Indo-European **dhabh-* ‘passend fügen, passend’, where none of the derivatives (e.g. **doba*, **dobo*, **dobъ*) goes beyond the semantic content of ‘appropriate, suitable, proper’ (they indicate time slices, e.g. ‘day and night, i.e. the period of 24 hours’, ‘time of day or year’, ‘time, moment, period, epoch’, ‘years, (human) age, etc.’), and neither do other verbal derivatives (e.g. **podobati -ajetъ* and **-dobiti -itъ* with the prefixes *po-*, *sъ-*, *u-*). Even the noun **rokъ* < Slavonic **rek-* ‘to say’ does not show such a wide semantic span as the noun **godъ* (cf. Russian *rok* also ‘srokъ, uročnoe, urečennoe vremja, pora, doba’ (archaic), ‘annus’ (southern/western) and shorter time slices), and remains, with the exception of the above meanings, within the frame of the basic verbal meaning ‘to say’, or whatever can be derived from it. A possible conclusion would be that the nouns **godъ* and **rokъ* show identical semantic motivation, yet the first noun appears to be older. Another interesting fact is that the development of the two most widely used Slavic expressions for ‘annus’ based on the names of the seasons, for example the older expression **lěto* ‘annus’ < ‘aestas’ and the younger(?) **godъ* ‘annus’ < *‘the appropriate time, period (for marriage negotiations)’,

and at the same time both developed from the expressions denoting two economically and socially most important periods.

- 3.4 The verb **gadati -ajetъ* represents the old iterative form with the lengthened root vowel (i.e. **gōd-*) which is present in all Slavic languages, with the exception of Croatian/Serbian, and even there it can be found via the verbal derivative of the **gadnqti* type. Three semantic complexes can be established for this verb: (1) the oldest from the etymological perspective ‘to guess, i.e. to look for an answer (in one’s mind)’ > ‘to predict’ and ‘to think’; two innovative complexes with a limited area of occurrence: (2) ‘to speak’, ‘to babble’ (Polish, to some extent Czech, Slovene, dialectal Russian), (3) ‘to argue’ (Czech, Slovak, perhaps indirectly Lower Sorbian). The basis for the development of the semantic complex (1) > (2) is the typological transition from verbs of thinking into verbs of saying, whereas the development of the semantic complex (3) must be based on associative features that can exist among the verbs of saying as well as among the verbs of thinking (cf. Polish *zwymyślać* ‘to scold’). Ostrowska (JP XXXVIII/4 (1958), 258) reconstructed the primary meaning of the verb **gadati* as ‘czynienie we właściwy czas’ because of the etymological link with the root **god-*, Sławski (SEJP I (1952–1956), 247–248) as ‘*domyślać się, zgadywać, wróżyć’ > ‘rozważać, sprzeczać, mówić’, and Machek (SEJČ (1971), 154) as ‘*pronáseti své mínění (domnění)’. Despite some alternative views (ESSJ 6 (1979), 77–78) nowadays the prevailing opinion is that there exists an etymological link between the root morphemes **gad-* and **god-* < **gōd-*, **god-* < Indo-European **ghedh-*, **ghodh-* ‘vereinigen, eng verbunden sein, zusammenpassen’ (Pokorny), and their parallels such as the Lithuanian verb *godóti* ‘ehren’ (Zhemaitian), ‘(nach-) denken, überlegen, Rücksicht nehmen, schonen, Mitgefühl haben’ < **gāda-* and *guodóti* ‘ehren’ < **gōda-*, Lettish *gādāt* ‘denken, ins Reine zu kommen suchen, (be-)sorgen, verschaffen, sich bemühen, versuchen’, *atgādātiēs* ‘sich erinnern’ and *gūodāt -et, -it* ‘schonen, ehren, in Ehren halten’ (Fraenkel LEW I (1962), 59–160). The semantic analysis confirmed that the etymological explanation and the quoted relations are correct. We have every reason to believe that the verb **gadati* primarily meant ‘*to remember, to come to mind, to think of something’ which is a common meaning for the Baltic verbs (cf. Lithuanian *gōstis/atsigōsti* ‘sich erinnern, wieder zu sich kommen, auf etw. kommen’, and, by allowing a secondary semantic development, also the verb *godóti*); furthermore, we may also presume that this meaning was explicitly bound to the root morpheme **gād-*. Considering that the long root vowel (i.e. **ghōdh-*) can also be found in the Germanic adjective *gōda* meaning ‘trefflich, gut’ (Old Norse *góðr*, Old High German *guot*, Old Saxon *gōd*), semantically explained by de Vries (AEW (1961), 181) as ‘was im Kreis der Dinggemeinde schicklich ist’, it is possible to view the meaning ‘*to re-

member, to come to mind' as a secondary development merely from the Balto-Slavic meaning 'to hit, to strike' < Indo-European 'to unite'.

- 3.5 The verbal derivative **godáti -ájetyě* (dialectal Russian, Croatian) besides **gòdati -ajetyě* (dialectal Russian, dialectal Slovene, Upper Sorbian, Lower Sorbian) and **-godati* (Slovincian), with the meanings 'to guess, to presume', 'to be appropriate' (Russian), 'to guess', 'to predict', 'to scold' (Sorbian); 'to happen, to occur' and 'to prosper' (dialectal Croatian), 'to come to an agreement' (Slovene), might also be the old iterative having its parallel in Lithuanian *gadóti gadaũ -ójau* with the meanings (1) 'beratschlagen', (2) 'ein Übereinkommen treffen', (3) 'sein Augenmerk wohin richten, wohin zielen' < **ghodhā-tēi*.
- 3.6 The verb **god(ъ)lati -ajetyě* as a derivative from the noun **god(ъ)lo* is of relatively late origin, and limited only to a certain area, is discussed here mainly for semantic reasons (i.e. to compare the distribution of meanings).
- 3.7 The verbs **ganqti*, **gonqti* and **ganati* (Old Church Slavonic, Croatian Čakavian, Russian), **gonati* (dialectal Russian, dialectal Slovene) contain the root morphemes **gan-* in **gon-*, they occur in the area where the *-dn-* > *-n-* transition is present, and through **gad-nq-ti* and **god-nq-ti* they are undoubtedly linked via etymological and word-formational features to the verbs **gadati* and **goditi*. The primary meaning of the verbs **ganqti*, **-gonqti*, **ganati*, **gonati* is *'to guess, to guess so as to find a solution' (with a possible semantic development 'to guess' > 'to predict'), while the prefixes introduce the semantic bipartition 'to ask a question' (the prefix *za-*) : 'to answer a question' (the prefixes *do-*, *na-*, **orz-*, *u-* and *ot-*). It is evident from the treatise that the verbal derivatives **-gadnqti -netě* and **godnqti -netě* appear in the south Slavic languages in a wider range as it had been known before (cf. Slovene *uganiti*, Croatian/Serbian *zganiti*, dialectal Bulgarian *gan-et-*; Slovene *odgoniti*, *ugoniti*, Croatian/Serbian *po-*, *u-*, *z-* /*iz-*, *za-goniti* in *gon-etati*, dialectal Bulgarian *gon-et-*). The verbs **ganati -ajetyě* (imperfective) and **gonati -ajetyě* (imperfective) appear only within the area of verbal derivatives **ganqti* and **gonqti*, and because of that there is an undisputed etymological link to the verbs **gadati* and **goditi*. In Russian as well as in Croatian/Serbian speeches formal and semantic overlaying of these verbs with the verbs **goniti*/**gъnati* can be observed, and in the Slovene language area the overlaying with **gъnqti -netě* < **gъbnqti -netě*.

Prevedla Nanika Holz

KRATICE

a.p.	akcentska paradigma	mn.	množina
alb.	albansko	morav.	moravsko
angl.	angleško	nareč.	narečno
anglosaš.	anglosaško	nav. d.	navedeno delo
arhang.	arhangelsko	nedov.	nedovršnik
av.	avestiško	nem.	nemško
bolg.	bolgarsko	nepreh.	neprehodno
brus.	belorusko	nvnem.	novovisokonemško
cslov.	cerkvenoslovansko	O	orodnik
čak.	čakavsko	pelazg.	pelazgijsko
češ.	češko	penz.	penzensko
črnog.	črnogorsko	pogov.	pogovorno
dluž.	doljnelužiškosrbsko	polj.	poljsko
dov.	dovršno, dovršnik	povr.	povratno
ed.	ednina	preh.	prehodno
frc.	francosko	prid.	pridevnik
friz.	frizijsko	prih.	prihodnji, prihodnjik
germ.	germansko	prisl.	prislov
glag.	glagol	perm.	permsko
gluž.	gornjelužiškosrbsko	prv.	prvotno
got.	gotsko	pskov.	pskovsko
gr.	grško	pslov.	praslovansko
hrv.	hrvaško, hrvaški	R	rodilnik
I	imenovalnik	rokop.	rokopis, rokopisno
ide.	indoevropsko	rom.	romunsko
ir.	irsko	rus.	rusko
it.	italijansko	sam.	samostalnik
jarosl.	jaroslavsko	samogl.	samoglasnik
juž-	južno-	sansk.	sanskrt
južnoslov.	južnoslovansko	sard.	sardinsko
kajk.	kajkavsko, kajkavski	sed.	sedanjik
kašub.	kašubsko	sev-	severno-
knjiž.	knjižno	sevslov.	severnoslovansko
kor.	koren	sib.	sibirsko
kostr.	kostromsko	sln.	slovensko
lat.	latinsko	slov.	slovansko
let.	letsko, letonsko	slovin.	slovinsko
lit.	litovsko	slš.	slovaško
ljud.	ljudsko	smol.	smolensko
lužiškosrb.	lužiškosrbsko	sr-	srednje-
M	mestnik	srb.	srbsko
m.	moški spol, moškega spola	srb./hrv.	srbski in hrvaški
madž.	madžarsko	srdnem.	srednja dolnja nemščina
mak.	makedonsko	srpolj.	srednjepoljsko

srsliš.	srednjeslovaško	vzh-	vzhodno-
srvnem.	srednjevisokonemško	vzhodnočeš.	vzhodnočeško
st-	staro-	vzhodnodluž.	vzhodnodolnjelužiško
stangl.	staroangleško	vzhodnosln.	vzhodnoslovensko
stbrus.	starobelorusko	vzhodnoslov.	vzhodnoslovansko
stcslov.	starocerkvenoslovansko	vzhodnoštaj.	vzhodnoštajersko
stčeš.	staročeško	vzhslav.	vzhodnoslovansko
stfriz.	starofrizijsko	zah-	zahodno-
sti.	staroindijsko	zah.	zahodno
stisl.	staroislansko	zah. Maked.	zah. Makedonija
stlat.	starolatinsko	zahodnogerm.	zahodnogermansko
stnord.	staronordijsko	zahodnoslov.	zahodnoslovansko
stol.	stoletje	zahslš.	zahodnoslovaško
stpolj.	staropoljsko	zaim.	zaimek
strus.	starorusko	zastar.	zastarelo
stsaks.	starosaksonsko	ž.	ženski spol, ženskega spola
stslš.	staroslovaško		
stukr.	staroukrajinsko		
stvn.	starovisokonemško		
stvnem.	starovisokonemško		
tver.	tversko		
ukr.	ukrajinsko		
ural.	uralsko		
volog.	vologdaško		
vulg.	vulgarno		

UPORABLJENI VIRI IN LITERATURA

- AJK *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich.* (red. H. Popowska-Taborska), II/ 10. Wrocław 1973.
- Andrejčin etc. L. Andrejčin, K. Popov, S. Stojanov: *Gramatika na bŭlgarskija ezik.* Sofija 1977.
- Apostel Dict. I. A. Apostel (p. Bernard): *Dictionarium germanico-sla-
vonicum.* 1760 (rokop.).
- ARj *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I-XXXIII. Za-
greb 1880–1976.
- ASJ *Atlas slovenského jazyka* IV. Lexika. Časť druhá: Úvod –
Komentáre – Dotazník – Indexy. Slovenská Akadémia Vied.
Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra. Bratislava 1984.
- Bartoš F. Bartoš: *Dialektický slovník moravský.* Praha 1906.
- Bartoš F. Bartoš: *Nové národní písně moravské nově nabírané*
I–II. Praha 1899–1901.
- Basaj-Siatkowski M. Basaj, J. Siatkowski: Przegląd wyrazów uważanych
w literaturze naukowej za bohemizmy. *SFPS* 6. 1967.
- BD *Bŭlgarska dialektologija.* I–. Sofija 1962–.
- BDA *Bŭlgarski dialekten atlas* I. Jugoiztočna Bŭlgarija. (Sъsta-
ven pod rŭkovodstvo St. Stojkov, S. B. Bernštejn). Časť
vtora. Stati – Komentari – Pokazalci. Sofija 1964.
- BDA 1972 J. N. Ivanov: *Bŭlgarski dialekten atlas: bŭlgarski go-
vori ot Egejska Makedonija* I. Dramsko, Sjarsko, Valo-
vištko i Ziljaxovsko. Sofija 1972.
- Belić A. Belić: *Istorija srpskohrvatskog jezika* II/2: Reči sa
konjugacijom. Beograd 1965.
- Belostenec J. Belostenec: *Gazophilacium seu latino-illyricorum ono-
matum aerarium* I–II. Zagreb 1740.
- Benveniste É. Benveniste: *Obščaja lingvistika.* Moskva 1974.
- BER V. Georgiev, I. Gŭľbov, J. Zaimov, S. Ilčev: *Bŭlgarski
etimologičen rečnik* I. Sofija 1962.
- Berneker E. Berneker: *Slavisches etymologisches Wörterbuch.* Hei-
delberg 1908–1913.
- Bernštejn S. B. Bernštejn: *Očerk sravnitel'noj grammatiki slav-
janskix jazykov* I–II. Moskva 1961–1974.
- Bethin Chr. Y. Bethin: *Slavic Prosody: Language change and
phonological theory.* Cambridge studies in linguistics;
86. Cambridge University Press 1998.

- Bezljaj F. Bezljaj: Sbh. dial. jalovišče 'vaba za ribe' in sln. ja(d)lovišče 'vaba za rake'. *Jezik in slovstvo* 18/4 (1972/73). *Etimološki slovar slovenskega jezika I/A-J, II/K-O, III/P-S*. Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Inštitut za slovenski jezik. Ljubljana 1976, 1982, 1995 (II-: soavt. M. Furlan, M. Snoj).
- Bjalbkevič I. K. Bjalbkevič: *Kraěvy slovník usxodňaj magileuščyny*. Minsk 1970.
- Bogoraz V. G. Bogoraz: *Oblastnoj slovar' kolym'skogo russkogo narečija*. Sanktpeterburg 1901.
- Bojadžiev T. Bojadžiev: Iz leksikata na s. Dervent, Dedeagačko. *BD V* (1970). 223–243.
Rečnik na govora na s. Sččanli, Gjumjurdžinsko. *BD VI* (1971). 5–13.
- Bradač F. Bradač: *Češko-slovenski slovar*. Ljubljana 1967.
- Bräuer H. Bräuer: 'Tun' und 'machen' im Altkirchenslavischen und Altrussischen. *Orbis scriptus Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*. Herausgegeben von Dietrich Gerhardt, Wiktor Weintraub, Hans Jürgen Zum Winkel. München 1966.
- Bréal-Bailly M. Bréal, A. Bailly: *Dictionnaire étymologique latin*. Paris 1885.
- BRS *Belaruska-ruski slovník*. (Red.) K. K. Krapiva. Moskva 1962.
- Brückner A. Brückner: *Litu-slavisches Studien*. I Theil. Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877.
Über Etymologien und Etymologisieren. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 45 (1913). 24–51.
Über Etymologien und Etymologisieren II. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen* 48 (1918). 160–229.
Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 1927.
- Brugmann K. Brugmann: *Kurze vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen I*. Strassburg 1902.
- Bubrix D. V. Bubrix: O jazykovyx sledax finskix tevtonov – Čudy. *Jazyk i literatura I/1–2* (zb.). Leningrad 1926. 53–92.
- Buck C. D. Buck: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago 1949.
- Budziszewska W. Budziszewska: Specyfika odzwierciedlenia rzeczywistości i kultury ludowej Bałkanu w słownictwie gwa-

- rowym bułgarskim. *Balkanistyka polska* (zb.). Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974. 141–155.
- Bulaxovs'kyj L. A. Bulaxovs'kyj: *Vybrani praci v p'jaty tomax*. IV: Slov'janska akcentologija. Kyïv 1980.
- Coseriu E. Coseriu: *Über Leistung und Grenzen der kontrastiven Grammatik*. Probleme der kontrastiven Grammatik. 1969.
- Cyhanenko H. P. Cyhanenko: *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Kijev 1970.
- Černyx P. Ja. Černyx: *Istoriko-Ètimologičeskij slovar' sovremenogo russkogo jazyka I–II*. Moskva 1994.
- ČDL M. Hraste, P. Šimunović, R. Olesch: *Čakavisches-deutsches Lexikon I*. Slavische Forschungen Band 25/1. Köln – Wien 1979.
- ČRS Česko-ruský slovník I–II. Praha - Moskva 1976.
- Cvetko Orešnik V. Cvetko Orešnik: *K metodologiji preučevanja balto-slovansko-indoiranskih jezikovnih odnosov*. Prvi del. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC 1998.
- DAB *Dyalektalagičny atlas belaruskaj movy*. Minsk 1963.
- Daľ V. Daľ: *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*. I–IV. Moskva 1978–1980 (reprint 2., popravljene izdaje).
- DBK *Deutsch-burgenländisch-kroatisches Wörterbuch*. Eisenstadt - Zagreb 1982.
- Desnickaja A. V. Desnickaja: Slavjano-albanske jazykovye otnošenija i albanskaja dialektologija. *Slavjanskoe jazykoznanie* (VII. Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Praga 1968). Moskva 1968. 120–147.
- Djuvernua A. L. Djuvernua: *Ob istoričeskom nasloenii v slavjanskom slovoobrazovanii*. Moskva 1867.
Slovar' bolgarskogo jazyka po pamjatnikam narodnoj slovesnosti i proizvedenijam novejšej pečati I–IV. Moskva 1885–1888.
- DLR *Dictionarul limbii române I/1*. București 1913.
- Doroszewski W. J. Doroszewski: Monografje słowotwórcze. *Prace filologiczne* 13 (1928). 1–247; *Prace filologiczne* 14 (1929). 34–85.
- Dostál A. Dostál: *Studie o vidovém systému v staroslověnině*. Praha 1954.
- Eckert R. Eckert: Zur slawischen Hochzeitsterminologie. *Zeitschrift für Slawistik*. X/2 (1965). 185–211.

- Elezović G. Elezović: *Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta* I–II. Beograd 1935.
- Endzelin I. Endzelin (rec.): Berneker Erich, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* 1–4. *Žurnal ministerstva NP* (jul 1910). 190–203.
- ESBM *Etymalahičny slouvník belaruskaj movy* 3. ANB SSR / Instytut movaznaŭstva im’a Jakuba Kolasa. Minsk 1985.
- ESSJ *Etimologičeskij slovar’ slavjanskix jazykov* (Red. O. N. Trubačev). I. Moskva 1974.
- Evstatieva D. Evstatieva: *Leksikata na govora v s. Trgstenik, Plevensko. BD VI* (1971). 151–243.
- Fedorowicz W. Fedorowicz: *Polskie Boże Narodzenie i jego synonimy w językach słowiańskich. Język polski* 46/5 (1966). 352–362.
- Fick A. Fick: *Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache in ihrem Bestande vor der Völkertrennung*. Göttingen 1868.
Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen I. Göttingen 1890.
- Fraenkel E. Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Göttingen 1962–1965.
- Frisk H. Frisk: *Griechisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Zweite, unveränderte Auflage, Heidelberg 1973.
- FSRJ L. A. Vojnova, V. P. Žukov, A. I. Molotkov, A. I. Fedorov: *Frazeologičeskij slovar’ russkogo jazyka*. Moskva: Izdatel’stvo Sovetskaja Enciklopedija 1967.
- Gašp.-Kam. Ž. Gašpariková, A. Kamiš: *Slovensko-český slovník*. Praha 1967.
- Gebauer J. Gebauer: *Historická mluvnice jazyka českého* I. Praha 1894.
Slovník staročeský I–II. Praha 1903–1916.
- Gluhak A. Gluhak: *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb 1993.
- Gorjaev N. V. Gorjaev: *Sravnitel’nyj etimologičeskij slovar’ russkogo jazyka*. Tiflis 1896.
- Gorov G. Gorov: *Strandžanski jat govor. BD I* (1962).
- Gregorčič S. Gregorčič: *Ohrani Bog te v cveti! Zvon* 1880. 81.
- Grickat I. Grickat: *Nekoliko sitnijih sintaktičkih balkanizama u srpskohrvatskom jeziku. Naš jezik / n.s.* 17/1–2 (1968). 41–51.
- Guiraud P. Guiraud: *Les champs morpho-sémantiques. Bulletin de la société de linguistique* 52 (1956). 265–288.
- Gulyga-Šendel’s E. V. Gulyga, E. I. Šendel’s: *O komponentnom analize*

- značimyx edinic jazyka. *Principy i metody semantičeskix issledovanija*. Institut jazykoznanija. Moskva 1976. 291–314.
- Havers W. Havers: Zur Etymologie von griech. pharmakon. *Indogermanischen Forschungen* 25 (1909). 375–392.
- Hessen-Stypuła D. Hessen, R. Stypuła: *Wielki słownik polsko-rosyjski*. Warszawa – Moskva 1967.
- Hipolit A. Gaiger (p. Hipolit): *Dictionarium trilingue: II. Latino-germanico-sclavonicum*. 1711 (rokop.).
- Hock H. H. Hock: *Principals of Historical Linguistics: Trends in Linguistics*. Studies and monographs 34. Berlin-New York-Amsterdam 1986.
- Holub-Lyer J. Holub, S. Lyer: *Stručný etymologický slovník jazyka českého ze zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha 1967.
- Hraste M. Hraste: Refleks nazala u bužetskom kraju. Hrvatsko filološko društvo. *Ivšičev zbornik*. Zagreb 1963. 129–135.
- Hrynčenko B. Hrynčenko: *Slovarь ukrajinskoj movy I–IV*. Kyïv 1907–1909.
- HSBM *Historyčny slovník belaruskaj movy* 7, 8. ANB SSR / Instytut movaznaŭstva im'a Jakuba Kolasa. Minsk: Navuka i texnika 1986.
- HSS *Historický slovník slovenského jazyka*. I/A–J. Slovenská akadémia vied. Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra. Bratislava 1991.
- Ilčev S. Ilčev, A. Ivanova, A. Dimova, M. Pavlova: *Rečnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek*. Bŭlgarska akademija na naukite. Institut za bŭlgarski ezik. Sofija 1974.
- Iljinskij P. A. Iljinskij: Češskoe hezky 'krasivyj'. *Izvěstija otdělenija ruskogo jazyka i slovesnosti* IX/2 (1904). 279–282.
- Ipsen G. Ipsen: Der alte Orient und die Indogermanen. Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. *Festschrift für Wilhelm Streitberg* (1924). 200–237.
- Ivanov-Toporov V. V. Ivanov, V. N. Toporov: Etimologičeskoe issledovanie semantičeski ograničennyx grupp praslavjanskix tekstov. *Slavjanskoe jazykoznanie* (VII. Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Varšava 1973). Moskva 1973. 153–169. *Issledovanija v oblasti slavjanskix drevnostej*. (Leksičeskie i frazeologičeskie voprosy rekonstrukcii tekstov). Moskva 1974.
- Ivšić S. Ivšić: *Slavenska poredbena gramatika*. Zagreb 1970.

- Jacobsson G. Jacobsson: Razvitie ponjatija vremeni v svete slavjanskogo časъ. *Scando-slavica* IV (1958). 286–307.
- Jagić V. Jagić: *Evangelistar Assemanov ili vaticanski*. Zagreb 1865.
Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus. Pamjatnik glagolitičeskoj pišmennosti Marinskočetveroevangelie. Sanktpeterburg 1883.
Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Berlin 1913.
- Jakopin F. Jakopin: Slovar asociativnih norm ruskega jezika. *Jezik in slovstvo* 23/7–8 (1977/78). 347–349.
- Jarnik U. Jarnik: *Versuch eines Etymologikons der slowenischen Mundart in Innerösterreich*. Celovec 1832.
- Jēgers B. Jēgers: *Verkannte Bedeutungsverwandschaften baltischer Wörter*. Göttingen 1949. Diss. (cit. po Fraenkel, LEW).
- Jolles A. Jolles: Antike Bedeutungsfelder. *Beiträge zur Deutschen Sprache und Literatur* 58. 1934. 97–109.
- Jungmann J. Jungmann: *Slovník česko-německý I-V*. Československa Akademie Věd. Praha 1990.
- Jurančič J. Jurančič: *Srbohrvatsko-slovenski slovar*. Ljubljana 1955.
- Kálal M. Kálal: *Slovenský slovník*. Banská Bystrica 1924.
- Karadžić V. S. Karadžić: *Srbski rečnik* (1818). Beograd 1969 (ponatis).
- Karaš M. Karaš: Orawskie teksty gwarowe z obszaru Czechosłowacji. *Zeszyty naukowe UJ. Prace językoznawcze* 8. *Studia Orawskie* Nr 2. Kraków 1965.
Studia nad dialektologią ukraińską i polską. Zeszyty naukowe UJ 376. *Prace językoznawcze* 44. Kraków 1975.
- Karłowicz J. Karłowicz: *Słownik gwar polskich I-VI*. Kraków 1900–1911.
Słownik wyrazów obcego i mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim. Kraków 1894–1897.
- Kenda C. Kenda Jež: *Gradivo za narečni slovar*. Govor vasi Lazec (cerkljansko narečje). Diplomska naloga. Ljubljana 1987 (tipkopolis).
- KESRJ 1971 N. M. Šanskij, V. V. Ivanov, T. V. Šanskaja: *Kratkij etimologičeskij slovarь russkogo jazyka*. Moskva 1971².
- Kiparsky V. Kiparsky: Die gemeinславischen Lehnwörter aus dem Germanischen. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* XXXII/2. Helsinki 1934.

- Kjuvlieva V. Kjuvlieva, K. Dimčev: Rečnik na xaskovskija gradski govor. *BD V* (1970). 53–105.
- Klemensiewicz Z. Klemensiewicz: *Historja języka polskiego*. Warszawa 1974.
- Kluge F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 1975²¹.
- Kluge-Seebold F. Kluge: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 22. Auflage unter Mithilfe von Max Bürgisser und Bernd Gregor vllig neu bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin – New York 1989.
- Kmecl M. Kmecl: *Mala literarna teorija*. Ljubljana 1976.
- Kolesov V. V. Kolesov: *Istorija russskogo udarenija*. Imennaja akcentuacija v drevnerusskom jazyke. Leningrad 1972
- Koneski B. Koneski: *Istorija makedonskog jezika*. Beograd 1966. *Gramatika na makedonskiot literaturni jazyk*. Del I i II. Presnimeno od izdaniето od 1967. Skopje 1976.
- Kopečný F. Kopečný: *Etymologický slovník slovanských jazyků I–II*. Praha 1973–1980.
- Kořínek J. M. Kořínek: K čes. hezký. *Listy filologické* 65 (1931). 147–157, 278–287.
- Kott F. Š. Kott: Dodatky k Bartoševu dialektickému slovníku moravskému. Praha 1911.
- Kovačev S. Kovačev: Trojanskijat govor. *BD IV* (1968). 161–242.
- Kozar M. Kozar: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem / A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter-Szombathely 1996.
- Krahe-Meid H. Krahe, W. Meid: Germanische Sprachwissenschaft III: Wortbildungslehre. Sammlung Göschen Band 1218/1218a/1218b. Berlin 1967.
- Krček F. Krček: Polonica. *Archiv für slavische Philologie* 32 (1911). 475–563.
- Къпчев I. Къпчев: Govorът на s. Smolsko, Pirdopsko. *BD IV* (1968). 5–159.
- Kurschat A. Kurschat: *Litauisch-deutsches Wörterbuch*. Thesaurus Linguae Lituanae. I–IV Göttingen 1968–1973.
- KZ Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der Indogermanschen Sprachen, begründet von A. Kuhn. Berlin 1852.
- Lehr-Spławiński T. Lehr-Spławiński, W. Kuraszkiwicz, F. Sławski: *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*. Warszawa 1954.

- Lenček R. L. Lenček: O izoglosi -ni- : -ne- na južnoslovanskem govornem področju. *Izbrane razprave in eseji*. Marta Pirnat-Greenberg (ur.). Ljubljana 1996.
- Lët. ISL *Lëtöpis Instituta za serbski ludospyt*. Akademija wëdomosćow NDR. Institut za serbski ludospyt. Budyšin.
- Lewandowski Th. Lewandowski: *Linguistisches Wörterbuch* 1-3. Heidelberg 1976.
- Lommel H. Lommel: Etymologie und Wortverwandschaft. *Neue Jahrbücher* 35 (1915). 417–427.
- Lorentz Lorentz F.: *Geschichte der pomoranischen (kaschubischen) Sprache*. Mit einer Karte. Berlin – Leipzig 1925. *Pomoranisches Wörterbuch* I/A-P. Berlin: Akademie-Verlag 1958. *Gramatyka pomorska* I–III. Warszawa 1958–1962.
- LSSLS J. Špaňár, J. Hrabovský: *Latinsko / slovenský a slovensko / latinský slovník*. Bratislava 1962.
- Lyons J. Lyons: *Semantics*. I–II. Cambridge 1977/1978.
- Lysenko P. S. Lysenko: *Slovník poliškyx hovoriv*. Kyiv 1974.
- Львов A. S. Львов: Staroslavjanskije godina, čas. *Kratkie soobščćenija Instituta slavjanovedenija AN SSSR* XXV (1958). 45–54.
- Machek V. Machek: *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha 1957. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha 1971.
- MAGP *Mały atlas gwar polskich* opracowany przez Pracownię dialektologiczną zakładu językoznawstwa PAN w Krakowie pod kierunkiem K. Nitscha. I – XIII. Wrocław-Kraków 1957–1970. *Mały atlas gwar polskich* (avtorref. redakcije MAGP). *Język polski* 38/1 (1958). 1–5.
- Matić T. Matić: Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca. *Rad JAZU*, knj. 315. Zagreb 1957. 29–75.
- Matzenauer A. Matzenauer: Příspěvky ke slovanskému jazykozpytu. *Listy filologické* 7 (1880). 161–224.
- Mayrhofer M. Mayrhofer: *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen*. I – III. Heidelberg 1953–1976.
- Mažuranić V. Mažuranić: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. I/A-O, II/P-Ž. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti 1908–1922 (Pretisak: Zagreb: Informator 1975).
- Megiser H. Megiser: *Thesaurus polyglottus* (iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-

- latinsko-nemški slovar izpisal in uredil J. Stabej). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede. Dela 32. Inštitut za slovenski jezik 12. Ljubljana 1977.
- Meillet A Meillet: *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave* I–II. Paris 1902–1905.
A. Meillet: Comment les mots changent de sens. *Linguistique historique et générale* I. Paris 1921. 230–271.
- Meľničuk A. S. Meľničuk: Ob odnom iz važnyx vidov ètimologičeskix issledovanij. *Etimologija* 1967. Moskva 1969. 57–67.
- Meringer R. Meringer: Der Name des Julfests. *Wörter und Sachen* 5 (1913). 184–194.
- Meyer G. G. Meyer: *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*. Strassburg 1891.
R. M. Meyer: Bedeutungssysteme. *KZ* 43 (1910), 352–368.
- Miklošič F. Miklošič: *Vergleichende Grammtik der slavischen Sprachen* I–IV. Wien 1852–1883.
Lexikon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae 1862–1865.
Die slavischen Monatsnamen. Wien 1867.
Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien 1886.
- Mirčev K. Mirčev: *Istoričeska gramatika na bŭlgarskija ezik*. Treto izdanje. Sofija 1978.
- Mladenov BSR M. Mladenov: *Bugarsko-srpskohrvatski rečnik*. Beograd 1967.
- Mladenov EPR St. Mladenov: *Etimologičeski i pravopisen rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*. Sofija 1941.
- Moszyński KLS K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowiań* I–II. Warszawa: Książka i Wiedza 1967–1968.
- Moszyński SFPS L. Moszyński: Resztki słownictwa słowiańskiego na południowym brzegu jeziora Łebsko. *SFPS* 2 (1957).
Mały słownik kultury dawnych Słowiań. Warszawa 1972.
- MSKDS K. Mühlenbach / J. Endzelin: *Lettisch-deutsches Wörterbuch* I–IV. Riga 1923–1929/32.
- Mühlenbach K. Mühlenbach / J. Endzelin: *Lettisch-deutsches Wörterbuch* I–IV. Riga 1923–1929/32.
- Muka E. Mucke: *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache*. Leipzig 1891.
E. Muka: *Słownik dołnoserbskeje řečy* I–II. Praha 1921–1928.

- Němec I. Němec: *Vývojové postupy české slovní zásoby*. Praha 1968.
Polskie czasowniki na -nąć. *Poradnik językowy*, 6/151 (1957). 255–263.
- Novak F. Novak: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil Vilko Novak. Murska Sobota 1996.
- Novak V. V. Novak: *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana 1960.
- OLA *Obščeslavjanskij lingvističeskij atlas I*. Moskva 1988.
- Olesch R. Olesch: *Thesaurus linguae Dravaenopolabicae*. I–IV. Köln-Wien 1983–1987.
- Opyt *Opyt oblastnogo velikoruskogo slovarja*. Sanktpeterburg 1852.
- Opyt-Dop. *Dopolnenie k Opytu velikoruskogo slovarja*. Sanktpeterburg 1858.
- Orloś T. Orloś: Element prastowiański w dzisiejszym słownictwie czeskim. *SFPS 3* (1958). 267–283.
- Orlovský J. Orlovský: *Gemerský nářečový slovník*. Edícia Gemerské vlastivedné pohl'ady, číslo 62. Rimavská Sobota 1982.
- Ostrowska E. Ostrowska: Ze studiów nad historią wyrazów – 1. Gadać, gadka, gadanie. *Język polski 38/4* (1958). 243–279.
- Otkupščikov J. V. Otkupščikov: *Iz istorii indoevropskogo slovoobrazovanija*. Leningrad 1967.
- Otrębski J. Otrębski: Polskie każdy. *Prace filologiczne 12* (1927). 182–194.
Gramatyka języka litewskiego II. Nauka o budowie wyrazów. Warszawa 1965.
- Ožegov S. J. Ožegov: *Slovar' russkogo jazyka*. Moskva 1963⁵.
- Panig-WowčerK. Panig, P. WowčerK: Hornjoserbsko-němsce. Budyšin 1966.
- Páta J. Páta: Spisovný jazyk lužicko-srbský. *Slovanské spisovné jazyky*. Praha 1937. 107–120.
- Peco A. Peco: *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Drugo izdanje. Beograd 1980.
- Peev K. Peev: *Kukuškiot govor I–II*. Skopje 1987–1988.
- Pisani V. Pisani: *Die Etymologie. Geschichte – Fragen – Methode*. Internationale Bibliothek für allgemeine Linguistik. München 1975.
- Pižurica M. Pižurica: Prilog proučavanju stočarske terminologije u Crnoj Gori. Savjetovanje o terminologiji narodne ma-

- terijalne i duhovne kulture. *Posebna izdanja ANU BiH*, knj. 31 (1977). 101–137.
- Pleteršnik M. Pleteršnik: *Slovensko-nemški slovar* I–II. Ljubljana 1894–1895.
- Pokorny J. Pokorny: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* I–II. Bern 1959–1969.
- Pokrovskij M. M. Pokrovskij: Zur Frage nach den Bezeichnungen der Zeit – *Haristeria*. Festschrift zu Ehren Th. Korschs. Moskva 1896. Beiträge zur lateinischen Etymologie und Stammbildungslehre. *KZ* 35 n. F. 15 (1899). 226–253.
- Pokrovskij FO O metodax semasiologii. *Filologičeskoe obozrenie* 10/1 (1896).
Neskol'ko voprosov iz oblasti semasiologii. *Filologičeskoe obozrenie* 12/1 (1897).
- Popgeorgiev S. Popgeorgiev: Iz leksikata na s. Češnegirovo, Plovdivsko. *BD* I (1962).
- Popovski A. Popovski: Nazivi za koskata furcula vo makedonskiot jazik. *Literaturen zbor* 19/2 (1972). 11–15.
- Porzig W. Porzig: Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. *Beiträge zur deutschen Sprache und Literatur* 58 (1934). 70–97.
- POS *Pskovskij oblastnoj slovar' s istoričeskimi dannymi*. Leningradskij Ordena Lenina i Ordena Trudovogo krasnogo знамени gosudarstvennyj universitet im. A. A. Ždanova. Mežkafedralnyj slovarnyj kabinet im. prof. B. A. Larina. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta 7/1986.
- Potebnja A. Potebnja: Über einige Erscheinungsarten der slavischen Palatalismus. *Archiv für slavische Philologie* 3 (1879). 358–381.
- Preobraženskij A. Preobraženskij: *Ètimologičeskij slovar' ruskogo jazyka*. Moskva 1958 (ponatis).
- PSJČ *Příruční slovník jazyka českého* I–VIII. Praha 1935–1937.
- Ramovš F. Ramovš: *Historična gramatika slovenskega jezika* II. Konzonantizem. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani. Dela I. Ljubljana 1924.
- Ramułt S. Ramułt: *Słownik języka pomorskiego czyli kaszubskiego*. Kraków 1893.
- RBE *Rečnik na bŭlgarskija ezik*. I–IV. BAN. Institut za bŭlgarski ezik Sofija 1977–1976.
- Reczek J. Reczek: Bohemizmy leksykalne w języku polskim do końca XV w. PAN, Oddział w Krakowie. Prace Komisji słowianoznawstwa 17. Wrocław etc. 1968.

- Reiter N. Reiter: Slav. god- in den Balkansprachen. *Zeitschrift für Balkanologie* 7/1–2 (1969–1970). 125–129.
- RHKKJ *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. I. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zavod za jezik IFF – Zagreb. (Ur.) B. Finka. Zagreb 1984.
- RKJ *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* I–VI. Novi Sad – Zagreb 1967–1979.
- RMJ *Rečnik na makedonskiot jazyk* I–III. Skopje 1961–1966.
- RMNP *Rečnik na makedonskata narodna poezija* I. Institut za makedonski jazik Krste Misirkov. Skopje 1983.
- Rospond S. Rospond: *Studia nad językiem polskim 16. wieku*. Prace Wrocławskiego towarzystwa naukowego. Ser. A/20. Wrocław 1949.
- Rozwadowski J. Rozwadowski: Stosunki leksykalne słowiańsko-irańskie. *RO* I (1914/15). 95–110.
- RPK A. Davidov: *Rečnik-indeks na Prezviter Kozma*. Sofija 1976.
- RSBE *Rečnik na sǎvremennija bǎlgarski knižoven ezik* I–III. Sofija 1951–1959.
- RSKJ *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* I–VI. Novi Sad 1967–1976.
- Sadnik L. Sadnik: *Slavische Akzentuation*. Wiesbaden 1959.
- Sadnik-Aitzetmüller L. Sadnik, R. Aitzetmüller: *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. Heidelberg 1955.
- SANR *Slovarʹ associativnyx norm russkogo jazyka*. Institut russkogo jazyka im. A. S. Puškina. Moskva 1977.
- Saussure de F. de Saussure: Predavanje iz splošnega jezikoslovja. *Studia humanitatis*. Ljubljana 1997.
- Schrader *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde* I–II. Berlin-Leipzig 1917–1929.
- Schuchardt H. Schuchardt: *Veščī i slova*. Xrestomatija po istorii jazykoznanija 19–20 vv. (prir. V. A. Zvegincev). Moskva 1956. 279–287.
- Schuster-Šewc H. Schuster-Šewc: Mesto i problematika etimologičeskogo issledovanija. *Etimologija* 1967. Moskva 1969. 71–87.
- Gramatika hornjoserbskeje rěče*. Budyšin 1968.
- Beiträge zur vergleichenden slawischen Wortforschung. *Lětopis Instituta za serbski ludospyt Budyšin* A 23/1 (1976). 29–43. (1. Westsl. jastry, jutry “Ostern” (29–35), 2. Os. wjera, wjerbaba “Buschweib, Hexe” (35–38).

- Die Geschichte der sorbischen Schriftsprachen (ein Grundriss). *Slavjanskaja filologija* 3 (1963). 135–151. *Vergleichende historische Lautlehre der Sprache des Albin Moller. Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik* Nr. 15. Berlin 1958. *Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache* 1–24. Bautzen 1978 – 1989.
- Scjacko U. U. Scjacko: *Narodnaja leksika i slovačtvarenne*. Minsk 1972.
- SDT *Sorbische Dialekttexte* I-X. Budyšin 1963–1972.
- Seebold E. Seebold: *Etymologie. Eine Einführung am Beispiel der deutschen Sprache*. München 1981.
- SEK W. Boryś, H. Popowska-Taborska: *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny* I. Polska Akademia Nauk. Instytut slawistyki. Warszawa 1994.
- Seliščev A. M. Seliščev: *Staroslavjanskij jazyk*. Moskva 1952.
- SFPS *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*. Warszawa 1955.
- SJP *Słownik języka polskiego* I-XI. Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974–1976.
- SJS *Slovník jazyka staroslověnského* 1-. Československá akademie věd. Ústav jazyků a literatur. Praha 1966-.
- Skok P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV. Zagreb 1971–1974.
- Skorupka S. Skorupka: *Słownik frazeologiczny języka polskiego* I–II. Warszawa 1967–1968.
- Sławski F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego* I. Kraków 1952
- SLL *Slavjanskaja leksikografija i leksikologija*. Moskva 1966.
- Słupski A. Słupski: Slavisch “Zauberer, Hexe” und Verwandtes. *Zeitschrift für slavische Philologie* 35/2 (1971). 302–320.
- Smalʹ-Stocʹkyj R. Smalʹ-Stocʹkyj: Ukraїnʹska mova v etimolohyčnomu slovari E. Bernekera t. 1. *Slavia* 5 (1926–1927). 1–57.
- Smolej V. Smolej: *Slovaško-slovenski slovar*. Ljubljana 1976.
- Snoj M. Snój: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana 1997.
- SPsł *Słownik prasłowiański* I-. Wrocław-Warszawa-Gdańsk 1974-.
- Sreznevskij I. I. Sreznevskij: *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka* I–III. Sanktpeterburg 1293–1903.
- SRJ *Slovarʹ russkogo jazyka* XI-XVII vv. 1. Moskva 1975.
- SRNG *Slovarʹ russkix narodnyx govorov* 1-. Leningrad 1965-.

- SSJ *Slovník slovenského jazyka* I-VI. Bratislava 1959–1968.
- SSKJ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Izdala SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana 1994.
- SSN *Slovník slovenských nářečí*. I. Slovenská akadémia vied. Jazykovedný ústav Ľudovita Štúra Bratislava 1994.
- SSR S. Škerlj, R. Aleksić, V. Latković: *Slovenačko-srpskohrvatski rečnik*. Beograd-Ljubljana 1964.
- SSS *Słownik starożytności słowiańskich*. Encyklopedyczny zarys kultury dawnych Słowian. I-VII. Wrocław-Warszawa-Kraków 1961.
- SStP *Słownik staropolski* I. (red.) S. Urbańczyk. Wrocław – Warszawa 1953/1955.
- SStUM *Slovník staroukrajnškoj movy XIV-XV v.* (Ur.) L. Hu-
мецька. I–II. Kyïv 1977–1978.
- Stamatoski T. Stamatoski: Od leksikata na tetovskiot govor. *Makedonski jazik* 10/1–2 (1959). 76–109.
- Stang Chr. S. Stang: *Slavonic Accentuation*. Oslo 1957.
Das slavische und baltische Verbum. Oslo 1942.
Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi I Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse. Ny Serie. No 11. Oslo-Bergen-Tromsø 1972.
Sur l'accentuation des verbes causatifs et itératifs en slave. *Opuscula linguistica*. Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen. Oslo 1970. 94–100.
- Stieber Z. Stieber: *Zarys dialektologii języków słowiańskich* (z wyborem tekstów gwarowych). Warszawa 1956.
- Stone G. Stone: *Lexical Changes in the Upper Sorbian Literary Language during and following the National Awakening*. Lětopis Instituta za serbski ludospyt w Budišinje Němskeje akademije wědomosćow w Berlinje. Rjad A: řeč a literatura – č. 18/1, 1971. 1–127. (Diss.: University of London, 1968).
- SUM *Slovník ukrajnškoj movy* I-XI. Kyïv 1970–1980.
- Sychta B. Sychta: *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* I-VII. Wrocław 1967–1976.
- Šivic-Dular A. Šivic-Dular: Slovenski jezik v soočanju s slovanskimi jeziki (Na osrednjem sklanjatvenem vzorcu za moški spol v slovanskih jeziki). M. Orožen (ur.) *Zbornik Slaviističnega društva Slovenije 2: Slovenski jezik v stiku slovanskimi jeziki in književnostmi*. Zborovanje slavistov

- ob stoletnici smrti Frana Miklošiča (Maribor – Ljutomer 1991). Ljubljana 1992. 59–85.
- Vloga pomenoslovja pri etimoloških raziskavah. *Zbornik predavanj*. XVI. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 29. junij – 12. julij 1980. Ljubljana 1980. 65–76.
- Na sledi (arhaičnih) predstav in uver (na slovenskih poimenovanjih za 'Coccinella septempunctata'). *Traditiones* Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje 26: Res slovenica – quo vadis? Ljubljana 1997.
- Južnoslovanska leksika in najnovejši etimološki slovarji (poimenovanja za *Coccinello septempunctato* in razmerje do besedil). Skopje (v tisku).
- Pomenoslovni in etimološki prikaz slovanskega ganati. *Slavistična revija* 28/4 (1980). 379–394.
- Šklifov B. Šklifov: Rečnik na kosturskija govor. *BD VIII* (1977), 201–327.
- Štrekelj K. Štrekelj: *Slovenske narodne pesmi* I–IV. Ljubljana 1904–1907.
- Šwjela B. Šwjela: *Gramatik der niedersorbischen Sprache*. 2. Auflage. Bearbeitet und herausg. von F. Mětšk. Bautzen 1952.
- Deutsch-niedersorbisches Taschenwörterbuch*. Budyšin 1953.
- Tasevski J. Tasevski: Zborovi od tetovskiot govor (s. Jedoarce). *Makedonski jazik* III/7 (1952), 169–172; III/8–9 (1952), 214–220.
- Taszycki W. Taszycki: Przyrostek -isko, -išče v językach zachodnio-słowiańskich. *Slavia* IV (1925–26). 213–227.
- Tolstoj-Tolstaja N. I. Tolstoj, S. M. Tolstaja: K rekonstrukcii drevne-slavjanskoj duxovnoj kul'tury. *Slavjanskoe jazykoznanie* (VIII. Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Zagreb 1978). Moskva 1978. 364–386.
- Topolińska Z. Topolińska: Stosunki iloczasowe polsko-pomorskie. *Prace językoznawcze* 39. Wrocław-Warszawa-Kraków 1964.
- Trier J. Trier: Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung. *Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jungbildung* 10 (1934). 428–449.
- Trubačev O. N. Trubačev: Ètimologičeskie issledovanija i leksičeskaja semantika. *Principy i metody issledovanija* (zb.) Moskva 1976. 147–179.
- Ullmann S. Ullmann: *Grundzüge der Semantik*. Berlin – New York 1972.

- URS
Vuković
Vaillant
Vasmer
Vinogradov
Vodnik PSS
Vodnik SB
Völkel
Vondrák
Vostokov
Vries de
Walde
Weiss-Brzezina
Windekens van
Zaxarova-Orlova
Zalizinjak
Zubaty
- Semantik*. Eine Einführung in die Bedeutungslehre. Conditio humana. Frankfurt am Mein 1973.
- Українсько-російський словник* (red. V. S Iljin). Kyïv 1971.
- M. T. Vuković: *Narodni običaji, verovanja i poslovice kod Srba*. Beograd 1981.
- A. Vaillant: *La dépréverbation. Revue des études slaves* 22 (1946). 5–45.
- Grammaire comparée des langues slaves I–IV*. Paris-Lyon 1950–1974.
- M. Vasmer: *Ètimologičeskij slovarʹ russkogo jazyka* (red. O. N. Trubačev) I–IV. Moskva 1964–1973.
- V. V. Vinogradov: *Iz istorii leksikologii. Doklady i soobščeniya Instituta jazykoznanija AN SSSR*. Moskva 1956/10. 3–28.
- Russkij jazyk*. Moskva 1972².
- F. Vodnik: *Poljsko-slovenski slovar*. Ljubljana 1977.
- V. Vodnik: *Slovenski besednjak* (kartoteka slovarja se hrani na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU)
- P. Völkel: *Hornjoserbsko-němski slownik*. Budyšin 1970.
- V. Vondrák: *Vergleichende slavische Grammatik I–II*. Göttingen 1906–1908.
- A. X. Vostokov: *Slovarʹ cerkovnoslavjanskago jazyka I–II*. Sanktpeterburg 1858–1861.
- J. de Vries: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden 1961.
- A. Walde: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite umgearbeitete Auflage. Heidelberg 1910.
- M. Weiss-Brzezina: *Regionalizmy kresowe w Pamiętniku Rusieckiej. Zeszyty naukowe UJ CXIV*. Prace językownawcze 15. Kraków 1965. 119–175.
- A. J. van Windekens: *Pelagisch und Westindogermänisch. Neues Material. Die Sprache* 4 (1958). 128–138.
- K. F. Zaxarova, V. G. Orlova: *Dialektnoe členenie russkogo jazyka*. Moskva 1970.
- A. A. Zalizinjak: *Ot praslavjanskoj akcentuacii k ruskoj*. Moskva: Nauka 1985.
- J. Zubaty: *Studie a články. Výklady etymologické a lexikální I–II*. Praha 1945–1949.

KAZALO

Predgovor	5
Teoretično-metodološka izhodišča	7
Izbira gradiva	16
Pregled dosedanjih pogledov	17
1 *goditi (se) -itъ (se)	29
Povzetek	77
Pomenska razčlemba	78
2 *godi/ěti (se) goditъ (se)	87
Povzetek	90
3 *godъ goda, *godina, *godišće	93
Povzetek	121
4 *gadati (se) -ajetъ (se)	125
Povzetek	152
5 *godati (se) -ajetъ (se)	155
Povzetek	159
6 god(ъ)łati (se) -ajetъ (se)	163
Povzetek	165
7 Glagoli s korenskima morfemoma *gan- in *gon-	167
Povzetek	185
Sklepne ugotovitve	189
Final findings	197
Kratice	205
Uporabljeni viri in literatura	207

ZALŽBA
ZRC

Gosposka 13, P.P. 306,
1001 Ljubljana

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si
<http://www.zrc-sazu.si/zalozba>

ISBN 961-6182-92-7

9 789616 182928